CURRENT APPROACHES IN SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

EDITOR
HAMZA KOÇ

DUVAR

CURRENT APPROACHES IN SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

EDITOR

Hamza KOÇ

(ORCID: 0000-0002-8324-3707)

Bu kitap, Gelenbevi Bilimsel Araştırmalar Dergisi editörlüğünde hazırlanmıştır.

Current Approaches in Social, Human and Administrative Sciences

Editörler: Hamza KOÇ

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Mart 2022
Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN: 978-625-8109-07-8

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

www.duvaryayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

Baskı ve Cilt:REPRO BİR
Repro Bir Mat Kağ. Rek. Tas. Tic. Ltd. Şti. İvogsan
1518. Sokak 2/30 Mat-Sit iş Merkezi Ostim
Yenimahalle/Ankara

Contents / İçindekiler

Gastronomy and its Effect on City Branding in the Context of Visual Media 5
Bora GÜNDÜZYELİ.....5
Colonialism, Cultural Dominance, and Othering: Postcolonial Perspectives in Shakespeare's The Tempest and Othello.....12
Serap SARIBAŞ 12
Öğretmenlerin İş Doyum Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi.....20
Aytaç TOKEL, Halil KAMIŞLI.....20
Bilgi Ekonomisi ve Eğitim Sürecinde Transfer(ler).....31
Osman Cenk KANCA.....31
COVID-19 Pandemi Döneminde Bartın'da Toplumsal Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Üzerine Bir Değerlendirme.....44
Birgül KOÇAK OKSEV, Gizem AKCAN,
Sinan ACAR, Sinem TARHAN, T. Alper KARSLI 44
Marka-Müşteri İlişki Kalitesine Marka Yenilikçiliği ve Algılanan İlişki Yatırımının Etkileri.....64
Azize ŞAHİN.....64
Bilişim Teknolojileri Sektöründe Hizmet Desteği ve İlişki Değeri; Araştırma-Geliştirme Gücünün Ilımlaştırıcı Etkisi 74
Azize ŞAHİN 74
Doğrudan Yabancı Yatırımların Çeşitli Ülke Gruplarında ve Türkiye'deki Seyri.....86
Fatma Fehime AYDIN 86
The Importance of Tourism Awareness in Developing Cities as Tourism Destinations: Amasya on Becoming a Tourism Destination109
Şerif BALDIRAN.....109
The Influence of Critical Factors on Students' Satisfaction: A SEM ANALYSIS 130
Hale H. TURHANGİL ERENLER 130
Bir Grup Bronz Figürün: Aphrodite-Minerva-Satyr 138
Savaş ALTUN.....138
Kurumsal Afet Risk Azaltma ve Zarar Azaltma Çalışmalarına Yönelik Yeni Ve Kompakt Bir Değerlendirme Yöntemi.....161
Fatih YAMAN, Hikmet İSKENDER.....161

Online Workshop Experience on Architectural Representation in The Pandemic Period 179
Aslan NAYEB, Havva Beril BAL, İrem BEKAR 179
Muhasebe Faaliyetlerine Yönelik Swot Analizi: Havacılık Sektöründe Bir Araştırma 194
Emine Elif NEBATİ, Burcu AYAYDIN, Feyza ORHAN 194
Asya'nın Yükselişi ve Dünya Ekonomik Güç Dengelerinin Değişimi 220
Mehmetali KASIM 220
Türkiye'de Yaşlılık: Yalova İli Çınarcık İlçesi Bağlamında Nicel Bir Analiz 257
Salih BATAL, Oğuzhan TANRIVERDİ 257
Güncel Gelişmeler Işığında Türk Dış Politikasında 2014 Ukrayna Krizinin Yansımaları 274
Eren Alper YILMAZ.....274
Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Makalelerinde Edebi Türler 290
Abdurrahman EKİN, Serap SARIBAŞ 290
Sosyal Medyada Dijital Etik: SMA'lı Çocuklar Üzerinden Yapılan Sahte Kampanyalar Üzerine Bir Araştırma.....318
Zahide ŞAHİN KUBAT, Gökhan KUZUCANLI 318
Accessible/Inclusive Tourism 340
Özge ÖZGÜR, Sarvnaz BARADARANİ.....340
Outsourcing in Business 362
Kağan Cenk MIZRAK.....362

Gastronomy and its Effect on City Branding in the Context of Visual Media

Bora GÜNDÜZYELİ[1]

INTRODUCTION

Businesses find different applications from other businesses to be the first choice of customers. The most common of these practices today is the chefs walking around the tables and accepting the suggestions and likes of the guests. On this occasion, guests see that their ideas find value. In some hotels, they offer tasting products belonging to the enterprise in small packages to their departing customers. It ensures that the temperature of the food is kept at the desired level with granite plates (1, 2).

In order to attract attention to the place, businesses should pay attention to the dominant color, furniture arrangement, smell of the business, and the music playing. Because these elements can cause many positive or negative effects on the customer. The food of a better quality and organized business is perceived as more delicious by the customer (1).

Nowadays, in these times of increasing competition, modern marketing and globalization elements have gained importance in order to create attractiveness besides the branding of products and services, branding of places and cities. Countries have started to work on this issue; One of the most important reasons for this is that the city branding achieved by big cities constitutes a large part of the tourism potential (3).

GASTRONOMY IN THE CONTEXT OF VISUAL MEDIA

Gastronomy is in a period when its qualitative feature is more important than its quantitative feature. Economically developing people expect the products they eat to be presented in an artistic and aesthetic way. By making use of visual arts, delicious plates became more attractive (4). In this context, the chefs who prepared the plate began to be viewed as artists. Based on the products of Turkish and World cuisine, the artistic aspect of today's gastronomy has been accepted and it has been revealed how valuable it is for consumers. By removing the eating and drinking activity from being a daily necessity, a different perspective

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, E-mail:boragunduzyeli@ayvansaray.edu.tr

has developed with an aesthetic perception. The most important factor enabling this development is the advertisements and the media that aim to be a part of the consumption culture. With these publications, daily activities and entertainment are intertwined, and it is aimed to make life more enjoyable by gaining different experiences. Consumers listened to this call and considered the qualitative and quantitative characteristics of the preferred products (5, 6).

With new cooking techniques such as smoking, cook and chill, and sous vide, businesses create innovative trends and produce faster and more delicious products (7). Smoking technique is a kind of smoking. It has been used for many years to preserve and flavor meat in general. The pre-prepared foods in the sous vide technique are prepared for presentation by vacuum cooking. In this technique, the products do not lose their original flavor and are cooked with their own unique flavors and colors. Cook and chill technique, on the other hand, provides fast and high quality food consumption by cooking frozen products that are frequently used by enterprises providing mass catering services (8).

54.9% of the survey, which was conducted with the participation of students studying at Gazi University Gastronomy and Culinary Arts in the period of 2014-2015, consisted of women and 45.1% were men. In the context of this sample, the most attention paid by the students; It is seen that there are criteria such as the consistency of the quality of the service provided, the acceptable quality standards of the enterprise, and the high service quality. According to the sample selected in the study, students receive the opinions and likes of other users in visual media such as facebook, swarm, twitter, and website before they go to a business, and they act according to the idea they get from these platforms when choosing a business (1).

With the increase in visual and literary publications focused on food, brands, businesses and people working in the field of gastronomy have started to do this through social media in various ways (9). This effect, which started with the increase in the number of cooking programs broadcast on television, increased to social media along with cookbooks and travel programs. Social media users conveyed their personal information and preferences on gastronomy to consumers via blog, youtube and instagram. With the sharing of these people with various lifestyles, today's stereotypes have been destroyed and a freer sharing platform has emerged (7).

The low cost of cooking programs and the reflection of the lifestyles of the audience caused them to exist for a long time. Making easy-to-prepare meals is the most important quality. The reason for this is the problem of not finding time to cook in modern society. New recipes related to food culture and cooking prog-

rams featuring healthy recipes attract great attention globally. These programs have contributed to the artistic form of the meal and have ensured that it is seen as a special way of spending time (9).

Consumers take into account the ideas and experiences of the people or blogs they follow on social media about that brand or business, while reaching their ideas about brands individually. Ideas shared through social media in the field of gastronomy may cause the reader to be interested in that dish or prefer the business. Many applications have emerged in terms of accelerating this process and people can get an idea of the service and food quality of that business from these applications. Social media is used interactively with its low cost, rapid information dissemination and up-to-date content (7).

In postmodern societies, the idea of showing that you ate that food rather than eating has emerged. Showing the food that is liked by the masses is easily done through social media. In order for this sharing to attract attention, the food must be well presented and must contain aesthetic pleasure. With this trend, which created changes in the social order, people increased consumption in public spaces. In postmodern societies, the idea of showing that you ate that food rather than eating has emerged. It is easily done through social media to show the food that is liked by large masses. In order for this sharing to attract attention, the food must be well presented and must contain aesthetic pleasure (3).

With this trend, which created changes in the social order, people increased consumption in public spaces. A foodie is a person who has a strong interest in all aspects of food. These are the people who have important ideas about the preparation, presentation and taste of the food. These ideas can be announced to the masses through social media. They use the media effectively with applications such as Instagram, Pinterest, Blog, Twitter (10).

IMPACT ON GASTRONOMY AND CITY BRANDING

Looking at the processes in tourism in the developing and changing world, it has been observed that cities are also in interaction with their own brands. Marketing a city requires marketing each feature of that city separately and using different promotions and marketing techniques for destinations. It has been emphasized that gastronomic tourism will interact with different tourism elements and can be a marketing element on its own (3).

The branding of destinations depends on a development and an effort to create an image together with a number of features of that destination. This created image expresses what people think when they hear their names. In order for cities to become brand cities, the services offered in general depend on one by one and

development. As a result of this, the city's attractiveness and appeal and creating an emotional bond in people are ensured (3).

Today, where Turkish cuisine culture and gastronomy gain importance for cities, it is obvious that it will contribute to the branding of cities with the right image and marketing activities. Destinations that protect their local values attract the attention of tourists and become an important element in their travel preferences (11).

One of the factors that domestic and foreign tourists travel to a region is cultural values, local tastes and culinary culture. The rich culinary culture of our country due to its location should be evaluated well in terms of tourism and gastronomy marketing. Our local dishes should have their own characteristics, standard recipes should be created and protected. In this regard, food and beverage facilities and hotels in touristic regions should include the flavors of our own cuisine and present them in the best way, thus contributing to the promotion and image of the country (11).

Gastronomic products are of great importance in destination branding. Therefore, the effect of Van breakfast and culture on city branding and the introduction of this culture and products to potential tourists contribute to the image and development of the city. It is known that food and drink stimulate tourism travels and activities on a global and local scale (12).

There are certain elements for a city to be a tourist destination. Some of these features are elements such as attractiveness, image, transportation, accommodation. When these elements are used correctly, they affect the marketing of destinations positively. In the international market, Turkey has come to the forefront with the elements we have mentioned rather than advertisements in the field of tourism. The unique characteristics of the geography and the unique values that the cultures offer contribute to the promotion of cities (13).

RESULT

With the development of tourism in the world, countries began to search for new ones. From now on, national promotion about the marketing of destinations is no longer general, and a marketing understanding focused on specific issues and features has emerged. Destinations have started to highlight their touristic products and the understanding of city-based marketing is increasing (13).

It has come to the fore that the transition to a modern understanding in tourism marketing should shape the tourism demand for the destination. Cities are heavily involved in branding efforts in order to be able to distinguish themselves in an intensely competitive environment. In order to attract tourists to cities, they

need to present their own values with a different image and brand work. Destinations make SWOT analysis to determine the basic marketing elements and see their deficiencies and aspects that need to be improved more clearly and studies are carried out accordingly. (12).

It is the presentation of differentiated products that is influential in purchasing decisions. Being a brand means growing, and this is valuable and important individually and nationally. Presenting differentiated products with new logos, symbols and other elements creates an attraction for that product (11).

The contents produced in the media in the field of food and beverage have shown a great increase in recent years. As a result of this increase, the phenomenon of globalization and the interest in the food and beverage sector have increased. Companies aiming at globalization have used these publications effectively to reach consumers from anywhere. Products in new forms have emerged according to the tastes and wishes of the consumer. The biggest trend that affects the taste of the consumer is the aesthetics of daily life. The consumer, who attaches importance to the visual, pays attention to this while making the purchase. The emergence of professions such as food photography and stylist depends on this. Using the link between local media and international media capitalists, it has been seen that globalization has spread to wider areas and its effectiveness has been strengthened. The masses are directed in the desired way through the messages sent through the media. Companies that see the whole world as their market have become the pioneers of this market with a wide range of advertising and media usage after a rapid movement. Cultures in which globalization is common have revealed the differences between their original cultures and created a new hybrid culture. Global culture, which is the new member of this hybrid culture, cares about local values and establishes a relationship of belonging. The formation of this hybrid culture creates globalization. Countries emphasized with food culture emphasize the combinations and differences of multiple cultures. The food culture, which has become attractive, comes to the fore thanks to these differences. Consumers show more interest in these products along with belonging. The contribution of these mixed cultures to consumption and eating and drinking habits has been covered in many media publications such as advertisements, films and documentaries (9).

Referanslar

(1) Beyazkaya, Tuğba, and Menekşe Cömert. "Öğrencilerin Yiyecek İçecek İşletmesini Tercih Sebeplerinin Belirlenmesi (Identifying." Journal of Tourism and Gastronomy Studies 72 (2015): s.79.

(2) Üner, Emir Hilmi, and Gonca Güzel Şahin. "Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Her Şey Dâhil Satış Sistemi İçinde." Journal of Tourism and Gastronomy Studies 4.3 (2016): s.76.

(3) Hoşcan, Nail, Koray Genç, and Serkan Şengül. "Bolu kent markası oluşturma sürecinde aşçılık kültürü ve gastronomi turizminin önemi: Bolgamer önerisi." Journal of Tourism and Gastronomy studies 4.Special issue 1 (2016): 52-76.

(4) Selda, U. C. A., Aslı Albayrak, and Tanju Güdük. "Edirne İline Özgü Gastronomi Kültürünün Pazarlanmasinda Sosyal Medyanin Rolü "Instagram'da Edirne İline Yönelik Etiketlemeler Üzerine Bir İçerik Analizi"." International Journal of Social and Economic Sciences 6.2 (2016): 71-80.

(5) İlban, Mehmet Oğuzhan, and Emin Güleç. "Sosyal medyanın turistik deneyim üzerindeki etkisini belirlemede sosyal medya kullanma yoğunluğunun aracı rolü." Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi 15.1 (2018): 57-73.

(6) Mankan, Esra. "Destinasyon Pazarlamasında Çekici Bir Faktör Olarak Türkiye'ki Gastronomi Müzeleri Örneği." Electronic Turkish Studies 12.4 (2017).

(7) Gökdeniz, Ayhan, et al. "Gastronomi turizmi: Ayvalık'ta yerli turistler üzerinde görgül bir araştırma." (2015).

(8) Bucak, Turgay and Ülker Erdoğan Aracı. "Türkiye'de gastronomi turizmi üzerine genel bir değerlendirme." Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16.30 (2013): 203-216.

(9) Kanık, İlkay. "Gastro-endişe ve yeni toplumsal hareketler." Journal of Tourism and Gastronomy Studies 5.4 (2017): 599-620.

(10) Saatcı, Gencay. "Sosyal Medya ve Gastronomi." İçinde Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi (2016).

(11) Cömert, Menekşe. "Turizm pazarlamasında yöresel mutfakların önemi ve Hatay mutfağı örneği." Journal of Tourism and Gastronomy Studies 2.1 (2014): 64-70.

(12) Kiliçhan, Reha, and Hasan Köşker. "Destinasyon markalaşmasında gastronominin önemi: Van kahvaltısı örneği." Journal of Tourism and Gastronomy Studies 3.3 (2015): 102-115.

(13) Kavacık, Mustafa, Saadet Zafer, and İnal. Mehmet. “Turizmde destinasyon markalamasi: Alanya örneği.” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 39 (2012): 169-192.

Colonialism, Cultural Dominance, and Othering: Postcolonial Perspectives in Shakespeare's *The Tempest* and *Othello*

Serap SARIBAŞ[1]

Introduction

The realm of literary criticism has evolved. Today, texts cannot be interpreted in their general meanings. Various meanings are derived in explanations of divergent contexts of the texts. Shakespeare is one of the writers whose works have enjoyed a broad array of interpretations while giving disparate perspectives of the new reproductions. Because of such qualities, Shakespeare's readings have not only enjoyed an ever-swelling audience but have also continued to be played in theatres despite being antiquated. The current research seeks to present two readings of Shakespeare, *The Tempest,* and *Othello*, through a postcolonial lens.

These two pieces of literature have qualities that can be considered postcolonial and are worth exploring in detail.

The term post-colonialism is widely used to reference the representation of human identity, culture, ethnicity, and race in contemporary society, precisely after many nations achieved independence from their colonizers. It concisely describes the colonized societies and those that affected the colonization process. The European powers colonized most of the countries in the world. Some historians interpret colonization as the Europeans' burden of imposing their culture on the natives after conquering them. Shakespeare is one of the authors whose works have been marked as postcolonial readings, with The Tempest and Othello being some of the most notable works in this regard. These two plays, among others, have continued to be played on stage because of the multidimensional human characterization they espouse. When Shakespeare penned them, the concept of colonization had not grown popular in Britain and Europe at large. Even so, a critical interpretation of the plays reveals the complex discourse of colonialism, making them play out as prophetic of the postcolonial era. In other words, the plays can be interpreted in a postcolonial approach. Even as they are entertaining and fictional, The Tempest and Othello challenge more traditional interpretations of

1 Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, E-mail: serapsaribas@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4079-8024

themes to examine the projection of the postcolonial experience in the vicinity of slavery and the power of changing other civilizations by the West.

The Tempest

The *Tempest* can be interpreted as colonialism because the main character, Prospero, goes to the island, finds people inhabiting it, takes over, imposes his language and culture, and then makes the natives enslaved (Ren-jing, 2009). As he cements his authority on the island, he becomes the power center. He also demands that everyone on the island answers to him, typical of the colonialists. With complete control, he makes Caliban, the original occupant of the island, his servant and refers to him with demeaning titles like 'a thing of darkness.' Such utterances may have meant that Caliban's ways were significantly different from that of Prospero, but Prospero convinced himself that his way of life was superior to Caliban's (Bhat, 2017). At this point, it is possible to argue that the relationships between Prospero and Caliban become the relationship of "power, of domination, of varying degree of a complex hegemony" (Said, 1978)

The derogatory words and the dehumanizing treatments show the colonizer's attitude towards the locals. From the standpoint of Prospero and his daughter, Caliban is a despicable entity who deserves treatment. When the Europeans set out to colonize parts of the world, they despised the people of other colors and made them feel inferior in their presence. Prospero considers himself a person on a civilization mission and tries to create a sense of the White rulers. Even though he tries to civilize Caliban, he does not succeed much because Caliban responds with bitterness. He says, "All the charms Of Sycorax—toads, beetles, bats—light on you For I am all the subjects that you have, which was first mine own king. And here you sty me in this hard rock, whiles you do keep from me, The rest o' the island" (Shakespeare, 2000: I, ii).

In describing the relationship between the colonizer and natives, Vaughan & Vaughan (2014) used the term 'Prospero complex.' It refers to how Europeans, in their various colonies, sought to be highly regarded by the natives, perhaps to satisfy their unquenchable self-esteem. Before entering a colonial situation, the Europeans had established a dependence versus inferiority relationship with their colonies. An inferiority complex happens when colonizers, who have an acute lack of sociability, get the urge to dominate, thereby seeking out a situation with submissive locals. The more this urge grows, the more they feel inferior, and they dominate the servile people (Vaughan & Vaughan, 2014). In the event of their domination, they attempt to make the locals conform to their identities and culture, thereby disrupting their peace even more. Vaughan & Vaughan (2014) also

touches on the 'Caliban complex' term, referring to the dependence complex. In this respect, the colonizers made the natives unwillingly get out of their tribal routines and the ways of life that they were used to. This caused massive discomfort among the natives, which became problematic. These two groups, the colonizer and the colonized, approached the challenging situations differently. In the case of the colonizers, they were more inclined to prove their superiority in the circumstances. The natives, on the other hand, avoided these situations by being dependent on the Europeans, hence the 'Caliban complex.' In the Tempest, Prospero asserts his authority by instilling his language and culture on Caliban, who is unwilling to change his own. However, to avoid problems with his master, Caliban always tried to act according to the ways of Prospero, thereby making him even more dependent.

Language is essential because it is the only way humans can communicate and understand each other. It is also vital for social development and is why colonizers always imposed their language first to communicate with the locals before imposing their culture. In *The Tempest*, Prospero ensures that Caliban has ditched his language for English. He tells Caliban:

"Took pains to make thee speak, taught thee each hour
One thing or other. When thou didst not, savage,
Know thine own meaning, but wouldst gabble like
A thing most brutish, I endowed thy purposes
With words that made them known. But thy vile race,
Though thou didst learn, had that isn't which good natures
Could not abide to be with. Therefore, wast thou
Deservedly confined into this rock,
Who hadst deserved more than a prison" (Shakespeare, 2000: I, ii).

It has also become easier to communicate and manipulate him into surrendering his native land to his master, Prospero. At this point, it is authoritative to note that Prospero managed to enslave him by changing his language first (Hulme, 2015). Even with the new language learned, it is not a positive experience for Caliban, who fiercely detests it. Prospero thinks teaching him the English language is crucial for civilizing Caliban. In other words, as mentioned in Rudyard Kipling's poem *The White Man's Burden*, Prospero believes that it is his natural and moral obligation to civilize Caliban in every possible term. Prosperos' imposition of cultural authority on Caliban is considered necessary due to their master/slave and self/ other relationships.

The language is an integral part of his identity, and losing it is equivalent to losing a part of his character. The imposition of Prospero's language gives him the

feeling that he is losing his own and gets worried about it. At some point, he gets so angry at Prospero and Miranda, telling them how the language has not been of much help to him after all. He says, "You taught me language, and my profit on 't, Is I know how to curse. The red plague rid you, For learning me your language" (Shakespeare, 2000: I, ii).

Prospero takes thinks that Caliban is naïve. However, Caliban is conscious of his identity and knows that Prospero is trying to colonize him. These are some of the reasons he is rebellious towards Prospero. He wants his freedom back because he does not want to lose his identity. That is why he presents his resentment through the language that Prospero understands best. He tells him, "Ay, that I will, and I'll be wise hereafter And seek for grace. What a thrice-double ass was I to take this drunkard for a god And worship this dull fool" (Shakespeare, 2000: V, i). Miranda also prides herself on teaching Caliban English. She tells him that his language used to gobble that were not construable. This is the kind of contempt that colonialists had for the native languages (Hulme, 2015). Caliban is, however, impressed by Prospero's books and shows interest in education. He mentions that Prospero's books have been the source of all his magical powers scathe. Therefore, he admits the colonial authority by saying, "I must obey, his Art is of such power, it would control my dam's god Setebos and make a vassal of him (Shakespeare, 2000: I, ii).

Othello

Othello is another postcolonial reading worth exploring. Over the years, since its authorship, the story has had numerous interpretations. Placed in a historical framework, *Othello* presents pertinent issues relatable to the postcolonial theme and provokes new arguments from one generation to the other. Generally, the postcolonial reading of *Othello* is about how the story represents Ottoman Turks. The plot derives a short narrative from a 1565 tale known as *Gli Hecatommithi* and authored by Giraldi Cinthio. However, Shakespeare's story took a different twist as it focused on the then struggle witnessed in Venice in the 1570s. There was a struggle of who would control Cyprus between Venice and the Ottoman Turks at the time. Cyprus is an island located in the eastern Mediterranean overlooking the trading lanes between Europe and the Eastern trading centres. Turkish forces seized the island in 1971 after Venice had controlled it from 1470 to 1569.

Even though Shakespeare draws upon the Christian-Turkish binary, he challenges it by letting the hero be an outsider while the villainous character is a Venetian (Bartels, 2017). The Venetian government did not want to vest military power on one countryman. This is why it settled on Othello, a Moore, to lead the army. Moore refers to people who practiced Islam and were considered foreigners

in Venice. The geopolitical impact of *Othello* is, however, not restricted to the tussle between Venice and the Ottoman Empire in the control of Cypress. The racial inclination of the main character, Othello, and his being a foreign mercenary is a prefiguration of the mixture that postcolonial theorists have pointed out in colonial subjects (Roux, 2009). The weird stories of anthropophagi and cannibals fascinated Desdemona and Brabantio. Othello even gifts Desdemona a handkerchief that an Egyptian charmer gave him. The author tells of how the handkerchief had a mummy dye and dipped into the antique lore of charmers, magic, and sibyls. These stories give Desdemona an experience and travel in fantasy and delight. These were the same feelings experienced by early travel narrative readers who labelled the new world, the east, and Africa as 'centres vast' territories.

The title of *Othello* is *The Tragedy of Othello, Moore Venice*. This title tells a lot about the story and the character, Othello. Three fundamental meanings can be derived from the term 'Moore.' The first meaning is 'Bayer Bay'; second, a lingering ship; and finally, Arab Muslims from the northern part of Africa (Singh & Shahani, 2010). The third meaning, which is relevant in the discussion, insinuates 'Black African' astral. These two words emphasize the main character, Othello. Following these definitions, it can then be deduced that the play's title refers to a black African Arab residing in Venice. It is worth noting that the description of Moore, especially in this context, has some elements of contempt. Therefore, it is deducible that whatever will happen in the story is unusual as Venice is not the native home of Moors. Given the attributes of Othello in his capacity in the military and how the governor talked highly of him, it is true that the title of the story would be something adjectival and encompassing the character's ruthlessness in war and courtesy with the civilians (Singh & Shahani, 2010). Alternatively, a title would be derived from the central axis of the plot, which is Othello's marriage with Desdemona, or even jealousy and marital doubts that the characters embattled. Even so, the title focuses on the skin and race of Othello and not the crucial twists in the story. This is so because the author uses it to guide his audience to brace themselves for the show in the play. Essentially, it is about the issue of self and the other.

From the play's title, it is correct to mention that Othello is a symbol of Muslims, Arabs, Blacks, Africans, and the East in general. Because of these traits, the story exudes the characteristics of orientalism. Every other character in the play has qualities that the West wants to identify with. For instance, Desdemona is charming, while Cassio embodies knowledge and charisma. The entire play flows in the direction of Othello's actions guided by Iago. After Othello takes Desdemona from his father, several twists happen with Iago at the centre. Then,

showing extremism and unreliability, he begins to question the loyalty of Desdemona. Desdemona is innocent of the accusations Othello is pinning on him in the real sense. In this regard, she embodies chastity in Western culture, while Othello plays out as an unreasonable individual who does not verify facts before acting (Bhatia, 2017). In the narrative, the audience can hardly trace the role of Iago. When Rodrigo reported to Brabantio that Othello had eloped with his daughter, Brabantio tells of how he had a nightmare where he witnessed the marriage between Othello and his daughter. One needs to ask themselves what qualifies such a dream as a nightmare.

One may also wonder why this issue is so disturbing to Brabantio that he cannot afford to sleep. The simple reason is that Brabantio finds it difficult to imagine his daughter getting married to an Eastern native, and that is why he does all he can to prevent that from happening in actuality. Society sees that Othello's importance can only be seen in the event of a military force, but not when he wants Desdemona's hand in marriage. This West-to-East view in the play plays out from the beginning when Brabantio wished her daughter to Rodrigo (Bhatia, 2017). Funny enough, Rodrigo had driven Desdemona out of his home and did not show her compassion. Even so, it turns out, according to the play, that a Westerner would rather be with the worst fellow Westerner than with the best Easterner. Desdemona's father fears that Othello may contaminate her race and ethnicity. This is one of the scenes that best bring out the perspective of the West towards the east at the time of writing the play (Bhatia, 2017).

The colonial society explains how Othello fails to become more swayed by the approaches of the colonizers. He strives to assimilate into the white community of Venice. Skura (1989) points out that the culture of Venice allowed the racist philosophies to perpetuate. The idea is because of how the white colonialists became favoured, and "the other" became forced to comply. From the postcolonial reading perspective, Shakespeare appears to aid a colonial setting.

The most collective image in the play which shows the idea is Othello and Iago's conversations. Iago calls him "thick lips" and compares him to "a Barbary horse." Desdemona and Othello's marriage against the wishes of Brabantio, who is her father, reflects racism. Iago uses racist insults when he says, "Even now, now, very now, an old black ram is tupping your white ewe. Arise, arise! Awake the snorting citizens with the bell, Or else the devil will make a grandsire of your arise, I say! "(Shakespeare, 2001). The perceptions concerning racism also become evident regarding Desdemona's love towards Othello. Iago informs Brabantio about the elopement of Othello and Desdemona by saying, "Awake! What ho, Brabantio! Thieves, thieves! Look to your house, your daughter and your bags!

"(Shakespeare, 2001). Iago shows how he terms black people as thieves since he refers to Othello.

Desdemona loves Othello because of how different he is from her, including his charming and enigmatic attributes. In the play, Othello shows Desdemona a handkerchief of his mother that had magic. Through a postcolonial consideration, the resolution of Shakespeare to show a superstition and magic component to the character of Othello depicts racism. The failure of Desdemona and Othello's marriage depicts the negative impact of mixed-race unions by Shakespeare. Regarding Othello's actions of becoming violent and strangling, Desdemona shows a lack of knowledge of behaving in Venetian society.

Othello fails to withstand the stereotype and slander towards him and falls for it, leading to his downfall. Racism becomes exhibited by The Duke of Venice when he states, "And, noble signior, If virtue no delighted beauty lack, Your son-in-law is far more fair than black" (Shakespeare, 2001). The Duke exhibits a dual meaning toward the blacks. He compares virtues with skin color, referring that if virtue could become termed as beautiful, Othello would be fair. The usage of the term black applied to the race of Othello.

Conclusion

Shakespeare's engagements over the black roles become rampant, whether it is propaganda or an art. The argument in terms of the definition of black theatre, which includes the inclusivity of black characters on stage and the need to introduce black perspectives in plays, is essential. The black characters pursue redefining and re-engagement of the whites, just like in the case of Othello. The plays strive to represent the black culture by identifying regional variations of custom, speech, and rituals of African plays performance. The significance of a black man in the play Othello and its relevance is critical.

Conclusively, Shakespeare's *The Tempest* and *Othello* are two pieces of literature that do not have general meanings in the horizon of literary criticism. However, both of these plays have qualities that can be considered postcolonial even though in different respects. *The Tempest* talks of how Prospero invaded the island and enslaved Caliban. Not only did he take away his land, but he also ensured he lost his identity to remain submissive to him. Caliban himself did not like the idea but caved in amidst intimidation from his master. The plot is characteristic of how colonialists operated in Africa, the Caribbean, the east, and the newfound world. In *Othello*, the main character, Othello, is treated by Brabantio in a manner likely to suggest contempt for belonging to a different race. Generally, it highlights the views and perspectives of the West against the east at the time of writing the play.

References

Barin, F. (2010). Othello: Turks as 'the Other' in the Early Modern Period. *The Journal of the Midwest Modern Language Association, 43*(2), 37-58.

Bartels, E. C. (2017). Othello and Africa: Postcolonialism reconsidered. *William and Mary Quarterly*, *54*(1), 45-64.

Bhat, I. H. (2017). A postcolonial reading of Shakespeare's The Tempest. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, *2*(6). DOI: 10.24001/ijels.2.6.6

Bhatia, N. (2017). Different Othello (s) and contentious spectators: Changing responses in India. *Gramma: Journal of Theory and Criticism*, *15*, 155-174.

Brown, P. (1985). This thing of darkness I acknowledge mine': The Tempest and the discourse of colonialism. In: J. Dollimore & A. Sinfield (Eds.), *Political Shakespeare: New essays in cultural materialism* (pp. 48-71). Manchester; New York: Manchester University Press.

Chakravorty Spivak, G. (1988). Can the subaltern speak? In: C. Nelson, L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (271-313), Basingstoke: Macmillan Education.

Dervin, F. (2011). *Cultural identity, representation, and othering*. London; NY: Routledge.

Gandhi, L. (1988). *Postcolonial theory: A critical introduction.* Sydney: Allen & Unwin.

Hulme, P. (2015). Beyond the straits: Postcolonial allegories of the globe. In: A. Loomba, S. Kaul, M. Bunzl, A. Burton, & J. Esty (Eds.), *Postcolonial studies and beyond* (pp. 41-61), Durham: Duke University Press.

Ren-jing, S. J. Y. (2009). A postcolonial reading of The Tempest [J]. *Foreign Language and Literature*, *5*.

Roux, D. (2009). Hybridity, Othello, and the postcolonial critics. *Shakespeare in Southern Africa*, *21*(1), 23-29.

Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Penguin.

Shakespeare, W. (2000). *The tempest* (p. 3). Cambridge: Cambridge University Press.

Shakespeare, W. (2001). *Othello*. Vol. 6. Classic Books Company.

Singh, J. G., & Shahani, G. G. (2010). Postcolonial Shakespeare revisited. *Shakespeare*, *6*(1), 127-138.

Skura, M. A. (1989). Discourse and the individual: The case of colonialism in "The Tempest". *Shakespeare Quarterly*, *40*(1), 42-69.

Vaughan, A. T., & Vaughan, V. M. (Eds.). (2014). *The tempest: A critical reader*. Bloomsbury Publishing.

Öğretmenlerin İş Doyum Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Aytaç TOKEL[1]

Halil KAMIŞLI[2]

1. GİRİŞ

Dünya ve gelişmiş ülkelerin tarihine bakıldığında eğitimin, bir ülkenin kültürel, ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir araç olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, yüksek düzeyde eğitim almış toplulukların, ekonomik ve sosyal açıdan daha başarılı olduklarını göstermektedir (Akan, 2013; Özdemir, 2014). Birey açısından bakıldığında, insanın yaşantısını istenilen düzeyde sürdürebilmesi ve yaşadığı topluma uyum sağlaması ve topluma faydalı bir kişi olarak katkıda bulunabilmesi için planlanan eğitim sürecinden geçmesi gerekmektedir (Şişman ve Taşdemir, 2008). Eğitimin bu fonksiyonunun ve eğitim sürecinin yaşam boyu devam eden bir yapıda olduğunu farkında olan ülkeler öncelikli konuları arasına eğitimi almışlardır (Aydın, 2015; Ada ve Baysal, 2013; Şimşek, 2014).

Eğitim sürecinin sağlıklı yürütülebilmesi ve istenilen hedeflere ulaşılabilmesi, güncel eğitim programları, fiziki alt yapı, öğrenen ve öğretmen özellikleri gibi değişkenlere bağlıdır (Ayra, 2015). Bu değişkenler içerisinde öğretmen özellikleri önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü öğretmen sürecin gerçekleşmesinde en önemli rol oynayan bir faktördür (Şule ve Yurdabakan, 2015). Bu süreçte, öğretmenlerden beklenen katkıların gerçekleşmesi, öğretmen yeterliliklerinin istenilen düzeyde olması ile ilişkilidir (Çiltaş ve Akıllı, 2011). Bu kapsamda gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler, öğretmen yetiştirme programlarını sürekli güncellemekte ve bu konuyu sürekli gündemlerinde tutmaktadır (Bakioğlu, 2017). Ayrıca, öğretmen yetiştirme süreci ile kalmayıp, hizmet içi eğitimler ile mevcut öğretmenlerinin yeterliliklerini dönemin özelliklerine uygun olarak sürekli geliştirmektedirler. Fakat bir öğretmenin mesleki performansı sadece yeterliliğine bağlı değildir. Fizyolojik ve psikolojik birçok değişken bu performansı etkilemektedir (Balaban, 2000). Bu değişkenlerden biri iş doyumudur. İş doyumu zaman içeri-

1 Doç. Dr., Uluslararası Final Üniversitesi, E-mail: aytac.tokel@final.edu.tr

2 Doç. Dr., Uluslararası Final Üniversitesi, E-mail: halil.kamisli@final.edu.tr

sindeki gereksinimler ve ihtiyaçların karşılanma düzeyi şeklinde psikolojik bir yaklaşımla ifade edilmektedir (Sun, 2002). Bu değişkenin mesleki performansı etkilediği yapılan çalışmalar ile ispatlanmıştır. Çalışma yaşantısından memnun olan, yani iş tatmin düzeyi yüksek olan bireylerin, kolay motive oldukları ve bu motivasyonlarının da iş performansını etkilediği bilinmektedir. Aynı şekilde iş yaşamından mutsuz olan bireylerin ise motivasyonlarının ve çalışma performanslarının düşeceğinden söz edilebilinir (Bozkurt ve Bozkurt, 2008).

İş doyumu kavramı, çalışan personelin zihinsel sağlıkları ve bedensel yapıları yanında, psikolojik özelliklerinden de etkilenir (Keser, 2005). Bu sebeple iş doyumu düzeyi için bireylerin çalışma ortamlarında yaşadıkları maddi ve manevi tatmin ve iş güveni önemli faktörler haline gelmektedir (Şahin, 2013).

Özetle insanların iş ortamlarında beklentilerinin karşılanmaları, iş doyumu açısından, en önemli noktadır. Bu beklentiler zamandan zamana ve kişiden kişiye değişiklik gösterebilir. Bazıları için, en önemli tatmin edici etmen maaş iken bazıları için, sosyal haklar ya da iş geleceği olabilir. Başka bir deyişle, her bireyin beklentileri farklılaşmakta ve bu beklentiler karşılandığı sürece iş doyumu gerçekleşmektedir (Yavuz ve Bahtiyar, 2009). Devam eden bölümde iş doyumu kavramına yönelik bilgilere yer verilmiştir.

1.1 İş Doyumu

İş doyumu kavram olarak, en genel anlamda bireylerin işte karşılaştıkları durumlara, deneyimlerinin işsel yaşantılara ve beklentilerinin karşılandığı ölçüde geliştirdiği duygu anlamına gelmektedir (Tomrukçu, 2010). İş doyumu kavramını 20. Yüzyıl başlarında Taylor ve Gilbert betimleyip, yorumlamıştır. Daha sonra, iş doyumu kavramının yeniden güncellenme ve değer kazanma aşaması Elton Mayo'nun çalışmaları ile hız kazanmıştır. Ayrıca, iş doyumu Happock'un makalesi ile de alanda kendisini ispatlamıştır (Demirtaş ve Alanoğlu, 2015).

Son zamanlarda, iş doyumu kavramı, kurum ve kuruluşlarda en çok önemsenen konulardan biri haline gelmiştir (Acar, 2016). İş doyumu denince, yapılan görevden kazanılan maddi kazanç ile bireyin çalışma arkadaşları ile zevk alarak uyum içerisinde görevini yerine getirmenin sağladığı bir haz akla gelmektedir. İş doyumu, bireyin iş ortamına ve yaptığı işe yönelik duyduğu tatmin ya da vardığı pozitif duygusal durumdur (Koç, 2016). İş doyumu, çalışanların görev ve iş yerlerine karşı geliştirdikleri tutumlardan doğan, duygusal bir tepki olup, çalışma ortamında mutlu olunmasını sağlayan bir yapı içermektedir (Izgar, 2000).

İş ve iş ortamları ile ilgili olumlu tutum sergileyen bireylerin iş doyumları da yüksektir (Gamsız, Yazıcı ve Altun, 2013). Kişinin, çalışma ortamı ve işini mu-

hakeme etmesi neticesi ulaştığı tutum düzeyi iş doyumudur (Balcı, 2016). İş doyumu, yapılan görevden elde edilen maddi kazanç, iş görenin birlikte çalışmaktan hoşnut olduğu çalışma arkadaşları, bir eser, ürün ve hizmet meydana getirmenin sağladığı mutluluktur (Eren, 1984). Haz duygusu ancak yapılan görevin özellikleriyle, kişinin istekleri birbirine uyduğu zaman ortaya çıkmaktadır (Bingöl, 1997).

İnsanların temel gereksinimlerini karşılamak ve yaşamlarını idame ettirebilmeleri için bir işte çalışmaları kaçınılmazdır. Bu noktadan hareketle, insanlar yaşamlarının çoğunluğunu meslekleri ile ilişkili bir ortamdan söz edilebilir. İnsanların yaşamlarının olumlu olabilmesi için işlerinde doyuma ulaşmaları önemlidir (Akkuş, 2010). Yapılan çalışmalarda öğretmenlerin iş doyumu ile işten ayrılma kararı, tükenmişlik düzeyleri, performansları ve kurumsal bağlılık ilişkileri ortaya konulmuştur (Arı, 2015; Koruklu, Feyzioğlu, Kiremit ve Aladağ, 2013; Karataş ve Güleş, 2010; Koç, Yazıcıoğlu ve Hatipoğlu, 2009; Yüksel ve Yüksel, 2014). Fakat iş doyumu ile ilgili kavramların ilişkisi kadar iş doyumunu etkileyen demografik değişkenlerin belirlenmesi de önemli görülmektedir. Çünkü, iş doyumu yüksek öğretmenlerin performanslarının yüksek olduğunu bilmek tek başına anlamlı değildir. Öğretmenlerin performanslarını olumlu etkileyen iş doyumunun demografik özelliklere göre belirlenmesi, iş doyumunu düşüren etmenlerin belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Ancak bu şekilde öğretmenlerin iş doyumları yükseltilebilir. Bu amaçla çalışmada öğretmenlerin iş doyum düzeylerinin belirlenmesi ve demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın problemi "Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri nasıldır ve demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?" şeklinde oluşturulmuş ve alt problemler aşağıda verilmiştir.

Amaçlar

1. Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri genel olarak nasıldır?
2. Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri çalıştıkları eğitim kademesine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
4. Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri çalışma sürelerine göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve veri analizi hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında ilişkisel tarama modelinin karşılaştırma türü kullanılmıştır (Karasar, 2005). Bu doğrultuda, çalışmada katılımcıların iş doyum düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılması yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu K.K.T.C.'de yaşayan ve Okul Öncesi, İlkokul ve Ortaokulda görev yapan 150 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik özellikleri

Özellikler	f	%
Çalışılan Kademe		
Okulöncesi	50	33.3
İlkokul	50	33.3
Ortaokul	50	33.3
Toplam	150	100
Eğitim Durumu		
Lisans	100	66.6
Y. Lisans	30	20.0
Doktora	20	13.3
Toplam	150	100
Çalışma Süresi		
1-5	25	16.6
6-10	30	20.0
11-15	45	30.0
16-20	25	16.6
21 ve üzeri	25	16.6
Toplam	60	100

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak bir ölçek formu ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Ölçek formu olarak Paul E.Spector'un (1997) geliştirilen ve Yelboğa (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan Job Satisfaction Scale / İş Doyum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 6'lı likert şeklinde hazırlanmış ve 36 maddeden oluşmaktadır. Türkçeye uyarlanma çalışmasında ölçeğin güvenirlik analizi sonucu Cronbach's Alfa değeri .78 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında ölçeğin cronbach's alpha değeri 0.71 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar elde edilen sonuçların güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.4. Veri Analizi

Katılımcıların iki ölçek ile ilgili puanlarının analizine geçilmeden önce normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Bu doğrultuda QQ plot ve çarpıklık-basıklık değerleri ile incelenmiş ve normal dağılım görülmüştür. Normal dağılım varsayımı; çarpıklık ve basıklık değerlerine bakarak değerlendirmenin daha doğru bir yaklaşım olduğunu değerlendirmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013) çarpıklık ve basıklık değerleri +1.50 ile -1.50 arasında olduğunda normal dağılımın sağlandığını kabul etmektedir. Yapılan analizler sonucunda değişkenlerin belirtilen aralıklarda olduğu, uç değerlerin olmadığı ve normal dağılım hipotezini sağladığı tespit edilmiş ve parametrik testlerin uygulanabilirliğine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda parametrik testlerden olan t testi, tek yönlü anova ve korelasyon yapılmasına karar verilmiştir. Ölçek verilerinin normallik analizlerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçeğin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçek	Çarpıklık	Basıklık
İş Doyum Ölçeği	,023	,568

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma sürecinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular alt problemlere göre sıralanmış ve tablolar halinde sunulmuştur.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında birinci alt problem "Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri genel olarak nasıldır?" şeklinde oluşturulmuştur. Bu probleme ait bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri

	N	Minumum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Davranış	150	104.00	147.00	132.10	.251

Tablo 2'ye bakıldığında öğretmenlerin genel iş doyum düzeylerinin 132.10 olduğu görülmektedir. Ölçekte alınacak en yüksek puanın 216 olduğu düşünüldüğünde öğretmenlerin iş doyumlarının ortalamanın biraz üzerinde olduğu söylenebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında ikinci alt problem "Öğretmenlerin iş doyum düzeyle-

ri eğitim düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?" şeklinde oluşturulmuştur. Bu probleme ait bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Eğitim Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Gruplarası	145,252	2	72.626	.882	,420*
Gruplariçi	4694.148	147	82.353		
Toplam	4839,400	149			

Katılımcıların iş doyum düzeyleri puanlarının eğitim düzeyi değişkenine ilişkin anova sonuçlarına bakıldığında anlamlı fark bulunmadığı görülmektedir (p=.420). Bu sonuç bütün eğitim düzeyi gruplarına ait iş doyum düzeyi puanlarının birbirine yakın olduğunu göstermektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında üçüncü alt problem "Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri çalıştıkları eğitim kademesine göre farklılaşmakta mıdır?" şeklinde oluşturulmuştur. Bu probleme ait bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Eğitim Kademesine İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	**Sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**Sig.**	**Post-hoc**
Gruplarası	1754.312	2	105.201	14.81	,000*	1*-2
Gruplariçi	2977.998	147	67.105			1*-3
Toplam	4732.310	149				

*p < .001

Katılımcıların iş doyum düzeyleri puanlarının çalıştıkları eğitim kademesi değişkenine ilişkin anova sonuçlarına bakıldığında anlamlı fark bulunmuştur (p=.000). Bu farkın nereden kaynaklandığını tespit etmek için post-hoc testi yapılmıştır.Yapılan analiz sonucunda okulöncesi kademesinde çalışan öğretmenlerin iş doyum düzeylerinin ilkokul ve ortaokulda çalışan öğretmenlere oranla anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve daha düşük düzeyde olduğu bulunmuştur.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında dördüncü alt problem "Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri çalışma sürelerine göre farklılaşmakta mıdır?" şeklinde oluşturulmuştur. Bu probleme ait bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4. Çalışma Süresine İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.	Post-hoc
Gruplarası	1683.723	2	125.2111	11.81	,000*	4,5*-1
Gruplariçi	2747.566	147	57.125			4,5*-2
Toplam	4431.289	149				4,5*-3

*p < .001

Katılımcıların iş doyum düzeyleri puanlarının çalışma süreleri değişkenine ilişkin anova sonuçlarına bakıldığında anlamlı fark bulunmuştur (p=.000). Bu farkın nereden kaynaklandığını tespit etmek için post-hoc testi yapılmıştır.Yapılan analiz sonucunda çalışma süresi 16-20 ile 21 ve üstü olan katılımcıların iş doyum düzeylerinin diğer katılımcılara oranla istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında öğretmenlerin iş doyum düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve çalışma süreleri ve çalıştıkları eğitim kademelerinin iş doyumlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin genel olarak iş doyum düzeylerinin ortalama düzeyde olmasının sebebi olarak, bu mesleğin sosyal ve ekonomik konumu ile ilgili olduğu düşünülmektedir. "Hiç bir şey olamazsan öğretmen olursun" zihniyeti öğretmenlik mesleğine olan saygının düşüklüğünü göstermektedir. Ayrıca yapılan işin alınan ücret ile değerinin belirlendiği düşüncesi ve öğretmen maaşlarındaki düşüklük bu değersizliği daha da artırmaktadır. Özellike, son yıllarda gelişen bu düşünce yapısının öğretmenlerin genelini olumsuz etkilediğini ve bu olumsuzluğun iş doyumlarına yansıdığı görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre okulöncesi kademesinde çalışan öğretmenlerin iş doyum düzeyleri ilkokul ve ortaokula kademelerinde çalışan öğretmenlere oranla daha düşük bulunmuştuır. Bunun sebepleri arasında, okulöncesi kademesinde öğretmenlerden beklenen yeterliliklerin ve görevlerin daha fazla olması görülmektedir. Yapılan birçok araştırma öğretmenlerin iş doyumunu değerlendirmede görev yaptıkları okul türünün belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir (Gülay, 2006; Haycock, 1998; Hoy & Miskel, 1991; Johnson & Birkeland, 2003; Norton, 1999; Peck, 2002). Çünkü bu kademede çalışan öğretmenlerden, öğrencilerin akademik gelişimlerine katkı sağlamalarının yanında, günlük ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmaları beklenmektedir. Ayrıca, bütünsel gelişimi devam eden bu öğrenci kitlesinin her gelişim alanına uygun etkinlik ortamları ile karşılaşmaları öğretmenlere ek yük getirebilmektedir. Bu sebeplerin yanında,

toplumsal bakış açısı da iş doyum düzeylerinin düşmesine sebebiyet vermiş olabilir. Çünkü okul öncesi kademesinde görev yapan öğretmenler diğer kademelerde öğretmenlik yapan kişilere oranla daha az saygı görmekte, hatta zaman zaman bakıcı olarak görülmektedirler. Mesleki açıdan saygı görmeyen öğretmenlerin iş doyum düzeylerinin düşük çıkması beklenen bir sonuç olarak görülebilir.

Elde edilen diğer araştırma sonucuna göre özellikle 16 yıl ve üstü öğretmenlik yapan bireylerin iş doyum düzeylerinin düştüğü belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçları destekleyen benzeri sonuçlara rastlanmaktadır (Günbayı, 2001; Günbayı ve Toprak, 2010). Araştırmada elde edilen sonucu desteklemeyen çalışmalar da mevcuttur (Şahin ve Dursun, 2009; Gürbüz, 2008; Sulu, 2007; Gülay, 2006; Avşaroğlu Deniz ve Kahraman 2005; Kağan, 2005; Çelik, 2003; Şahin, 1999). Kendinden beklenen görevlerin zorluğu ve aldıkları düşük maaşlar düşünüldüğünde oldukça zor bir meslek olan öğretmenlerin uzun süre bu işi yapmaları iş doyumlarını olumsuz etkilemiş olabilir.

Sonuç olarak öğretmenlerin iş doyum düzeyleri istenilen düzeyde değildir. Bu düşüklükte kendilerinden beklenen performansı olumsuz etkileyecektir. Bu olumsuzluklar ise, eğitim sürecinde planlanan hedeflere ulaşmayı zorlaştıracaktır. Eğitim sürecinin sağlıklı yürütülmesi ve arzu edilen hedeflere ulaşılması için öğretmenlerin iş doyumunu artıracak etkinliklerin planlanması ve iş doyumunu etkileyecek etmenlerin daha fazla araştırma konusu yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, F. M. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağ Üniversitesi.

Ada, S. & Baysal, Z. N. (2013). Pedagojik Androgojik Formasyon ve Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme. Ankara: Pegem.

Akan, D. (2013). Türk Eğitim Sisteminin Örgüt ve Yönetim Yapısı. Niyazi Can (Ed.). Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi (33-61). Ankara: Pegem Akademi.

Akkuş, O. (2010). Rehberlik araştırma merkezlerinde görevli rehber öğretmenlerin iş doyumu düzeylerinin değerlendirilmesi. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Arı, E. (2015). Öğretmenlerin iş doyumlarının mesleki tükenmişlik üzerine etkisinin yapısal eşitlik modeli ile araştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 8* (39), 549-565.

Ayas, A. (2014). Eğitimle İlgili Temel Kavramlar. Haluk Özmen ve Durmuş Ekiz (Eds.). Eğitim Bilimine Giriş (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Aydın, İ. (2015). Eğitim ve Öğretimde Etik (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Ayra, M. (2015). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin mesleki öz yeterlik inançları ile ilişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Amasya Üniversitesi.

Balaban, J. (2000). Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynaklari ve Başa Çıkma Teknikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(7), 188-195.

Balcı, A. (2016). Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Bakioğlu, A. (2017). Karşılaştırmalı eğitim politikalar, göstergeler, bağlamlar. Eğitim Yayınevi.

Bingöl, D. (1997). İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.

Bozkurt, Ö. & Bozkurt, İ. (2008). İş Tatminini Etkileyen İşletme İçi Faktörlerin Eğitim Sektörü Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *9*(1), 1-18.

Çiltaş, A., & Akıllı, M. (2011). Öğretmenlerin pedagojik yeterlilikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (4), 64-72.

Demirtaş, Z., & Alanoğlu, M. (2015). Öğretmenlerin Karara Katilimi ve İş Doyumu Arasindaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 83-100.

Eren, E. (1984). Yönetim Psikolojisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3182

Gamsız, Ş., Yazıcı, H. ve Altun, F. (2013). Öğretmenlerde A tipi kişilik, stres kaynak-

ları, öz yeterlik ve iş doyumu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8*/8

Günbayı, İ. (2001). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyumu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *1*(2).

Gülay, H.E. (2006). Beden eğitimi öğretmenlerinin iş doyum düzeylerinin araştırılması (Kocaeli İli örneği). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Gülnar, B. (2007). Örgütlerde İletişim ve İş Doyumu. İstanbul: Literatürk.

Izgar, H. (2000). Okul yöneticilerinin tükenmişlik düzeyleri (bornout) nedenleri ve bazı etken faktörlere göre incelenmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler. (15. bs.) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karataş, S. ve Güleş, H. (2010). Ilköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatmini ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(2), 74-89.

Koç, H., Yazıcıoğlu, İ. ve Hatipoğlu, H. (2009). Öğretmenlerin iş doyum algıları ile performansları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 13-22.

Keser, A. (2005). The relationship between job and life satisfaction in automobile sector employees in Bursa, Turkey. İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 7(2).

Koç, C. N. (2016). İlkokul Öğretmenlerinin Çatışma Yönetimi Stratejileri ile İş Doyumları Arasındaki İlişki: Tekirdağ/Kapaklı İlçesi Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Koruklu, N., Feyzioğlu, B., Özenoğlu Kiremit, H., ve Aladağ, E. (2013). Öğretmenlerin iş doyumu düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(25), 119 – 137.

Özdemir, M. (2014). Eğitim Örgütlerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Kuram Uygulama Teknik. Ankara. Anı Yayıncılık

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (Sixth Edition). USA: Pearson Education Limited.

Tomrukçu, Ç. (2010). Özel ve kamuya ait ilköğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin yaşam ve iş doyumu düzeyleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Spector, P. E. (1997). Advanced topics in organization behavior: Job satisfaction: Application, assessment, causes, and consequences. Thousand Oaks, CA: SAGE. doi:10.4135/9781452231549

Sun, Ö. (2002). İş doyumu üzerine bir araştırma: Türkiye Cumhuriyeti Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü. Uzmanlık yeterlilik tezi, Ankara.

Şahin, H. ve Dursun, A. (2009). Okul Öncesi öğretmenlerinin iş doyumları: Burdur örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(18), 160-174.

Şahin, İ. (2013). Öğretmenlerin iş doyumu düzeyleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 142-167.

Şimşek, S. (2014). Eğitim ile ilgili Temel Kavramlar. (8. Baskı). Nevin Saylan (Editör). Eğitim Bilimine Giriş. 1-18. Ankara: Anı.

Şişman, M., & Taşdemir, İ. (2008). Eğitim sisteminin oluşturulması. Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi, 3-26. Ankara: Pegem.

Şule, A., & Yurdabakan, İ. (2015). Öğretmen adaylarına göre

etkili öğretmen özellikleri ve bu özellikler açısından öz-yeterlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(33), 148-166.

Yavuz, C., & Bahtiyar K., C. (2009). Sınıf öğretmenlerinin motivasyonunun iş tatmini üzerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2* (9).

Yelboğa, A. (2009). Validity and Realibility of theTurkish version of the Job Satisfaction Survey (JSS). *World Applied Science Journal, 6* (8), 1066-1072.

Yüksel, H.,ve Yüksel, M. (2014). İş doyumu ile işten ayrılma düzeyi arasındaki ilişki: İlköğretim öğretmenleri üzerinde bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(32), 559-572.

Bilgi Ekonomisi ve Eğitim Sürecinde Transfer(Ler)

Osman Cenk KANCA[1]

1. GİRİŞ

Eğitimciler, öğrencilerin okudukları farklı derslerde öğrendiklerini (bilgiyi) hayatta kullanıp kullanmayacaklarını merak etmekle birlikte aynı şeyleri öğrenciler de düşünebilmektedirler. Bu bilgileri nerede kullanacağım? Ne kadarını kullanacağım? Öğrendiklerim günlük yaşantılarıma, iktisadi davranışlarıma nasıl etki edecek? vb. Transfer (geçiş), belli bir alanda kazanılan bilgi, beceri, alışkanlık ve değerlerin, başka bir alana kanalize olması anlamına gelen bir kavramdır. Öğrenmede transfer ise, belli bir konu ya da derste kazanılan bilgi, alışkanlık, beceri vb. unsurları diğer derslere ve günlük yaşama geçirilmesidir (Ghisellini ve Chang, 2018; Özbay, 2003). Öğrenmede transferin eğitimde önemli bir yeri mevcuttur. Öğrenmede transferle kişinin bilgi birikimi artabilmektedir. Bir durumda öğrenilen şeyler başka bir durumdaki öğrenmeyi ve/veya performansı etkileyebilmektedir. Bireyler zaman zaman bilgi ve becerilerini önceki öğrendikleri durumlardan ve çözdükleri problemlerden transfer edebilmektedirler. Çünkü yeni bilgi her zaman var olan bilgiye dayanmaktadır (Gürpınar, 2021). Bu sebepten ötürü problem çözme ve transfer kavramları birbirleriyle ilintilidir. Kısmen problem çözme bir tür transfer veya transferin bir kısmı olarak addedilmektedir (Binbaşıoğlu, 1982: 345-347).

Eğitimin en önemli parçalarından biri, bireyde transfer ve problem çözme becerilerini geliştirmektir (Pars vd., 1955: 215-219). Her düzeydeki eğitim kurumu "öğrenilenler gerçek yaşamda ifa edilmek üzere öğrenilir" varsayımına dayalı hareket etmektedir. Fakat öğrenilenlerin birçoğu sonradan problemlere transfer edilemeyebilir yani bilgi akışı olamayabilir. Bu nedenle bu konunun eğitimciler tarafından özellikle bilinmesi ve gerekli önlemlerin alınması; toplumların ekonomik gelişimi yönünden önem arz etmektedir. Bu açıdan çalışmada, eğitimin ve bilgi ekonomisinin önemli bir parçası olan 'transfer(ler)' hakkında genel hatlarıyla bilgi vermek amaçlanmıştır.

---

1 Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Dış Ticaret Bölümü,
E-mail: osmancenkkanca@hotmail.com

2. TRANSFER

İnsanlar günlük yaşamın parçası olarak yeni durumlarla karşılaşabilmekte ve bunları geçmiş bilgi, beceri ve tecrübelerinin doğrultusunda yönetebilmektedirler. Transfer, yeni öğrenme durumlarında eski deneyim ve bilgiler kullanılmasına imkân sunmaktadır. Bu açıdan temel girdi olarak bilimsel bilginin sosyal getirisinin fazla olması da bununla ilintili olabilmektedir. Bilgi düzeyi ve bu yöndeki performansın yükselmesi (toplumsal ve özel getiri), ülke ekonomilerinin büyüklüğü, ekonomik gelişmişlik ve toplumsal refah açısından önemli hale gelmektedir. Artan bilgi düzeyi ve transferi ile de ülkeler küresel ölçekteki gelişmelere ayak uydurabilmektedirler (Foray, 2004; Dura ve Atik, 2002).

3. TRANSFER TÜRLERİ

Bu konu 3 başlık altında sınıflandırılır;

-Pozitif ve Negatif Transfer: Bir durumdaki öğrenmenin başka bir durumdaki öğrenme veya performansı kolaylaştırmasına *pozitif transfer* denmektedir. Örneğin matematiksel/iktisadi temel teori ve uygulamaların öğrenilmesi gelirin (tüketici bütçesi) daha etkili yönetimini sağlayabilir. Diğer bir örnek ise; doğru ve yanlış bilginin moral ve etik davranışları etkilemesidir. Anlamlı öğrenme pozitif transferi içerir, çünkü öğrenilmiş bilgi yeni öğrenilene birçok açılardan yardımcı olabilir (Ausubel vd., 1978). Her şeyden önce eski bilgi, kavramsal çerçeveyi belirleyerek yeni bilginin nereye iliştirileceğini kolaylaştırarak yeni bilgiyi anlama referansları oluşabilmektedir (Pars vd., 1955). Bir yerde öğrenilenin ikinci durumda öğrenilene veya performansa ket vurduğu (olumsuz etkilemesi) durumlara *negatif transfer* denir (Mart, 1952: 274). Önceki maruz kalma veya bir şeyle ilgili deneyim, hatalı bilgiler, bilgi transferini zorlaştırabilmektedir. Böylelikle bilgiye dayalı ekonomilerde, doğru bilgi akışı/öğrenme bireylerin, firmaların ve ülke ekonomilerinin gidişatını belirlemede son derece önemli hale gelmektedir. Öte yandan, başarısız bilgi aktarımı, mikro ve/veya makro anlamda birtakım olumsuz etkiler ortaya çıkarabilecektir. Çünkü bilginin başkaları tarafından kolayca yayılması ve başkaları tarafından zahmetsiz bir şekilde öğrenilmesi çok da kolay olamayabilmektedir. Bu bağlamda bilgi ekonomisi, ekonomik resmin tümünü bilgi odaklı yeniden yapılandırmaktadır. Bilginin doğru transferi, iktisatın mikro ve makro pencerelerinde olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Bilgi, araştırma, strateji, öneriler ve bunların doğru transferi, bilgi ekonomisi disiplininde ekonomik büyüme/kalkınmanın yeni ve farklı faktörleri olarak nitelendirilmektedir (Nelson ve Winter, 1982; Liyanage vd., 2009: 118-131).

-Dikey ve Yatay Transfer: Bilgi bazı zamanlarda sıralı formda edinilir. Örneğin makro iktisatı öğrenmek için mikro iktisatta tam öğrenme gerçekleşmesi gerekir. Benzer şekilde arz ve talebi bilmeden iktisat teorisi konusunda uzmanlaşmak zordur. *Dikey transfer* öğrenilecek konuya ilişkin temel veya giriş konularının o öğrenmede kullanılması mecburiyetidir. İlaveten yukarıda değinilen manada bir zorunluluk olmasa da önceki konular sonrakileri etkileyebilecektir. İktisat öğrenmek için sosyoloji bilmeye gerek yoktur, fakat sosyolojiyi bilmek iktisat kuramını öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu şekilde konunun/kuramın öğrenilmesinde başka bir konu zorunlu olmamasına rağmen etkide bulunuyorsa bu tür transfere *yatay transfer* denmektedir. Dolayısıyla bilgi ekonomisi sürecinde eğitim ve yaşam boyu öğrenme terimleri giderek önemini artırmakta ve bilgi transferinin başarısı yaşamsal durumlarda (olaylarda) doğrudan bir katma değer sağlayabilmektedir (Tiryakioğlu, 2011: 169-199). Günümüz ekonomik koşulları düşünüldüğünde, bilgi ve transferi; sosyo-ekonomik-demografik faktörlerin iyileşmesinde önemli bir role bürünmüştür.

-Özel ve Genel Transfer: Özgün öğrenme durumu ile transfer durumunun birbiriyle kesişmesi durumu *özel transfer* olarak bilinmektedir. Örneğin 'İktisat' bilen bir öğrenci kolayca 'Maliyeyi' öğrenebilir, çünkü her iki disiplinin de ortak kuramsal yönleri vardır. Bu çerçevede, bilgiyi üretme/öğretme toplumların refahı açısından önemli hale gelmektedir. Bilgi transfer edilebilme, kullanılabilme ve katma değer eklenebilme özelliklerine sahip olduğu için iktisadi bir mal olarak kabul edilmektedir (Bates, 1990). Orijinal öğrenme durumu ve transfer durumun yapısal olarak birbirinden değişik olması durumu da *genel transfer* olarak isimlendirilmektedir. Örneğin şayet iktisatta başarılı olmak sosyoloji öğrenmeyi kolaylaştırıyorsa genel transfer gerçekleşiyor anlamına gelmektedir. Yapılan gerek teorik gerekse ampirik araştırmalar, özel transferin genel transferden daha fazla gerçekleştiğini işaret etmektedir (Gray vd., 1987: 206-208). Bilgi transferi, hem reel kesimin hem de kamu kesiminin ana aktiviteleri bakımından sıkça kullanılmaktadır (Narteh, 2008).

4. TRANSFER YAKLAŞIMLARI (KURAMLARI)

Transferin nasıl gerçekleştiğine ilişkin birçok yaklaşım göze çarpmaktadır. Bunlardan önemli olanları; 'Formal Disiplin', 'Özdeş Elementler', 'Uyaran ve Tepki Benzerliği', 'Bilgi İşlem Teorisi'dir. Bu yaklaşımlar aşağıda açıklanmıştır;

-Formal Disiplin Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre; bazı temel bilgilerin başka alandaki bilgi ve performans edinimini pozitif yönde etkileyeceği fikri belirtil-

mektedir. Örneğin iktisat, matematik, mantık bilgisi gibi temel disiplin alanlarının transferi kolaylaştırıcı olduğu vurgulanmıştır. Formal disiplin alanındaki diğer bir yaklaşımda ise, insan zihni kas geliştirme ile ilişkilendirilmiş ve ezberlemenin genel öğrenme yeteneğini (bilgi/beceri) artırdığı savunulmuştur (Sofo, 2007). Dolayısıyla eğitim, bilgi ve uygulama arasındaki uyum sosyo/ekonomik getirisi bakımından son derece önemlidir. Bilgiye ulaşma, kullanma, değerlendirip geliştirme, iktisadi yaşamı büyük oranda etkileyebilmektedir (Fındıkçı, 1998: 83-91).

-Özdeş Elementler Yaklaşımı: 20. yüzyılın başlarında Edward Thorndike; transferin, transfer ve orijinal durumun özdeş olması durumunda gerçekleştiğini ileri sürmekle birlikte endüstriyel problemlerin çözümüne katkı sağladığını iddia etmiştir (Thorndike, 1924). Öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmalarda, (testler/sınavlar) bir konu alanındaki başarının diğer konu alanında başarıyı kolaylaştırdığına yönelik önemli bir role sahiptir. Yani söz konusu yazar, harekete yöneltici içsel güç-etki ile transfer oluşumunu ilişkilendiren bir izah getirmiştir. Bu sadece bilginin daha fazla üretilmesini değil, ekonomik faaliyetin tümünde bilginin daha etkin kullanılması ve bilginin her çeşidinin yayılmasını ortaya çıkarmaktadır (Stiglitz, 1999).

-Uyaran ve Tepki Benzerliği Yaklaşımı: Davranışçı kuramcılar insanları etkileyen uyarıcıları araştırarak birey davranışlarını çözümlemeye çalışmışlardır (Malone, 2002). Bu yaklaşımı açıklamak için aşağıdaki Tablo 1'deki örneklem verilmiştir.

Tablo 1:Uyaran ve Tepki Benzerliği Yaklaşımı

1	2	3	4
Kâğıt-dolma kalem	Kâğıt-mürekkep	Yağmur-dolma kalem	Kâğıt-kasa
Bot-bilgisayar yazıcısı	Bot-kartuş	Makas-bilgisayar yazıcısı	Bot-bakkal
Duvar-araba	Duvar-benzin	Masa-araba	Duvar-arpa
Mısır-cep telefonu	Mısır-sim kart	Kalem-cep telefonu	Mısır-bakır

1. sütundaki liste öğrenildikten sonra, bu öğrenme 2. sütundaki listeyi öğrenmeyi kolaylaştırabilir. Uyaran kelimeler iki durumda aynıdır ve tepkiler benzer olduğu için pozitif transfer gerçekleşmektedir.

1. ve 3. sütun karşılaştırılınca uyaranlar farklı olmasına rağmen tepkiler aynı olduğu için bu tepkiler kolayca yeni uyaranlarla ilişkilendirilebilir. Ancak 1. ve 4.

sütun arasında pozitif transfer oluşmayabilir. Uyaranlar aynı, tepkiler ise tamamen farklıdır. Burada negatif transfer söz konusu olmaktadır.

Bu örnekten hareketle şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır;

- İki durumda uyaranlar ve tepkiler aynı olduğunda maksimum pozitif transfer gerçekleşir.
- Uyaranlar farklı, tepkiler aynı olduğunda kısmen pozitif transfer gerçekleşir.
- Uyaranlar aynı tepkiler farklı olduğunda negatif transfer gerçekleşir.

-Bilgi İşlem Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre transfer bilişsel süreçlerin (bilgiyi algılayan, ileten ve işleyen) kurallarına göre gerçekleşmektedir. Şayet ilgili bilgi ve beceriler yeni durum bağlamında kısa süreli zihne kazandırılırsa yeni duruma transfer gerçekleşir. Kısa süreli belleğin sınırlı kapasitesinden dolayı eski bilgi ve becerilerin sadece bir kısmı transfere yardımcı olabilir. Bu açıdan örneğin temel iktisat prensiplerini (teorileri) öğrenci öğrenirken mümkün olduğunca fazla kullanım (uygulama) alanıyla ilişkilendirmek, yeni durumlarda ipucu zenginliğini sağlayacağından eski bilginin transferi kolaylaşacaktır (Vrasidas, 2000: 39-62). Çünkü bilgi; deney ve gözlem (ampirizm) neticesinde ortaya çıkan fikir ve/veya düşüncelerdir (Fidan, 2013: 94-104).

5. TRANSFERİ ÖLÇMEDE YAPILAN BAZI ARAŞTIRMALAR (LİTERATÜR)

19. yüzyılın sonlarında Amerikalı psikolog William James (1842-1910) tarafından yapılan bir çalışma ile Biçimsel disiplin kuramı eleştirilmiştir. Bu kurama göre; beyin kastan oluşmaktadır ve ezber yapmak bu kası geliştirerek transfer olayını artıracaktır. W. James ezber yapmanın belleği kuvvetlendirip kuvvetlendirmeyeceğini ölçmek için kendi üzerinde bir deney yapmıştır. Önce V. Hugo'dan 158 dize şiir ezberlemiş ve ezberleme süresini ölçmüş sonra başka bir yazarın şiir kitabının tamamını ezberlemiş ve daha sonra yeniden V. Hugo'dan 158 dize daha ezberlemiştir. V. Hugo'dan İkinci kez ezberlenen dizileri daha geç ve güç ezberlendiğini görmüştür. 'Biçimsel Disiplin Kuramı' doğru olsaydı, aynı kişiden ikinci kez ezberlenen dizenin daha çabuk ve kolay ezberlenmesi gerekirdi (Senemoğlu, 1997). Diğer taraftan, Psikolog Briggs 1913'de Dil Bilgisi alanında "uslamlama (muhakeme)" alıştırmalarının uslamlama yeteneğini artırıp artırmadığını anlamak amacıyla şöyle bir araştırma yapmıştır. Briggs önce bir küme öğrenciye bir "Genel Uslamlama Testi" uygulamıştır. Bu testten şu sonuçlara ulaşılmıştır;

- Bir ya da birkaç neden arasından bir şeyin gerçek nedenini bulabilme yete-

neği,

- Tümevarım yöntemi ile nedenlerden mantıksal bir sonuca varabilme yeteneği,

- "Tümevarım", "tümdengelim", ve "benzetme" yöntemleri ile mantıksal "uslamlama" yapabilme yeteneği,

-Sorunu çözmeye yönelik ipuçlarını yakalayabilme yeteneği,
-Benzerlik ve ayrılıkları ayırt edebilme yeteneği,

-Bir tanımı eleştirel bir gözle inceleme yeteneği.

Araştırmacı bu testi uyguladığı öğrencileri iki gruba bölmüş, ilk gruba 3 ay süresince yoğun 'Dil Bilgisi' eğitimi vermiş diğer gruba böyle bir eğitim vermemiştir. Üç ayın sonunda iki grubu birleştirerek tekrar "Genel Uslamla Testi" uygulamıştır. Bu araştırmadan şu sonuçlara ulaşılmıştır;
- Dil Bilgisi çalışmaları akıl yürütmeyi geliştirmede "çok az" bir etki yapmıştır,
- Dil Bilgisi çalışmaları, ancak kişinin bu konuda bilgisini artırmaktadır (Beyaztaş ve Senemoğlu, 2015: 193-216).

Briggs deneyinde "çok az" olarak nitelenen transferin artırılması çareleri farklı çalışmalarda araştırılmıştır. Bunun için Fawcett şu deneyi yapmış; Uslamlama yeteneği bakımından birbirine eşit 4 küme öğrenci almıştır. Bunlardan her birine, haftada 40 dakika süren Geometri dersi verilmiştir. Her kümeye, geometrik kavramların "belli bir yönü" öğretilmiştir. Örneğin; ilk üç kümedeki öğrencilere dersler geometri sorunlarıyla meşgul edilerek verilmiştir. Diğer kümeye ise öğrencilerin dikkati, durmadan terimleri tanımlamaya, sonuçları kanıtlamaya çekilmiştir. Ayrıca bu gruba geometri sorunlarını çözmeye yarayan ilkeler, geometri ile ilişiği olmayan diğer derslerde kullanımı gösterilmiştir. Yapılan bu çalışmalardan sonra "Genel Uslamlama Testi" uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçları göre; yalnızca geometri sorunları ile meşgul edilen öğrenciler, yine bu alanda geliştirme göstermekte, bu alanda öğrenilen bilgi ve ilkeler başka alanda işe yaramamaktadır ayrıca geometride öğrenilen bilgi ve ilkeler, günlük yaşamla bağ kurarak öğrenilirse, transferde bir artış görülmektedir (Fawcett ve Markson, 2010: 299-309). Araştırmalardan çıkan sonuçlara özetlenirse;

- Hiçbir ders, başka bir dersin öğrenilmesine yüzde yüz yardım etmemektedir (Mikro İktisat&Makro İktisat vb.).

- Mikro iktisat, Makro iktisat ve ekonometri derslerinin, edebiyat derslerinin öğrenilmesinde yardımı ya minimum ya da hiç yoktur.

- Aynı segmente giren dersler arasında birbirine transfer oranı %20'ler civarındadır.

- Zekâ transfer kabiliyetini artıran bir faktördür. Zekâsı yüksek olan bireyler, konular arasındaki ilintiyi daha kolay görebildikleri için, bunlardaki olumlu

transfer oranı biraz daha yüksek olabilmektedir. Bireyler iktisadi seçimlerini yaparken kullandığı bilgilerin nereden geldiğinin bilincinde olarak rasyonel davranabilmektedirler (Aktan ve Yavuzaslan, 2020).

6.TRANSFERİN ETKİN GERÇEKLEŞTİRİLEBİLMESİ İÇİN EĞİTİMCİNİN YAPABİLECEĞİ YOL VE YÖNTEMLER

Halihazırdaki durumlar ne olursa olsun her eğitimci (öğretim üyesi vb.) kendi çalışmalarını modern öğretim anlayışına yaklaştıracak bazı imkânlara sahiptir. Bu olanaklardan bazıları şöyle özetlenebilir;

- Her eğitimci, öğreteceği konu veya konulardaki genel kabul görmüş teori, yöntem ve çalışma biçimlerini o konu ve/veya konular dışında uygulama imkân ve sahalarını araştırabilir ve bu hususta edinip öğrendiklerini amfiye getirebilir. Mesela iktisat derslerinde temel uygulamalardan birini teşkil eden bir hipotez; meslek derslerinde, sosyal bilgiler ile ilgili derslerde, hatta iktisadi hayatta birçok tatbik sahaları bulabilir. Bir makaleyi, bir konferansı bu açıdan tahlil edip değerlendirmek mümkündür. Nitekim herhangi bir derse bu çeşit enstrümanları ithal etmek suretiyle büyük ölçüde transfer sağlanabilmektedir. Bu yolu izleyen bir eğitimci, dersine özgü kuram ve metotları yalnız o derse özel birtakım güncel olmayan bilgi ve faaliyetler olmaktan çıkarıp, onlara canlılık, ilgi ve çekicilik verebilecektir (Saban, 2004). Genel ve spesifik bilginin bir bütün olarak kabul edildiği durumda; artık çift yönlü bir bilgi transferi sürecine doğru bir dönüşüm olabilmektedir (Amessea ve Cohendet, 2001: 1459-1478).

- Eğitimci her dersin, zihnin gelişmesine yardım edebileceğinin farkında olmalıdır. Lakin bu bir yöntem işi olmakla beraber dersler, toplumun bir problemini çözme tekniğine göre işlenirse, bu durum zihnin gelişme oranını yükseltebilir. Bu nedenle bilgi; enformasyon deneyimler, yetenek, kültür; örgütsel yapı, kişilik, davranışlar ve anlayış gibi unsurları bünyesinde içeren, iktisadi hayatı düzenleyen oldukça geniş bir olgudur (Beijerse, 1999).

- Herhangi bir dersin konuları ya da bunların öğretim yöntemleri arasında, ne kadar çok benzerlik varsa, transfer ve bilgi aktarımı o kadar çok olabilir (Murdock ve Liston, 1967).

- Öğretim, öğrencinin algılama yetisini de uygun olmalıdır. Bu bağlamda, devamlı uygulama yapmaya yer vermek, doğru bir yöntem olmamakla birlikte öğrencinin dersten ve eğitim-öğretim kurumundan soğumasına sebep olabilir.

- Okulda öğrenciye öğretilecek her konu, toplumsal yaşam ile ilişki kurularak öğretilebilir. Bu durum, öğretimin, yaşamsal sorunlara (sosyo/ekonomik vb.) geçişini sağlayabilir. Böylece, herhangi bir konuda ne kadar çok uygulama icra edilirse, öğretimde o kadar verimli olabilir ve ekonomik ve rekabetçi bir değere

dönüşebilir (Hendriks, 1999). Örneğin mikro iktisat dersi verilirken öğrencinin konuyu daha iyi anlayıp gelecekte öğrendiği bilgiyi transfer yapabilmesi için, konular firma-piyasa yerlerine gidilerek anlatılabilir. Bu imkân her ders için uygun olmaz ise derslere başlamadan önce firma örnekleri toplu olarak gezdirildikten sonra eğitim yapılırsa daha iyi bir öğrenim ve transfer gerçekleşebilecektir. Böylelikle kişilerin (öğrencilerin) gelecekteki verimliliğini artırmaya yönelik bir yatırım algısı oluşturulabilir.

- Eğitimcilerin önem vereceği diğer bir hususta, öğrencileri sınav yaparken, soruları; ezberciliğin ve ölü bilginin önünü kesecek şekilde hazırlamaları konusudur. Öğrenciler çalışmalarını, doğası itibariyle, imtihan şekillerine göre ayarlamaktadırlar. Eğer öğretim üyesi, ders faaliyetlerini daha modern bir anlayış içinde (farklı bilgi teknolojileri ile) devam ettirmek istiyorsa, imtihanlarda bu anlayışa uymalıdır. Bu durum öğrenim çıktısının da artmasına sebebiyet verebilir (Riege, 2005: 18-35; Marton ve Saljö, 1976; Stokes, 1997).

- Son olarak, eğitimci, öğrettiği konu veya konulardaki bilginin önemini abartmamalıdır. Çünkü öğretilen şeylerin bazen az bir kısma transfer edilebilecek ve/veya büyük bir kısmı da unutulabilecektir. Bu kapsamda, eğitimcinin işlediği konu veya konuları öğrencilere sevdirmesi, onları o saha veya sahalardaki öğrenmenin faydasına inandırması önemli hale gelmektedir (Van den Hooff ve VanWeenen, 2004). Bu sebeplerden ötürü bir üniversitenin toplumsal bakımından en önemli görevi, öğrencilerine kaliteli bir öğretim sunmak, eğitimin niteliğini iyileştirmek ve ekonomiye nitelikli bir işgücü ordusu kazandırmaktır (Yamak ve Topbaş, 2006: 100-101).

7.KALICILIĞI SAĞLAMA VE TRANSFERİ GÜÇLENDİRME

Hatırlama ve transferi güçlendirme aşaması, çeşitli durum ve örneklerle ek alıştırmalar, uygulamalar yapmayı gerektirir. Öğrenilenlerin geri getirilmesi ve yeni durumlarda kullanılmasında aralıklarla kontrol etmek etkili olmaktadır. Bilgiyi anımsamak ve yeni durumlarda kullanmak için aralıklı gözden geçirmede uygun aralıkları belirlemek önemlidir. Öğrenmenin ilk oluşumundan hemen sonra, öğrenmeyi kolaylaştırıcı birkaç farklı örnek yapılabilir. Öte yandan başlangıç öğrenmesini izleyen dönemlerde de ek örnekler/uygulamalar yapılarak öğrenilenler gözden geçirilmeli, yeni durumlarda kullanılmalıdır (Mart, 1952). Bir soyut varlık olarak bilgi; yaşanan radikal yenilikler ve enformasyon ile birlikte yeni bir ekonomik yapıya şekil vermekte ve farklı modellerin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Bunların yanı sıra bilgi, toplumsal olguları anlamada yapısalcı bir yaklaşım benimsenmesine neden olabilmektedir (Giannakopoulos, 2010: 37-38; Sweet, 2001: 70-83).

Aralıklı gözden geçirmelerin kalıcılığı, transferi ve transferi güçlendirebilmesi için yapılacak örneklerin, çözülecek problemlerin güncel olması gerekir. Örneğin, öğrenci ilk öğrenme sırasında "esneklik" hesaplamalarını "arz-talep" ile ilgili olarak öğrendiyse, aralıklı gözden geçirmelerde esneklik hesaplama kuralları ve/veya ilkeleri talebin fiyat esnekliği/arz esnekliği, esneklik/eğim, esneklik/toplam harcama gibi kavramlarla ilgili durumlarda kullanılabilir. Öğrenilenlerin çeşitli durumlarda kullanılması, öğrencinin uzun süreli belleğini araştırmada kendi kendine birtakım içsel ek ipuçları edinmesini, geliştirmesini sağlayabilir. Böyle bir durum hatırlamayı kolaylaştırabilir ve öğrencilere mesleki açıdan bir ön hazırlık oluşturabilir (Yamak vd., 2021; Senemoğlu, 1997).

Bir konu ya da ders içinde öğrenmenin transferi sağlayarak yeni öğrenmeleri güçlendirmek, hem bir sonraki konunun ön koşul öğrenmelerinin tam hale getirilmesi, hem de aynı konu içinde aşamalı olan analitik düşünme becerilerinin tam olarak kazanılması için gereklidir. Transferi sağlayan etkinlikler yoluyla, hem dersin kendi içindeki konular arasında, hem de bir sonraki aşamada yer alan dersler için gerekli ön öğrenmeler sağlanabilir. Yani bilgi paylaşımında taraflar arasında bir etkileşim söz konusudur. Bu sinerjik sürecin, ekonomik ve rekabetçi bir değere dönüşmesi, bilginin belli bir kaynaktan çıkarak belli bir amaca ulaşması bakımında oldukça önemlidir (Gurteen, 1999: 1-4; Mart, 1952).

Ayrıca, kalıcılığı ve transferi sağlama etkinlikleri uzun süreli bellekteki bilgiyi çok çeşitli yollarla araştırma ve işleyen belleğe geri getirme imkânı sağladığından hatırlamayı kolaylaştırır. Ayrıca, bilginin kalıcılığı arttığı gibi, sonraki öğrenmeler için gerekli ön öğrenmelerin kolaylıkla işleyen belleğe getirilmesine yardım ettiğinden yeni öğrenmeler daha kısa sürede gerçekleşebilir (Ausubel vd., 1978).

Sonuç olarak, dışsal olarak hazırlanan bir öğretim etkinliği, içsel olarak gerçekleşen öğrenme sürecinin bir ya da daha fazla öğesini destekleyecek şekilde düzenlediği takdirde, öğrenme etkili olarak gerçekleşmekte ve davranışta kalıcı değişme oluşmaktadır. Bu beraberinde zihniyet ve anlayış değişikliğine de neden olabilmektedir.

8. TRANSFERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

- Anlamlı öğrenme normal öğrenmeden daha fazla transfer imkânı sağlar yani anlamlı öğrenilmiş bilgiler daha kolay depolanır ve geri getirilir (hatırlanır). Bilginin saklı olduğu kaynaktan etkili biçimde transferi, o bilginin alıcıda kopyalanarak türetilmesini gerektirir (Argote ve Ingram, 2000: 150-169).

-Kapsamlı olarak öğrenilenler daha kolay transfer edilirler. Öğretim süresi ile transfer kolaylığı arasında doğru ilişki vardır.

-Kurallar, kavramlar, ilkeler, kuramlar ve işlemlere ilişkin bilgiler hikâyelen-

dirilmiş ve betimlenmiş bilgilere oranla daha kolay transfer edilirler.

-Durumlar arasındaki benzerlik ve ayrılık transferi etkiler.

-Potansiyel hatırlama ve ipuçları transfer için önemlidir.
-Örneklendirme, deneme ve tekrarlama sıklığı ve yoğunluğu transfer yapmada olumlu etki yapar.

-Transfer ihtimali orijinal durumla transfer oluşumu arasındaki zaman aralığı arttıkça azalır (Gick ve Holyoak, 1980: 306-355) .

9. SONUÇ

Günümüz dünyası, çok hızlı bir evrimin olduğu, bilginin meydana getirilmesi, tatbiki ve aktarılmasına (transferine) yönelik birçok sahada (sosyal, siyasal, ekonomik vb.) dönüşümlerin yaşandığı bir zaman dilimi içerisindedir. Evrensel anlamda bilgi ve bunun doğru transferi, bireylerin sosyal sorumluluğu açısından önemli hale gelmiştir. Söz konusu sorumluluğun doğru ifası, ülke ekonomileri ve eğitim için önemi yadsınamaz bir gerçeğe dönüşmüştür. Bilginin üstlendiği rolün önemindeki evrim, gerek bireysel/toplumsal gerekse ulusların refahı (zenginliği) üzerinde belirleyicilik pozisyonunda bulunmaktadır.

Ülke ekonomileri artık bilgi ağırlıklı bir eksene kayma eğilimindedirler. Bilgi tabanlı ekonomik yapının oluşumunda, bilgi transferi, teknoloji ve eğitimcilere büyük pay düşmektedir. Bilgiyi bir bireyden ve/veya ülkeden bir diğerine transfer etme gitgide önemini artırmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin doğru kullanımı, bilgi ekonomisinin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen öğrenme süreçlerinde başarıyı artırabilecek ve bilginin yayılma hızının (transferi) yükselmesi gerçekleşebilecektir. Bu süreçte, daha ileri bir sosyal ve iktisadi gelişme ortaya çıkabilecektir. Söz konusu sürecin başarısı için, akademi, eğitim, bilgi transferi, kamu sektörü ve uygulama arasında güçlü bir bağ kurulması önemlidir. Araştırmacıların/eğitimcilerin bu konu üzerinde durmasının ilgili literatüre ve disipline önemli katkılar yapacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. ve Yavuzaslan, K., (2020). Davranışsal İktisat: Bireylerin İktisadi Karar ve Tercihlerinde Zihinsel, Duygusal ve Psikolojik Faktörlerin Analizi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12 (2), 100-120.

Amessea, F. ve Cohendet, P., (2001). Technology Transfer Revisited from the Perspective of the Knowledge-Based Economy, *Research Policy*, 30, 1459-1478.

Argote, L. ve Ingram, P., (2000). Knowledge Transfer: A Basis for Competitive Advantage in Firms, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 32 (1), 150- 169.

Ausubel, D., Novak, J., ve Hanesian, H., (1978). *Educational Psychology: A Cognitive View*, New York: Holt, Rinehart and Winston.

Bates, B. J., (1990). Information as an Economic Good: A Re-Evaluation of Theoretical Approaches, Mediation, Information, and Communication, *Information and Behavior*, 3, 379-394.

Beijerse, R. P., (1999). Questions in Knowledge Management: Defining and Conceptualizing a Phenomenon, *Journal of Knowledge Management*, 3 (2), 94-109.

Beyaztaş, D. İ. ve Senemoğlu, N., (2015). Learning Approaches of Successful Students and Factors Affecting Their Learning Approaches, *Education and Science*, 40 (179), 193-216.

Binbaşıoğlu, C., (1982). *Eğitim Psikolojisi*, Binbaşıoğlu Yayınevi: Ankara.

Dura, C. ve Atik, H., (2002). *Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye*, Literatür Yayınları: İstanbul.

Fawcett, C. A. ve Markson, L., (2010). Children Reason About Shared Preferences, *Developmental Psychology, American Psychological Association*, 46 (2), 299-309.

Fındıkçı, İ., (1998). Bilgi Toplumunda Eğitim ve Öğretmen, *Bilgi Toplumu Dergisi, 1. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını*, 83-91.

Fidan, H., (2013). İktisadi Açıdan Bilgi Kavramı ve Bilgi Kavramına Yaklaşımlar Üzerine Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4 (9), 94-104.

Foray, D., (2004). *Economics of Knowledge, Cambridge Mass and London*, England: MIT Press.

Giannakopoulos, A., (2010). Yunanistan ve Türkiye'deki Yolsuzluk Algıları ve Bu Algıların Yolsuzlukla Mücadele Politikaları Üzerindeki Etkisi, İş Ahlakı Dergisi, 3 (6), 35-45.

Gick, M. L., ve Holyoak, K. J., (1980). Analogical Problem Solving, *Cognitive Psychology*, 12 (3), 306-355.

Ghisellini, F. ve Chang, B. Y., (2018). *Behavioral Economics: Moving Forward*, Palg-

rave Press: Macmillan.

Gray, W. D., ve Orasanu, J., (1987). *Transfer of Learning: Contemporary Research and Applications*, In S. Cormier & J. Hagman (Eds.), San Diego, CA, USA: Academic Press.

Gurteen, D., (1999). Creating a Knowledge Sharing Culture, *Knowledge Management Magazine*, 5 (2), 1-4.

Gürpınar, E., (2021). Bilgi Ekonomisinde Kavramlar, Kurumlar ve Politikalar: Oyun Teorisi Temelli Bir Yaklaşım, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39 (4), 663-676.

Hendriks, P., (1999). Why Share Knowledge? The Influence of ICT on The Motivation for Knowledge Sharing, *Knowledge and Process Management*, 6 (2), 91-100.

Liyanage, C., Elhag, T., Ballal, T., ve Li, Q., (2009). Knowledge Communication and Translation-A Knowledge Transfer Model, *Journal of Knowledge Management*, 13 (3), 118-131.

Mart, Ö., (1952). Eğitim Psikolojisi, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.

Malone, Y., (2002). Social Cognitive Theory and Choice Theory: A Compatibility Analysis, *International Journal of Reality Therapy*, 22 (1), 10-13.

Marton, F., ve Säljö, R., (1976). On Qualitative Differences in Learning. I–Outcome and Process, *British Journal of Educational Psychology*, 46, 4-11.

Murdock, J. W. ve Liston, D. M. Jr., (1967). General Model of Information Transfer, *American Documentation*, 18, 199-209.

Narteh, B., (2008). Knowledge Transfer in Developed-Developing Country Interfirm Collaborations: A Conceptual Framework, *Journal of Knowledge Management*, 12 (1), 78-91.

Nelson, R., ve Winter, S., (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*, The Belknap Press of Harvard Univ. Press.

Özbay, Y., (2003). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, İber Matbaacılık: Trabzon.

Pars, V. B., Cırıtlı, H. H., Enç, M. ve Oğuzkan, T., (1955). *Eğitim Psikolojisi*, Maarif Basımevi: İstanbul.

Riege, A., (2005). Three-Dozen Knowledge-Sharing Barriers Managers Must Consider, *Journal of Knowledge Management*, 9 (3), 18-35.

Saban, A., (2004). Öğrenme Öğretme Süreci, Yeni Teori ve Yaklaşımlar (3. Basım), Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

Senemoğlu, N., (1997). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim,* Anı Yayıncılık: Ankara.

Stiglitz, J. E., (1999). "Knowledge in the Modern Economy", *The Economics of the Knowledge Driven Economy Conference*, London.

Sofo, F., (2007). Transfer of Training: a Case-Study of Outsourced Training for Staff from Bhutan, *International Journal of Training and Development*, 11 (2),

103-120.

Stokes, D. E., (1997). *Pasteur's Quadrant: Basic Science and Technological Innovation*, Washington, DC: Brookings Institution Press.

Sweet, P., (2001). Strategic Value Configuration Logics and the "New" Economy: A Service Economy Revolution?", *International Journal of Service Industry Management*, 12 (1), 70-83.

Trhondike, E., (1924). Mental Discipline in High School Studies, *Journal of Educational Psychology*, 15, 1-22.

Tiryakioğlu, M., (2011). Teknoloji Transferi, Teknoloji Yoksulluğu mu?, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (2), 169-199.

Van Den Hooff, B. ve Van Weenen, F. D. L., (2004). Knowledge Sharing in Context: The Influence of Organizational Commitment, Communication Climate and CMC Use on Knowledge Sharing, *Journal of Knowledge Management*, 8 (6), 117-130

Vrasidas, C., (2000). Constructivism Versus Objectivism: Implications for Interaction, Course Design, and Evaluation in Distance Education, *International Journal of Educational Telecommunications*, 6 (4), 39-62.

Yamak, R., Küçükkale , Y., ve Tanrıöver, B., (2021). İktisada Giriş, Ekin Yayınevi: Bursa.

Yamak, R., ve Topbaş, F., (2006). İktisat Bölümlerinin Öğrenci Üzerinde Yarattıkları Katma Değer İtibariyle Üniversite Ligi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4 (6), 99-110.

COVID-19 Pandemi Döneminde Bartın'da Toplumsal Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Üzerine Bir Değerlendirme[1]

Birgül KOÇAK OKSEV[2], Gizem AKCAN[3], Sinan ACAR[4], Sinem TARHAN[5], T. Alper KARSLI[6]

GİRİŞ

COVID-19 Pandemisinin tüm dünyada ve her kesim tarafından etkisi hissedilmekle birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınlar ve erkeklerin bu süreçten farklı şekilde etkilendikleri söylenebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak kadınların salgından erkeklere göre daha fazla biçimde olumsuz etkilendikleri yapılan gözlem ve araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu olumsuz etkilenmenin başlıca sebepleri arasında kadınların ekonomi ve sağlık hizmetlerine erişim bakımından daha kırılgan konumda olmaları, ücretsiz ev içi emek ve çocuk/yaşlı bakım yükünün artması sayılabilir. Diğer taraftan erkeklerin de gelir kaybına uğramaları, salgın nedeniyle evde kalma zorunluluğu gibi sebepler aile içindeki ilişkilerin gerilimini arttırmıştır. Şiddet uygulamakta olan erkeklerin ise sürekli evde olması, şiddet mağduru kadınların (ve beraberinde çocukların) sağlık kuruluşlarına veya kolluk güçlerine başvurmasını, başka insanlardan yardım almasını güçleştirmiş ve daha fazla şiddete uğrama olasılığını arttırmıştır. Bu araştırma, COVID-19 pandemi sürecinde kadınların aile içinde yaşadıkları sorunların ve maruz kalmış olabilecekleri şiddetin sebepleri, bu sorunlarla nasıl baş ettikleri ve toplumun ilgili kurumlarından beklentilerinin neler olduğunu anlamayı hedeflemektedir. Araştırma, Bartın Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi adına yürütülmüş olup, Bartın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Bartın İl Emniyet Müdürlüğü, Bartın İl Sağlık

---

1 Bu araştırma, Bartın Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi adına yürütülmüş ve 2021-SOS-A-001 nolu BAP projesi olarak desteklenmiştir.

2 Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-mail: oksev@bartin.edu.tr

3 Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, E-mail: gakcan@bartin.ed.tr

4 Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, E-mail: sacar@bartin.edu.tr

5 Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, E-mail: snmtarhan@bartin.edu.tr

6 Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, E-mail: alperkarsli@bartin.edu.tr

Müdürlüğü ve Bartın İl Jandarma Komutanlığı ve Bartın Adliyesi'nden 2019-2021 Mayıs/Haziran aylarına kadar olan döneme ait aile içi kadına yönelik şiddet vakalarına ilişkin veri desteği alınmıştır. Çalışmanın temel veri setini ise Bartın kent merkezinde evli kadınlara hem çevrimiçi hem de yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanan ankete verilen yanıtlar oluşturmaktadır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Kadına yönelik şiddet, kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan, kadınları etkileyen cinsiyete dayalı ayrımcılıktır (1). Pekin Deklarasyonu'nda (2) "Kadının fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel olan bu tip hareketlerin tehdidini, baskıyı veya özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren; ister toplum önünde ister özel hayatta meydana gelmiş olsun, cinsiyete dayalı her türlü şiddet" olarak tanımlanmaktadır. Kadına yönelik şiddet kadının temel insan haklarını kullanmasını engelleyen bir durumdur.

Genel manada kadına yönelik şiddet olgusu içerisinde değerlendirildiğinde aile içi şiddetin kadına yönelik şiddetin en yaygın türü olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda aile özel ve mahrem alan olarak kabul edildiği için şiddetin en gizli kaldığı alandır. Şiddete uğrayan kadının fail erkek ile aynı hanede yaşayıp yaşamadığına bakılmadan eski veya şimdiki eş, partner veya aile mensubu kişiler tarafından uygulanan her türlü şiddet "aile içi/ev içi şiddet" olarak kabul edilmektedir (2). Bu bağlamda, kadına yönelik şiddet tüm dünyada bir halk sağlığı ve insan hakkı ihlali problemi olarak ele alınmaktadır (3). Pandemi sürecinin başından bu yana dünyanın farklı ülkelerinden gelen raporlar, savaşlar ve doğal afetler gibi, salgın hastalıklar ve salgını kontrol altına almaya yönelik tam kapanma gibi önlemlerin de bireylerde stres ve stres koşullarına bağlı yıkıcı olabilen birtakım tepkileri tetikleyebileceğine işaret etmektedir (4, 5). Nitekim, bulgular sokağa çıkma yasağı, tam kapanma vb kısıtlayıcı uygulamaların bireylerde pandemi öncesinde bulunan kaygı bozuklukları ve psikozlar gibi çeşitli psikopatolojik eğilimlerin veya mizaci yatkınlıkların da tetiklenmesine neden olabildiğini göstermektedir (6). Ayrıca, literatür bize pandemi sürecinde kadınların oldukça yüksek bir risk altında olduğunu ve hem kültürel hem de psikobiyolojik etmenlere dayalı olarak yüksek bir stres yüküne maruz kaldıkları yönünde bulgular sunmaktadır (4, 7).

Örneğin Tunus'ta yapılmış olan bir çalışmada, pandemi öncesi görülen hane içi şiddet düzeyi ve şiddet davranışı çeşitleri ile karşılaştırıldığında, pandemi döneminde başta psikolojik şiddet olmak üzere ekonomik ve fiziksel şiddet sergilenme düzeylerinde anlamlı düzeyde artış olduğuna işaret etmektedir (8). Ayrıca,

bu dönemde, bu çalışmaya ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Brezilya gibi farklı ülkelerden gelen bulguların da hem pandemi döneminde aile içi şiddet düzeylerinde görülen genel artışa ilaveten zaten pandemi öncesi dönemde de şiddet gören kadınların gördüğü şiddet düzeyinde artış olduğunu hem de bu genel artışa rağmen ilgili mercilere rapor edilen vaka sayısında (acil servislere yapılan başvurular gibi) azalma olduğunu gösterdiği görülmektedir (5). Ancak, bu azalmayı pandemiye bağlı bulaş riskinden kaçınma davranışının bir sonucu olarak da yorumlamak mümkün olmakla birlikte bazı bulgular ise çeşitli aile içi şiddet vakalarında saldırganların pandemi kısıtlamalarını ve risklerini mağdurların yardım arayışını engellemek üzere bir gerekçe olarak da kullanabildiğini göstermektedir. Öte yandan, ilgili literatür incelendiğinde, yalnızca pandemi değil fakat diğer doğal afet ve felaket durumlarının da önceki yıllarda aile içi şiddetin ve aileden birinin davranışları üstündeki kontrolü kaybetmesi gibi yıkıcı sonuçların görülme sıklığında artışa neden olabildikleri bilinmektedir. Nitekim, literatür taramaları (5) alandaki araştırmaların bulgularının, post travmatik stres bozukluğuna yol açabilen diğer stresörler gibi, pandemiye bağlı olarak tetiklenen stresin de hem kısa hem uzun vadede enfeksiyon kapma korkusu, uzun süreli kapanmaların sürmesi, sosyal izolasyon, gıda ve diğer temel ihtiyaçlara erişimde güçlük, finansal sıkıntılar ve damgalanma gibi korkulara yol açabileceğine işaret etmekte olduklarını göstermektedir. Ayrıca, bu çalışmada elde edilen bulgular, alınan karantina önlemlerinin depresif belirtiler, kaygı atakları ve yalnızlık hissi gibi durumlara yol açtığını ve aynı zamanda sağlık çalışanı olan kadınların ise kendi içinde özellikle bir risk grubu teşkil ettiğini göstermektedir.

Kadına yönelik aile içi şiddet her ülkede ve her sosyo-ekonomik düzeyde gözlenebilmektedir. Eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik düzeyin düşüklüğü, yetersiz sosyal destek, psikolojik sorunlar, madde kullanımı, ekonomik bağımsızlığın olmaması, işsiz olma, çiftlerin genç olması, istenmeyen gebelik gibi durumlar şiddeti uygulama ya da maruz kalmak için risk oluşturmaktadır (9). Şiddete maruz kalan kadınlarda çeşitli ruhsal bozuklukların (duygudurum bozuklukları, anksiyete bozuklukları, yeme bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu, alkol/madde kullanım bozukluğu) ve bedensel hastalıkların (kardiyovasküler hastalıklar, kronik ağrı, uyku bozuklukları, sindirim sistemi problemleri, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, travmatik beyin yaralanması) ortaya çıkma ihtimali yüksektir (10). Pandemi döneminde dünya genelinde ailede kadına yönelik şiddetin arttığını (11), hatta kadın cinayetlerinin arttığını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (12). Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF) tarafından yapılan bir araştırmada pandemi sürecinde fiziksel şiddetin %80, psikolojik şiddetin %93, sığınma evi talebinin ise %78 arttığı saptanmıştır (13).

COVID-19'un kadınların onurunu, güvenliğini ve insan haklarını zedelemekle kalmayıp aynı zamanda büyük bir halk sağlığı tehdidi olduğu ileri sürülmektedir (10). Erkeklerin COVID-19'a yakalanma ve ölüm oranları kadınlardan daha yüksektir. Buna rağmen kadınlar pandemi sürecinden daha olumsuz etkilenmişlerdir (14). COVID-19 salgınında karantina uygulaması nedeni ile suç oranlarında belirgin bir düşme gözlenmesine rağmen, ev içi şiddet olgularında artış yaşanmış gibi görünmektedir zira pandeminin yayılma hızını önlemek amacıyla zorunlu olarak evde kalmak, aile içinde ilişki ve iletişimlerde gerginlik yaşanmasına neden olmuştur (15). Salgınla birlikte aile üyelerinin temel ihtiyaçlarını gideremeleri, korku ve kaygı hissetmesi, planlamadıkları bir şekilde ve uzun sürelerle evde bir arada kalmaları, maddi zorluklar yaşamaları, anksiyete, yeme ve uyku bozukluğu, depresyon, bağımlılık, alkol kullanımının aşırı artışı, ev içi şiddete maruz kalma riskini artmıştır (15, 16, 17). Diğer bir ifade ile evde sosyal izolasyon riskli durumda olan kadınları ve çocukları bir tehlikeden korurken, bir başka tehlikeye açık hale getirmiştir (17). Ayrıca karantina süreci evde erkek hakimiyetini daha çok hissettirmiş, kadının aile, arkadaş ve akrabaları ile daha az iletişime geçebilmesine neden olmuş, şiddet durumunda yardım alma ve ortamdan uzaklaşma ihtimalini azaltmıştır (13). Ayrıca izolasyon süreci aile içi şiddetin fiziksel veya duygusal belirtilerinin daha kolay gizlenmesine neden olmuştur (18).

Pandemi sürecinde kadınların yaşadığı yukarıda belirtilmiş olan sorunlara ilaveten kadınların ev içinde yaşadıkları zorluklardan biri de evde harcadıkları zamanın ve emeğin dikkate alınmamasıdır. Kadına yönelik çocuk, hasta ve yaşlıların bakımı ile ilgilenmek, evin temizliği, yemeği gibi işleri yapmak zorundaymış gibi bir algının, bu süreçte daha da görünür bir hal aldığı söylenebilir. Çabuk tüketilen, sürekli tekrarlanan bu işlere uzun saatler harcamalarına ve maddi bir karşılık almamalarına rağmen kadınların emeği daha önce de görmezden gelinmekle birlikte pandemi süreci kadınların ev işi yükünü daha da artırmış, toplumsal cinsiyete dayalı çeşitli şiddet türlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur (19, 20). COVID-19 çalışma hayatındaki kadınlar için de olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Çünkü çalışma hayatında zaten dezavantajlı olan kadınların konumunu daha da kötüleştirmiştir. Dünya genelinde, kadınlar erkeklere oranla daha az maddi gelir elde etmekte ve daha az sosyal güvenceli işlerde çalışmaktadır (21). Yapılan bir araştırmada COVID-19'un ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin erkeklere kıyasla kadınları daha çok etkilediği, kadınları daha dezavantajlı ve güvencesiz bir konumda bıraktığı, kadınların üçte birinin (ücretli, kısmen ücretli veya ücretsiz) izin aldığı, evde çalışmaya başladığını belirten kadınların sayısının erkeklerden daha fazla olduğu, kadınların ev işi yüklerinde büyük bir artış olduğu belirlenmiştir (20). Ayrıca kadınların ağırlıklı olarak bakım işlerinde ça-

lışması, onları virüse açık hale getirmiştir. Hasta, yaşlı gibi herhangi birinin bakımı ile ilgilenmek zorunda olmasa da kadınlar kreş ve okulların kapatılması ile evde çocuklarla daha çok ilgilenmek durumunda kalmış (14), çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamak yanında dersleri ve akademik gelişimlerini takip etmişlerdir.

Pandemi sürecinde aile içi şiddeti arttıran faktörlerden biri de bozulan sosyo-ekonomik durum gibi görünmektedir. Sosyo-ekonomik koşullar ve aile içi şiddetin görülme sıklığı arasındaki ilişkiye dair daha önceki yıllarda yapılan çeşitli çalışmalar pandemi sürecinin ekonomik yapı ve finansal istikrar üzerindeki yıkıcı etkilerinin de kadına yönelik aile içi şiddetin görülme sıklığı üzerinde bir çarpan etkisi yaratabileceğine işaret etmektedir (22, 23). Bu bağlamda, aile içi şiddetin esasında tüm sosyoekonomik gruplarda görülmesine karşın literatürdeki bulgular düşük sosyoekonomik düzeydeki kadınların bu anlamda daha büyük bir risk altında olduklarına işaret etmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde, orta ve yüksek gelir seviyelerindeki hanelere kıyasla düşük gelirli hanelerde aile içi ve kadına yönelik şiddet anlamlı düzeyde daha fazla görülmektedir (23, 24). Yine çeşitli çalışmalar ortalama gelir düzeyinin herhangi bir ailede şiddet görülme olasılığının anlamlı bir göstergesi olduğunu ve ailenin (ya da bir semtin/yerleşimin) ortalama gelir düzeyi düştükçe şiddet görülme sıklığının arttığına işaret etmektedirler (22, 25).

Yukarıda değinilmiş olan gelir durumundaki bozulmanın da etkileri minvalinde salt sağlık değil fakat daha geniş bir perspektif içerisinde ekonomik boyutu ya da uzanımları ile de birlikte ele alındığında, COVID-19, İkinci Dünya savaşından bu yana yaşan en ağır küresel kriz olarak değerlendirilmektedir (21, 26). Bu duruma bağlı olarak birçok ekonomik sektördeki işletme faaliyetlerini ve ödeme güçlerini zorlayan durumlarla karşı karşıya kalmıştır. İşten çıkarmalar nedeniyle çalışanlar gelir kaybı yaşamış, güvencesiz çalışanlar en çok mağdur olan grup olmuştur (26). COVID-19 sürecinde erkeklerin bir bölümü evlerinde ücretli olarak çalışmaya devam ederken evde ücretsiz izne ayrılmak durumunda olan ya da işsiz kalan/bırakılan erkekler vardır. Bu durum toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının hâkim olduğu toplumlarda erkeklerin evin geçimini karşılama sorumluluğunu engellemiş ve bu baskı psikolojik sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak pandemi sürecinde erkeğin sağladığı ekonomik gücün azalması ya da yok olması şiddetin farklı boyutlarda ortaya çıkmasına neden olmuştur (27). Özellikle ataerkil toplumlarda erkekler kadınlar üzerinde hakimiyet kurmaya çalışır, aileyi yönetmek ve güçlü olduklarını göstermek adına şiddete başvurabilirler. Özellikle alt sosyoekonomik düzeydeki toplumlarda, madde ve alkol kullananlarda, çocukluk döneminde ihmal ve istismara maruz kalanlarda, psikolojik

sorunları olanlarda ve ateşli silah kullananlarda şiddete başvurma eğilimi yüksektir (28). Dolayısıyla, COVID-19 pandemisinin, toplumlar üzerinde yol açtığı ekonomik yıkım etkisi aracılığı ile de, kadına yönelik şiddet olaylarında küresel bir düzeyde artışa yol açmış olma olasılığı mevcuttur.

BARTIN İLİNE AİT AİLE İÇİ ŞİDDET VERİLERİ

Çalışma kapsamında ilk olarak, saha araştırmasından elde edilecek verileri güçlendirmek amacıyla Bartın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Bartın İl Emniyet Müdürlüğü, Bartın İl Sağlık Müdürlüğü, Bartın İl Jandarma Komutanlığı ve Bartın Adliyesi'nden aile içi kadına yönelik şiddet vakalarına ilişkin veriler talep edilmiştir. Veriler 2019 yılından başlayıp çalışmanın yürütüldüğü döneme kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bunun nedeni, 2020 yılında başlayan pandemi sürecinde meydana gelen şiddet vakalarının söz konusu kurumlar nezdinde bir önceki yıla göre artış gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın verileri hem Bartın ili hem de genel olarak Türkiye'de Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezinden hizmet alan kadın ve çocuk sayısı ile kadın konukevlerinden hizmet alan kadın ve çocuk sayılarını göstermektedir. Buna göre;

Tablo 1: Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezlerinden Hizmet Alan Kadın ve Çocuk Sayıları

	Bartın		Türkiye	
Yıllar	Kadın	Çocuk	Kadın	Çocuk
2019	850	38	164.945	19.012
2020	915	50	189.663	14.397
2021(Ocak-Haziran)	461	6	114.356	8.001
Toplam	2.226	94	468.964	41.410

(Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müd. 12.07.2021)

Tablo 2: Kadın Konukevlerinden Hizmet Alan Kadın ve Çocuk Sayısı				
	Bartın		Türkiye	
Yıllar	Kadın	Çocuk	Kadın	Çocuk
2019	114	67	38.167	27.023
2020	123	80	33.467	19.668
2021 (Ocak-Haziran)	51	10	26.346	11.243
Toplam	288	157	97.980	57.934

(Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müd., 12.07.2021)

Tablolarda da görüldüğü üzere pandeminin başladığı yıl olan 2020 yılında gerek Türkiye genelinde gerekse Bartın ili özelinde ŞÖNİM ve Kadın Konukevlerinden hizmet alan kadın ve çocuk sayısında 2019 yılı verilerine oranla bir artışın olduğu söylenebilir. 2021 yılı verileri Ocak-Haziran dönemine ilişkin olduğu için bu döneme ait sayılarda anlamlı bir artış olduğuna dair herhangi bir bulguya erişilememiştir.

Bartın İl Emniyet Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre ise 2019 yılı ile 2021 Mayıs ayına kadar Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele kapsamında kaydedilen olayların sayısı şöyledir:

Tablo 3: Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Büro Amirliği Olay Sayısı			
Aylar	2019	2020	2021
Ocak	26	27	17
Şubat	7	27	35
Mart	14	31	33
Nisan	14	29	29
Mayıs	22	19	21
Haziran	28	28	
Temmuz	24	37	
Ağustos	19	31	
Eylül	12	28	
Ekim	26	23	
Kasım	23	36	
Aralık	20	25	
Toplam	235	341	135

(Kaynak: Bartın İl Emniyet Müdürlüğü, 07.06.2021)

Bartın İl Emniyet Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre, 2019 yılında aile içi ve kadına karşı şiddet kapsamında 235 olay kaydedilmişken, bu sayı pandeminin başladığı 2020 yılında 341 olmuştur. Literatürün de desteklediği gibi dünya genelinde ve Türkiye'de tam kapanma tedbirlerinin alındığı salgının ilk dönemlerinde ev içi şiddetin arttığı bilinmektedir. Bartın ilinde de bu bilgiyi destekler biçimde bulguya erişildiği söylenebilir.

Çalışmada bir başka veri elde edilen kurum da Bartın İl Sağlık Müdürlüğü olmuştur. Bartın İl Sağlık Müdürlüğü'nün kadına yönelik şiddetle ilgili vakalara ilişkin bilgileri daha detaylı biçimde kayıt altına aldığını ya da proje çalışma grubuyla detaylı kayıtlarını paylaştığını belirtmek gerekir. Buna göre Müdürlük bu kayıtlarda sağlık kurumuna başvurarak kadına yönelik aile içi şiddet kayıt formu doldurulan kadınların yaş, eğitim durumu, medeni durumu, şiddet türü (fiziksel, fiziksel ve duygusal, fiziksel ve ekonomik, fiziksel ve sözlü, fiziksel ve psikolojik, fiziksel ve cinsel) şiddet uygulayanın yaşına ilişkin bilgilerin yanı sıra, olayın içeriğine ilişkin kısa bilgi notlarına yer vermiştir. Burada sadece toplam şiddet olaylarının yıllara göre dağılımına yer verilmiştir:

Tablo 4: Sağlık Kuruluşuna Başvurup Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Kayıt Formu Doldurulan Kadın Sayısı

Yıllar	Fiziksel, fiziksel ve duygusal, fiziksel ve ekonomik, fiziksel ve sözlü, fiziksel ve psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddete uğrayan kadınların toplam sayısı
2019	214
2020	262
2021 (Ocak-Mayıs)	55

(Kaynak: Bartın İl Sağlık Müdürlüğü, 14.06.2021)

Burada da görüldüğü üzere, diğer kurumlardan alınan verilerle uyumlu biçimde 2020 yılında şiddet sebebiyle sağlık kuruluşlarına başvuran kadınların sayısında anlamlı bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Pandemi döneminde kadına yönelik aile içi şiddet verileri konusunda başvurulan bir diğer kurum ise Bartın İl Jandarma Komutanlığı olmuştur.

Tablo 5: Pandemi Dönemi Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Jandarma Verileri			
Aylar	Yıllar		
	2019	2020	2021
Ocak	1	18	9
Şubat	3	15	7
Mart	3	8	5
Kıyaslama (Ara Toplam)	7	41	21
Nisan	1	6	8
Mayıs	4	13	6
Kıyaslama (Ara Toplam)	5	19	14
Haziran	8	13	1
Temmuz	10	10	
Ağustos	17	14	
Eylül	7	6	
Ekim	8	12	
Kasım	13	7	
Aralık	4	14	
Toplam	79	136	36

(Kaynak: Bartın İl Jandarma Komutanlığı, 07.06.2021)

Pandemi öncesi döneme göre 2020 yılında pandemi etkisi ile kadına yönelik şiddet olaylarındaki artış yukarıdaki tabloda da açıkça görülmektedir. Kadına karşı şiddeti önlemeye yönelik olarak Mayıs 2020 tarihinde Bartın İl Jandarma Komutanlığı ve Bartın Valiliği işbirliğiyle "#EvdeGüvendeKalBartın" adıyla bir projenin hayata geçirildiği belirtilmelidir.

Son olarak Bartın Adliyesi'ne başvurularak Bartın iline ait kadın mağdurların yer aldığı soruşturma dosyalarına ilişkin veri talebine istinaden Adalet Bakanlığı'ndan gelen bilgilere bakıldığında da benzer bulgulara rastlamak mümkündür. Aşağıdaki tabloda yalnızca eşe karşı kasten yaralama suçuna ilişkin verilere yer verilmiştir:

Tablo 6: Bartın'da Kadın Mağdurların Yer Aldığı Soruşturma Dosya ve Suçların Sayısı		
Yıllar	Eşe Karşı Kasten Yaralama	
	Dosya sayısı	Suç sayısı
2019	31	32
2020	95	99
2021 (Ocak-Mayıs)	36	42

(Kaynak: Adalet Bakanlığı, Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başk., 12.07.2021)

Yukarıdaki verilere göre pandemi öncesi 2019 yılında eşe karşı kasten yaralama suç sayısı 32 iken, 2020 yılında bu sayı üç katı artmış ve 99 olmuştur. Buradan yola çıkarak Bartın'da pandemi döneminde kadınların eşleri tarafından daha fazla şiddete maruz kaldıkları kesin bir biçimde söylenebilir. Buna ek olarak, Bartın'da 6284 sayılı kanun kapsamında Bartın'da 2019 yılında 552 kişiye 2169 tedbir kararı verilirken, 2020 yılında 761 kişiye 3340 tedbir kararı verilmiştir (Adalet Bakanlığı, Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başk., 12.07.2021). Ancak hazırlanan istatistikte yıl içinde açılmış dosyalara değil, farklı yıllarda açılmış dosyalara o yıl içinde verilen tedbir kararları sayıldığı için 2020 yılındaki tedbir kararlarının artışını o yıl işlenen suç sayısının artışıyla doğrudan ilişkilendirmek yanıltıcı olabilir.

YÖNTEM

Çalışmada temelde Bartın ilinde pandemi döneminin özgül koşullarının yarattığı sorunlar çerçevesinde kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak aile içi ilişkilerinde yaşadıkları sorunların neler olduğu, bu sorunların kaynakları ve şiddete uğrayıp uğramadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın ana problemi Bartın'da toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak aile içi ilişkiler bağlamında kadınların pandemi koşullarından olumsuz etkilenip etkilenmedikleridir. Çalışmanın alt problemleri şu şekilde sıralanabilir:

*Pandemi döneminde aile içinde ekonomik olarak bir sorun yaşanıp yaşanmadığı;

*Pandemi döneminde yaşanan ekonomik sorunların eşleriyle olan ilişkilerinde bir değişime yol açıp açmadığı;

*Pandemi döneminde ev içi iş yükünde bir artış olup olmadığı;

*Pandemi döneminde hasta, yaşlı ve özel gereksinimli bireye bakım süreçlerinde güçlük yaşayıp yaşamadıkları;

*Pandemi döneminde kadınların kendilerini nasıl hissettikleri/duygu durum-

larının ne olduğu;

*Pandemi döneminde kadınların eşleriyle geçirdikleri sürede ve bu sürenin kalitesinde pandemi öncesine göre bir değişim olup olmadığı;

*Pandemi döneminde genel olarak eşleriyle olan ilişkilerinde olumsuz bir değişme olup olmadığı;

*Pandemi döneminde psikolojik ve /veya fiziksel şiddete maruz kalıp kalmadıkları;

* Sorun yaşadıkları takdirde dışarıdan herhangi bir destek görüp görmedikleri;

*Şiddete maruz kalındığında kadınların hangi kişi ve kurumlara başvuracaklarını bilip bilmedikleri.

Çalışmada birincil ve ikincil veri kaynakları kullanılmıştır. Konuya ilişkin güncel literatür ikincil veri kaynaklarından biridir. Diğeri ise Bartın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Bartın İl Emniyet Müdürlüğü, Bartın İl Sağlık Müdürlüğü, Bartın İl Jandarma Komutanlığı ve Bartın Adliyesi'nden temin edilen pandemi dönemi aile içi şiddet vakalarıyla ilgili verilerdir. Birincil veri kaynağı ise Bartın il merkezinde yaşayan evli kadınlarla yapılan saha çalışmasına aittir.

Araştırmacılar tarafından çalışmanın ana ve alt problemlerine göre oluşturulan soru formu, kapalı, yarı kapalı ve açık sorulardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş, gelir, eğitim düzeyi, çalışma durumu, evlilik süreleri, çocuk sahibi olup olmadıkları vb. belirlemeye yönelik demografik sorular da dahil olmak üzere 58 sorudan oluşan soru formunda 8 tane açık uçlu soru bulunmaktadır. Soru formu katılımcıların pandemi koşullarında karşılaştıkları ekonomik sorunlarını, ev içerisindeki iş yükünün paylaşımı ve ağırlığını, duygu durumlarını, eşleriyle olan ilişkilerini, psikolojik ve/veya fiziksel şiddet görüp görmediklerini, ekonomik, psikolojik vb. destek alıp almadıklarını ve şiddete maruz kalma durumunda hangi kurumlardan nasıl yararlanabileceklerine dair farkındalık sahibi olup olmadıklarını tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Alanyazın taraması sonucu bir soru havuzu oluşturulmuş, söz konusu soruların araştırmanın amacına uygunluğu ve kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Sorular psikoloji ile sosyoloji alanında çalışan iki uzmanın görüşüne sunulmuş, gelen eleştiri ve öneriler doğrultusunda sorulara son şekli verilmiştir.

Araştırmada hem nitel, hem de nicel verilerin elde edilmesine olanak sağlayan karma yöntem uygulanmıştır. 2021 Ağustos ve Eylül aylarında Bartın kent merkezinde yaşamakta olan, 18-75 yaş arası, gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 210 kadına anket tekniği ile kapalı, yarı kapalı ve açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Anketler hem çevrimiçi hem de görüşmeci aracılığıyla

yüz yüze olarak iki yöntemle uygulanmıştır. Katılımcıları seçmek için uygun örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi, sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan örnekleme türlerinden biridir. Bu örnekleme yönteminde araştırmacılar, katılımcıları ulaşması kolay, araştırma için uygun ve gönüllü bireylerden seçmiştir (29). Her katılımcıdan onam alınmıştır. Ayrıca Bartın Üniversitesi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan onay (Protokol No: 2020-SBB-0247) alınmıştır.

Anket çalışmasından elde edilen verilerin analizinde demografik bilgi formunda yer alan soruları değerlendirmek amacıyla SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 25 programı kullanılmıştır. Bu çalışmada ilk olarak, katılımcılara ait nicel verilerin dağılımına yönelik frekans analizleri yapılmıştır. Açık uçlu sorular ise ayırılıp sınıflandırılmıştır. Sonrasında bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Çalışma kapsamında, 20-29 yaş arası 18 kişi, 30-39 yaş arası 87 kişi, 40-49 yaş arası 71 kişi, 50-59 yaş arası 23 kişi, 60-69 yaş arası 6 kişi ile görüşülmüştür. Görüşme yapılan kişilerin ağırlıklı olarak orta yaş grubu bireylerden oluştukları görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında %1,95'inin okuryazar olmadığı, %15,61'inin ilköğretim, %13,17'sinin ortaöğretim, %21,95'inin lise, %8,29'unun ön lisans, %29,76'sının lisans, %9,27'sinin ise lisansüstü eğitim seviyelerine sahip olduğu görülmüştür. Bartın ilinde yaşayan kadınların eğitim düzeyi yüksektir. Bu durum alanyazın ile desteklenmektedir. Günümüzde Bartın'ın eğitim-öğretim alanında hızla gelişmekte olduğu, halkın okullaşmaya büyük destek verdiği görülmektedir. Aynı zamanda, üniversiteyi kazanan öğrenci sayısı da her geçen yıl artış göstermektedir (30).

Araştırma kapsamında katılımcıların %30,47'sinin 20 yıl ve üzeri süredir evli olduğu; eşleriyle tanışma biçimlerine bakıldığında ise kadınların %28,71'inin aile aracılığıyla/görücü usulüyle, %67,82'sinin iş/arkadaş ortamında tanışarak, %3,47'sinin ise sosyal medyada tanışarak evlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan kadınların büyük bir kısmının resmi ve imam nikâhlı oldukları, katılımcılardan 3 kişinin ise eşleriyle nikâhsız birliktelik içerisinde olduğu görülmüştür. 2015 yılından önce Karadeniz bölgesinde kaba evlenme hızının en yüksek olduğu illerden biri Bartın'dır. 2015 yılından sonra ise evlilik oranlarında düşme meydana geldiği söylenebilir (31).

Katılımcıların hanelerine giren aylık gelir toplamlarına bakıldığında, katılımcıların %3,45'inin 0-999 TL arası, %12,81'inin 1000-3000 TL arası, %26,60'ının 3001-5000 TL arası, %20, 20'sinin 5001-7000 TL arası, %36, 95'inin ise 7001

TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmüştür. Diğer yandan pandemi öncesi döneme göre haneye giren gelir miktarında ortaya çıkan değişime bakıldığında ise katılımcıların %39,04'ünün gelirlerinde azalma olduğu, %5,35'inde artma olduğu, %55, 61'inde ise değişiklik olmadığı ortaya çıkmıştır. Buna paralel katılımcıların %50,27'si pandemi öncesi döneme göre geçim sıkıntı yaşadıklarını, %74,07'si ise yaşam kalitesinin düştüğünü belirtmiştir. Pandemi döneminde devletten yardım alıp alınmadığına noktasında ise katılımcıların %9,04'ü yardım aldıklarını ifade etmişlerdir.

Kadınların çalışma durumlarına bakıldığında, %27, 01'inin ücretli bir işte çalışmadığı, %63,22'sinin özel sektör/kamu sektöründe çalıştığı, %6,90'ının kendi hesabına çalışan, %2, 87'sinin ise emekli olduğu görülmüştür. Kadınların kendilerine ait sosyal güvencelerinin olup olmadığına bakıldığında ise %75,27'sinin sosyal güvencesinin olduğu, %24, 73'ünün sosyal güvencesinin olmadığı görülmüştür. Katılımcıların eşlerinin çalışma durumlarına bakıldığında %7,98'sinin ücretli bir işte çalışmadığı, %61,70'inin özel sektör/kamuda çalıştığı, %18,09'unun kendi hesabına çalıştığı, %12,23'ünün ise emekli olduğu görülmüştür. Kadınların eşlerinin işlerinde pandemi döneminde değişiklik olup olmadığı durumuna bakıldığında %50'sinin "bir değişiklik olmadı", %24, 69'unun "uzaktan-esnek çalışmaya geçtik", %9, 88'inin "izne ayrıldım", %4,32'sinin "işten ayrıldım", %11, 11'inin ise "diğer" seçeneği altında farklı (iş yeri kapandı, ücretsiz izne çıktık, daha fazla çalıştık gibi) cevaplar verdikleri görülmüştür.

Katılımcılar arasında çalışma düzenlerinde değişiklik olduğunu ifade edenlerin %43,06'sı bu durumun eşleriyle olan ilişkisini etkilediğini belirtmişlerdir. Aynı şekilde bu grubun %61,43'ü de bu süreçte çocuklarıyla olan ilişkilerinin de ciddi anlamda etkilendiğini belirtmişlerdir. Özellikle işsiz olan, özel sektörde çalıştığını ve kendi hesabına çalıştığını belirtenlerin katılımcılar, bu süreçte daha yoğun maddi sıkıntılar yaşadıklarını, aile içinde sık sık gerginlikler olduğunu, çocukların eğitimlerine evden devam etmeleri nedeni ile ders ve ödev konularında ciddi sıkıntı ve kriz durumlarını yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu alanyazınla tutarlıdır. Pandemi sürecinde ev içi iş bölümü geleneksel pozisyonlar almış, bakım emeğinin yükü kadınların sırtına daha çok binmiştir (32, 33, 34). TÜİK'in (2015) "Zaman Kullanım Araştırması"'na göre Türkiye'de "çalışan kadınlar aile bakımına erkeklerden beş kat daha fazla zaman ayırmaktadır. Kadınların ücretli bir işte çalışırken aynı zamanda yerin getirdikleri ev işleri ve çocuk, yaşlı bakımı gibi hizmetleri kadınların ikinci vardiyası olarak tanımlanmaktadır. İkinci vardiya ücretlendirilmiş emeğe ek olarak ev içerisinde gerçekleştirilen ücretlendirilmemiş emeği tanımlamak için kullanılmaktadır (35).

Katılımcıların çoğu (%68,65'i) pandemi döneminde evi içi iş yüklerinin art-

tığını ve ev işlerini yerine getirirken ev içinden veya dışından kimseden yardım almadıklarını belirtmişlerdir. Temizlik, çocuk bakımı gibi işlerde ücretli bir yardımcıdan ya da aile üyelerinden destek alan kadınlar pandemi döneminde sokağa çıkma yasakları ya da hijyen nedeni ile bu destekten yoksun kalmışlardır (36).

Katılımcıların büyük bölümü (%82, 98)'si pandeminin ruh sağlıkları üzerinde olumsuz etkisi olduğunu, yoğun korku, çaresizlik, öfke, üzüntü ve yalnızlık duygusunu hissettiklerini belirtmiştir. Katılımcılar bu duyguları hissetmelerine neden olan olayları; evde kapalı kalma, hastalığı evdeki bireylere getirme, sevdiklerini kaybetme, ekonomik sıkıntılarla baş edememe, evde sürekli gerginlik ve kavgalar olması, artan ev içi sorumlukları yerine getirememe, eşin sürekli evde olması, bilinmezlik ve gelecek kaygısı, maddi sıkıntılar karşısında aile ve yakın çevrelerinden destek görememe, diğer insanların salgın tedbirlerine uymaması, çocukların gün içinde evde yalnız kalmaları olarak sıralamışlardır. Bu bulgu alanyazın tarafından desteklenmektedir; Öztürk, Üstünalan ve Metin, pandemi sürecinde kadınların değişen duygu durumlarının nedenlerini üç başlık altında toplamışlardır. Birincisi; ev sorumlulukları ile ve evden çalışma sorumluluklarının iç içe geçmesiyle birlikte rahatlama ve sıkışmışlık duygularının iç içe geçmesi, ikincisi, toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda evdeki iş bölümünde kadının yeniden üretim emeği yükünün ve duygusal yükün artması, üçüncüsü pandeminin neden olduğu kaygı ve panik (34). Benzer şekilde Evcili ile Demirel de, karantina koşulları ve sosyal izolasyonun kadınların yaşadığı ekonomik ve sosyal kriz gittikçe derinleştirdiğini, kadınların sağlık alanındaki ihtiyaçlarını karşılamada güçlükler yaşadığını, ayrıca evde olmanın getirdiği artan sorumluluklar ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılama çabalarının kadınlarda, mental sağlık problemleri açısından risk oluşturduğunu belirtmiştir (37). Erdoğdu Koçoğlu ve Sevim (2020) (38), pandemi döneminde kadınların anksiyete ve umutsuzluk düzeylerini psikososyal ve demografik değişkenler açısından inceledikleri araştırmalarında, yaklaşık dört katılımcıdan birinin anksiyete semptomlarının ve yaklaşık üç katılımcıdan birinin umutsuzluk semptomlarını orta ila şiddetli düzeyde yaşadıklarını belirlemiştir. Ayrıca, kadınların anksiyete düzeyinin erkeklere kıyasla anlamlı olarak yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın bir diğer sorusu olan, pandemi döneminde eşler arasında ilişkinin nasıl olduğuna yönelik bulgular incelendiğinde, katılımcıların büyük bölümünün (%72,43) "sevgi ve saygıya dayalı" bir ilişki içinde olduklarını, %5,95'inin ise "öfke ve şiddet yoğunluklu" olarak ifade ettiği belirlenmiştir. Pandemi öncesi döneme göre eşler arasında tartışmaların sıklığı ve şiddetine bakıldığında kadınların %40,22'si "değişmedi" maddesini, eşlerin (erkeklerin) genel olarak kadınlara veya çocuklarına yönelik fiziksel, sözel veya psikoloji şiddete yönelik tep-

kilerine bakıldığında kadınların %63,30'u "hiçbir zaman" böyle bir muamele ile karşılaşmadıkları maddesini işaretledikleri belirlenmiştir. Bu bulgu alanyazındaki pek çok araştırma bulgusundan olumlu yönde ayrılmaktadır (8, 10, 16, 27). Nitekim, (Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) raporlarına göre pandemi döneminde pek çok kadın şiddet uygulayıcısı ile aynı evde ve uzun saatler bir arada yaşamak durumunda kalmış, kurumsal kapasite ve hizmetlerin sınırlı olduğu acil durumlarda ihtiyaç duyduğu desteğe ulaşamamıştır (39).

Pandemi öncesi dönemde eşinin fiziksel, sözel veya psikolojik şiddetine maruz kaldığını belirten kadınların (n:70); pandemi dönemindeki durumlarına bakıldığında kadınların %62,86'sının "değişmedi", %32,86'sının "arttı", %4,29'unun ise "azaldı" şeklinde cevap verdikleri görülmüştür. Kadınların pandemi döneminde eşleriyle yaşadıkları problemleri çözmek için yardım alıp almadıkları durumuna bakıldığında ise kadınların %3,4'ü "evet aldık", %57,75'i "hayır almadık", %38,50'si "sorun yaşamadık" şeklinde cevap vermişlerdir. Yardım aldığını belirten kadınların daha çok aile büyüklerinden yardım aldıkları, bunun yanında az da olsa psikolog/psikiyatr yardımı alanların da olduğu görülmüştür.

Değinilmiş olan bulgular bağlamında genel anlamda ele alındığında pandemi döneminde aile içi şiddetin artmasına dair belli başlı risk faktörleri, esasında her biri pandemi olgusundan da bağımsız olarak şiddet davranışına ilişkin zaten birer risk faktörü olarak, düşük sosyoekonomik durum, sosyal desteğin yetersiz olması, düşük eğitim seviyesi, psikolojik sorunlar, maddenin kötüye kullanımı, düşük toplumsal statü, ekonomik bağımsızlığın olmaması, herhangi bir işte çalışmama, çiftlerin genç olması, istenmeyen gebelik gibi durumlar olarak sıralanabilir (9). Bu araştırma bulgusunun alanyazından pozitif yönde ayrışması çalışmaya dahil olan kadınların eğitim düzeylerinin yüksek olmasından, eşleri ile anlaşarak evlenmiş olmalarından, pandemi öncesinde de aile içinde şiddet yaşanmıyor olmasından ya da pandemi döneminde ekonomik kayıplar yaşamamış olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Pandemi döneminde şiddete uğradığını belirten kadınların (n:16) hastaneye, kolluk kuvvetlerine veya Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi'ne başvurma durumlarına bakıldığında kadınlardan sadece ikisinin başvurduğu diğerlerinin çeşitli gerekçelerle başvurmadığı görülmüştür. Kadınların resmî kurumlara başvurmama gerekçesi olarak da çoğunlukla korktuğu, eşiyle sorun yaşamamak, çocukların etkilenmemesi, aile bütünlüğünün bozulmaması, ömrünün çoğu böyle geçtiği için artık umursamadığı gibi gerekçeleri öne sürdükleri görülmüştür. Diğer yandan kadınların şiddete uğrama durumunda başvurabilecekleri kişi/kurum bilgisine sahip olup olmadıkları durumuna bakıldığında kadınların %89, 59'unun bu konuda bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın

(ASP, t.y.) Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele El Kitabı, Emniyet Genel Müdürlüğünün Kadın Destek Uygulaması (KADES) (40) gibi uygulama ve dokümanlar şiddetin herhangi bir türü karşısında kadınların hangi başvuru adımlarını izleyeceklerini açıklamaktadır. Sosyal medyada, basın-yayın organlarında da kamu spotu şeklinde bu bilgilerin sunuluyor olması kadınların bilinçlenmesini sağlamıştır. Fakat kültürel sebepler, maddi yetersizlikler, kök aile desteğinin olmaması, basına yansıyan kadın cinayetleri gibi nedenler kadınların uğradıkları şiddeti bildirmelerini önlemektedir denebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Pandemi dönemi başta işsizlik ve gelir kaybı gibi ekonomik sorunlar başta olmak üzere, kısıtlama dönemlerinde aile bireylerinin sürekli evde olmasının getirmiş olduğu ev içi iş yükünün artması, sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlanması ve ev içi şiddet gibi sorunlara yol açmıştır. Yapılan çalışmada genel olarak kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak meslek alanları ve istihdam edilme biçimleri, ev içi iş yükleri (ücretsiz emek), çocuk, yaşlı, özel gereksinimli ve hasta bakım sorumlulukları itibariyle pandemi sürecinden daha fazla etkilendikleri, keza aynı şekilde ev içerisinde erkek şiddetine normal döneme göre daha fazla maruz kaldıkları ve yardım alma noktasında sorun yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak yaptığımız mevcut çalışmanın bulgularına göre, yaşam koşullarının, ekonomik ve sosyal destek düzeyi gibi değişkenler bakımından pandemi dönemi boyunca katılımcılar bakımından görece stabil kaldığı, küçük bir kent yerleşimi olarak Bartın'da pandeminin yol açtığı psikososyal tahribat düzeyinin aile içi dinamikler bakımından tahmin edilen boyutta yıkıcı olmadığı ve bu bağlamda alanyazındaki özellikle daha büyük yerleşimlerden elde edilen verilere dayalı olarak bildirilen bulgulardan ciddi şekilde pozitif yönlü olarak ayrıştığı ortaya çıkmıştır. Bu ayrışmanın spesifik olarak Bartın ve/veya küçük kent yerleşimine dayalı olarak mı ortaya çıktığı yoksa daha makro bir ölçekte ülkemize özgü yöresel, bölgesel ya da tüm ülkemizdeki ortak genel kültürel etkenlere bağlı olarak mı oluştuğunun daha net anlaşılabilmesi bakımından özellikle ülkemizdeki büyük şehirlerde yaşayan popülasyon üzerinde bu konuda kapsamlı araştırmalar yapılması önem taşımaktadır.

REFERANSLAR

1. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele El Kitabı. . https://www.ilkadim.bel.tr/yerel-esitlik/8.pdf
2. Yüksel, F. ve Başterzi, A. D. Kadına Yönelik Şiddeti Önleme Görev Grubu. Türkiye Psikiyatri Derneği. 2012; https://psikiyatri.org.tr/altbirim/172/a17-kadina-yonelik-siddeti-onleme-gorev-grubu/belgeler/
3. Oram S, Khalifeh H, Howard LM Violence Against Women and Mental Health. Lancet Psychiatry. 2017; 4:159–170. https://doi.org/10.1016/S2215-0366(16)30261-9
4. Akiskal KK, Akiskal HS The Theoretical Underpinnings of Affective Temperaments: Implications for Evolutionary Foundations of Bipolar Disorder and Human Nature. J Affect Disord. 2005; 85:231–239. https://doi.org/10.1016/j.jad.2004.08.002
5. Röhr S, Müller F, Jung F, Apfelbacher C, Seidler A, Riedel-Heller SG Psychosocial Impact of Quarantine Measures During Serious Coronavirus Outbreaks: A Rapid Review. Psychiatr Prax. 2020; 47:179–189. https://doi.org/10.1055/a-1159-5562
6. Chatterjee SS, Barikar CM, Mukherjee A. Impact of COVID-19 Pandemic on Pre-Existing Mental Health Problems. Asian J Psychiatry.2020; 51:102071. https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102071
7. Verma R, Balhara YPS, Gupta CS. Gender Differences in Stress Response: Role of Developmental and Biological Determinants. Ind Psychiatry J. 2011; 20:4–10. https://doi.org/10.4103/0972-6748.98407
8. Sediri, S., Zgueb, Y., Ouanes, S. et al. Women's Mental Health: Acute Impact of COVID-19 Pandemic on Domestic Violence. Arch Womens Ment Health.2020; 23, 749–756. https://doi.org/10.1007/s00737-020-01082-4
9. Sprague S, Bhandari M, Della Rocca GJ, Goslings JC, Poolman RW, Madden K, Simunovic N, Dosanjh S, Schemitsch EH. Prevalence of Abuse and Intimate Partner Violence Surgical Evaluation (PRAISE) in Orthopaedic Fracture Clinics: A Multinational Prevalence Study. W2013; 382(9895):866-76. doi: 10.1016/S0140-6736(13)61205-2. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23768757/
10. El-Serag R, Thurston RC. Matters of the Heart and Mind: Interpersonal Violence and Cardiovascular Disease in Women. *Journal of the American Heart Association, 2020; 9*(4). https://www.ahajournals.org/doi/full/10.1161/JAHA.120.015479
11. Euronews. Domestic Violence Cases Jump 30% During Lockdown in France. 2020;https://www.euronews.com/2020/03/28/domestic-violence-ca-

ses-jump-30-during-lockdown-in-france
12. Avrupa Konseyi [EVA]. Protecting and Empowering Children During the COVID-19 Pandemic. 2020; https://www.coe.int/en/web/children/covid-19
13. Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu [TKDF]. TKDF'den Vahim Tablo: Koronavirüs Günlerinde Kadına Yönelik Şiddet Yüzde 80 Arttı.2020 Evrensel https://www.evrensel.net/haber/401726/tkdfden-vahim-tablo-koronavirus-gunlerinde-kadina-yonelik-siddet-yuzde-80-artti
14. Yasin, Y. Kırılgan Gruplar ve Covıd-19; Kadınlar. Türk Tabipler Birliği Covid 19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu. 2020
15. Mengin, A., Allé, M. C., Rolling, J., Ligier, F., Schroder, C., Lalanne, L., … Giersch, A. Conséquences psychopathologiques du confinement [Psychopathological consequences of confinement]. Encephale,2020; 46(3), 43-52. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7174176/#:~:text=Le%20confinement%20est%20pourvoyeur%20d,conjugales%20et%20sur%20les%20enfants
16. Usher, K., Bhullar, N., Durkin, J., Gyamfi, N., & Jackson, D. Family Violence and COVID-19: Increased Vulnerability and Reduced Options for Support. International Journal of Mental Health Nursing, 2020; 29(4), 549-552
17. Toprak Ergönen A, Biçen E. ve Ersoy G. COVID-19 Salgınında Ev İçi Şiddet. The Bulletin of Legal Medicine. 2020, 25, 47-56. file:///C:/Users/hp/Downloads/COVID-19_Salgininda_Ev_Ici_Siddet.pdf
18. Stark, E. Coercive Control: The Entrapment of Women in Personal Life.2009 Oxford: Oxford University Press
19. Başterzi A.D, ve Yılgör A.G. Kadının Görünmeyen Emeği: Görünmeyen Emeğin Görünürlüğü Üzerine Bir Tartışma. içinde: Kadınların Yaşamı ve Kadın Ruh Sağlığı. 2013; Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları
20. Kalaylıoğlu, Y. Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi.UN Women.2020 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73989_rgaexecu vesummaryturkish.pdf
21. United Nations. Policy Brief: The Impact of Covid-19 on Women, 2020;https://www.unwomen.org/- /media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/ policy-brief-the-impact-of-covid19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406
22. Cunradi, C., Caetano, R., & Schafer, J. Socioeconomic Predictors of Intimate Partner Violence Among White, Black, and Hispanic Couples in the United States. Journal of Family Violence, 2002; 17, 377-389.
23. Benson, M. L., and G. L. Fox. When Violence Hits Home: How Economics and

Neighborhood Play a Role. 2004, Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.

24. Tjaden, P., and N. Thoennes. Extent, Nature and Consequences of Violence Against Women: Findings from the National Violence Against Women Survey. 2000, Washington, DC: National Institute of Justice and the Centers for Disease Control and Prevention.
25. Vest, J., Catlin, T., Chen, J., & Brownson, R. Multistate Analysis of Factors Associated with Intimate Partner Violence. American Journal of Preventive Medicine, 2002, 22(3), 156–164.
26. ILO. ILO Gözlem 2. Baskı: Covid 19 ve Çalışma Yaşamı Güncellenmiş T a h - minler ve Analiz, 2020.
27. Bulgurcuoğlu, S.E. ve Kelebek Küçükarslan, G. Covid-19 Pandemisinde (Yeniden) İnşa Edilen Mekânda Kadına Yönelik Ev İçi Şiddeti Anlamak. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2021; 39 (1), 71-83
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1094938
28. Gibbs, A., Dunkle, K., Ramsoomar, L., Willan, S., Jama Shai, N., Chatterji, S., … Jewkes, R. New Learnings on Drivers of Men's Physical and/or Sexual Violence Against Their Female Partners, and Women's Experiences of This, and the Implications for Prevention Interventions. Global Health Action, 2020; 13 (1), 1739845.
29. Gravetter, F. J.,&Forzano L. Research Methods for the Behavioral Sciences. 2012. Australia, Wadsworth
30. Demir, H. ve Karakök, T. Osmanlı Dönemi Eğitim ve Bartın Eğitim Tarihi Hakkında Tespitler. Karabük Üniversitesi I. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler kongresi 2019.
31. Başkaya, Z. ve Ünal , A. Türkiye'de Evlenme ve Boşanma Oranlarının İller Düzeyinde Zamansal Değişimi (2001-2015). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017; 10(53), 338-358
32. Bay Karabulut, A. Pandemi Sürecinde Kadın: Bir Bilançoya Dair Düşünceler. Meyad Akademi, 2021; 2(1),69-83
33. Kandiyoti, D. Salgın, Modern Kadının Yaşadığı İllüzyonu Yıktı Geçti. 2020; https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/30/deniz-kandiyoti-salgin-modern-kadinin-yasadigi-illuzyonu-yikti-gecti
34. Öztürk,Y., Üstünalan, D. ve Metin,B. Pandemi Sürecinde Kadınların Ev İçindeki Deneyimleri ve Evde Kalmanın Duyguları. Feminist Tahayyül, 2020; 1(2), 185-225.
35. TÜİK.Zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015. http:// www.tuik.gov.tr/PreHa-

berBultenleri.do?id=18627.
36. Zeybekoğlu Akbaş, Ö. ve Dursun, C. Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdıran Çalışan Anneler. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2020; 7 (5), 78-94. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1128136
37. Evcili, F. ve Demirel, G. Covid-19 Pandemisi'nin Kadın Sağlığına Etkileri ve Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme… Türk Fen Ve Sağlık Dergisi, 2020; 1 (2) , 1-2
38. Erdoğdu, Y., Koçoğlu, F.,Sevim C. Covid-19 Pandemisi Sürecinde Anksiyete ile Umutsuzluk Düzeylerinin Psikososyal ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. Klinik Psikiyatri Dergisi 2020;23 (Ek 1): 24-37.
39. World Health Organization (WHO). China Joint Mission on Coronavirus Disease 2019 (Covid-19) 2020; .https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/who-china-jointmission-on-covid-19-final-report.pdf
40. EGM. Kadın Destek Uygulaması. 2021;https://www.egm.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades-merkezicerik

Marka-Müşteri İlişki Kalitesine Marka Yenilikçiliği ve Algılanan İlişki Yatırımının Etkileri

Azize ŞAHİN[1]

1. GİRİŞ

Dünyadaki birçok başarılı marka yenilikçi olma doğrultusunda milyonlarca dolar harcamaktadır. Markalarının temsil ettikleri ürün ve hizmetlere yönelik yenilik faaliyetleri sürekli olarak gerçekleştirmektedirler. Sonuç olarak sürekli yenileştirme faaliyetlerinin olumlu sonuçlarını da elde etmektedirler.

Yenilikçilik tüketicilerin işletmenin önemli ber performans metriği olan müşteri sadakatini etkilemekte ve böylece işletme performansını yükseltmektedir (Aaker, 1991; Barwise ve Farley, 2004; Petersen ve diğerleri, 2009). İşletmeler markalarına yönelik yenilik faaliyetleriyle hem markalarını güçlendirmekte hem de tüketici merkezli olarak marka değerlerini de yükseltmektedirler (Pappu ve diğerleri, 2006; Yoove diğerleri, 2000). Marka sadakatinin kaynakları ve geliştirme süreci kilit öneme sahiptir.

İşletmeler büyüme ve karlılıklarını yükseltmeye yönelik yenilikçi faaliyetlerini geliştirmeye yönelik pazarlama programlarına önemli miktarda kaynak ayırmaktadırlar (Aaker, 2007). Çünkü, başarılı yenilik faaliyetleri işletmelerin marka imajlarını güçlendirerek ve marka değerlerini yükselterek rekabet avantajı kazanmaktadırlar. Hatta Pazar liderliği konumunu elde ederek pazardaki güçlü konumlarıyla rakipleri için pazara giriş engelleri oluşturmaktadırlar (Srinivasan ve diğerleri, 2002). Böylece işletmeler sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmektedirler (Danneels ve Kleinschmidt, 2001).

İşletmeler yenilikçi faaliyetlerle birlikte müşterileriyle ilişki kurmak ve bu ilişkiyi etkin bir şekilde yönetmeyi de önemsemektedirler. Marka ve müşteri ilişkileri yönetimi hem uygulama dünyasının hem de akademik dünyanın da ilgi odağını oluşturmuştur. Müşterilerle etkin ilişkiler geliştirmek için işletmenin ye-

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-3115-6812, E-mail: azize.sahin@istanbul.edu.tr

nilikçi ürün ve hizmetleri de müşteri-marka ilişkilerinin şekillenmesine yardımcı olmaktadır (Vargo & Lusch, 2004, 2008).

İşletmelerin müşterileriyle ilişki kurmalarına yönelik yatırımları tüketicilerin algılamaları markaya olan bağlılıklarını geliştirmektedir (Bennett, 1996; De Wulf vd., 2001)

Bu araştırmanın amacı marka-müşteri ilişki kalitesi üzerinde algılanan marka yenilikçiliği ve algılanan ilişki yatırımının etkilerini incelemek ve algılanan ilişki yatırımının aracılık rolünü ortaya koymaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Marka yenilikçiliği işletme stratejisinin önemli bir bileşenidir. Marka yenilikçiliği yeni fikirler yaratır, yaratıcılığı teşvik eder ve pazarlama departmanlarının organizasyonlarını bir sonraki seviyeye taşımasına yardımcı olur. Doğru planlama ile pazarlamacılar yeniliği başarılı ve sürdürülebilir bir şekilde ileriye taşıyabilir.

Bu çalışmada, yenilikçiliği tüketici temelli olarak incelenmiştir. Marka yenilikçiliği, markaların tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına yönelik yeni ve faydalı çözümler sunabilme kabiliyeti algısı olarak tanımlanabilir (Eisingerich and Rubera 2010).

İşletmeler müşterileri için ilişki yatırımı yaptıklarında, müşteriler bundan olumlu etkilenmektedirler (Hart ve Johnson 1999). Bir ilişkiye zaman, çaba ve diğer kaynaklara yatırım yapmak, müşterileri bu ilişkide kalmaya teşvik eden psikolojik bağlar yaratır ve bir karşılık beklentisi oluşturur (Smith ve Barclay 1997).

Algılanan ilişki yatırımını, bir işletmenin düzenli müşterilerle ilişkileri sürdürmeye veya geliştirmeye yönelik kaynakları, çabaları ve dikkati ne ölçüde adadığına ilişkin tüketici algısı olarak tanımlanabilir (Smith 1998). İlişki yatırımı, işletmelerin müşterileriyle daha sağlam, etkin ve güçlü ilişkiler oluşturmaya yönelik harcadıkları çaba, emek, zaman, para ve diğer kaynaklarının yatırımı anlamına gelmektedir (De Wulf vd., 2001).

İlişki kalitesi ise, bu çalışma marka-müşteri kalitesi olarak incelenmektedir. İlişki kalitesi, bir ilişkinin gücünü çok boyutlu olarak değerlendirmeyi ifade eder (Crosby vd., 1990). Müşteriler belirli ürün, hizmet veya markaları tercih ederken belirsizlikler yaşamaktadırlar. Bu belirsizlik genel olarak tüketicinin ürün veya hizmetin başarısızlık veya benzer bir olumsuz sonucu yaşamayı ifade etmektedir. Bu nedenle tüketiciler daha çok bildikleri, tanıdıkları veya ilişki içinde oldukları markaları tercih etme eğilimi göstermektedirler (Berry, 1995). İlişki kalitesi, ürün ve hizmetleri temsil eden markaların tüketici nezdindeki bu belirsizliği azaltabilme yeteneğini kapsamaktadır. Yüksek kalitede ilişki tüketicinin belirli markala-

ra inanması, güvenmesi ve memnun olması ve hatta gelecekteki dönemlerde de yine o markayı tercih ederek sadakat gösterdiği ilişkiyi ifade eder (Şahin, 2014; Şahin vd., 2016).

3.YÖNTEM

3.1.Araştırma Modeli ve Hipotezler

Belirlenen araştırmacına yönelik ve yukarıda yapılan açıklamalara göre aşağıdaki hipotezler ortaya koyulmuştur.

H1: Algılanan ilişki yatırımı ilişki kalitesi doğrudan ve olumlu etkiler

H2: Algılanan marka yenilikçiliği algılanan ilişki yatırımını doğrudan ve olumlu etkiler

H3: Marka yenilikçiliği ilişki kalitesini doğrudan ve olumlu etkiler

H4: Algılanan ilişki yatırımı marka yenilikçiliği ile ilişki kalitesi arasındaki ilişkide aracılık etkisi oluşturur

Araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir. Bu araştırma üç değişkenden oluşarak, araştırma modelinde değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkiler incelenmektedir.

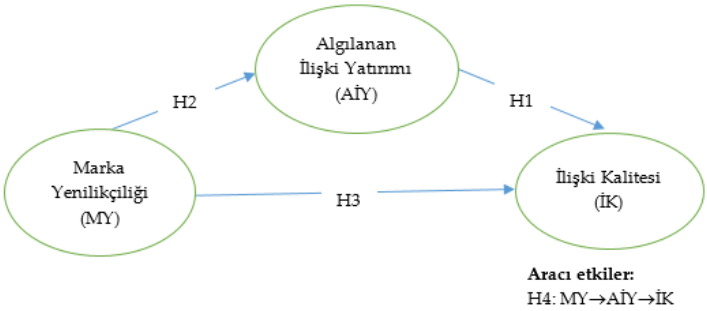

Şekil.1: Araştırma modeli ve hipotezler

3.2. Araştırma Örneklemi

Bu araştırma İstanbul ilinde yaşayan mobil iletişim hizmetleri tüketicileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem yöntemi olarak kolayda örnekleme yönte-

mi kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, 100.000'den büyük evren için 384 sayısının yeterli olabileceği önerilmektedir (Sekaran ve Bougie, 2016). Ancak bu çalışma 600 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma katılımcılarının %44'ü kadın, %56'sı erkek, ortalama yaş 26'dır.

3.3.Veri Toplama Yöntemi

Araştırma hedefine yönelik oluşturulan araştırma modelinde yeralan değişkenlerin ölçeklerinden oluşan bir anket formu hazırlanmış ve anketler online olarak toplanmıştır.

3.4. Araştırma Ölçekleri

Araştırma modeli kapsamındaki değişkenlere ilişkin ölçekler literatür incelemelerinden ortaya çıkarılmıştır. Tüm değişkenlere ilişkin ölçeklerde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Marka yenilikçiliği üç ifadele ölçeği (Eisingerich ve Rubera, 2010) ilişki kalitesi ölçeği üç ifadeyle (De Wulf, vd., 2001) ve algılanan ilişki yatırımı üç ifadeyle ölçülmüştür (De Wulf vd., 2001).

4. BULGULAR

4.1. Ölçüm Modeli

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmelerini içeren ölçüm modelinde doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi PLS-SEM yapısal eşitlik modellemesi ile yapılmış ve SamrtPLS (v.3.3.7) yazılımı kullanılmıştır. Ölçüm modelinin değerlendirilmesinde önce faktör yükleri incelenmiştir ve gerekli koşul olan eşik değer kriterini sağlamalarına dikkat edilmiştir ($\boldsymbol{\lambda}$>0,708). Ayrıca güvenilirlik incelemeleri doğrultusunda Cronbach's α (0,95 > α > 0,70), bileşik güvenilirlik (CR > 0,70) ve rho_A değerleri (> 0,70 ve < 0,95), yakınsak geçerlilik olarak açıklanan ortalama varyans (AVE > 0,50) ve ayrışma geçerliliği için HTMT kriteri (içerik olarak birbirlerine yakın olanlarda < 0,90 ve uzak olanlarda ise < 0,85) incelemeleri yapılmıştır (Hair vd., 2022).

Tablo 1. Geçerlilik ve Güvenilirlik (Ölçüm Modeli)						
Değişken/Ölçek	**λ**	α	rho_A	CR	**AVE**	**VIF**
Algılanan İlişki Yatırımı (AİY)		0,829	0,833	0,898	0,745	
AIY1	0,875					1,964
AIY2	0,879					2,039
AIY3	0,834					1,751
İlişki Kalitesi (İK)		0,881	0,885	0,926	0,807	
IK1	0,896					2,543
IK2	0,899					2,537
IK3	0,900					2,310
Marka Yenilikçiliği (MY)		0,715	0,767	0,838	0,637	
MY1	0,646					1,230
MY2	0,865					1,620
MY3	0,864					1,623

Not: **λ**; faktör yük değeri, α: Cronbach's alpha, CR: Bileşik güvenilirlik, AVE; Açıklanan ortalama varyans, SD: Standard sapma; *Dijkstra-Henseler's rho (rho_A).

Araştırma modeli tüm bu geçerlilik ve güvenilirlik kriterlerini sağlayarak (Tablo 1) daha sonra yapısal model incelemeleri ile devam edilmiştir.

Tablo 2. Ayrışma Geçerliliği			
HTMT Kriteri			
Değişkenler	AİY	MY	İK
Algılanan İlişki Yatırımı (AİY)			
Marka Yenilikçiliği (MY)	0,743		
İlişki Kalitesi (İK)	0,806	0,702	

Notlar: HTMT Kriteri: Köşegen dışı değerler, yapılar arasında paylaşılan varyanstır. Bir yapının ayırt ediciliğini ölçen ayrışma geçerliliği, değerlerin 0,85-0,90 eşik değerlerinden düşükse elde edilir.

4.2. Yapısal Model

Yapısal model incelemelerinde, araştırma modelinin açıklama gücü (model içi) değerleri (R^2), tahmin (model içi) iyiliğini içeren değerler (Q^2), yol değerleri (β) ve istatistiki anlamlılık (T) değerlerine ilişkin incelemeler yapılmıştır. Araş-

tırma modeli ortaya koyulan tüm hipotezler desteklenmiştir (Tablo 3). En yüksek yol değerine H2 hipotezi sahipken en düşük yol değerine H3 hipotezi sahiptir. Modelin açıklama gücüne ilişkin R^2 değerleri incelendiğinde en yüksek değer ilişki kalitesi değerine ilişkindir (R^2=0,524), en düşük değer ise algılanan ilişki yatırımına aittir (R^2=0,348).

Tablo 3. Hipotez testleri

Hipotezler		β	T	P	2.5%	97.5%	f2	Sonuç
H1	AİY -> İK	0,548	11,355	0,000	0,449	0,628	0,410	Desteklendi
H2	MY-> AİY	0,590	13,357	0,000	0,527	0,690	0,534	Desteklendi
H3	MY-> İK	0,250	5,264	0,000	0,173	0,343	0,085	Desteklendi
H4	MY -> AİY -> İK	0,323	9,116	0,000	0,266	0,400		Desteklendi
Değişkenler		R2		R2adj		Q2		
Algılanan İlişki Yatırımı		0,348		0,347		0,256		
İlişki Kalitesi		0,524		0,522		0,416		
Model Fit		SRMR, 0,071, d_ULS; 0,233, d_G; 0,131, NFI; 0,833						

4.3. Önem Performans Analizi

Önem-performans haritası analizi (IPMA); ayrıca önem-performans matrisi analizi ve etki-performans harita analizi), gizli değişken puanlarının ortalama değerlerini dikkate alan analize bir boyut ekleyerek yol katsayısı tahminlerinin standart PLS-SEM sonuçlarının raporlanmasını genişletir (Fornell vd., 1996). Daha kesin olarak, IPMA, belirli bir hedef yapı üzerindeki yapısal model toplam etkilerini bu yapının öncüllerinin ortalama gizli değişken puanlarıyla karşılaştırır. Hedef yapı için nispeten yüksek öneme sahip olan (yani, güçlü bir toplam etkiye sahiptir), ancak aynı zamanda nispeten düşük bir performansa sahiptir (yani, düşük ortalama gizli değişken puanları). Bu yapıların altında yatan yönler yüksek puan alabilecek potansiyel iyileştirme alanlarını temsil eder.

Tablo 4. Önem Permormans Analizi (İlişki Kalitesi)

Değişken	Önem (Toplam Etki)	Performans
Algılanan İlişki Yatırımı	0,554	53,543
Marka Yenilikçiliği	0,589	47,042

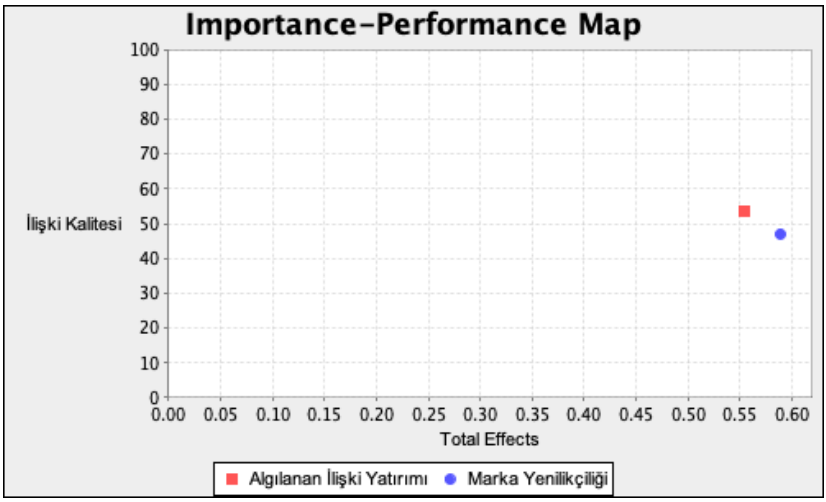

5. TARTIŞMA

İşletmeler marka yenilikçiliği faaliyetleriyle tüketicilerde ilişki yatırım algısını güçlendirirken aynı zamanda ilişki kalitesini de güçlendirmektedir. Marka yenilikçiliği marka-müşteri kalitesi ilişkisinde algılanan ilişki yatırımı da önemli rol oynamaktadır. Tüketiciler tercihi olan markalarla ilişkilerinin güçlenmesini arzulamakla birlikte bu ilişkiye bir değer verildiğini ve yatırım yapıldığını da algılama eğilimindedirler. İşletmeler ise marklarıyla tüketicileriyle olan ilişkilerinde başarılı bir ilişki partneri yapmayı hedeflemektedirler. Çünkü marka-müşteri ilişkilerinin güçlenmesi işletmenin de performansını yükseltmektedir.

6. SONUÇ

Araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar doğrultusunda işletmelerin, marka-müşteri ilişki kalitesini geliştirmeye odaklanırken hem markalarının temsil ettiği ürün ve hizmetlere yönelik yenilik faaliyetlerine ağırlık vermekle birlikte aynı zamanda pazarlama faaliyetlerine de bu yeniliği yansıtmaları gerekmektedir. Yani pazarlama yatırımlarını da devam ettirmelidirler. İşletmenin sadece yenilik-

çi olması veya yeni ürün-hizmetler geliştirmesi de yeterli olmamakta, bu yenilikçiliği pazarlama faaliyetiyle hedef kitlelerine de ulaştırmaları gerekmektedir.

REFERANSLAR

Berry, L. L. (1995). Relationship marketing of services—growing interest, emerging perspectives. *Journal of the Academy of marketing science*, *23*(4), 236-245.

Bennett, R. (1996). Relationship formation and governance in consumer markets: transactional analysis versus the behaviourist approach. *Journal of marketing management*, *12*(5), 417-436.

Fournier, S. (1998). Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of consumer research*, *24*(4), 343-373.

Crosby, L. A., Evans, K. R., & Cowles, D. (1990). Relationship quality in services selling: an interpersonal influence perspective. *Journal of marketing*, *54*(3), 68-81.

Veloutsou, C., & Moutinho, L. (2009). Brand relationships through brand reputation and brand tribalism. *Journal of Business Research*, *62*(3), 314-322.

De Wulf, K., Odekerken-Schröder, G., & Iacobucci, D. (2001). Investments in consumer relationships: A cross-country and cross-industry exploration. *Journal of marketing*, *65*(4), 33-50.

Smith, B. (1998). Buyer-seller relationships: bonds, relationship management, and sex-type. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, *15*(1), 76-92.

Palmatier, R. W., Dant, R. P., Grewal, D., & Evans, K. R. (2006). Factors influencing the effectiveness of relationship marketing: A meta-analysis. *Journal of marketing*, *70*(4), 136-153.

Şahin, A., Kitapçı, H., Şahin, A., Ciğerim, E., & Bayhan, K. (2016). Perceived relationship investment and relationship quality; the mediating role of commitment velocity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *235*, 288-295.

Şahin, A. (2014). Marka Değerinde Marka-Müşteri İlişki Kalitesinin Rolü: Mobil İletişim Sektöründe Bir Uygulama. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 91-109.

Pappu, R., & Quester, P. G. (2016). How does brand innovativeness affect brand loyalty?. *European Journal of Marketing*.

Shams, R., Alpert, F., & Brown, M. (2015). Consumer perceived brand innovativeness: Conceptualization and operationalization. *European Journal of Marketing*.

Popp, B., Wilson, B., Horbel, C., & Woratschek, H. (2016). Relationship building through Facebook brand pages: The multifaceted roles of identification, satisfaction, and perceived relationship investment. *Journal of Strategic Marketing*, *24*(3-4), 278-294.

Fornell, C., Johnson, M. D., Anderson, E. W., Cha, J., & Bryant, B. E. (1996). The American customer satisfaction index: nature, purpose, and findings. *Journal of marketing*, *60*(4), 7-18.

Hair, J.F., G.T.M. Hult, C.M. Ringle & M. Sarstedt (2022). A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM), 3rd edition. Thousand Oaks, CA: Sage.

Hair, J.F., J.J. Risher, M. Sarstedt, & C.M. Ringle (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. European Business Review 31: 2–24.

Hair, J.F., M. Sarstedt, C.M. Ringle, & S.P. Gudergan (2018). Advanced issues in partial least squares structural equation modeling. Thousand Oakes, CA: Sage Publications.

Hair, J.F., M. Sarstedt, C.M. Ringle, & J.A. Mena (2012). An assessment of the use of partial least squares structural equation modeling in marketing research. Journal of the Academy of Marketing Science 40: 414–433.

Henseler, J., C.M. Ringle, & M. Sarstedt. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. Journal of the Academy of Marketing Science 43: 115–135.

Ringle, C.M., & M. Sarstedt. 2016. Gain more insight from your PLS-SEM results: The importance-performance map analysis. Industrial Management & Data Systems 116: 1865–1886.

Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill building approach*. john wiley & sons

Shmueli, G., Sarstedt, M., Hair, J. F., Cheah, J. H., Ting, H., Vaithilingam, S., & Ringle, C. M. (2019). Predictive model assessment in PLS-SEM: guidelines for using PLSpredict. *European Journal of Marketing*.

Shmueli, G., Ray, S., Velasquez Estrada, J.M. & Chatla, S.B. (2016), The Elephant in the Room: Evaluating The Predictive Performance of PLS Models. *Journal of Business Research*, Vol. 69 No. 10, 4552-4564.

Bilişim Teknolojileri Sektöründe Hizmet Desteği ve İlişki Değeri; Araştırma-Geliştirme Gücünün Ilımlaştırıcı Etkisi

Azize ŞAHİN[1]

1.GİRİŞ

Alıcı ve satıcılar arasında veya başka bir ifadeyle müşteri ilişkileri kavramı hem tüketim ürünleri hem dayanıklı ürünler pazarında hem de hizmet sektöründe artan bir öneme sahiptir. Yani ilişkisel pazarlama hem son tüketiciye yönelik pazarlama faaliyetlerinde hem de kurumlar arası pazarlama faaliyetlerinde önem kazanmıştır. Geleneksel tedarikçi-alıcı ilişkileri son on yılda önemli ölçüde değişmiştir. İşletmeler artan bir şekilde ürün ve hizmet pazarlamasında temel yetkinliklerine odaklanmakta ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini de önemsemektedirler. İşletmelerin bu değer yaratan faaliyetlere odaklanmaları, müşteri firma için yüksek stratejik önemi olan alanlarda güçlü tedarikçi ortaklıklarının oluşturmalarına ve stratejik ilişki ağlarına yol açmaktadır. Bu ilişkilerle, ortak bir değer yaratma süreci aracılığıyla yenilikçi ürünler, hizmetler veya sistem çözümleri üretmek önem kazanmıştır (Liljander ve Roos, 2002; Moller ve Torronen, 2003). Müşterilerle, tedarikçi veya alıcı-satıcılarla ilişkilerin her iki tarafa karşılıklı fayda ve değer oluşturan bir ilişkiye sahip olmak işletmeler için temel başarı faktörü niteliği kazanmıştır (Ulaga ve Eggert, 2006). Bu ilişkilerde işletmenin yenilikçi faaliyetlerle zenginleştirilmiş hizmetler sunması müşterilerinde oluşan ilişki değerini yükseltmektedir (Dyer ve Singh, 1998). Özellikle bilişim teknolojileri sektöründe yenilikçi olmak ve işletmelerin üretmiş oldukları teknolojik çözümleri yenilikçi ve zengin hizmetlerle sunarak müşterileriyle ilişkilerini güçlendirmeleri işletmeler için temel bir başarı faktörü niteliğindedir. Bu nedenle bu araştırmanın temel amacı, hizmet desteğinin işletmelerin müşterileriyle olan ilişki değerine olan etkisini incelemek ve bu ilişkide işletmenin araştırma-geliştirme gücünün ılımlaştırıcı (moderatör) etkisini ortaya koymaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

2.1.İlişki Değeri

"Değer" kavramı yaklaşık yirmi yıldır pazarlama literatüründe önemli bir

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-3115-6812, E-mail: azize.sahin@istanbul.edu.tr

kavram niteliği kazanmıştır (Lapierre, 2000, Ravald ve Grönroos, 1996; Wilson ve Jantrania, 1994) ve kurumlar arası pazarlama yönetiminin temel taşı olarak kabul edilmektedir. Bir ticari işem veya faaliyetin kısa vadede alıcıların işlevsel ihtiyaçlarının giderilmesi ön planda olurken uzun vadede onlarla kalıcı ilişkiler kurmak önem kazanmıştır. Bu ilişkinin tatmin edici olması için ilgili her iki taraf için fayda ve değer yaratması gerekir (Jacobs vd., 2001).

İlişki değeri, yönetimsel bir bakış açısıyla şu şekilde tanımlanır; alıcı (müşteri) ile satıcı (tedarikçi) arasında gerçekleşen karşılıklı bir ticari değişimi içeren ilişkide alıcıların istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenen algıladıkları faydalardır (Flint vd., 2002; Ulaga ve Eggert, 2006). İlişki değeri kavramı, herhangi bir ilişkide iki taraf için karşılıklı fayda ve değerlerin yaratılmasıyla karşılıklı güven ve memnuniyetin oluştuğu bir bir ilişkiyi ifade eder (Wilson ve Jantrania, 1994). Değer kavramının ilişkisel bakış açısıyla incelenmesi özellikle taraflar arasında kişisel temasla geliştirilen endüstriyel hizmetler de yaygındır (Liljander ve Roos, 2002; Moller ve Torronen, 2003). Hizmet alıcısı konumunda olan işletmeler tedarikçisi durumunda olan satıcı konumunda olan işletmelerle olan ilişkilerinde uzun dönemli ilişkiler kurmayı tercih etmektedirler (Gronroos, 1998). İlişki değerinin kavramsallaştırılmasının temelleri hizmet pazarlaması alanında işlemsel ve ilişkisel boyutları içeren bir olgu olarak incelenmiştir (Dyer ve Singh, 1998; Ulaga ve Eggert, 2005, 2006). Hizmet işletmeleri temel Pazar önerisi, kaynak işletme ve müşteri merkezli faaliyetleri değer kavramını şekillendirmektedir. Değer kavramı üzerinde yapılan araştırmalar daha çok ekonomik perspektiften gerçekleştirilmiştir ancak daha sonra ilişkisel bakış açısıyla da incelemeler yapılmıştır (Anderson ve Narus, 1990; Ravald ve Gronroos, 1996; Ulaga ve Chacour, 2001). Özellikle, Wilson ve Jantrania (1994) değeri, bir sürecin sonuçları olarak tanımlar.

Bu çalışmalarla tutarlı olarak, değer kavramı bu çalışmada ilişkisel bakış açısıyla ele alınmaktadır. İlişki değeri ilişkisel pazarlamanın önemli olgularından birisu olmakla birlikte bir işletmeye yönelik fayda yerine bir ilişkideki her iki taraf için (alıcı ve satıcı) daha fazla değer yaratan ticari ilişki alışverişlerine odaklanır. İlişki değeri, etkileşim sürecinin özelliklerini ve doğasını yansıtmalıdır (Gummesson, 2004). Müşteri değeri, müşterilerin ürün ve hizmet niteliklerini değerlendirmeleri, nitelik, performans ve kullanımından kaynaklı sonuçlar olarak tanımlanabilir (woodruff, 1997). Müşteri-tedarikçi ilişkileri, müşteriler için bir değer kaynağı olurken tedarikçilerin farklılaşmasının bir yolu niteliğindedir. Müşteri tarafından algılanan ilişki değeri (yani, bir müşterinin bir tedarikçiyle belirli bir ilişkinin değer ve faydalarına ilişkin genel değerlendirmesi) ilişki işlevleri (yani, bir tedarikçinin bir müşterinin değer yaratma süreçlerine yaptığı katkılar) tarafın-

dan yönlendirilir (Ritter ve Walter, 2012).

İlişki değerinin anlaşılması ve etkin bir şekilde yönetilmesi işletmeler için hayati önem taşırken, yönetimsel odak değerin itici güçlerine ve dolayısıyla müşterinin bir iş ilişkisinin değerine ilişkin algısını artırma yollarına yönelme eğilimindedir (Ulaga ve Eggert, 2006). Alternatif olarak, tedarikçi ilişkilerinin farklı işlevlerinin algılanan ilişki değeri üzerinde önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir (Anderson vd., 1994, Cunningham ve Homse, 1986, Håkansson ve Johanson, 1993; Walter vd., 2001). Bir ilişkinin işlevleri, müşteri tarafından algılanan ilişki değerinin potansiyel itici güçlendirir- bir müşterinin bir tedarikçiyle alışveriş yapmakla ilgilenmesinin nedenleridir (Walter, Müller, Helfert ve Ritter, 2003). Bu işlevler doğrudan, işlem yönelimli işlevler ve dolaylı, değişim yönelimli işlevler olarak ikiye ayrılabilir (Håkansson ve Johanson, 1993; Walter vd., 2001).

Bu araştırmada hizmet desteğinin müşteri tarafından algılanan ilişki değeri üzerindeki etkisi ile birlikte ar-ge gücünün ılımlaştırıcı etkisi incelenmektedir. İlk olarak, algılanan hizmet gücünün algılanan ilişki değeri üzerine olan doğrudan etkisi incelenmektedir. Daha sonra ise, ar-ge gücünün etkileşim başka bir ifadeyle ılımlaştırcı (moderatör) etkisi incelenmektedir. ilgili ilişki fonksiyonlarının ilişki değeri üzerindeki etkisinin ampirik bir analizini sunar.

2.2.Araştırma ve Geliştirme Gücü

Ar-Ge faaliyetleri, işletmelere rekabet avantajı, etkinlik ve verimlilik kazandır (Hutt ve Speh, 2021). İşletmeler Ar-Ge program ve faaliyetleri olmaksızın varlığını sürdüremez. Ar-Ge faaliyetleri sayesinde işletmeler yeni ürünler tasarlayabilir ve mevcut olanları da iyileştirebilir. İşletmelerin varlıklarını sürdürmenin temel bir gerekliliği olan Ar-Ge faaliyetleriyle ürün ve hizmet iyileştirmeleri ve yeni mal ve hizmetlerin geliştirilmesi yoluyla büyüme sağlamaktadırlar (Gupta vd., 1986). Araştırma ve geliştirme faaliyetleri, bir işletmede yeni ürün veya hizmetlerin inovasyonuna odaklanır. Ar-Ge faaliyetlerinin birincil amaçları arasında, bir şirketin mevcut ürün ve hizmet yelpazesini geliştiren ve yükselten ürün ve hizmetler geliştirirken rekabetçi kalması yer almaktadır. Ar-Ge tipik olarak daha uzun vadeli bir ufukta çalıştığından, faaliyetlerinin anında getiri sağlaması beklenmemektedir. Ancak zamanla Ar-Ge projeleri, şirkete kalıcı faydalar sağlayan patentlere, ticari markalara veya çığır açan keşiflere yol açabilir (Hutt ve Speh, 2021).

Araştırma ve geliştirmenin (Ar-Ge) faaliyetlerinin gücü işletmelerin yenilikçiliğini arttırırken pazarlama faaliyetlerinin etkinliğini artırmaktadır. Ar-Ge güç düzeyi pazarlama kapsamında ürün yönetiminin yeniliğini ve anlamlılığını etkiler. departmanı ürün için daha önemli olarak kabul edilir. Ar-Ge faaliyetleriyle

işletmeler pazarlama süreçlerinde üstün ürün ve hizmet performansı oluşturulmasını sağlamaktadırlar (De Luca ve Atuahene-Gima 2007). Pazarlama ve Ar-Ge departmanlarının karşılıklı katkı sağlayan faaliyetleriyle müşteri gereksinimlerini daha iyi şekilde karşılanmaktadır (Ernst vd.,2010; Troy vd.. 2008). Ancak işletmelerin temel kritik nokta üstün ürün ve hizmet performansı ve yenilik sunma doğrultusunda Ar-Ge ve pazarlama güçlerinin uyumlaştırılmasıdır (Szymanski vd.,2007).

Tedarikçiler, yenilikçi fikirlere katkıda bulunarak, yenilikçi bileşenler ve üretim tesisleri sağlayarak veya ortak geliştirme projelerine katılarak müşterilerinin ürün ve süreç yenilikleri için değerli ortaklar olarak hizmet edebilirler. Müşteriler, tedarikçilerin kaynaklarını kullanarak geliştirme süreçlerini hızlandırabilir; daha büyük, daha riskli ve daha uzun vadeli projelere girişmek; ve daha geniş bir teknolojik girdi yelpazesine erişim kazanın (Wynstra & Pierick, 2000).

2.3.Hizmet Desteği

Tedarikçi işletmenin katma değerli hizmet sunma kapasitesini ifade eder. Tedarikçi işletme bu şekilde alıcı konumunda olan işletmenin değer yaratma sürecine destek sağlamış olmaktadır (Ulaga ve Eggert, 2006). Hizmet desteğinde tedarikçi işletme alıcı konumunda olan işletmenin istek ve ihtiyaçlarına anında üstün kalite ve performansta cevap verebilmesi, bu ihtiyaca yönelik sunulan hizmet elde edilen bilgilerin işlenmesi müşterilerle ilişki geliştirmek ve ilişki değeri oluşturmada belirleyici rol oynamaktadır (Atuahene-Gima, 1996).

3.YÖNTEM

3.1.Araştırma Modeli ve Hipotezler

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda aşağıdaki araştırma modeli ve hipotezler ortaya koyulmuştur (Şekil.1).

H1: Hizmet desteği ilişki değerini doğrudan ve olumlu etkiler

H2: Ar-Ge gücü hizmet desteği ile ilişki değeri arasındaki ilişkide ılımlaştırcı (moderatör) etkiye sahiptir.

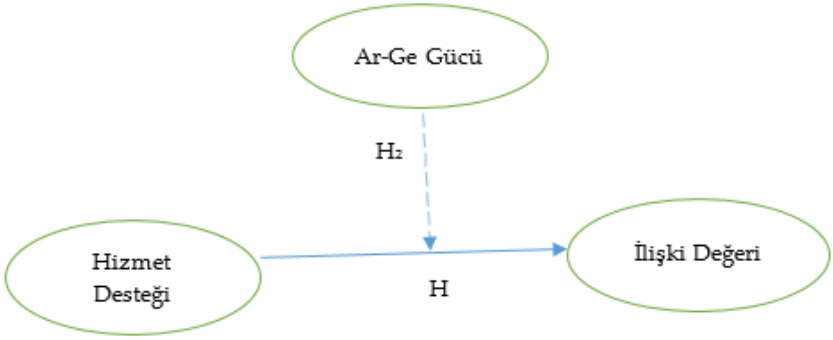

Şekil.1: Araştırma modeli ve

3.2. Araştırma Örneklemi

Bu araştırma teknoloji geliştirme bölgelerinde bilişim teknolojileri alanında faaliyet gösteren bilişim firmaları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri 120 firma üzerinden elde edilmiştir. Araştırma katılımcıları bu işletmelerin üst ve orta düzey yöneticilerinden oluşmuştur. Araştırma katılımcılarının %20'si genel müdür, %35'u ar-ge birim yöneticisi, %30'u pazarlama-satış yöneticisi, %10'u mali ve idari işler birim yöneticisi ve %5'i insan kaynakları birim yöneticisidir.

3.3. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri anket formları ile yüzyüze mülakatlarla elde edilmiştir.

3.4. Araştırma Ölçekleri

Araştırma ölçekleri bu alandaki literatür incelemeleri doğrultusunda elde edilmiştir. Bu araştırmada kullanılan ölçekler bu alanda gerçekleştirilen temel bir çalışmadan elde edilmiştir (Ulaga ve Edger). Bu araştırma bu alanda gerçekleştirilen bu araştırmanın bir uygulaması olsa da incelediği etkilerle farklılaşmaktadır. Araştırmada kullanılan ilişki değeri, hizmet desteği ve araştırma-geliştirme gücü ölçeklerinin her biri dört maddeyle ölçülmüştür (Ulaga ve Edger, 2006). Araştırmada yeralan bu değişkenlerin ölçümünde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır.

4.ANALİZ

Veri analizleri (Ringle vd. 2015), SmartPLS (v.3.3.7) kullanılarak, ölçüm modeli ve yapısal model ile ilgili iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Varyans tabanlı kısmi en küçük kareler PLS-SEM yapısal eşitlik modellemesi analizlerde kullanılmıştır. Çünkü bu tekniğin normal dağılım gerektirmemesi ve küçük örneklem sayılarında bile objektif sonuçlar ortaya koymasıdır (Hair vd., 2017).

5.BULGULAR

5.1. Ölçüm Modeli

Bu alanda yapılan çalışmalar yapısal bir modelde her yapının yakınsak ve ayrışma geçerliliği sonuçlarını değerlendirmek için aşağıdaki koşulların karşılanması gerektiğini ortaya koymuştur: tüm yük değerleri ve Cronbach alfa (CA) en az 0,7 olmalıdır; bileşik güvenilirlik (CR) değeri 0,8'in üzerinde olmalıdır ve hesaplanan ortalama varyans (AVE) değeri en az 0,5 olmalıdır (Fornell ve Larcker, 1981). Ayrıca çoklu bağlantı değerlendirmesi için madde veya değişkenlerin varyans şişirme faktörlerinin (VIF) tüm değerlerinin 5'in (Hair vd., 2011) altında olması gerekir. Tablo 1'de gösterildiği gibi, önerilen eşiğin altında olan (RV2 RV3, S3, Y2) maddeleri 0,7 değerinin altında gerçekleşmesiyle analizlerden silinerek yeniden ölçüm modeli analiz edilmiştir ve buna ilişkin sonuçlar aşağıda gösterilmiştir (Tablo.1). Analizlerden çıkarılan faktörler hariç diğer tüm faktör yükleri eşik değerin üzerinde gerçekleşmiştir. Tüm yapıların AVE değerleri 0,5'in üzerinde gerçekleşmiştir. CR değerleri 0,8'in üzerinde gerçekleşmiştir. Tüm VIF değerleri 5'in altında gerçekleşmesiyle, bu da çoklu bağlantının bu çalışmada önemli bir endişe oluşturmadığını göstermiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Geçerlilik ve Güvenilirlik (Ölçüm Modeli)

Değişken/Ölçek	**λ**	α	rho_A	CR	AVE	VIF
İlişki Değeri		0,869	0,869	0,939	0,884	
RV1	0,941					2,444
RV4	0,940					2,444
Hizmet Gücü		0,857	0,865	0,913	0,778	
S1	0,914					2,711
S2	0,902					2,586
S4	0,829					1,757
Ar-Ge Gücü		0,821	0,844	0,880	0,648	
Y1	0,735					1,626
Y3	0,846					2,253
Y4	0,837					2,073
Y6	0,797					1,460

Not: **λ**; faktör yük değeri, α: Cronbach's alpha, CR: Bileşik güvenilirlik, AVE; Açıklanan ortalama varyans, SD: Standard sapma; *Dijkstra-Henseler's rho (rho_A).

Ayrışma geçerliliğini incelemek için SmartPLS'de heterotrait-monotrait oranı (HTMT) kriterine göre değerlendirilmiştir. HTMT değerleri, Henseler, Ringle ve Sarstedt (2015) tarafından önerildiği gibi 0.85'lik bir eşik ile karşılaştırılırmıştır. HTMT değeri bu eşikten yüksekse modelin ayrışma geçerliliğinin olmadığı sonucuna varılabilir. Bu araştırmada elde edilen tüm göstergeler Tablo 4'te belirtildiği gibi 0,85'in altında olduğu için değişkenler arasında yüksek düzeyde ayrışma geçerliliği olduğu sonucu ortaya koyulmuştur.

Tablo 2. Ayrışma Geçerliliği

HTMT Kriteri			
Değişkenler	**Ar-Ge Gücü**	**Hizmet Desteği**	**İlişki Değeri**
Ar-Ge Gücü			
Hizmet Desteği	0,226		
İlişki Değeri	0,192	0,848	

5.2. Yapısal Model

Yapısal modeli test etmeden önce model uyumluluğu incelenmiştir. SmartPLS (v.3.3.7) ile elde edilen uyum iyiliği sonuçlarına göre, NFI değeri önerilen eşik değer olan 0,95 değerinin altında 0,707 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, SRMR değeri, Hu ve Bentler (1999) tarafından kabul edilebilir olarak kabul edilen 0.078 idi. Bu nedenle modelin iyi bir uyum gösterdiği sonucu ortaya koyulmuştur.

Hipotez testleri için SmartPLS (v.3.3.7) ile önyükleme (bootstrapping) işlemi yapılmıştır (Ringle vd., 2015). Tablo 4'te görülebileceği gibi, güven aralıklarını elde etmek ve böylece parametrelerin kesinliğini değerlendirmek için yeterli ampirik kanıt vardır, çünkü sonuçlar yapısal modelin iki ana nedenden dolayı öngörücü anlamlılığa sahip olduğunu ortaya koymuştur. İlişki kalitesinin R^2 değeri 0,743 ile oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiş ve model yüksek düzeyde bir açıklayıcı düzeye sahiptir.

Tablo 3. Hipotez Testleri							
Hipotezler		**β**	**T**	**P**	**2.5%**	**97.5%**	**Sonuç**
H1	HD → İD	0,746	11,774	0,000	0,626	0,851	Desteklendi
H2	AG*HG → İD	0,251	2,259	0,055	0,477	0,305	Desteklendi
Değişkenler			**R^2**			**R^2_{adj}**	**Q^2**
İlişki Kalitesi			0,734			0,726	0,638

Öte yandan, Stone-Geisser Q^2 testinin (Geisser, 1974, Stone, 1974) blindfolding tekniğini kullanarak modelin endojen yapılarının öngörücü ilişkisini değerlendiriilmiştir. Bu bağlamda, belirli bir endojen yansıtıcı tip yapı için sıfırdan büyük bir Q2 değeri, yol modelinin öngörücü uygunluğunu gösterir (Hair vd., 2014). Bu çalışmada, ilişki kalitesi Q2 değerlerinin sıfırın çok üzerinde elde edilmesiyle ilgili öngörü veya tahmin gücünü göstermektedir (Geisser, 1974; Stone, 1974).

Araştırma hipotezi H1'in test edilmesiyle ilgili olarak, Tablo 3'te sunulan PLS-SEM sonuçları ampirik olarak hizmet desteğinin benimsenmesinin ilişki kalitesi üzerinde olumlu ve önemli etkileri olduğunu göstermiştir ($\beta = 0.746$, $p < 0.001$), bu nedenle H1 desteklenmiştir, çünkü hizmet desteğinin ilişki kalitesi üzerinde %74.6'de önemli bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Son olarak, H2'nin incelenmesi, hizmet desteğinin ilişki değeri üzerindeki etkisinin araştırma-geliştirme gücü ile bir moderatöre bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğinin test edilmiştir (bkz. Tablo 4).

SmartPLS (v.3.3.7) ile ürün göstergesi yaklaşımıyla (product indicator approach) moderasyon testi yapılmıştır. Etkileşim terimi yani moderatör veya ılımlaştırıcı olan araştırma-geliştirme * hizmet desteği (H2: Ar-Ge*HD) etkileşim etkisi önemli bir pozitif etkiye sahiptir (β=0.251, t =2.259, p<.05) şeklinde gerçekleşmiştir. H2 ile araştırmada tahmin edildiği gibi işletmelerin hizmet desteği ile ilişki değeri arasındaki ilişkide araştırma ve geliştirme gücünün, olumlu bir düzenleyici etkisi olduğu sonucu ortaya koyulmuştur.

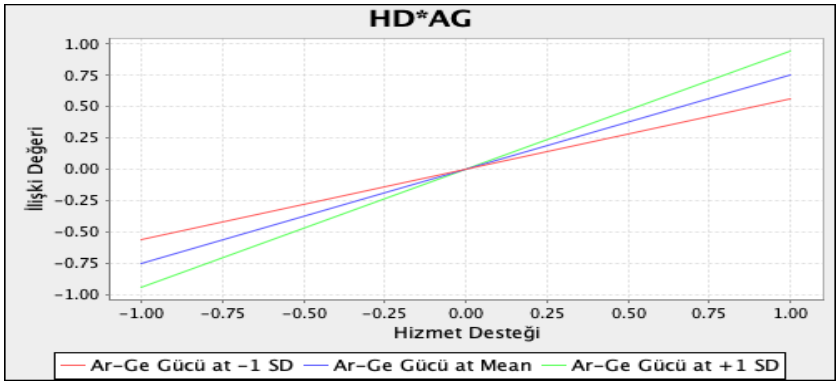

6.TARTIŞMA VE SONUÇ

İşletmelerin kurumsal müşterileriyle ilişkiler kurmaları ve bu ilişkileri güçlendirmeleriyle gerçekleşen ilişki değeri hem tedarikçi işletmenin hem de müşteri niteliğindeki işletmenin performansını yükseltmektedir. Bu yönde, bu araştırma bilişim teknolojileri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin bir tedarikçi işletme olarak hizmet desteğinin işletmelerin müşterileriyle olan ilişki değerine olan etkisini incelemeye ve bu ilişkide işletmenin araştırma-geliştirme gücünün ılımlaştırıcı (moderatör) etkisini ortaya koymaya odaklanmıştır.

İşletmeler arası gerçekleşen alıcı ve satıcı etkileşimleriyle ortaya çıkan ilişkiler daha işbirlikçi bir yapıya bürünmektedir. Bu işbirlikçi yapı içinde tedarikçi işletmenin hizmet destek faaliyetlerine ağırlık verirken aynı zamanda müşteri merkezli sürekli araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık vermeleri alıcı-satıcı arasındaki ilişki değerini yükselterek rekabet avantajı sağlamaktadır.

REFERANSLAR

1. Atuahene-Gima, K. (1996). Differential potency of factors affecting innovation performance in manufacturing and services firms in Australia. Journal of Product Innovation Management, 13(1), 35–52.

2. Atuahene-Gima, K., & Evangelista, F. (2000). Cross-functional influence in new product development: an exploratory study of marketing and R&D perspectives. Management Science, 46(10), 1269–1284.

3. Barry, J., & Terry, T. S. (2008). Empirical study of relationship value in industrial services. *Journal of business & Industrial marketing*.

4. Baxter, R. (2009). Reflective and formative metrics of relationship value: A commentary essay. *Journal of Business Research*, *62*(12), 1370-1377.

5. Cheung, M. S., Myers, M. B., & Mentzer, J. T. (2010). Does relationship learning lead to relationship value? A cross-national supply chain investigation. *Journal of operations management*, *28*(6), 472-487.

6. Cheung, M. S., Myers, M. B., & Mentzer, J. T. (2010). Does relationship learning lead to relationship value? A cross-national supply chain investigation. *Journal of operations management*, *28*(6), 472-487.

7. Eggert, A. and Ulaga, W. (2002), "*Customer perceived value: a substitute for satisfaction in business markets?*", *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol. 17 Nos 2/3, pp. 107-18.

8. Flint, D. J., Woodruff, R. B., & Gardial, S. F. (2002). Exploring the phenomenon of customers' desired value change in a business-to-business context. *Journal of marketing*, *66*(4), 102-117.

9. Gronroos, C. (1998), "*Marketing services: the case of a missing product*", *Journal of Business & Industrial Marketing.*, Vol. 13 Nos 4/5, p. 322

10. Gupta, A. K., Raj, S. P., & Wilemon, D. (1986). A model for studying R&D–marketing interface in the product innovation process. *Journal of marketing*, *50*(2), 7-17.

11. Gupta, A. K., Smith, K. G., & Shalley, C. E. (2006). The interplay between exploration and exploitation. *Academy of management journal*, *49*(4), 693-706.

12. Hollebeek, L. D., Srivastava, R. K., & Chen, T. (2019). SD logic–informed customer engagement: integrative framework, revised fundamental propositions, and application to CRM. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *47*(1), 161-185.

13. Hutt, M. D., & Speh, T. W. (2021). *Business marketing management: B2B*. South-Western, Cengage Learning.

14. Jacobs, F. A., Johnston, W., & Kotchetova, N. (2001). Customer profitability: prospective vs. retrospective approaches in a business-to-business setting. *Industrial Marketing Management*, *30*(4), 353-363.

15. Karpen, I. O., Bove, L. L., Lukas, B. A., & Zyphur, M. J. (2015). Service-dominant orientation: measurement and impact on performance outcomes. *Journal of Retailing*, *91*(1), 89-108.

16. Lapierre, J. (2000). Customer-perceived value in industrial contexts. *Journal of business & industrial marketing*.

17. Liljander, V., & Roos, I. (2002). Customer-relationship levels–from spurious to true relationships. *Journal of services marketing*.

18. Mittal, B. (1999), "*Determinants of vendor patronage*", *Journal of Business-to-Business Marketing*, Vol. 6 No. 4, pp. 1-32.

19. Möller, K. K., & Törrönen, P. (2003). Business suppliers' value creation potential: A capability-based analysis. *Industrial marketing management*, *32*(2), 109-118.

20. Pei, Z., Yan, R., & Ghose, S. (2020). Which one is more valuable in coordinating the online and offline distribution? Service support or online price coordination. *Industrial Marketing Management*, *87*, 150-159.

21. Ravald, A., & Grönroos, C. (1996). The value concept and relationship marketing. *European journal of marketing*.

22. Ravald, A., & Grönroos, C. (1996). The value concept and relationship marketing. *European journal of marketing*.

23. Ringle, C. M., Wende, S., & Becker, J. M. (2015). SmartPLS 3. SmartPLS GmbH, Boenningstedt. *Journal of Service Science and Management*, *10*(3), 32-49.

24. Ritter, T., & Walter, A. (2012). More is not always better: The impact of relationship functions on customer-perceived relationship value. *Industrial Marketing Management*, *41*(1), 136-144.

25. Skarmeas, D., Zeriti, A., & Baltas, G. (2016). Relationship value: Drivers and outcomes in international marketing channels. *Journal of international marketing*, *24*(1), 22-40.

26. Stock, R. M., & Reiferscheid, I. (2014). Who should be in power to encourage product program innovativeness, R&D or marketing?. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *42*(3), 264-276.

27. Ulaga, W. (2001), "*Customer value in business markets: an agenda for inquiry*", *Industrial Marketing Management*, Vol. 30, pp. 19-30.

28. Ulaga, W. and Chacour, S. (2001), "*Measuring customer-perceived value in business markets: a prerequisite for marketing strategy development and implementation*", *Industrial Marketing Management*, Vol. 30, pp. 525-40.

29. Ulaga, W. and Eggert, A. (2004), "*Relationship value and relationship quality: broadening the nomological network of business-to-business relationships*", *European Journal of Marketing*, Vol. 40 Nos 3/4, pp. 311-27.

30. Ulaga, W. and Eggert, A. (2005), "*Relationship value in business markets: the construct and its dimensions*", *Journal of Business to Business Marketing*, Vol. 12 No. 1, pp. 73-99.

31. Ulaga, W. and Eggert, A. (2006), "*Value-based differentiation in business relationships: gaining and sustaining key supplier status*", *Journal of Marketing*, Vol. 70, January, pp. 119-36.

32. Ulaga, W., & Eggert, A. (2006). Value-based differentiation in business relationships: Gaining and sustaining key supplier status. *Journal of marketing*, *70*(1), 119-136.

33. Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2011). It's all B2B… and beyond: Toward a systems perspective of the market. *Industrial marketing management*, *40*(2), 181-187.

34. Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2016). Institutions and axioms: an extension and update of service-dominant logic. *Journal of the Academy of marketing Science*, *44*(1), 5-23.

35. Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2017). Service-dominant logic 2025. *International Journal of Research in Marketing*, *34*(1), 46-67.

36. Wilson, D. T., & Jantrania, S. (1994). Understanding the value of a relationship. *Asia-Australia marketing journal*, *2*(1), 55-66.

37. Wilson, D. T., & Jantrania, S. (1994). Understanding the value of a relationship. *Asia-Australia marketing journal*, *2*(1), 55-66.

38. Woodruff, R. (1997), "*Customer value: the next source for competitive advantage*", *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 25 No. 2, pp. 139-53.

39. Woodruff, R. and Gardial, S.F. (1996), *Know Your Customer: New Approaches to Understanding Customer Value and Satisfaction*, Blackwell Business, Cambridge, MA.

40. Zeithaml, V.A., Berry, L.L. and Parasuraman, A. (1996), "*The behavioral consequences of service quality*", *Journal of Marketing*, Vol. 60 No. 2, pp. 31-46.

Doğrudan Yabancı Yatırımların Çeşitli Ülke Gruplarında Ve Türkiye'deki Seyri

Fatma Fehime AYDIN[1]

1. Giriş

İktisadi büyümenin en temel belirleyicilerinden biri sermaye birikimidir. İktisadi büyümenin yanında, istihdamın, verimliliğin ve refah düzeyinin artmasını sağlayan başlıca unsurlardan biri olan sermaye birikiminin hızlandırılması ve böylece sermaye stokunun artırılması konusu iktisat politikalarının temel hedeflerinden biridir. Ancak her ülke eşit sermaye stokuna sahip değildir. Gelişmiş ülkelerde sermaye stoku daha yüksek seviyelerde iken gelişmekte olan ülkelerde daha düşük seviyelerdedir.

Günümüzde küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar kalkmış ve uluslararası sermaye hareketliliği başlamıştır. Gelişmiş ülkeler üretim yapmanın çeşitli açılardan daha avantajlı olduğu ancak sermaye sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkelere doğru sermaye aktarımı yapmakta ve bu ülkelerde teknolojik gelişme ve istihdamı artırarak ülkelerin büyümesine destek olmaktadır. Bundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlar hem yatırımcı için hem de yatırım yapılan ülke için kazanç sağlamaktadır. Bundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlar konusunun incelenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili teorik çerçeve sunulmakta, daha sonra konuyla ilgili literatürde yer alan çeşitli çalışmalara yer verilmektedir. Üçüncü aşamada ise 1970-2020 döneminde doğrudan yabancı yatırımların seyri ülke gruplarına göre incelenmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların göstergesi olarak net doğrudan yabancı yatırım girişleri ve çıkışları önce milyar dolar bazında ardından GSYİH içindeki payları dikkate alınarak analiz edilmektedir. Dünya Bankası'ndan alınan verilerden hareketle az gelişmiş ülkeler, düşük gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların seyri grafiklerle yorumlandıktan sonra son olarak Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların seyrine yer verilmektedir. Tüm bu değerlendirmelerden sonra sonuç bölümünde ise genel değerlendirmelere yer verilmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Doğrudan yabancı yatırım, bir ülkedeki bir yatırımcının başka bir ülkede yer-

---

1 Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-mail:fatmafehimeaydin@yyu.edu.tr

leşik bulunan bir işletmede sürekli bir kazanç sağlama amacıyla yaptığı yatırımdır. Doğrudan yabancı yatırımda, yatırımcı ile işletme arasında uzun vadeli bir ilişki söz konusudur ve yatırımcı işletmenin yönetilme şekli üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu ilişkinin resmi olarak kabul edilmesi için doğrudan yatırım yapan yatırımcının, yönetim kurulunda %10 veya daha fazla oy hakkına sahip olması gerekmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım iki şekilde yapılabilmektedir. Birincisinde yabancılar tarafından üretken varlıklar yaratılırken, ikincisinde ise yabancılar tarafından satın alma, birleşme ya da devralma yoluyla mevcut varlıklar satın alınmaktadır (Eurostat, 2022).

Doğrudan yabancı yatırımların yatırımın yapıldığı ülke için çeşitli avantaj ve dezavantajları vardır (Ege & Gürdoğan, 2016). Avantajlarından bazıları şöyle sıralanabilir:

- Ülkede sermaye stokunun ve üretim kapasitesinin artmasını sağlar.
- İktisadi büyümeyi ve istihdamı artırır ve teknolojik gelişmeye yol açar.
- Yenilikçi yönetim ve pazarlama anlayışının etkisiyle iktisadi gelişmeye katkı sağlar.
- Ülke içinde üretimde rekabeti artırarak daha kaliteli ve verimli üretim yapılmasını sağlar.
- Bilginin ülkeler arasında yayılmasını sağlar.
- Yatırımcı ülkelerin ekonomik ve politik desteğine sahip olurlar.
- Devletin gelir kaynağı olan vergiler artar.

Dezavantajlarından bazıları ise şöyle sıralanabilir:

- Doğrudan yabancı yatırımların plansız bir şekilde kabul edilmesi ülkedeki temel sektörlerin ele geçirilmesine ve ekonomik olarak yatırımcı ülkeye bağımlı hale gelinmesine neden olabilir.
- Yabancı sermaye ile kurulan işletmelerde yenilikçi üretim teknikleri kullanılırken, milli sermaye ile kurulan işletmelerde geleneksel üretim tekniklerinin kullanılmaya devam edilmesi iktisadi açıdan bütünlüğü bozabilir.
- Yabancı sermaye ile kurulan işletmeler, milli sermaye ile kurulan küçük ölçekli işletmeler karşısında sermaye stoku, teknoloji ve yöneticilik bilgileri açısından rekabet üstünlüğüne sahip olurlar. Bu da milli sermaye ile kurulan küçük ölçekli işletmelerin zamanla işi bırakmalarına ve yabancı sermayeli işletmelerin monopol konumuna geçmelerine yol açabilir.
- Yabancı sermaye ile kurulan işletmeler yeni teknoloji kullanılarak üretim yapılmasını zorunlu kılarken, AR-GE çalışmalarını ise kendi ülkelerinde

yapmakta, bu durumda da yatırım yapılan ülke teknolojide dışa bağımlı hale gelebilmektedir.

3. Literatür Taraması

Literatürde doğrudan yabancı yatırımların çeşitli ülkelerin ekonomileri üzerine etkileri ve doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler ile ilgili farklı analizler uygulanan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Karagöz tarafından 2007 yılında yapılan çalışmadır. Çalışmada Türkiye'de 1970-2005 döneminde doğrudan yabancı yatırım girişlerini belirleyen faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada bu amaçla Johansen eş bütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmüş ve normalleştirilmiş eşbütünleşme katsayıları hesaplanarak iktisadi büyüme, ticarî açıklık ve sermaye stokunun doğrudan yabancı yatırımları pozitif yönde, beşerî sermaye ve altyapının ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar kısa dönemde sadece bir dönem önceki doğrudan yabancı yatırımlardan etkilenmektedir. Granger nedensellik analizine göre ise yalnızca ticari açıklıktan doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu ancak diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Kurtaran tarafından 2007 yılında yapılan çalışmada Türkiye'nin 1980-2006 yıllarına ait verileri kullanılarak politik ve ekonomik unsurların doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerinin çoklu regresyon analizi uygulanarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye'de yabancı yatırımları çeken unsurların ekonominin açıklık oranı, teşvikler, faaliyet koşulları ve iktisadi büyüme olduğu tespit edilirken; doğrudan yabancı yatırımları azaltan unsurların ise dış ticaret açığı ve politik belirsizlik olduğu tespit edilmiştir.

Okuyan ve Erbaykal 2008 yılında doğrudan yabancı yatırımlar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi gelişmekte olan dokuz ülkenin 1970-2006 dönemine ait verilerinden yararlanarak analiz etmişlerdir. Toda Yamamato nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada ele alınan ülkelerden Türkiye, Tayland, Güney Kore, Malezya, Meksika ve Brezilya'da iktisadi büyümenin doğrudan yabancı yatırımların nedeni olduğu, Hindistan'da doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümeye neden olduğu ve Singapur ve Endonezya'da ise doğrudan yabancı yatırımlar ile iktisadi büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ekinci tarafından 2011 yılında yapılan çalışmada Türkiye'de 1980-2010 yılları arasında yapılan doğrudan yabancı yatırımların uzun dönemde iktisadi bü-

yümeye ve istihdama etkisi araştırılmıştır. Granger nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımlarla iktisadi büyüme arasında uzun dönemde karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu ancak doğrudan yabancı yatırımlarla istihdam arasında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Çeştepe vd. tarafından 2014 yılında yapılan çalışmada Türkiye'nin 1974-2011 dönemine ait verilerinden hareketle doğrudan yabancı yatırım, iktisadi büyüme ve dış ticaret ilişkisi analiz edilmiştir. Toda-Yamamato nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada iktisadi büyümenin ve ithalatın ihracatı etkilediği, ihracatın da doğrudan yabancı yatırımları etkilediği tespit edilmiştir.

Nur ve Dilber tarafından 2017 yılında yapılan çalışmada gelişmekte olan on sekiz ülkenin 1996-2014 yıllarına ait verileri kullanılarak bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımları belirleyen temel faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda hukukun üstünlüğü, toplam işgücü, teknoloji, dışa açıklık oranı ve yolsuzluk kontrolünün doğrudan yabancı yatırımları artırdığı, altyapı, gayri safi sabit sermaye ve borç stoku değişkenlerinin ise doğrudan yabancı yatırımları azalttığı tespit edilmiştir.

Acaravcı ve Akyol tarafından 2017 yılında 1998-2015 yılları arasına ait verilerden yararlanılarak Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin iktisadi büyümeye etkisi incelenmiştir. Zaman serisi analizi uygulanan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve iktisadi büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığı, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlarla iktisadi büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, yani ithalatın ve doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümeye neden olduğu tespit edilmiştir.

Kandemir ve Arifoğlu tarafından 2018 yılında yapılan çalışmada Türkiye'nin 1974-2015 dönemi verilerinden yararlanılarak yerli ve yabancı sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Toda-Yamamato nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada iktisadi büyümenin doğrudan yabancı yatırımları etkilediği; dış yardımlar, portföy yatırımları ve kısa vadeli kredilerle iktisadi büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uzun vadeli kredilerden yurt içi tasarruflara doğru tek yönlü, yurtiçi tasarruflarla iktisadi büyüme arasında ise karşılıklı bir nedensellik olduğu belirlenmiştir.

Dereli tarafından 2018 yılında Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla 1995-2017 dönemine ait veriler kullanılarak Toda-Yamamato nedensellik analizi, Johansen eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeline dayalı nedensellik analizi uygulanmıştır. Türkiye'de uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümenin nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Ağır ve Rutbil tarafından 2019 yılında 1971-2017 dönemine ait verilerden hareketle Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümeye etkisi ele alınmıştır. Zaman serisi analizi uygulanan çalışmada doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümenin açıklanmasında sınırlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Dilaveroğlu ve Ersin tarafından 2021 yılında E-7 ülkeleri üzerine yapılan çalışmada kamu yönetim etkinliği ve yolsuzluk kontrolü ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki 2002-2018 dönemine ait verilerden hareketle Pedroni eşbütünleşme testi yardımıyla incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kamu yönetim etkinliği ve yolsuzluk kontrolü ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Kurul tarafından 2021 yılında yapılan çalışmada Türkiye'nin 1984-2018 dönemine ait verileri kullanılarak doğrudan yabancı yatırımlarla yurtiçi yatırımlar arasındaki ilişki analiz edilmiştir. ARDL analizinin uygulandığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımlarla yurt içi yatırımlar arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki olduğu görülürken, doğrudan yabancı yatırımlardaki bir artışın uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlardaki bir azalıştan daha fazla etkili olduğu da bir diğer önemli sonuçtur.

Recepoğlu vd. tarafından 2021 yılında BRICS-T ülkeleri için yapılan çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat ve iktisadi büyüme ilişkisinin 1992-2018 yıllarına ait verilerden yararlanılarak ve bootstrap panel Granger nedensellik analizi uygulanarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Brezilya ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlardan iktisadi büyümeye doğru, Çin'de ise iktisadi büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Brezilya'da doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunurken, Rusya'da ihracattan doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Şahin tarafından 2021 yılında Meksika, Kolombiya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye'nin 1998-2019 dönemi verilerinden hareketle doğrudan yabancı yatırım, uluslararası ticaret ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Granger nedensellik analizi ve Westerlund eşbütünleşme testinin uygulandığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ve uluslar arası ticaretin iktisadi büyümenin önemli belirleyicilerinden olduğu tespit edilmiştir.

Uğur ve Taş tarafından 2022 yılında yapılan çalışmada Türkiye'nin 1980-2019 dönemine ait verilerinden hareketle doğrudan yabancı yatırımların ihracat üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi, vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada Türkiye'de

doğrudan yabancı yatırımlarının ihracatı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aldalou ve Sarsour tarafından 2022 yılında yapılan çalışmada Türkiye'de 2009-2019 yılları arasına ait verilere regresyon analizi uygulanarak doğrudan yabancı yatırım girişlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda piyasa büyüklüğünün ve ekonomik açıklığın doğrudan yabancı yatırımları olumlu yönde etkilediği, cari açık ve döviz kurunun ise olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Öte yandan işçilik maliyetleri, sermaye maliyetleri ve enflasyonun doğrudan yabancı yatırımları etkilemediği tespit edilmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde iktisadi büyüme, ticarî açıklık, sermaye stoku, teşvikler, faaliyet koşulları, ihracat, hukukun üstünlüğü, toplam işgücü, teknoloji, kamu yönetim etkinliği, yolsuzluk kontrolü ve piyasa büyüklüğünün doğrudan yabancı yatırımları genellikle olumlu yönde etkilediği; beşerî sermaye, altyapı, dış ticaret açığı, politik belirsizlik, gayri safi sabit sermaye, borç stoku ve döviz kurunun ise genellikle olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların etkilediği unsurlar ise iktisadi büyüme, ihracat ve yurtiçi yatırımlar olarak belirlenmiştir.

4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Seyri (1970-2020 Dönemi)

Çalışmanın bu bölümünde doğrudan yabancı yatırımların seyri en az gelişmiş ülkeler, düşük gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler, yüksek gelirli ülkeler ve Türkiye için ele alınmaktadır. Veriler Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir. En fazla 1970-2020 yılları arası için doğrudan yabancı yatırım verilerine ulaşılabildiğinden bu dönem ele alınmıştır. Ancak bazı ülke gruplarında ve Türkiye'de verilerde eksiklik söz konusudur. Ulaşılabilen maksimum veri ile değerlendirmeler yapılmıştır.

4.1. En Az Gelişmiş Ülkelerde (EAGÜ) Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Birleşmiş Milletler sınıflamasına göre en az gelişmiş ülkeler Afganistan, Angola, Bangladeş, Benin, Butan, Burkina Faso, Burundi, Kamboçya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komorlar, Kongo, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Haiti, Kiribati, Lao PDR, Lesoto, Liberya, Madagaskar, Malawi, Mali, Moritanya, Mozambik, Myanmar, Nepal, Nijer, Ruanda, Sao Toma ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Solomon Adaları, Somali, Güney Sudan, Sudan, Tanzanya, Doğu Timor, Togo, Tuvalu, Uganda, Vanuatu, Yemen ve Zambiya'dan oluşan toplam 47 ülkeden meydana gelmektedir.

Şekil 1: EAGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (milyar $)

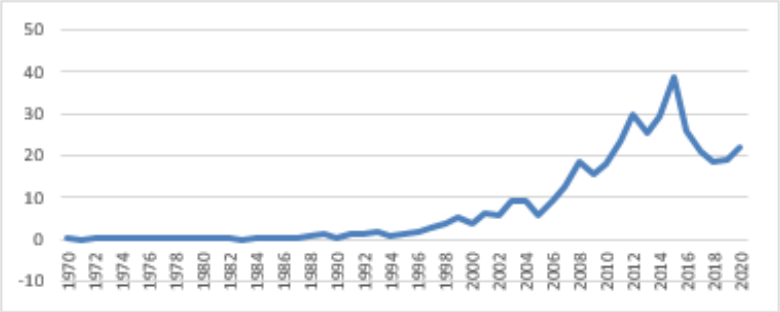

Şekil 1'de en az gelişmiş ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişleri gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi net doğrudan yabancı yatırım girişleri 1983 yılı dışında hep pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişleri 2005 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2015 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 280 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2015 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 159 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 2: EAGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin GSYİH İçindeki Payı

Şekil 2'de en az gelişmiş ülkelerin 1972-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. En az gelişmiş ülkelerin 1972 yılından önceki net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GS-

YİH içindeki payı verilerine ulaşılamadığı için 1972-2020 yılları arasındaki dönem için değerlendirme yapılmaktadır.

Şekilden de görülebileceği gibi net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı 1983 yılı dışında hep pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı 1990 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2015 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1972 yılındaki değerinin 13,7 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2015 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1972 yılındaki değerinin 6,7 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 3: EAGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (milyar $)

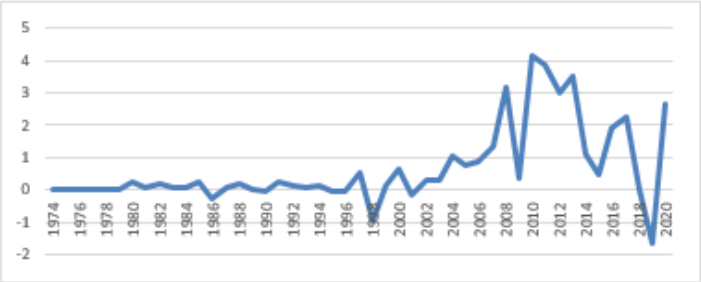

Şekil 3'te en az gelişmiş ülkelerin 1974-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışları gösterilmektedir. En az gelişmiş ülkelerin 1974 yılından önceki net doğrudan yabancı yatırım çıkış verilerine ulaşılamadığı için 1974-2020 yılları arasındaki dönem için analiz yapılmaktadır.

Şekilden de görülebileceği gibi 1986-1990-1995-1996-1998-2001 ve 2019 yıllarında net doğrudan yabancı yatırım çıkışları negatif değerler almış ancak bu yıllar dışında pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışları 1998 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2010 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1974 yılındaki değerinin 1060 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2010 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1974 yılındaki değerinin 681,6 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 4: EAGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarının GSYİH İçindeki Payı

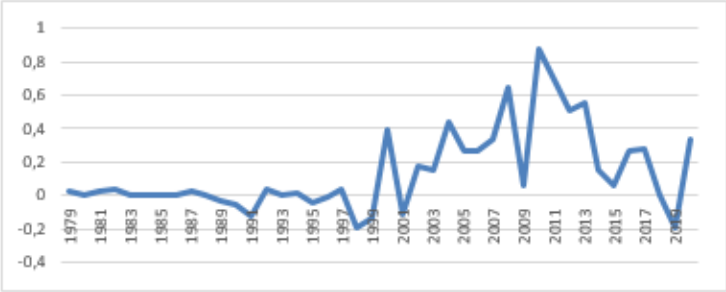

Şekil 4'te en az gelişmiş ülkelerin 1979-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. En az gelişmiş ülkelerin 1979 yılından önceki net doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı verilerine ulaşılamadığı için 1979-2020 yılları arasındaki dönem için değerlendirme yapılmaktadır.

Şekilden de görülebileceği gibi 1980-1986-1989-1990-1991-1995-1996-1998-1999-2001 ve 2019 yıllarında net doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı negatif değerler almış ancak bu yıllar dışında pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı 1999 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2010 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1979 yılındaki değerinin 34,2 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2010 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1979 yılındaki değerinin 13,3 katı kadar olduğu görülmektedir.

4.1. Düşük Gelirli Ülkelerde (DGÜ) Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dünya Bankası'ndan alınan verilere göre düşük gelirli ülkeler Afganistan, Burkina Faso, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Eritre, Etiyopya, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Kore, Liberya, Madagaskar, Malawi, Mali, Mozambik, Nijer, Ruanda, Sierra Leone, Somali, Güney Sudan, Sudan, Suriye, Togo, Uganda ve Yemen'den oluşan 27 ülkeden meydana gelmektedir.

Şekil 5: DGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (milyar $)

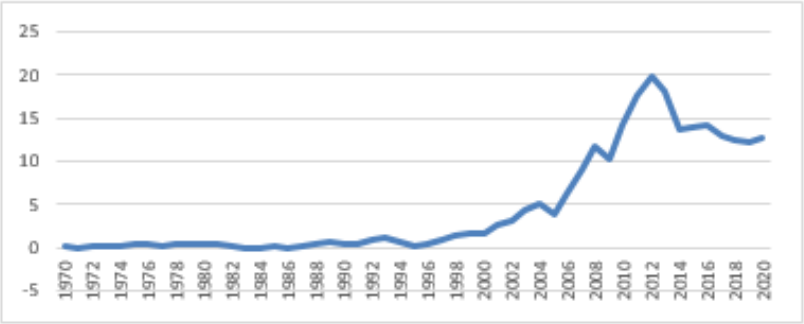

Şekil 5'te düşük gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişleri gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi net doğrudan yabancı yatırım girişleri 1971, 1983 ve 1986 yılları dışında hep pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişleri 2005 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2012 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 186,7 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2012 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 118 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 6: DGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin GSYİH İçindeki Payı

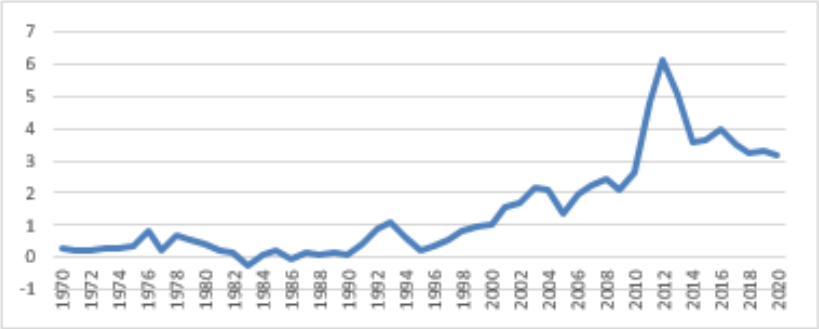

Şekil 6'da düşük gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı 1983 ve 1986 yılları dışında hep pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı 1990 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2012 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değeri 20,9 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2012 yılın-

dan sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 10,9 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 7: DGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (milyar $)

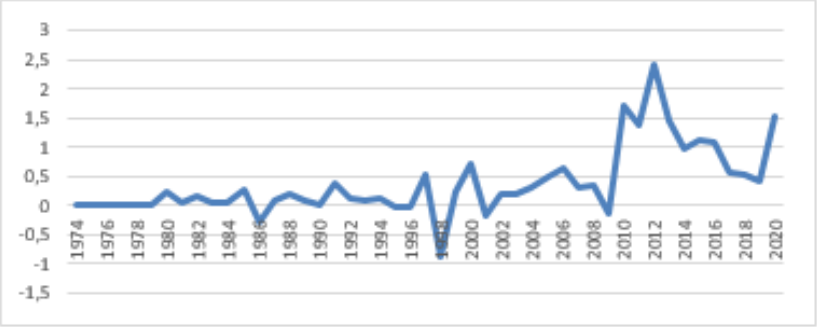

Şekil 7'de düşük gelirli ülkelerin 1974-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışları gösterilmektedir. Düşük gelirli ülkelerin 1974 yılından önceki net doğrudan yabancı yatırım çıkış verilerine ulaşılamadığı için 1974-2020 yılları arasındaki dönem için analiz yapılmaktadır.

Şekilden de görülebileceği gibi 1986-1995-1996-1998-2001 ve 2009 yıllarında net doğrudan yabancı yatırım çıkışları negatif değerler almış ancak bu yıllar dışında pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışları 1998 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2012 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1974 yılındaki değerinin 3469 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2012 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1974 yılındaki değerinin 2191,3 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 8: DGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarının GSYİH İçindeki Payı

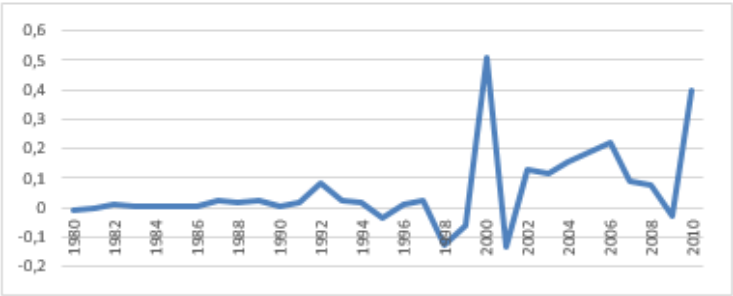

Şekil 8'de düşük gelirli ülkelerin 1980-2010 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Düşük gelirli ülkelerin 1980 yılından önceki verilere ulaşılamamakta ve 2010 yılından sonra yalnızca 2018 yılı verisi bulunduğu için 1980-2010 yılları arasındaki dönem için analiz yapılmaktadır.

Şekilden de görülebileceği gibi 1980-1981-1995-1998-1999-2001 ve 2009 yıllarında net doğrudan yabancı yatırım çıkışları negatif değerler almış ancak bu yıllar dışında pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışları 1997 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2000 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (19821 yılındaki değerinin 66,2 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2000 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2010 yılında yine yüksek oranda artış gösterdiği ve 1982 yılındaki değerinin 51,7 katı kadar olduğu görülmektedir.

4.2. Orta Gelirli Ülkelerde (OGÜ) Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dünya Bankası'ndan alınan verilere göre orta gelirli ülkeler aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 110 ülkeden oluşmaktadır.

Şekil 9: OGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (milyar $)

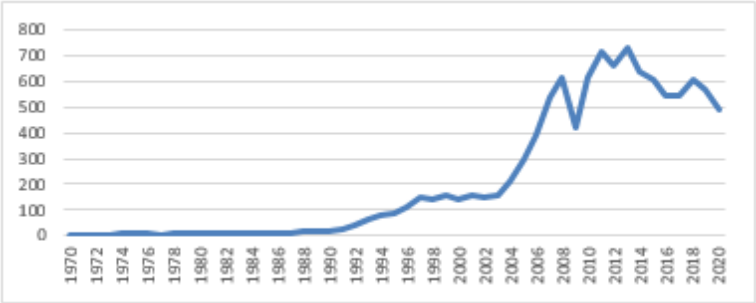

Şekil 9'da orta gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişleri gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi orta gelirli ülkelerin net doğrudan yabancı yatırım girişleri her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişleri 2003 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2013 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 244,7 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2013 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin

1 1980 yılındaki değer negatif olduğu için 1982 yılı ile karşılaştırma yapılmıştır.

163,9 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 10: OGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin GSYİH İçindeki Payı

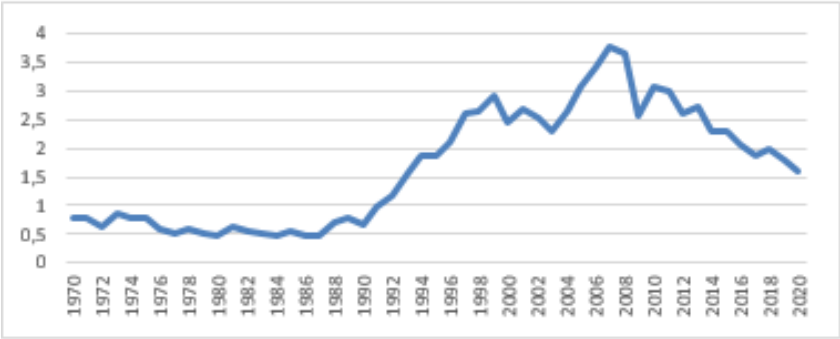

Şekil 10'da orta gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı ele alınan dönemde hep pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı 1990 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2007 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 4,8 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2007 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 2 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 11: OGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (milyar $)

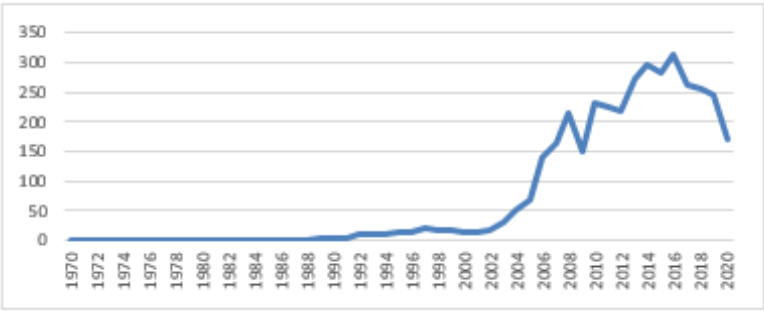

Şekil 11'de orta gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışları gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi orta gelirli ülkelerin net doğrudan yabancı yatırım çıkışları da her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışları 2002 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2016 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 7929,6 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2016 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 4334,5 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 12: OGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarının GSYİH İçindeki Payı

Şekil 12'de orta gelirli ülkelerin 1977-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Orta gelirli ülkelerin 1977 yılından önceki verilerine ulaşılamadığından 1977-2020 yılları arasındaki dönem için analiz yapılmaktadır.

Şekilden de görülebileceği gibi orta gelirli ülkelerin net doğrudan yabancı yatırımlarının GSYİH içindeki payı da ele alınan dönem içerisinde her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı 2002 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2008 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1977 yılındaki değerinin 31,9 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2008 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1977 yılındaki değerinin 14 katı kadar olduğu görülmektedir.

4.3. Yüksek Gelirli Ülkelerde (YGÜ) Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dünya Bankası'ndan alınan verilere göre yüksek gelirli ülkeler 79 ülkeden oluşmaktadır.

Şekil 13: YGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (milyar $)

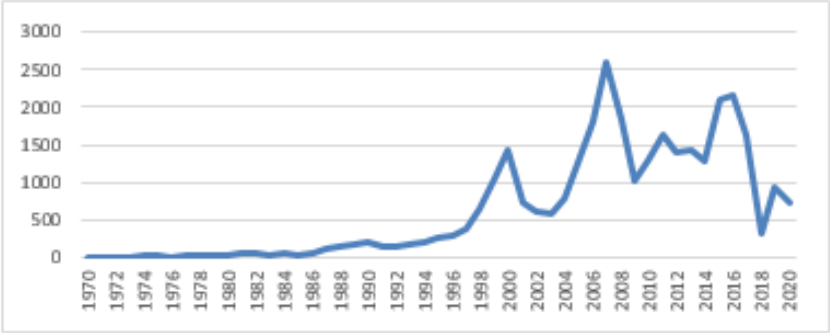

Şekil 13'te yüksek gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişleri gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi orta gelirli ülkelerin net doğrudan yabancı yatırım girişleri her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişleri 1997 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2007 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 278,7 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2007 yılından sonra ciddi miktarda bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 78 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 14: YGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin GSYİH İçindeki Payı

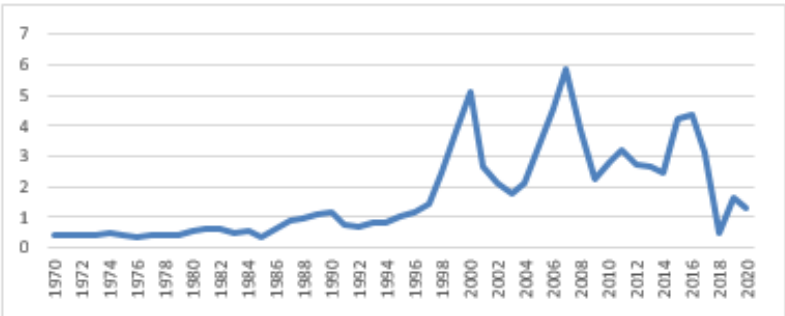

Şekil 14'te yüksek gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı ele alınan dönemde hep pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı 1997 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2007 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 13,5 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2007 yılından sonra ciddi miktarda bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 2,9 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 15: YGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (milyar $)

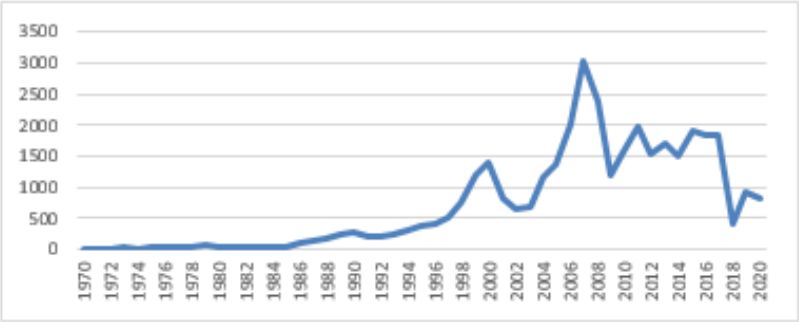

Şekil 15'te yüksek gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışları gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi yüksek gelirli ülkelerin net doğrudan yabancı yatırım çıkışları da her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışları 1997 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2007 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 254 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2007 yılından sonra ciddi miktarda bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 70,1 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 16: YGÜ'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarının GSYİH İçindeki Payı

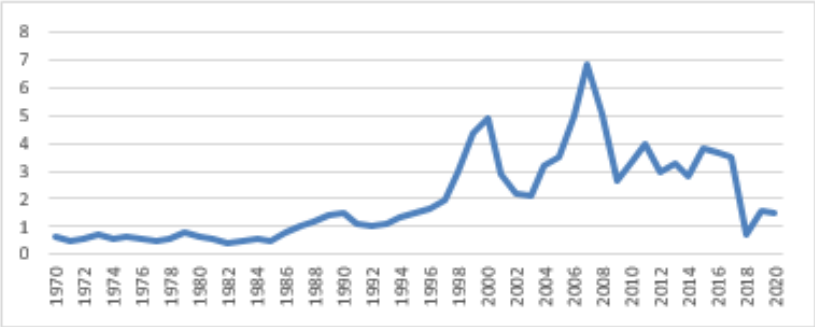

Şekil 16'da yüksek gelirli ülkelerin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi yüksek gelirli ülkelerin net doğrudan yabancı yatırımlarının GSYİH içindeki payı da ele alınan dönem içerisinde her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı 1997 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2007 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 11,6 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2007 yılından sonra ciddi miktarda bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 2,5 katı kadar olduğu görülmektedir.

4.4. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar

En az gelişmiş, düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerde doğrudan yabancı yatırım giriş-çıkışları ile ilgili değerlendirmeler yaptıktan sonra çalışmanın bu kısmında da Türkiye için değerlendirmeler yapılmaktadır.

Şekil 17: Türkiye'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (milyar $)

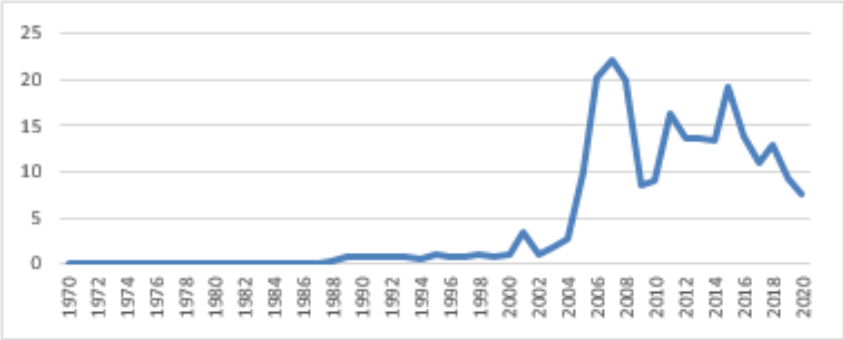

Şekil 17'de Türkiye'nin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişleri gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi Türkiye'nin net doğrudan yabancı yatırım girişleri her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişleri 2000 yılına kadar oldukça düşük seviyelerde seyretmiş, 2004 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2007 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 380,1 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2007 yılından sonra bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 131 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 18: Türkiye'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin GSYİH İçindeki Payı

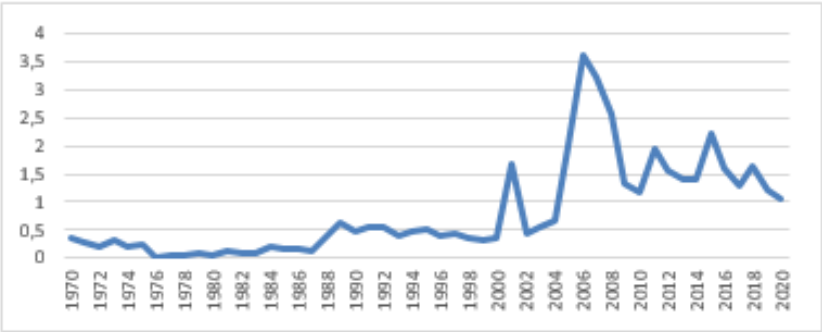

Şekil 18'de Türkiye'nin 1970-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı ele alınan dönemde hep pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payı 2000 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2006 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1970 yılındaki değerinin 10,7 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2006 yılından sonra ciddi miktarda bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1970 yılındaki değerinin 3,1 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 19: Türkiye'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (milyar $)

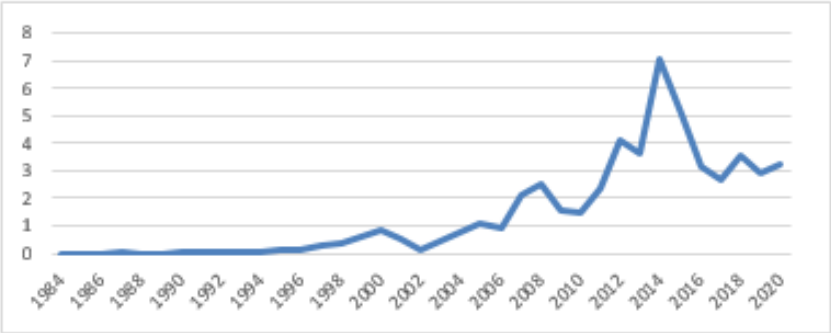

Şekil 19'da Türkiye'nin 1984-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışları gösterilmektedir. Türkiye'nin 1974 yılından önceki net doğrudan yabancı yatırım çıkış verilerine ulaşılamadığı ve 1974-1983 yılları arasındaki verilerinin değerleri sıfır olduğu için 1984-2020 yılları arasındaki dönem için analiz yapılmaktadır.

Şekilden de görülebileceği gibi ele alınan dönemde Türkiye'nin net doğrudan yabancı yatırım çıkışları da her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışları 2010 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2014 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1984 yılındaki değerinin 705000 katı) ve sonrasında da yine dalgalanmaya devam etmiştir. 2014 yılından sonra ciddi miktarda bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1984 yılındaki değerinin 323900 katı kadar olduğu görülmektedir.

Şekil 20: Türkiye'de Net Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarının GSYİH İçindeki Payı

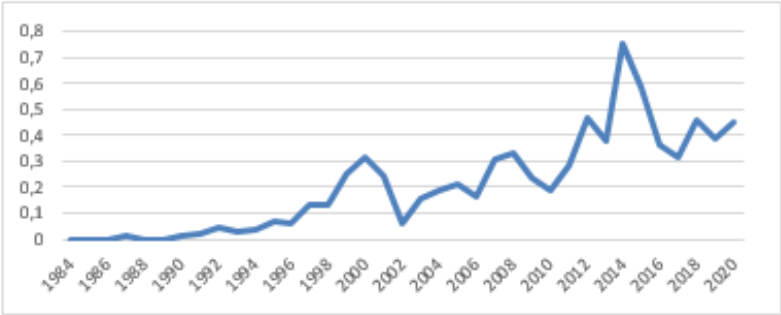

Şekil 20'de Türkiye'nin 1984-2020 yılları arasındaki net doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi Türkiye'nin net doğrudan yabancı yatırımlarının GSYİH içindeki payı da ele alınan dönem içerisinde her zaman pozitif değerler almıştır. Net doğrudan yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı 1998 yılından itibaren ciddi oranlarda dalgalanmaya başlamış, 2014 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış (1984 yılındaki değerinin 45042,6 katı) ve sonrasında da yine aşırı dalgalanmaya devam etmiştir. 2014 yılından sonra ciddi miktarda bir miktar azalma olsa da 2020 yılında 1984 yılındaki değerinin 26988,8 katı kadar olduğu görülmektedir.

Sonuç

Tüm ülkelerin en önemli hedeflerinden biri olan iktisadi büyümenin lokomotifi yatırımlardır. Yatırımların yapılabilmesi için ülkelerin yeterli sermaye stokuna sahip olması gerekmektedir. Ancak kaynakların dağılımı ve sahip olunan teknoloji seviyesi her ülkede eşit olmadığından her ülke yeterli sermaye stokuna sahip olamayabilir. Sahip olunan sermaye stoku arttıkça ülkede daha fazla yatırım yapılabilmekte ve ülke iktisadi büyüme ve kalkınma hedefine ulaşabilmektedir. Ancak bu durumda ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı giderek artmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arası sermaye hareketliliği başlamış ve gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru sermaye transferlerinin yapılması mümkün hale gelmiştir. Bunun üzerine gelişmiş ülkelerden, yatırım yapmanın daha az maliyetli olduğu, ucuz emeğin söz konusu olduğu, henüz gelişmemiş olduğu için birçok yatırım yapma imkanına sahip olan az gelişmiş ülkelere doğru doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla sermaye transferleri yapılmaya başlanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımcılar için daha düşük maliyetler ve pazar payının yüksekliği gibi nedenlerle daha yüksek kazanç elde etme imkânı sağlarken,

yatırım yapılan ülke için de sermaye yetersizliği nedeniyle yapılamayan yatırımların yapılması, mevcut işletmelerin ölçek ekonomilerinden yararlanması, daha yeni teknolojiye sahip ürünlere ulaşma, daha kaliteli ürünü daha ucuza elde etme gibi çeşitli avantajlar sağlayarak ülkenin iktisadi büyüme ve kalkınmasına destek olmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomiye etkisi ve doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler literatürde çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Genel olarak ulaşılan sonuçlar, doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi yatırımları tetiklediği, ihracatı artırdığı ve iktisadi büyümeye yol açtığı şeklindedir.

Bu çalışmada Dünya Bankası'ndan alınan verilerden hareketle çeşitli ülke grupları ve Türkiye için 1970-2020 arası dönemde doğrudan yabancı yatırımların seyri ele alınmıştır. Burada genel değerlendirme yapmak amacıyla döviz kurundaki ve fiyat seviyesindeki farklılıkların etkisinin ortadan kaldırılması amacıyla doğrudan yabancı yatırım giriş ve çıkışlarının GSYİH içindeki değeri yorumlanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH içindeki payları karşılaştırıldığında düşük gelirli ülkelerde en az gelişmiş ülkelerden genellikle daha yüksek seviyelerde seyrettiği en az gelişmiş ülkelerde de orta gelirli ülkelerden genellikle daha yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Ancak yüksek gelirli ülkelerde durum biraz daha farklıdır. Yüksek gelirli ülkelerde genellikle diğer ülke gruplarından daha yüksek seviyelerde seyretmekle birlikte son dönemlerde ciddi seviyede düşerek diğer ülkelerden daha düşük seviyelere inmiştir. Türkiye'de ise orta gelirli ülkelerle benzer bir seyir söz konusu olmakla birlikte dalgalanmaların etkisi Türkiye'de daha ağır hissedilmiş ve son dönemde doğrudan yabancı yatırım girişleri çok düşük seviyelere inmiştir.

Doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payları karşılaştırıldığında, genel olarak en az gelişmiş ülkelerde düşük gelirli ülkelere göre daha yüksek seviyelerde olduğu ancak 2020 yılına gelindiğinde düşük gelirli ülkelerde en az gelişmiş ülkelere göre bir miktar daha yüksek olduğu görülmektedir. Orta gelirli ülkelerde doğrudana yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payı hem en az gelişmiş hem de düşük gelirli ülkelerden çoğunlukla daha yüksek iken, yüksek gelirli ülkelerde ise tüm ülke gruplarından kat kat daha fazladır. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının GSYİH içindeki payına bakıldığında ise tüm ülke gruplarına göre genel olarak daha düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında ele alınan tüm ülke gruplarında ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım giriş ve çıkışlarının başlangıç dönemine göre ciddi oranlarda artış gösterdiği görülmüştür. Bu durum sermaye hareketliliğinin zamanla daha fazla yaygınlaştığının bir göstergesidir.

Kaynakça

Acaravcı, A., & Akyol, M. (2017). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 3(1), 17-33. https://doi.org/10.20979/ueyd.303595.

Ağır, H. & Rutbil, M. (2019). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Research Journal of Public Finance, 5(3), 287-299.

Aldalou, E. & Sarsour, N. (2022). Determinants of Foreign Direct Investment Inflows: Case Study of Turkey. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 8 (1), 1-14. DOI: 10.30855/gjeb.2022.8.1.001.

Çeştepe, H. , Yıldırım, E. & Bayar, M. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret: Toda-Yamamoto Yaklaşımıyla Türkiye'den Nedensellik Kanıtları. Akdeniz İİBF Dergisi, 13(27), 1-37.

Dereli, D.D. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Ekonomik Büyüme ilişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye (1995-2017). Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(2), 145-156.

Dilaveroğlu, A., & Ersin, İ. (2021). Kamu Yönetim Etkinliği ve Yolsuzluğun Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İlişkisinin İncelenmesi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. İstatistik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, 2(1), 43-54.

Ege, Z. & Gürdoğan, A. (2006). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(5), 42-58.

Ekinci, A. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 71-96.

Foreign direct investments - Economic globalisation - Eurostat. (2022). Retrieved 22 February 2022, from https://ec.europa.eu/eurostat/web/economic-globalisation/globalisation-in-business-statistics/foreign-direct-investments

Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$) | Data. (2022). Retrieved 24 February 2022, from https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD

Foreign direct investment, net inflows (% of GDP) | Data. (2022). Retrieved 24 February 2022, from https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS

Foreign direct investment, net outflows (BoP, current US$) | Data. (2022). Retrieved 24 February 2022, from https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.CD.WD

Foreign direct investment, net outflows (% of GDP) | Data. (2022). Retrieved 24 February 2022, from https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.

WD.GD.ZS
Kandemir, T. & Arifoğlu, A. (2018). Yatırım Finansman Kaynakları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(3), 313-330. https://doi.org/10.32709/akusosbil.410390.
Karagöz, K. (2007). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970–2005. Journal of Yaşar University, 2(8), 929-948.
Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2), 367-382.
Kurul, Z. (2021). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri ve Yurtiçi Yatırım İlişkisi: Doğrusal Olmayan ARDL Yaklaşımı. Sosyoekonomi, 29(49), 271-292. DOI: 10.17233/sosyoekonomi.2021.03.14.
Nur, H.B. & Dilber, İ. (2017). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar. Dokuz Eylül Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Dergisi, 32(2), 15-45. https://doi.org/10.24988/deuiibf.2017322551.
Okuyan, H. A., & Erbaykal, E. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Ekonomik Yaklaşım, 19(67), 47-58.
Recepoğlu, M., Doğanay, M. A. & Değer, M. K. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arası İlişkiler: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Bootstrap Panel Nedensellik Analizi (1992-2018). TESAM Akademi Dergisi, 8 (1), 71-92. DOI: 10.30626/tesamakademi.742467.
Şahin, S. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırım, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye Örneği. Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics, 0(35), 111-128. DOI: 10.26650/ekoist.2021.35.984568.
Uğur, B. & Taş, S. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin İhracat Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. Alanya Akademik Bakış, 6(1), 1869-1889. DOI: 10.29023/alanyaakademik.1021253.

The Importance of Tourism Awareness in Developing Cities as Tourism Destinations: Amasya on Becoming a Tourism Destination[1]

Şerif BALDIRAN[2]

INTRODUCTION

The basis of tourism is the environment. The environment consists of natural resources, man-made resources and socio-cultural resources. As natural resources; we can count water resources such as sea, lake, stream, coasts, forest and woodlands, national parks, natural wonders and interesting natural formations. These resources are the most used, consumed and destroyed resources by the tourism industry. Man-made resources, monuments of past and living civilizations, examples of civil architecture, historical urban textures, archaeological sites, etc. covers places. Socio-cultural resources, on the other hand, include the past and living culture, traditions, customs and traditions of the region (eating and drinking, entertainment, ceremonies, etc.), handicrafts, local music and dances. If these values are not claimed and protected, they will lose their touristic value.

Recently, due to the increasing interest in touristic places with natural and cultural values, touristic regions need to open their ecological data to tourism in a conservation-utilization balance. Otherwise, it is inevitable that they will face the destruction of the natural and physical environment. Although tourism and environment may seem like two opposite phenomena, they are fundamentally interconnected concepts. A tourism development based on environmental protection will bring with it an economically, socially, physically and socially developed environment. In the opposite case, tourism will start to consume its own resources and therefore will cut the branch on which it is mounted.

The tourism sector, which has many economic, social and cultural benefits, can lead to the destruction of natural areas, historical values and coastal areas due to excessive use of natural resources and wrong site selections. In order to protect the natural, cultural and historical values that form the basis of the tourism potential in the long term, it is important to ensure the participation of the local peop-

---

1 I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu, 13/06/2007, presented in full text. Amasya.

2 Asst. Prof. Dr., Amasya University, E-mail: baldiran@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-6948-5902

le in every stage of the planning studies to be carried out in the tourism regions (Mansuroğlu, 2006 p: 35). Depending on the traditions and customs of the local people and their educational status, rapid changes in economic, social and cultural aspects in their lives may adversely affect the conservation works and tourism activities. Studies on tourism and local people are carried out to determine the environmental and socio-economic effects of these activities on the local people after the tourism activities have started. These effects are generally evaluated under two headings as positive and negative effects (Mansuroğlu, 2006).

Environmental positive effects; protecting natural, archaeological and historical sites, improving environmental quality, increasing the value of the environment, developing infrastructure opportunities, bringing the environment to the fore; negative effects; water, air and noise pollution, visual pollution, solid wastes, ecological deterioration and decrease in biological diversity, damage to archaeological and historical sites and land use problems (Mansuroğlu, 2006). Socio-economic positive effects, economic benefits, protection of cultural heritage, renewal of cultural values, mutual cultural exchange; negative impacts are loss of potential economic benefits, economic and employment disruptions, overcrowding and loss of indigenous privileges, negative cultural impacts and social problems.

Since the approaches and interactions of people living in different parts of the world on tourism will be different, studies on the approaches of local people on tourism should be done and evaluated separately for each area where tourism activities are located or planned (Mansuroğlu, 2006). However, the resources that make up the raw material of touristic products are not inexhaustible resources. Therefore, it is necessary to be careful in the use of these resources and to develop them as much as possible. If these values are not claimed and protected, they will lose their touristic value.

Recently, due to the increasing interest in touristic places with natural and cultural values, touristic regions need to open their ecological data to tourism in a conservation-utilization balance. Otherwise, it is inevitable that they will face the destruction of the natural and physical environment. A tourism development based on environmental protection will bring with it an economically, socially, physically and socially developed environment. In the opposite case, tourism will start to consume its own resources and therefore will cut the branch on which it is mounted.

Amasya is a very lucky region in terms of tourism resources. It is necessary to carry out a planned and programmed work in opening these resources to tourism. Misapplications and unplanned uses for tourism are destroying these irreplace-

able resources and preventing them from being transferred to future generations. When these values, which attract visitors to the region, begin to disappear, tourism will begin to decline. If tourism is to be in the future of Amasya, it is necessary to protect these values, which constitute the source of Amasya tourism. This cannot be achieved only with the protection measures to be taken by the state and restoration works. In Amasya, it is imperative to create a social awareness that protects and protects the touristic values. This awareness should show itself in many areas from the behavior towards tourists on the street, the preservation of historical monuments, the appearance of the exterior of the house, and environmental sensitivities. The name of this awareness is total tourism awareness. If Amasya expects a future from tourism, it has to use tourism resources responsibly and develop total tourism awareness. For this, importance should be given to resource use planning within the protection-utilization balance and non-formal tourism education activities for the public. Otherwise, the touristic activities will not be of much importance.

1. DEVELOPING CITIES AS DESTINATIONS

Destination literally means a tourist destination. When it comes to the development of a city for destination purposes, it comes to mind to develop it for tourism purposes. So the main effect in a city being a place where people or groups of travelers want to go is attraction. According to Pearce (1989), "Tourist Development" is actually a combination of the words "tourist and development". Although destination development is close to the concepts of "tourist development", it has a wider meaning (Baldıran 2006 p:203).

1.1. Factors Effective in Planning Cities as Destinations

Tourists usually visit a city for various reasons. These can be conferences, fairs, local celebrations or a city-specific feature, entertainment and nightlife, historical and cultural values, or a social activity in that city (Pearce, 1989, p:84). When tourists go to cities, they use many opportunities together with residents. For this reason, they often have to share the problems of the residents. In this respect, it is more difficult to develop tourism in cities than in other regions. Because ensuring that tourists stay in city centers often depends on a social event or cultural richness in the city center rather than a facility (Baldıran 2006 p: 203).

One of the most important factors in the city's being a destination is how the city appears to people living in other regions. So it's the image. Apart from this, the existing tourism resources of the city in question are of great importance in developing it as a destination. Tourists coming to the city will need infrastructure

related to accommodation and hospitality as a result. In the planning of cities for touristic purposes, the touristic values of the city are always emphasized. However, the most obvious reason for the demand for a city depends on the function of that city on other cities (Pearce, 1989 p: 85). The most important reason for the demand in cities is the relationship of the people who come to the activities in that city. Apart from this, in order to be developed as a destination, it has to be planned primarily in terms of infrastructure, superstructure and resources.

1.2. Planning Cities with Historic Structures as Destinations

In recent years, interest in cities with a historical past has been increasing day by day. Such cities need a different planning in order to meet the demand and at the same time not lose their value. In the touristic planning of these cities; The core forming the attractiveness, the outer belt surrounding it and the service areas formed by the service units should be taken into consideration. The region with historical values constitutes the attraction center of the destination. Planning of these areas requires more restoration and protection (Gunn, 1994 p:270). The second region is the part that surrounds the historical texture. This is the unit that allows tourists to enter the city. In this respect, it should provide a suitable transition to the historical texture. The third unit consists mostly of areas with new buildings and modern service units. Again, in their planning, compliance with the historical theme gains importance. This region should include modern hotels, restaurants and other travel units (Gunn, 1994 p:270). Although there are many approaches in tourism planning, the tourism planning process is based on answering six important questions (Boniface and Cooper, 1994 p: 18). These questions are; What kind of tourists will visit? What is the extent of tourism? In which areas will development take place? What kind of control will there be over development, how will development be financed, and what will be the role of the state? The answers to these questions depend on the tourism perspectives of the regional managers and the role of tourism in the economy of that region (Baldıran 2006 p: 203).

According to Çakılcıoğlu and Cebeci (2006), renewal projects are necessary for the development of historical cities as destinations. The realization of urban renewal projects should be carried out under the leadership of local governments, with a participation group ranging from experts to the central government, from private individuals to the people of that place. A committee to be formed will act as a bridge between the planners and the planned. This committee will be on duty not only during the planning phase but also at the plan implementation phase. However, the risk in the formation of committees or working groups is that

the weight of the region's rent circles within the committee cannot be balanced (Çakılcıoğlu and Cebeci, 2006). If the necessary care is not taken in the planning and implementation of the plans of the touristic regions, it will not be possible to implement the touristic plans due to the rent circles, and maybe it will eliminate the destination characteristics instead of planning it as a destination. The problems that have arisen in the development plans of the coastline in Turkey in recent years confirm this. According to Kalkan (2006), there should be forces that will play a leading role in the development of touristic purposes in the city. Most of the time, it can be local governments, public administration or an association or sometimes even a volunteer. The most important factor in front of touristic development in a city is the social perspective and expectation (Kalkan, 2006).

According to Gunn (1994), the tourism planning of cities with a historical texture such as Amasya mostly includes conservation and restoration activities. Tunçer (2002) offers suggestions for the protection of cities with historical texture, which he describes as "Sustainable Conservation Policies". Tunçer (2002) states that traditional housing patterns should be seen and evaluated not only as our cultural assets, but also as housing stock in line with the concept of "Sustainable Development", and that informing and raising awareness of the people living in the region about the historical environment will contribute positively to protection. Çakılcıoğlu (2006), on the other hand, complains that a practice that disrupts and gradually destroys the natural and cultural values that constitute the social identity in planning and construction for tourism purposes.

1.3. Making Cities a Tourist Product

The main element of defining a city as a destination is the touristic product of that city. If there is no product, there is no marketing. According to Kiris (2006), a tourist wants to reach, see and live with a tangible and satisfying product at his destination. Considered in this direction, the expressions "Amasya: The Oxford of Anatolia" or "City of the Crown" remain very attractive but at the same time abstract concepts. This can be made concrete. For example, according to Kiris (2006), near the site of the ancient city ruins This city can be built in a suitable place in its own time. A living order can be established and an impressive atmosphere can be created here, completely according to the requirements of that period. All these can also be supported by by-products. Thus, the visitor will have the opportunity to see the original ruins and today's fiction, he will enter the movie, the book he reads or the history he dreams of (Kiris, 2006).

Developing a city as a destination directly or indirectly involves the preparation of a service and facilities. Cities have to be prepared just like a product.

This requires good city planning. Just as for what purpose the products are consumed, the purpose of coming to the cities is also important in city planning. It is possible to market cities as shopping destinations, cultural centers, education and sports centers or for religious tourism. In city marketing, it should be well determined for which product the city will be marketed. Because the people you want to come to that city must have reasons for coming. In most cities, touristic products consist of either existing historical artifacts or social events covering a short time. However, in order for a city to be marketed in terms of tourism, there is a need for continuous touristic products. Whether it is the private sector or the public sector, they should prioritize competitiveness in creating city destinations. What is necessary for this is to maintain the strategic point of view (Warnaby, 1998). For example, İmga (2006) states that there are obstacles in making Ankara a touristic center because the city does not have sufficient resources, and that the proposed projects to make Ankara a touristic destination are a bit of a challenge. According to Imga(2006), the basic approach that will make Ankara a tourist attraction center, if it has to be, should be to reveal its unique but aesthetic identity in integrity. Can it be said that Amasya's efforts to become a touristic destination are also a compulsion? (Baldiran, 2006 p:203).

2. DEVELOPING TOURISM AWARENESS

Tourism awareness can be defined as the perception of tourists by individuals living in the tourist-attracting region and reflecting this perception on their behaviors. Total tourism awareness is related to the extent to which the whole society in that region has this awareness. In the development of a region as a tourism destination, it is important to develop the tourism awareness of the society as well as the development of the touristic infrastructure. While tourism awareness largely depends on the general cultural characteristics of the society, it is also related to the expectation of the society from tourism. As the rate of development of tourism in a region increases, tourism awareness will continue to develop in a positive or negative way depending on meeting the expectations of people from tourism.

2.1. Tourism and Its Effects as a Social Change Catalyst

The meeting between the host and the tourist constitutes an important stage in tourism studies. Planning of this phase is related to the creation of tourism awareness. When the difference between visitor and host is large, the difference in intercultural interaction reaches a significant width. As a result, the elements that make up the tourist perception of the host emerge. If this relationship is not

well planned, the reasons for the hosts to invite tourists to the area disappear. The tourism phenomenon begins to become overly commercial. When the hopes expected from tourism begin to fade, it is inevitable that problems will arise. On the one hand, the excessive income expectations of the local people and the huge rent created by tourism, on the other hand, the local stories that tour operators tell exaggeratedly. All this will remove the heat between local people and tourists, tourism will become an ordinary line of business. Social carrying capacity will begin to be strained.

Social carrying capacity is a concept that expresses the behavior and thoughts of people living in a touristic area towards outsiders (Saveriades, 2000). However, social carrying capacity is difficult to measure and detect, and it takes a long time to see the results. In the development of a region as a tourism destination, this capacity should be taken into account as well as the creation of the touristic infrastructure. The development of social carrying capacity will occur with the development of tourism awareness. The most important goal in creating tourism awareness is to increase this social carrying capacity.

The effects of tourism (Crouch. and Ritchie, 1999) can be positive and negative. They are being shown in fallowing Table 1.

Table 1: Tourism impacts that should be considered in the development of a particular region as a tourism destination

	Manifestation	
Effects	Positive	Negative
Economic	Spending Increase Employment Creation	Price increase Real Estate Speculation
Physical	Creation of New Opportunities Fixing Local Infrastructure	Environmental Destruction Overcrowded (Increased Population Density)
Social	Social cohesion with increased feelings of volunteering Increasing sensitivity and participation to local events and issues	Increased greed factor The development of an undesirable trend, such as increased urbanization
Psychological	Increased sense of local self and community Increasing the ability to comprehend thoughts outside of oneself	Tendency to increase in defensive behaviors due to host Increase in host-guest separation due to misunderstanding
Cultural	The emergence of new ideas by seeing different cultures and lifestyles Increasing the sense of protecting local culture and values	Commercialization of personal or community values Change of natural events and activities with the concern of hosting tourists

Political	Increasing international recognition and understanding of a region and its value Increasing power of the state or government's political propaganda	Increased economic exploitation of local people to achieve political ends Restriction of local events and activities to reflect the political aspects of the day

2.2.Tourist-Local People Interaction

The most important factor in the development of tourism awareness is the interaction of tourists and local people. How and where the interaction of local people-tourists will take place should be included in the plans to be made as a destination. If this development is not done in a planned program, negative situations such as deterioration in the culture of the local people and an increase in crimes against tourists may occur. Tourism awareness in Turkey is not emphasized much, but the hospitality of the Turkish people is trusted and not much work is done to improve tourism awareness. In fact, the same approach is in question in the development of tourism. The protection and use of tourism resources are also shown to be an unnecessary boast based on the idea of the richness of our historical values. Touristic values in Turkey should be protected not with a rich and generous personality, but with a rich but stingy ownership.

On the other hand, the visitor is affected by the cultural elements of the country he visits. Generally, this effect is positive and causes an increase in the feelings of appreciation for the life qualities of the people of the visited community that do not exist in their own country (Özdemir, 1992).

2.3. Modeling Local People's Behaviors Against Tourism (Creating Tourism Awareness)

In order to create tourism awareness in the development of cities as destinations, studies should be carried out to regulate the behavior of people living in that city towards tourism. The factors that affect the attitudes of local people towards tourism are as follows (Lindberg and Johnson, 1997); economic income, minimum disturbance in daily life, adequate recreation opportunities, aesthetically comfortable environment, satisfactory interaction with tourists, satisfactory communication of local people with each other, cultural acceptance and impact on community decisions.

In order to achieve these goals, it is necessary to include non-formal tourism education in tourism planning activities, and to develop and implement projects for this purpose. In addition to these, it is necessary to prepare the social environment for tourism in tourism development efforts and to carry out studies for this purpose. These studies will ensure that the interaction that will emerge when tou-

rism activities develop in the future will be healthier, the crime rates will decrease and the socio-economic benefits from tourism will increase.

It is necessary for local governments to take the opinions of the local people while planning tourism, and the purpose of the plans and practices should be well explained to the public. Thus, if the target is tourism development, it will be easier for the society to accept. Measures should be taken to be careful in the distribution of touristic rent and to make the local people benefit as much as possible from the income obtained from touristic activities. Individuals or groups with economic income will have a more positive approach to tourists.

Environments should be prepared so that the interaction of the local right with the tourists is as much as possible. Today, the biggest problem in modern societies is the difficulty of interaction. It should be known that tourists only come to see the historical artifacts in the places they go. They mostly want to see the local community and have information about their lives. The interaction of local people with tourists in suitable environments will have a positive effect on the development of tourism awareness.

3. AMASYA AS A TOURISM DESTINATION

The name Amasya dates back to the Hittites. The historian Strabo (60 BC - 19 AD) from Amasya tells the name of the city as Amasia. Masperove Morgan, one of the historians, wrote that one of the 13 states that formed the Hittite Confederation was Amasia (Evliyaoğlu, 1980). As it is known, Amasya is a city located in the Central Black Sea. There is Tokat in the east and south, Çorum in the west and Samsun in the north. When Amasya is considered in terms of tourism, both the city center and its districts are in a position to be an important center in terms of human and natural beauties (Baldıran 2006 p: 203).

The role assigned to Amasya in tourism is cultural tourism. The development of cultural tourism depends on cultural resources (attraction) Social and organizational structure (local and national structure) Cultural experience, physical and social dignity (Bachleitner & Zins, 1999). The definition of cultural tourism (Bachleitner and Zins, 1999) is the movement of people from places where they live to culturally attractive places in order to meet their cultural needs, to obtain new information and to have new experiences. In other words, it is the name given to all the travels that people make from the regions where they normally live, to regions that have cultural attractions such as historical cities, artistic, cultural and artistic features.

3.1. State of Amasya Tourism Supply

Amasya has a wide variety of touristic resources, both natural and human. These resources have not been put at the disposal of tourism in a planned manner today. The province of Amasya is rich in historical and cultural artifacts due to its geological structure and the fact that it has been the capital of many states in every period of history. It is possible to classify them as caves, castles, mosques and complexes, madrasas and tombs, baths, bridges and other historical and cultural artifacts.

Amasya is a province that has natural touristic resources such as Borabay Lake and Yaylagöl as well as historical monuments. These resources can be used to plan Amasya as a city destination and to produce certain products in the development phase of tourism. Touristic products that can be produced by making use of Amasya's natural resources; It can be touristic products such as mountaineering, trekking, highland tourism, traking. In addition, Amasya has certain socio-cultural resources to make it a destination for the city. The fact that the foundation date of Amasya dates back to about 7500 years ago and that it has Hellenistic, Roman, Byzantine, Seljuk, Ilkhanid and Ottoman civilizations gives Amasya the opportunity to become an important center in terms of cultural tourism. In addition, the museum in Amasya is one of the tourism resources of Amasya. In terms of its resources and urban texture, Amasya has the characteristics of a historical city. As social activities, the 12th of June Festival has an important place in Amasya, but it falls short of creating a full regional appeal.

Although Amasya is very rich in terms of tourism values, it is insufficient in terms of touristic businesses. The number of facilities with tourism investment certificates in Amasya is 5, the number of rooms is 131 and the number of beds is 261. It has tourism operation certificate, the number of facilities is 7, the number of rooms in these facilities is 242 and the number of beds is 475 (Turizm 2006b). We see that accommodation facilities in Amasya are mostly operating with municipality certificates. According to 2003 data, the total number of accommodation facilities with municipal certificates is 29 in Amasya, mostly in the city center (15). The total number of rooms in these facilities is 559 and the number of beds is 1165. 24 of the facilities are hotels and the total number of rooms is 485 and the number of beds is 992. The number of motels is 2, the number of rooms in these motels is 45 and the number of beds is 99. As a hostel, the total number of facilities is 3, the number of rooms is 29 and the number of beds is 74 (Turizm 2006c).

3.2. The Structure of the Touristic Demand for Amasya

When we look at the foreign tourism demand for Amasya, 3,390 foreigners came to Amasya in 2005 and stayed 4,075 overnight. The average overnight stay

is 1.2. Among those coming from abroad, Greeks come first with 1,141 people, Benelux countries come second with 613 people and 632 overnight stays, and Germans come in third place with 407 people and 544 overnight stays (Turizm, 2006a). In 2005, 40,882 people came and 57,530 overnight stays were made. Average overnight stay is 1.4. Accordingly, the total number of people is 55,272 and the number of overnight stays is 61,605.

When we look at the accommodation statistics, we see that mostly domestic tourists come to Amasya. This is an indication that Amasya can be a destination in terms of domestic tourism. Although no research has been done on the reasons for the arrival of tourists, it can be said that domestic tourists come to Amasya for various reasons. It is obvious that he came to Amasya because of some beliefs. The reason for this is the attraction created by the tombs in Amasya. Again, the thermal springs in Amasya are important in terms of health tourism. Apart from that, the observed reasons for coming are usually military brigades. Soldier families create an intense demand for Amasya for the oath ceremonies that take place approximately every three months. As a result of the demand created, it is observed that especially the accommodation and catering establishments cause the occupancy rate to increase to 100% for two days. In Amasya, students also create a certain amount of demand in terms of domestic tourism. There are large numbers of university students in the city centers. The demand created by these students, on the other hand, has a longer duration and different characteristics. Amasya University, which was established in Amasya, is a sign that this demand will increase in the future.

Amasya has become one of the places frequented by tours to the Black Sea region in recent years. Tours to the Black Sea region stop by Amasya either on their way to the Black Sea region or when returning from the Black Sea region. Incoming tours visit the historical touristic places and the museum in the city center. From this point of view, when we look at the nature of the demand, Amasya has taken significant distances to become a destination in domestic tourism in recent years, but the length of stay and the fact that it is limited to certain days of the week in general shows that there is still a way to go in order to become a touristic destination. While the average accommodation in Turkey is 3 days, it represents a low rate of 1.4 in Amasya.

It is observed that the reasons for the majority of foreign tourists coming to Amasya are the cultural and historical characteristics of Amasya. They usually visit Amasya after Kapodakya. In addition, in recent years, a travel agency in Amasya has brought special groups from European countries to hunt wild boar.

3.3. Studies for Amasya to Become a Tourism Destination

Efforts to make Amasya a tourism destination are increasing day by day. We can divide these studies into infrastructure-oriented studies and marketing-oriented studies.

When we look at the studies on the infrastructure, we see that the protection activities come to the fore in Amasya. Because Amasya, which has very important cultural riches, is like an open-air museum (Amasya, 2006). Both the Governorship of Amasya, Amasya Municipality and non-governmental organizations play an important role in the tourism activities in Amasya. For this purpose, the removal of the slums in the Icheri City, the restoration works carried out in the houses along the Yalı, the works carried out on the Yeşilırmak side of Amasya, within the last 5-6 years, primarily in order to preserve the urban texture and create the touristic infrastructure in Amasya. landscaping, the reconstruction of the clock tower in Amasya's historical texture, and the creation of excursion routes in the Amasya castle have an important place. Apart from these, the traditional Ottoman House examples, which are visually located in various parts of Amasya's urban fabric, especially on the Yeşilırmak coastline, constitute an important group among Amasya architectural structures and constitute one of the areas where the need for restoration is most intense. Despite the efforts to protect this area, it cannot be said that much progress has been made. However, the opening of historical houses in this region for tourism activities has been an important gain in terms of Amasya tourism and has started to form the most mystical region of Amasya in tourism. This region attracts great attention of domestic and foreign tourists and constitutes the tourist attraction center of Amasya.

We see that the efforts to create a superstructure and product are aimed at increasing the touristic service quality of Amasya and attracting more tourists. The most important development efforts of Amasya as a destination are T.C. These are the Amasya Destination studies carried out within the scope of the Ministry of Culture and Tourism Destination Studies. For this purpose, Amasya Destination Workshop was organized by the Ministry of Culture and Tourism in Amasya on July 3-5, 2006. On the first day of the Workshop, Amasya's touristic places were examined, and on the second day, a meeting was held with the participation of all parties. In this meeting, two working groups were formed, consisting of infrastructure, environment, protection and evaluation of cultural assets, evaluation of culture and tourism potential, promotion and marketing. The working groups gathered among themselves and the opinions and suggestions of the group members were presented and discussed. Afterwards, the group heads stated in their own reports what was presented and discussed and deemed appropriate, and fi-

nally, the contents of the report presented at the meeting in which both groups took part were discussed. Finally, duties were given to institutions for tourism development.

In Amasya, by taking advantage of the European Union grants, Amasya Vocational School, Amasya Tourism Association and Amasya Chambers of Craftsmen and Craftsmen came together to meet the need for cooks and service personnel, which emerged in parallel with the development of tourism in Amasya, and the project named Tourism Training Program was prepared and the EU 62780 Euro grant was received from the funds. The project was successfully implemented in 2005. In addition, another EU-supported project was implemented in Amasya to meet the need for qualified personnel in the field of restoration. The aim of this project is to train technical personnel required for restoration.

There are very few studies on social life supporting domestic tourism in Amasya. One of them is the concerts given by Amasya Municipal Conservatory for tourists in Bimarhane. In addition, it seems that the samovar comes to the fore in souvenirs for tourists to buy in Amasya. Amasya House Model making course was opened in 2006 within the body of Amasya Public Education. Buda is one of the efforts to create souvenirs in Amasya. Apart from this, in previous years, a hostel course was opened within the body of public education. Finally, Amasya Governorate continues to work on books on Amasya local dishes. In addition, Amasya Governorate has the strategic planning of Amasya done. In the vision of Amasya, created with this study, culture and tourism are given priority along with agriculture. Buddha shows that; All parties see the future of Amasya in cultural tourism. The tourism council convened on 07.09.2006 in order to determine the tourism strategies of Amasya.

Amasya is a city that has everything to be marketed as a domestic tourism destination. Historical structure, shrines for faith tourism, thermal springs for health tourism, brigade and university for social mobility, Ferhat and Şirini for their legendary structure are important attraction elements for domestic tourism. Although initially Amasya was thought to be a destination priority in terms of foreign tourism and all efforts were concentrated in this direction, it has been seen in recent years that Amasya is a city with more potential in terms of domestic tourism. For this reason, various tourism fairs have been attended under the leadership of Amasya Tourism Association and important successes have been achieved in visiting Amasya for tours. In addition, in the past years, programs about Amasya were made on various national TV channels and a series of films were shot. These are important efforts in terms of promotion.

Apart from these, there are negative applications. One of them is the abolition

of previously existing information offices in the city. As it is known, one of the indispensable elements in developed touristic destinations is information units. Instead, Amasya volunteer guide training courses, which were implemented in the city in the past years, took place, but after the end of such courses, it cannot be said that it provides a significant benefit since it has not been determined exactly how the people trained here will be used.

2.2. Things to Do for Amasya to Become a Touristic Center

In cities with a historical texture such as Amasya, conservation and restoration works come to the fore. Besides, Amasya needs to be prepared for tourism socially (Baldıran 2006 p: 203).

2.3.1 Studies for the Development of Tourism Awareness

Planning of resources: Amasya should plan its touristic, social and monetary resources. This can be started with the establishment of the Amasya Tourism Board. In this committee, Amasya Provincial Directorate of Tourism, Amasya Governorship, Amasya Municipality Touristic and municipality-certified accommodation facilities in Amasya and the university can be brought together. In terms of tourism, it is necessary to create an administrative system that brings together the physical and social structure. This system should be a resource utilization system compatible with the existing system to ensure protection and development.

It should be ensured that social partners are included in tourism decisions in Amasya. Non-governmental organizations should be provided with tourism-oriented activities. It should be ensured that the professional groups and organizations in Amasya carry out or participate in tourism-oriented activities.

- **Creating Projects:** Projects for tourism awareness should be created. These projects should consist of a series of tourism-related social activities such as developing touristic products, increasing the quality of tourism service, developing non-formal tourism education activities, promoting tourism events and different cultures, training professional staff working in the public and private sectors in Amasya.
- Architectural projects related to Amasya should also be developed. These projects should be such that the architectural features of Amasya will be continued in the new buildings to be built. In addition, projects should be developed to create projects related to touristic investments to be made for tourism, and to create resting and recreation areas for tourists. Since 2001 the EU has been providing pre-accession grants. In order to benefit from EU funds, tourism-oriented projects can be prepared and contribution can

be made to the arrangement of the superstructure and infrastructure related to tourism.

- **Planning the Touristic Social Structure:** The main element that has little attention for the development of a city as a destination is the social structure in the city. Destination development is always considered as an infrastructure, and the social structure is not mentioned much. However, while the elements that attract tourists to a city can be touristic values, the main effect of tourists staying overnight in that city is how much the social structure in the city supports tourism. In this respect, social activities should be created in order to develop Amasya as a destination, applications for tourists should be planned and touristic products should be enriched in this direction.

2.3.2 What Can Be Done for the Development of Touristic Products

In order to develop Amasya as a good destination, touristic products should be created. Touristic products that can be created for domestic tourism in Amasya are as follows:

- **Health Tourism:** Terzi village, Gözlek, Ilsu and Hamamözü Thermal Springs are located within the borders of Amasya province. The facilities in these areas should be arranged, new investments should be made and the effects of these waters on health should be examined.
- **Faith Tourism:** Amasya is known as the city of Evliyas. The mausoleums in Amasya are considered by the people to be good for some diseases. According to a study, it was revealed that there are 78 tombs in Amasya. Accordingly, it is a city with a high potential for faith tourism in domestic tourism.
- **Cultural Tourism:** Amasya is one of the cities where many tribes and nations settled, starting from the early ages. There are many historical monuments in Amasya. Chief among these are the King's Tombs, the Ottoman period madrasahs and mosques, numerous caves, the Amasya Museum, the Alpaslan Town Museum, the water channels of the Ferhat and Şirin legend, palaces and inns, and baths. In addition, Amasya has an important place in the Turkish War of Independence with the Amasya Circular.
- **Mountaineering and Plateau Tourism:** The fact that Amasya is surrounded by mountains has significant potential for mountaineering and highland tourism. Various mountains and plateaus in the province are attractive in terms of mountaineering and especially plateau tourism.
- **Nature and Sightseeing Tourism:** Amasya has significant resources in

terms of natural resources. Yeşilırmak passing through Amasya adds a different beauty to Amasya. There are also lakes that can be considered important in Amasya. These; Borabay Lake, Yenice Lake, Visit Lake, Kaynar Lake and Yedi Kır Lake.

2.3.3 Possible Activities for Marketing

In order for Amasya to become an important destination in domestic tourism, more promotional activities should be carried out. Accordingly, the third stage in creating a destination will be towards touristic marketing. These;

- **Current Situation Analysis:** Domestic and foreign tourists come to Amasya, but their reasons and behavioral characteristics are not well known. For this, a research should be done on the tourists coming to Amasya and the touristic demand trend should be examined. The current strengths and weaknesses of Amasya as a destination should be determined. In particular, the factors that cause problems in attracting tourists should be examined and what can be done to correct them should be determined.
- **Forecasts for the Future:** Based on the characteristics of the tourists coming to Amasya, supply and demand projections for the next 5-10 years should be created. Accordingly, the situation of the existing accommodation and catering establishments and the needs in the coming years should be reviewed, and the amount and qualities of the tourism investments that should be made should be tried to be estimated.
- **Determination of Marketing Objectives:** First of all, what kind of tourist is expected to Amasya should be determined. In terms of tourism, targets should be determined and policies and strategies should be created showing how to reach these targets.
- **Establishment of the Marketing Budget:** Although it seems difficult to create a budget for the marketing of Amasya's touristic products, a fund can be created with a certain amount of money to be received from businesses in Amasya under the supervision of a tourism board mentioned above. In addition, the state's participation in this budget and the monetary values to be obtained from the use of museums and other touristic works for tourism can be collected in this budget.
- **Measuring the image of Amasya in the news media:** It is of great importance with what kind of news a city takes place in the press and what perceptions it creates on other people as a result. Before starting the tourism marketing of Amasya, it would be appropriate to measure how Amasya

is perceived by the media. Because how cities are perceived by potential customers is important in creating a destination. According to Avraham (2000), there are four types of perception of cities by the media. These; (1) cities that receive a lot of attention in adverse situations, (2) cities that are neglected by the media until a negative event occurs, (3) cities that generate a lot of positive attention, and (4) cities that are mostly neglected by the media but are of interest when positive events occur. .

- **Promotion and Advertising:** Banners, posters, brochures and promotional films should be created to show Amasya's touristic products for the promotion of Amasya. For this, it can benefit from Amasya's budget, which was previously created for touristic purposes. A logo needs to be created for an image unique to Amasya. The current logo of Amasya is apple. The apple logo represents the city as agricultural rather than touristic. In addition, unique methods should be found to promote Amasya for domestic tourism purposes. For example, films promoting Amasya can be shown at the bus companies that come to Amasya. Because Amasya can receive a lot of visitors in certain periods, especially during the Brigade's swearing-in ceremony or the registration period of students.
- **Distribution:** National and foreign travel and tour operators can be used for the distribution of Amasya's touristic products. Tour operators can be encouraged to prepare tours for the products mentioned. In terms of transportation possibilities, 120 kilometers from Samsun Airport as an airline, E80 connecting Istanbul to the Black Sea as a highway and Ankara Çorum Amasya route can be used for transportation to Ankara. In addition, the immediate success of the efforts to open the Merzifon military airport to civilian flights will facilitate transportation to the region by air. There is also a train route from the city to Sivas and Samsun. It can be used in domestic tourism.

CONCLUSION

The most important factor in the development of cities as tourism destinations is the characteristic of that city. This feature is what kind of structure the city is and what kind of role it plays in the social, economic and political structure of the country. Because most of the domestic touristic movements can be for business or visiting purposes rather than touristic purposes. In this respect, it becomes important what kind of product the cities will be transformed into.

When tourism is used as a development tool in a region, policy makers should consider the social value and lifestyle that will be affected as a result of tourism

development while planning (Bachleitner & Zins, 1999). In addition, tourism has to take into account the expectations and perceptions of the local people in tourism planning. What the residents of the region expect from tourism, how they perceive tourism and how much tourism activity they will take part in when tourism develops should be investigated and planning should be made accordingly.

There is a complete consensus in all segments that tourism generates income. This is the most important argument used to support and develop tourism. The same perspective applies to reducing unemployment and creating new jobs. However, tourism provides more than exchange of money. At the same time, it is an event where cultural values, lifestyles and even diseases are changed. When looking at tourism, it is necessary not only to look at it as an event that brings money and creates employment, but also to consider the change through tourism. It is a misconception that only the development of infrastructure is sufficient for the development of tourism while developing tourism. In this respect, tourism awareness should also be developed in order for the tourism event to contribute positively to the region in the development of tourism.

It seems that most of the studies carried out in Amasya are aimed at developing the infrastructure for tourism and creating products. For a successful tourism development, it is necessary to develop tourism awareness in tourism. For this, more tourism-related educational activities should be given importance in terms of public education in Amasya. Although Amasya tried to achieve its tourism goals in general terms with its touristic infrastructure and superstructure works, it seems that it has clearly aimed to be a destination in domestic tourism in recent years. These efforts are mostly aimed at preserving the historical and cultural values of Amasya. Planning and product development activities supporting tourism have also started in Amasya. In this sense, the Destination Agenda of the Ministry of Culture and Tourism is one of the most serious studies. Although touristic infrastructure works are carried out intensively in Amasya, the biggest deficiency is the lack of elements that increase the touristic social life and service quality. Despite the developing domestic tourism in Amasya, the biggest problem is the low rate of overnight stay.

As a result, due to the fact that overnight stays are the determining factor in tourism, Amasya needs more efforts to accommodate more tourists in terms of tourism. This depends on Amasya's enrichment of the tourism-oriented social structure. As a result; Amasya has a position that can be an important destination in domestic tourism with its tourism potential. However, for this, tourism planning, product development and tourism marketing efforts must be carried out in a planned manner by all parties in the city. It is a fact that the efforts made will

gain importance in this context, otherwise, tourism in Amasya will not be at the desired level for a long time.

REFERENCES

Amasya, (2006), Amasya'da Korumacılık Faaliyetleri, http://www.amasya.gov.tr/http/index.asp?PageNo=3, 24.07.2006

Avraham, E. (2000), "Cities and their news media images", Cities, Vol. 17, No. 5, pp. 363–370, 2000

Bachleitner, R. & Zins, A.H. (1999), "Cultural Tourism in Rural Communities: The Residents' Perspective", 1999:44:199–209

Baldıran, Ş. (2006) Tarihi Dokuya Sahip Şehirlerin Turizm Destinasyonu Olarak Geliştirilmesi ve Amasya'nın İç Turizmde Destinasyon Olma Çabaları, S.D.Ü Eğirdir Meslek Yüksekokulu II. Ulusal Eğirdir Turizm Sempozyumu, 09-12 Kasım 2006 Eğirdir-Isparta. 2006 s:203

Berber, Ş. (2003), Sosyal Değişme Katalizörü Olarak Turizm ve Etkileri, Selcuk Üniveristesi, Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:211

Boniface, Brain G. ve Cooper, Chris (1994), "The Georaphy of Travel and Tourism", Second Edition, Buterworth Heinemann, 1994, s: 18

Çakılcıoğlu, M. (2006), "Kıyı Turizmi", http://www.kentli.org/makale/donusum.htm, 11.02.2006

Çakılcıoğlu, Mehmet ve Cebeci, Ömer Faruk (2006), "Kentin Çöküntü Alanlarında Uygulamada Yetersiz Kalan İmar Planlarının Yerine Alternatif Planlama Süreçleri", http://www.kentli.org/makale/donusum.htm, 12.02.2006

Evliyaoğlu, S. (1980), "Türkiye Turizm Coğrafyası", Ankara–1996, s:1980

Crouch, J., Geoffrey I. And Ritchie R. B. (1999), "Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity" Journal of Business Research 44, 137–152 (1999) 1999 Elsevier Science Inc. All rights reserved. ISSN 0148-2963/99/$–s

Gunn, Clare A. (1994), "Tourism Planning Basic Concepts cases", Third Edition Taylor &Fransic Ltd. 1994, s:270

İmga, O. (2006), " Ankara: Yeni Turizm Destinasyonumuz ",Http://Www.Kentli.Org/Makale/Donusum.Htm, 12.02.2006

Kalkan, S. (2006), " Japonya'da Yönetim Yapısı ve Şehir Planlama Pratiği", http://www.kentli.org/makale/donusum.htm, 12.02.2006

Kiris, H. (2006)," Turizmde Son Nokta", http://www.kentli.org/makale/donusum.htm, 12.02.2006

Lindberg, K. and Johnson,R. L. (1997), "Modelling Resident Attitudes Toward Tourism", Annals ofTourism Research, Vol. 24, No. 2, 402-424, 1997 pp.

Luque, T and Munoz, F. (2005). "City benchmarking: A methodological proposal referring specifically to Granada", Cities, Vol. 22, No. 6, p. 411–423, 2005 _ 2005 Elsevier Ltd. Printed in Great Britain

Mansuroğlu, S. (2006), Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belir-

lenmesi: Akseki/Antalya Örneği, AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ DERGİSİ, 2006, 19(1), 35-46

Özdemir, M. (1992), Turizmin Türkiye'nin Sosya-Ekonomik Yapısına Etkileri, Ankara-1992

Pearce, D. (1989) , "Tourist Development", Second Edition, Logman Scientific & Technical Logman Group UK. Ltt England, 1989 s: 84

Saveriades, A. (2000), Establishing the social tourism carrying capacity for the tourist resorts of the east coast of the Republic of Cyprus, Tourism Management 21 (2000) 147}156

Tunçer, M. (2006), "Türkiye'de Tarihsel ve Kültürel Çevreleri Koruma Olgusu", 04/04/2002, http://www.kentli.org/makale/m_tuncer6.htm,12.02.2006

Turizm, (2006a), 14-İllere Göre Tesislere Geliş, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Milliyetlerin İllere Göre Dağılımı (2005), http://www.turizm.gov.tr

Turizm, (2006b), Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2005, Tablo 3 - İllere Göre Belgeli Konaklama Tesislerinin Sayısı (31.12. 2005), http://www.turizm.gov.tr

Turizm(2006c), Belediye İşletme Belgeli Tesisler, İl ve İlçelerdeki Tesis Türlerine Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesisi (Nitelikli+Niteliksiz) Oda ve Yatak Sayısı- 2003, http://www.turizm.gov.tr/, 21.08.2006

Warnaby, G. (1998), " Marketing UK cities as shopping destinations: problems and prospects", Journal of Retuiling and Consumer Services, Vol. 5, No. 1, pp. 55-58, 1998

The Influence of Critical Factors on Students' Satisfaction: A SEM ANALYSIS[1]

Hale H. Turhangil Erenler[2]

1. Introduction

E-learning platforms bring a new perspective to education by liberating learners from space and time. They facilitate knowledge construction, knowledge gathering, and sharing among learners. It is flexible and provides access to materials, which must be properly prepared in order to promote learning. In this context, this study examined the critical factors for user satisfaction from a scale adapted from the model of Sun et. al. (2008); what the students experience and perceive in using a learning management system (LMS). Accordingly, the study investigated the following research questions;

1. *Do the critical factors that are found to be significant in the previous study (Ustunel, 2016), still have influence on students' learning satisfaction?*
2. *By comparing two studies conducted before in a blended learning environment in 2016 and during the pandemic in 2021 in an e-learning environment, what conclusion can be achieved?*

Significance Of The Study

The aim of the study was to analyze the data collected in the e-learning environment during the pandemic in 2021, which was obtained previously in a study conducted in a blended learning environment in 2016. So that the study can contribute how to better design a technology-enhanced learning environment.

2. Literature Review

The measures of a successful e-learning implementation are users' satisfaction and continuance of usage of the system (Ramayah, Noor, & Lo, 2010). Satisfaction in a system can be measured by factors affecting the system. The satisfaction models, in which expectations from the system and factors that measure system satisfaction are determined, are used as an important approach in the research (Kantoglu, Torkul, & Altunisik, 2013).

---

1 This study was presented at the 2021 AECT International Convention in Chicago, IL.
2 Dr. Öğr. Üyesi, Antalya Akev Üniversitesi, Kariyer Planlama ve Mezunlarla İletişim Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü, İktisadı ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü
E-mail: hale.erenler@akev.edu.tr, hhterenler@gmail.com

Many studies have examined and discussed the use of e-learning and aspects that influence students' satisfaction. Some of these are mentioned in the following section.

Prior Studies

In their study, Kantoğlu et al. (2013) proposed a model which examined the factors affecting student satisfaction with E-learning. After an exploratory factor analysis, their model with 15 dimensions increased to 16 dimensions. These 15 dimensions were Student-Instructor Interaction, Student's Use of Computer, Student's Perception Toward Computer Use, Instructors' Interest to E-learning, Course Material Quality, Development Traceability, Usability, System Accessibility, System Interaction Quality, Quality, Flexibility, Material Updating, University Support, Student Tracking and Course Management. The findings showed that only 6 of these affected students' satisfaction (Kantoğlu et al., 2013). In the Shee and Wang (2008) study, even though there were some problems concerning students' use of Moodle as an e-learning platform, students mostly indicated their satisfaction with the method. Paechter, Maier & Macher (2010) indicated the importance of adapting instruction to enhance students' motivation and goals in their study, which examined the aspects influencing students' satisfaction and achievements. The students' view of the instructor's expertise and instructor's scaffolding were ranked highest for their learning achievement and course satisfaction based on their experiences. Students' achievement goals also ranked highest for success with regard to their expectations.

3 Research Model

This study used the model of Sun et al. (2008),where the independent variables that determine student satisfaction were Learner, Instructor, Course, Technology, Design, and Environmental Dimensions in E-learning. The dependent variable of the model was the Perceived E-learning Satisfaction (Figure 1).

Figure 1: The Research Model (Sun et al., 2008)

Research Design

Research Setting

The study was implemented for a first-year college computer literacy course that was conducted via Moodle e-learning platform in a University located in Europe.

Participants

253 students answered the online survey questionnaire, resulting a response rate of 50.6% of those 500 registered students. After deleting some of the inconsistent data, 170 answers were analyzed. Descriptive statistics showed that there were more women (115, 67.7%) and all respondents were undergraduate students with age ranged from 18 to 20 (73.5%). Faculties and vocational schools were

equally distributed that students were from. Students computer skills were mostly from the beginner (48, 28.2%) level to the intermediate level (103, 60.6%).

Data Collection Tool

In the literature, satisfaction was measured by satisfaction surveys. In this study, the data tool items were adapted from original language based on previous literature (Sun et al., 2008) by consulting an expert in language translation. A 5-point Likert scale questionnaire ranging from 1 as strongly disagree to 5 as strongly agree was used for the measurement of students' answers. The scale has been studied and its content and structure have been reviewed by a colleague. As a result of these evaluations, a pilot test has been conducted.

Data Analysis

This study used structural equation modeling (SEM) implemented for data analysis. SEM analysis was chosen over regression analysis because SEM can be used to analyze all the paths in one analysis. The exploratory factor analysis was conducted to develop the measurement model before in the author's previous study (Ustunel, 2016), and the structural model for the research model depicted in Figure 1 was tested using SEM to explore the causal relationships among all constructs. The statistical analysis software packages used to perform the analysis were AMOS 25.0 and SPSS 25.0.

Structural Model

Before evaluating the relationships between the structural equation model and the research model, it is necessary to determine that the model is statistically valid. Goodness of Fit Index (GFI: .788), Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI: .738), Normed Fit Index (NFI: .858), Relative Fit index (RFI: .839), Incremental Fit Index (IFI: .917), Tucker-Lewis index (TLI: .905), Comparative Fit Index (CFI: .916) and Root Mean Square Error Approximation (RMSEA: .085) values are shown in Table 1. The standardized coefficients for each hypothesized path in the model and the R2 for each dependent variable are shown in Figure 2.

Table 1 Goodness of Fit (n=170)

Measures	Research Model	Ideal Model
P	.000	>.05
χ2/sd (CMIN/DF)	5.763	<4
Goodness of Fit Index (GFI)	.788	>.900
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)	.738	>.850
Normed Fit Index (NFI)	.858	>.900
Relative Fit Index (RFI)	.839	>.900
Incremental fit index (IFI)	.917	>.900
Tucker-Lewis index (TLI)	.905	>.900
Comparative Fit Index (CFI)	.916	>.900
Root Mean Square Error Approximation (RMSEA)	.085	<.080
Hoelter .05 Index (HFIVE)	88	
Hoelter .01 Index (HONE)	93	<.100
Standardized Root Mean Square Residual (SRMR)	.0715	

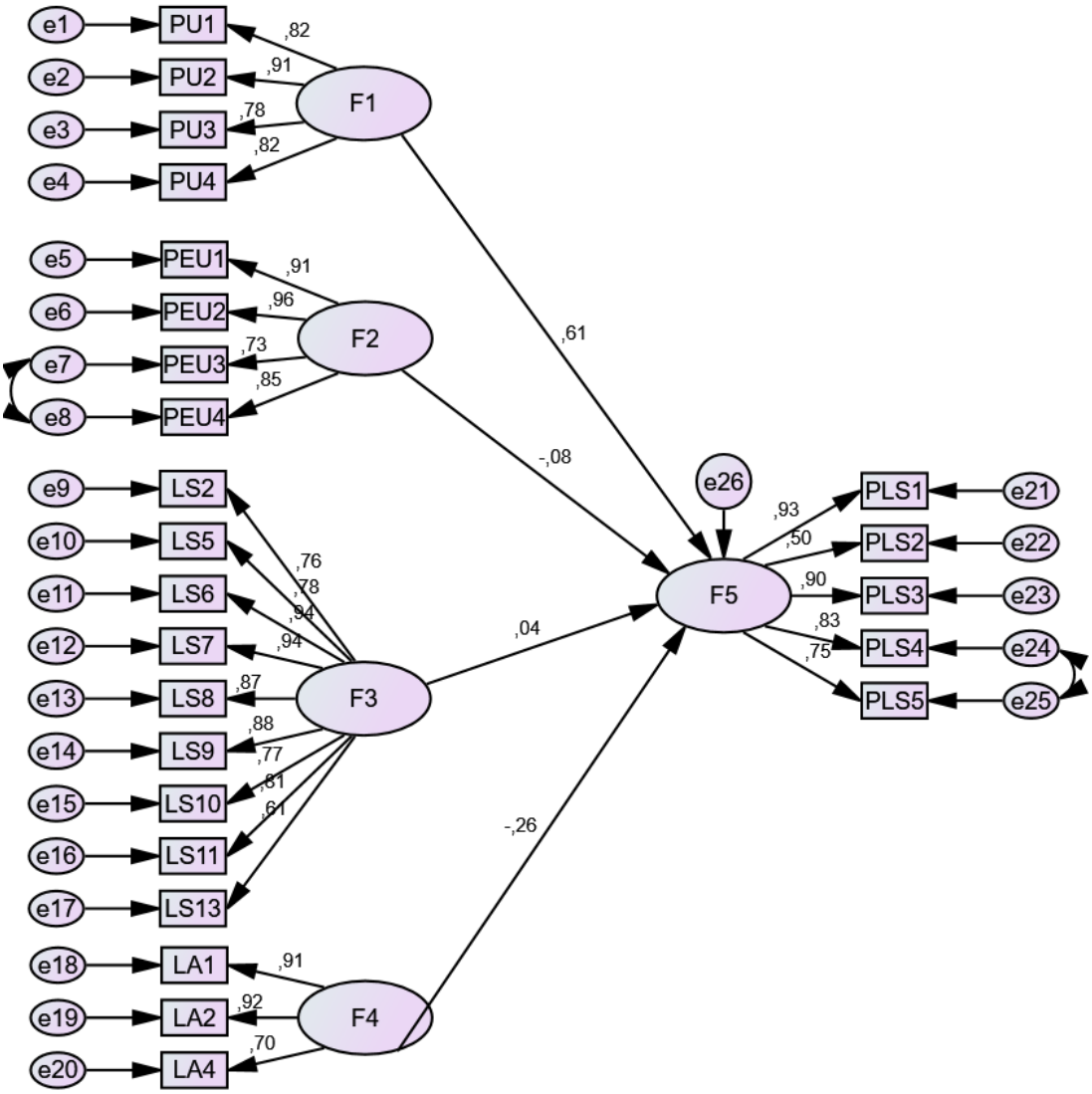

Figure 2: Structural Equation Modeling Analysis

4 Discussion

In this study, since the exploratory factor analysis had been conducted on the author's previous study and four variables were found to have critical relationships with E-learning satisfaction (Üstünel, 2016), the research model with the four variables was evaluated by the structural equation modeling. According to the results confirmed new data; Learner Attitude Toward Computers, Learner Internet Self-Efficacy as Learner dimension and Perceived Usefulness,Perceived Ease of Use as Design dimension had effects on the students'E-learning Satisfaction. However, those effects were negative for Learner Attitude Toward Computers and Perceived Ease of Use as shown in Figure 2.

Limitations of the Study

This study had the following limitations;

- The population of this study was limited to freshman students who enrolled in the computer literacy course at the university.
- The sample was limited to students who chose to complete the survey.

The study also had the following assumption;

- The respondents answered all survey questions honestly.

5 Conclusions

Based on established theory and empirical research, this study replicated the author's previous study based on Sun et al.'s (2008) model with the new data collected in Fall semester 2021. The study validated the critical factors that affect E-learning satisfaction.

1. The design and learner dimensions were taken into consideration. The factors of Learner Attitude Toward Computers, Learner Internet Self-Efficacy, Perceived Usefulness and Perceived Ease of Use had still direct effects on Students' Satisfaction.
2. Two studies in blended learning environment and the other in e-learning environment were compared. The negative effect of the factor of Learner Attitude Toward Computer in both studies were confirmed. Since the factor of Perceived Ease of Use also had negative effect on Satisfaction in e-learning environment, conducting further studies about how to structure the learning environment with innovative technologies and to present strategies to increase students' engagement are necessary.

References

Kantoglu, B., Torkul, O., & Altunisik, R. (2013). A Study on the Factors Affecting Student's Satisfaction in Elearning: A Model Proposition. *Business and Economics Research Journal, 4* (1), 121-141.

Paechter, M., Maier, B., & Macher, D. (2010). Students' expectations of, and experiences in E-learning: Their relation to learning achievements and course satisfaction. *Computers & Education, 54*, 222-229.

Ramayah, T., Noor Hazlina Ahmad, & Lo, M.-C. (2010). The role of quality factors in intention to continue using an e-learning system in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 2*(2), 5422-5426.

Shee, D., & Wang, Y.-S. (2008). Multi-criteria evaluation of the web-based E-learning system: A methodology based on learner satisfaction and its applications. *Computers & Education, 50*, 894-905.

Sun, P.-C., Tsai, R., Finger, G., Chen, Y.-Y., & Dowming, Y. (2008). What drives a successful E-learning? An empirical investigation of the critical factors influencing learner satisfaction. *Computers & Education, 50*, 1183-1202.

Ustunel, H. H. (2016). The Influence of Critical Factors on E-Learning Satisfaction. *Başkent University Journal of Education, 3*(2), 99-123.

Bir Grup Bronz Figürün: Aphrodite-Minerva-Satyr

Savaş ALTUN[1]

GİRİŞ

Yozgat ili genelinde bugüne kadar yapılan arkeolojik verilere bakıldığında beş yüzün üzerinde tescilli alanın varlığı bilinmektedir. Bu tescilli alanlarda kazı çalışmalarının sınırlı sayıda olmasına rağmen farklı yöntemlerle müzeye kazandırılan eserler önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada da arkeolojik kazı çalışmaları dışında, çıkarıldıkları yerleri tam olarak bilinmeyen Yozgat Arkeoloji Müzesi envanterlerine kayıtlı üç bronz figürünün değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yer alan figürlerin ne amaçla kul-lanıldığı kontex malzeme olamaması nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Ancak farklı bölgelerden çıkarılan benzer örnekler incelenerek bu konuda bir öneri getirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca benzer örneklerden elde edilen veriler ışığında ikonografik ve stilistik özellikleri değerlendirilecektir.

Antik dönem insanının yaşam tarzlarındaki değişim süreci birbirini etkileyen buluşlar sayesinde sürekli hareket halinde olmuştur. Bu buluşlar günlük hayatı idame ettirmenin ötesinde soyut düşüncelerini aktaracakları somut uygulamalarında var olmasını sağlamıştır. Günümüze kadar gelmiş ve farklı amaçlar için kullanılmış olan figürün örnekleri bu somut uygulamalardan biridir. Figürünleri belirli bir sistematik düzende incelemek gerekirse birtakım gereksinimlere bağlı olarak ortaya çıkmış ve ilk örnekleri Prehistorik Dönem'de tespit edilmiştir. Prehistorik dönem figürünleri dönemin özelliklerine bağlı olarak başlangıçta üretiminde kullanılan malzeme taş olurken daha sonraları pişmiş toprak kullanılmıştır (1). Tunç Çağı'nda bakır ve kalay karışımı olan tunç (bronz) daha sağlam yapısıyla figürünlerin üretiminde ve farklı sanat eserlerinde artık malzeme olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sonraki dönemlerde de bu üç malzemenin kullanımıyla üretimi devam etmiştir. Bronz eserlerin mermer figürünlere göre daha az emek harcanarak üretiminin seri şekilde yapılabilmesi daha hızlı ve çok sayıda üretilmesine, pişmiş toprak figürünlere göre ise kırılma ve çatlama gibi faktörlere karşı daha dayanıklı olması kullanımının ortaya çıkmasındaki etkenler olarak söylenebilir.

---

1 Dr. Ögr. Üyesi Savaş Altun, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölüm, Yozgat. Türkiye, E-mail: savas.altun@bozok.edu.tr

Çalışmanın konusunu da oluşturan ve bu malzemelerden biri olan bronzdan üretilen heykelciklerin bir takım amaçlara hizmet ettiği günümüze kadar koruna gelmiş örneklerden anlaşılmaktadır. Bunların büyük bir kısmı kuşkusuz süs figürü olarak ve günümüzde bronz figürünlerin kullanımında olduğu gibi aynı dekoratif amaçlar için kullanılmalarıdır. Süs eşyası olarak kullanımlarının yanı sıra, adak adakları, kült heykelcikleri gibi bazı özel amaçlar içinde kullanıldıkları bilinmektedir. Bunların tanrılara adak olarak kullanıldıkları, hem kült alanlarında hem de tapınaklarda çok sayıda bulunmuş olması durumu gösterilebilir. bazı bronzların üzerindeki ithaf yazıtlarıyla kült heykelleri olarak, ibadetlerde kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Küçük boyutlu bazı bronz heykelcikler üzerinde bulunan halkalar bir yerlere asılarak olasılıkla şans getirmesi ya da kötü enerjiyi engellemesi için kullanıldığı yönünde görüşlerde bulunmaktadır (2). Pişmiş toprak ve taş malzemeden yapılmış figürünlerin kazı alanlarından çıkarılan örnekleri tanrı, tanrıça ve mitolojik varlıklar insan figürleri, hayvan figürleri, oyuncak figürleri ve bunların çeşitli tiplerinden oluşmaktadır. Bronz figürünlerde de benzer örnekleri görmek mümkündür (3).

Bronz figürünler

Çalışmanın konusunu üç bronz figür oluşturmaktadır. Bunlar Aprodite Anadyomene, Minerva ve Satyrdir.

Aphrodite Anadyomene Figürü (Fig. 1-2)

Anaydyomene ikonografisinin kökleri, MÖ. 8. yüzyıla ait Hesiodos›un Theogony ve Homeric Hymn gibi arkaik Yunan metinlerinde ve MÖ. 5. yüzyıldan kalma kırmızı figürlü vazolarda yıkanan kadın resimlerinde bulunabilir. Bir kaide üzerinde çıplak olarak ayakta durur şekilde betimlenmiş Aphrodite figürü, antik dönemden günümüze kadar gelmiş örnekleri arasında yapılan tipolojiye göre Aphrodite Anadyomene olarak bilinmektedir. Aphrodite Anadyomene ayakta yarı çıplak, ayakta çıplak ve çömelmiş çıplak olarak üç alt tipe ayrılmıştır (4). Bu tiplerde konu bütünlüğü Aphrodite'nin denizden çıktıktan sonra saçlarını kurutma sahnesidir. Bu tipin ortaya çıkmasını Athenaeus'un aktarımlarına göre Praksiteles'in sevgilisini çıplak halde denize girerken gören ressam Apelles'in bu görselliği yansıttığı MÖ. 4. yüzyıla tarihlenen eseridir. Ancak bu sahne farklı biçimlerde görülmektedir. Çalışmada ele alınan figür ayakta çıplak betimlenmiş tipidir. Apelles'in eserine ek olarak şimdiye kadar tarihlenebilen en eski örnekler, İsrail'in Tel Kedesh kentindeki bir Helenistik yönetim merkezinde bulunan ve MÖ. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen çıplak Aphrodite figürlü mühürlerden olu-

şan eserlerdir (5). Ayrıca Delosa adasındaki yapılardan bulunan MÖ. 2. yüzyılın sonu 1. yüzyılın başına tarihlenen figürinlerde tarihi belirli eserler arasındadır. MÖ. 1. yüzyılın ortalarından MS. 8. yüzyıla kadar Aphrodite Anadyomenin farklı tiplerde ve farklı malzemelerden yapılmış örnekleri de bilinmektedir (6).

Çalışmada yer alan bronz Aphrodite figürününde de benzer örneklerde olduğu gibi sol dizi hafifçe kırmasından dolayı S pozisyonunda bir form verilmek istenmiştir. Denizden çıktıktan sonra saçlarını kurutmak için kollarını yanlara kaldırarak her iki tarafta topladığı saçlarını sıkmak için ellerinde toplamış şekilde betimlenmiştir. Yüz hatları oldukça belirsizdir. Dönem özellikleri belirtilerek yapılacak değerlendirmeler için vücudunun diğer kısımlarında stil özelliği bulunmamaktadır. Figürünün farklı malzeme kullanılarak yapılmış büyük heykelleri ve heykelcik örnekleri hem Anadolu'da hem de farklı bölgelerde gerek arkeolojik kazılarda tespit edilen gerekse müzelere kaçak kazılar sonucu getirilen Aphrodite Anadyomene figürünleri bilimsel çalışmalarda değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarda genelde pişmiş topraktan yapılmış örnekler, metal ve diğer malzemelerden yapılanlara göre daha fazladır. Anadolu'da yapılan arkeolojik kazı çalışmalarının batı ve güney kesimlerde fazla olması, örneklerin hem buluntu yerlerinin belirli olmasına bağlı olarak değerlendirmelerinin daha kapsamlı yapılmasında hem de daha fazla sayıda tespit edilmesini sağlamıştır (7).

Tanrıça Aphrodite'nin soyut düşünceden somut bir şekilde var oluşunda kullanılan görsel sanatlarda ki tipleri kronolojik olarak giyimli ve çıplak tasvirleriyle bir bağlantı kurularak açıklanmaya çalışılmıştır (8).

Bronzdan yapılmış Aphrodite Anadyomene figürinleride, pişmiş toprak örneklerinde olduğu gibi ortak özellikler sergilerler (9). Arkeolojik kazılarda kontex olarak ortaya çıkarılan eserlerin ve antik dönem plastik sanatlarda bir ikonografi içerisinde tanımlanabilen eserlerden elde edilen verilere göre kullanım amaçlarının tespit edildiği örnekleri görmek mümkündür. Çalışmaya konu olan bronz figürinlerin çıkarıldıkları yerlerinin tam olarak belli olmamasına ragmen yukarıda belirttiğimiz örneklere göre, kullanım amaçlarının nerelerle ilgili olabileceği açıklanabilir. Buna göre adak eşyası olarak kullanımlarını görmek mümkündür. Tapınaklarda adak olarak insanların bağlılıklarını ifade etmek ve dindarlıklarının kişisel ifadesini bırakmak, evlerde ibadet nesneleri olarak tanrıça tarafından kutsanmak ve korunmak için Afrodit heykelciklerine düzenli olarak adak sunulduğuda bilinmektedir. Örnek olarak Arezzo'dan bir lahit üzerindeki betimlemede görülmektedir. Burada ölen kişiye çıplak bir Aphrodite heykelciği sunulur. Ayrıca kendi başlarına sanat objeleri olarak kişinin zevkinin kanıtı olarak etrafındaki insanlara gösterilmek için ve ölen kişinin refakatçisi-koruyucusu olarak mezarlara konulan Aphrodite heykelcikleride bilinmektedir (10).

Tanrıça Aphrodite'nin farklı sanat eserlerinde farklı tipleriyle günümüze kadar ulaşmış örnekleri oldukça yaygın olarak tespit edilmiştir (11). Çalışmaya konu olan bronz Aphrodite Anadyomene figürünün analojik değerlendirmesi, sonuca varılması açısından uygun olacaktır. Konya müzesinde daha önce değerlendirilmesi yapılan 437 envanter numaralı bronz Anadyomene figürünü çalışmamızda yer alan figürünle ikonografinin önemli kısmını oluşturan saçın ikiye ayrılıp sağ ve sol omuz üzerinde sıkılması benzerlik sağlasa da vücut detaylarında farklılıkları görünmektedir Konya örneğinde vücudun S duruşu daha belirgin ve göğüsler dolgun göbek ve kalçalar yağlı olarak betimlenmiştir (12). Eskişehir müzesinde A112-77 envanter numaralı figürün çalışmamızda yer alan bronz figürünle oldukça benzerlik taşımaktadır. Bu benzerlikler kolların yukarıda saçları kavrayış şekli boyun kısmının kısa tutuluşu göğüslerin küçük göbek kısmının düz oluşu ve orantılı vücut yapısında görülmektedir. MS 2-3 yüzyıl Roma dönemi eserleriyle benzerlik taşıdığı söylenmektedir (13). İstanbul Arkeoloji müzesinde 5938 envanter numaralı figürün de çalışmamızda yer alan bronz figürünle farklılıklar göstermektedir. Kolların diğer figürünlere göre sağ kolun daha yukarıda sol kolun daha aşağıda saçları kavraması, sağ dizin daha belirgin şekilde kırılması, göğüslerin daha küçük göbek ve kalçalarının daha yağlı olması belirgin farklardır. Bu özellikleriyle yapılan değerlendirmeler Suriye örnekleriyle benzerlik taşıdığı Roma Dönemi eserlerine benzemesine rağmen yüzündeki ayrıntılar Helenistik Dönem özellikler göstermesi nedeniyle Helenistik Döneme tarihlendirilmiştir (14). İstanbul Arkeoloji müzesinde 6120 envanter numaralı bronz figürün bacakların bitişikliği sol bacağın dik sağ bacağın dizden hafif kırılması gövdenin zayıflığı sağ kolun sol kola göre saçları kavramasının daha aşağıdan olması gibi genel özellikleri çalışmamızda yer alan bronz figürünle benzerlikler göstermektedir. Bu fügürin özelliklerinden dolayı yerel üretim olarak değerlendirilmiş ve MS. 3-4. yüzyıla tarihlendirilmiştir (15). İstanbul Arkeoloji müzesinde 6121 envanter numaralı bronz figürün çalışmamızda yer alan bronz figürünle ve 6120 envanter numaralı figürünle vücut özellikleri ve ayrıntılarda oldukça benzer özellikler gösterir. Bu figürün Thrakia örnekleriyle benzerlik göstermiş ve yerel üretim özellikleri taşıdığı belirtilmiş MS. 3-4. yüzyıla tarihlemiştir (16). İstanbul Arkeoloji müzesinde 6172 envanter numaralı bronz figürün çalışmamızda yer alan bronz figürünle duruşta, kolların saçı kavramasında, göbek ve kalça kısmının daha yağlı şekilde betimlenmesinde farklılık görülmektedir. Bu figürün MS. 3. yüzyıla tarihlenmiştir (17). İstanbul Arkeoloji müzesinde 60-36 envanter numaralı bronz figürün çalışmamızda yer alan bronz figürünle duruşta, kolların saçı kavramasında, bacakların gövdeye göre kısa betimlenmesinde benzerlik görülmektedir. Bu figürün Thrakia örnekleriyle benzer özellikler taşıdığı belirtilmiş ve MS. 3-4.

yüzyıla tarihlendirilmiştir (18). İstanbul Arkeoloji müzesinde 76-65 envanter numaralı bronz figürün çalışmamızda yer alan bronz figürünle duruş pozisyonu, sağ kolu daha yukarda olması ve orantısız vücut yapısında farklılık göstermekte Thrakia eserleriyle benzerlik gösterdiği belirtilmiş ve MS. 3-4. yüzyıla tarihlendirilmiştir (19). İstanbul Arkeoloji müzesinde 76-159 envanter numaralı bronz figürün çalışmamızda yer alan bronz figürünle sağ bacağın sabit olması ve sol bacağın hafif bükülü olmasıyla, sağ kolun sol kola göre daha aşağıda olması, saçlarını yanlara doğru çekmesiyle, gövde uzuvların orantısı ve bacakların gövdeye göre daha uzun olması gibi ayrıntılarda benzerlik görülür. Bu figürün gövdenin ince yapısı ve duruşu ile erken örnek özellikleri taşımasına rağmen dirsek, boyun göğüs ve sırttaki farklılıklardan dolayı MS. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir (20). İstanbul Arkeoloji müzesinde 900-30 envanter numaralı bronz figürün çalışmamızda yer alan bronz figürünle, 6120, 6121 ve 60-36 envanter numaralı figürlülerle bronz figürünle duruşta, kolların saçı kavramasında, bacakların gövdeye göre kısa olması gibi özellikleri taşıdığı belirtilmiş MS. 3-4. yüzyıla tarihlemiştir (21).

Bronz Aphrodite Anadyomene figürleri ile ilgili yapılan diğer bir çalışmada Niğde Müzesi'nde 4.1.84 ve 1.1.46 envanter numaralı bronz Aphrodite Anadyomene figürünleridir. İki figüründe bacakların bitişikliği sol bacağın dik sağ bacağın dizden hafif kırılması gövdenin zayıflığı sağ kolun sol kola göre saçları kavramasının daha aşağıdan olması gibi genel özellikleri çalışmamızda yer alan bronz figürünle benzerlikler göstermektedir. Bu iki figür Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmiştir (22). Aphrodite Anadyomene ile ilgili farklı koleksiyon ve müzelerden örneklerin değerlendirildiği yapılan bir çalışmada yer alan ve tek örnek olan bronz Aphrodite Anadyomene figürü stil özellikleriyle geç Helenistik döneme tarihlenmiştir. Önceki karşılaştırmalarımızla ikonografik açıdan benzer ancak dönem özelliklerini yansıtacak kadarda detaylı işlenmiştir (23). Farklı bir çalışmada gene Hellenistik dönem özellikleri gösteren bronz ve mermer Aphrodite Anadyomene figürünleri dönem özelliklerini yansıtacak detaylarla değerlendirilmiştir (24).

Anadolu'da Bronz Aphrodite Anadyomene figürünlerinin yanı sıra terracota figürlerinde yaygın olarak kullanıldığına dair bilgiler yapılan çalışmalarda görülmektedir (25). Tralleis güney nekropolü buluntuları arasında yer alan beş terracota Aphrodite Anadyomene figürünün bronz örneklerinde olduğu gibi değerlendirilmesi kullanım alanlarının belirlenmesinde, tarihlemede ve ikonografide benzerlik olsa bile farklı olan kısımları belirlememiz açısından faydalı olacaktır. Buna göre Müze Env. No 1876, Kazı Env. No. 77/51 olan figürün sol bacağın dik sağ bacağın dizden hafif kırılması gövdenin zayıflığı sağ kolun sol kola göre saçları kavramasının daha aşağıdan olması gibi genel özellikleri çalışmamızda yer

alan bronz figürünle benzerlik gösterirken, Tralleis örneğinin kaide üzerinde durması ve sol bacağının yanında hydrianın bulunması farklılık gösterir. Bu figürün MS. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir (26). Müze Env. No 2819 olan figürün sol bacağın dik sağ bacağın dizden hafif kırılması saçları iki yanda kavraması ile benzerlik gösterirken bu figürününde kaide üzerinde durması sol bacağının yanında hydria sağ bacağının yanında yunus bulunmasıyla farklılık gösterir. Bu figürün de MS. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir (27). Müze Env. No 3349 olan figürün sol bacağın dik sağ bacağın dizden hafif kırılması saçları iki yanda kavraması ile benzerlik gösterirken bu figürününde bir kaide üzerinde olması, kolların saçları kavramasında sağ kol daha yukardayken sol kol daha aşağıda betimlenmiş olması ve sol bacağın yanında hydria bulunması ile farklılık gösterir. Bu figürün de MS. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir (28). İzmir Evangelos Okulu Müzesi'nde bulunan figürün sol bacağın dik sağ bacağın dizden hafif kırılması ve sağ kolun sol koldan aşağıda saçları iki yanda kavraması ile benzerlik gösterirken bu figürünün de dikdörtgen kaide üzerinde durması sol bacağının yanında hydria sağ bacağının yanında toutherion, bulunmasıyla farklılık gösterir. Bu figürün de MS. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir (29). Müze Env. No 1683 olan figürün ise saçları iki yanda kavramak için kolları yukarı kaldırması ile benzerlik gösterirken, sağ bacağın dik sol bacağın dizden hafif kırılması bacakların bitişik olmaması bakımından farklılık gösterir. Bu figürün de MS. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir (30).

Yukarıdaki değerlendirmelerin yanı sıra bugüne kadar tespit edilmiş örnekleri arasında tipolojik özelliklerine göre yapılan sınıflandırmada yer alan Aphrodite Anadyomene figürünleri Anadolu'da yaygın bir kullanıma sahiptir (31).

Fig 1- Aphrodite Anadyomene figürünü ön yüzü

Fig 2- Aphrodite Anadyomene figürünü arka yüzü

-Minerva figürü (Fig. 3-5)

Romalılar, Yunanlıların ve önceki uygarlıkların etkisinde kalarak isimlerini, betimlemelerini ve simgelerini değiştirerek kendilerine göre uyarladıkları tanrı ve tanrıçaları, toplum genelinde değerlerini artırmak için değişik mitoslar yaratıp festivaller düzenleyerek gerek kendi bölgelerinde gerekse uzak bölgelerde tapınım ve kült halini almasını sağlamışlardır. Çalışmanın kapsamında değerlendirilen tanrıça Minervada bunlardan birisidir.

Etrüksler için Menvra, MÖ 4-3. yüzyıllarda Helenleşerek Yunanlılar için Athena, daha sonra Romalılar tarafından tapınım gören Tanrıça Minerva olarak tapınım görmüştür. Minerva; bilgelik, sanat, müzik, şiir, tıp, ticaret, dokuma ve savaşta strateji zanaatların bakire tanrıçasıydı. Arkaik Triadda yer alan Jüpiter, Juno ve Mars üçlüsünden daha sonraki zamanlarda Mars'ın yerini alan Minerva, Jüpiter ve Juno'nun yanında yer alarak Capitoline Triad'daki üç Roma tanrısından biri olarak kabul görmüştür. Öyleki bu kabul görme Romalı şair Vergilius›un Aeneis adlı eserinde ve Publius Ovidius Naso'nun Metamorfozlar adlı eserinde Minerva'nın yer alması mitolojik bir olgunun somutlaştırılması ve toplum üzerindeki etki yaratmak için kullanılması önemli bir yaklaşımdır (32).

Tanrıça Minerva bir bilgelik, ilham ve askeri başarı kaynağı olarak gören Romalılar arasında merkezi bir ibadet nesnesiydi. Romalılar şehrin çeşitli yerlerinde Minerva'ya tapıyorlardı. Roma'daki Esquiline Tepesi'ndeki Minerva Medica Tapınağı'nda, Minerva bir şifa hamisi olarak görülüyordu. Minerva'nın ayrıca Roma'nın yedi tepesinden biri olan Mons Caelius'ta bir tapınağı vardı. Bununla birlikte, baş Roma tapınağı, oyuncular, yazarlar ve diğer zanaatkarlar için lonca salonlarının yakınında, Aventine Tepesi'nde bulunuyordu. "Aventine Minerva"

olarak beceri ve ilham getiren kişi olarak kutlandı. Şehrin dışında, Minerva tapınakları Roma İmparatorluğu'nun en uzak bölgelerine yayıldı. Romalılar Minerva'ya çeşitli festivaller adadılar ve takvim yılı boyunca tanrıçayı şenlendirdiler. Quinquatria olarak bilinen başlıca festivali, 19 Mart'tan sonraki beşinci günde başlayan beş günlük bir kutlamaya sahipti. Festivalin Minusculae Quinquatria (veya "Lesser Quinquatria") olarak adlandırılan başka bir versiyonu, Haziran ayında kutlanırdı. Quinquatria daha önce Arkaik üçlünün bir üyesi olarak hizmet eden Mars'ın alanıydı. Minerva'ya geçiş, Roma kültürünün ve ideolojisinin evrimine damgasını vurdu. Helenik değerler ve fikirler Roma düşüncesine sızdıkça, Romalılar kendilerini giderek artan bir şekilde, Mars'ın şiddetli öfkesinden ziyade Minerva'nın sabırlı öngörüsünü gerektiren bir anlayışa sahip oldular.

Minerva, Roma panteonunda değer kazanarak Quinquatrus festivalinde yerini almıştır. 19 Mart'ta başlayan festival beş gün sürmüş ve Roma ordusu için seferlerinin de başlangıcı olmuştur. Pompey›in doğudaki başarılı seferlerinin ardından tanrıçaya bir tapınak adamasıyla, tanrıça aynı zamanda zaferle de ilişkilendirilmiştir. İmparator Domitian, tanrıça Minerva'nın kendi özel koruyucusu olduğuna inanmış ve MS. 1. yüzyılın ikinci yarısında Roma'daki Nerva Forum'da tanrıça için bir tapınak yaptırmıştır. Minerva'nın günümüze kadar gelmiş ve somutlaştırılmış en güzel örneği Roma'daki Capitoline Müzeleri'nde bulunan üç metre yüksekliğindeki tanrıça heykelidir. MÖ. 2. yüzyıla tarihlenen heykel, sol kolunda medusa bezemeli bir kalkan ve başının arkasına itilmiş bir Korint miğferi ile betimlenmiştir. Pheidias'ın MÖ. 5. yüzyılda Parthenon için yonttuğu devasa Chryselephantine Athena heykeline kompozisyon olarak benzerlikleri olan heykel, tanrıçayı savaşçı olarak yansıtır (33).

Romada oldukça saygınlık gören Tanrıça Minerva Roma sınırları dışına çıkarak geniş bir yayılım alanı içerisinde de kabul görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yayılım alanı içerisine giren alanlardan biride farklı malzemelerden yapılmış örnekleriyle çalışmalarda yer almış olan Anadolu örnekleridir. Bu örnekler gerek arkeolojik kazılarda tespit edilmiş gerekse müzelerde yer alan terracota ve bronzdan yapılmış Tanrıça Minerva figürünlerdir. Anadolu dışında da farklı malzemeler üzerinde betimlenmişörnekleri sikkelerde, kandillerde, gemmelerde ve terazi ağırlıklarında görülmektedir (34).

Çalışmada yer alan eserin dönem özelliklerinin belirlenmesi ve tarihlemesi hakkında sonuca varabilmek için Anadoluda ve farklı bölgelerde üretilen terracota örneklerine bakıldığında; Ainos antik kentin Taşaltı Nekropolü'nde tespit edilen ve Helenistik dönem özellikleri göstermeleri nedeniyle MÖ. 1. yüzyıla tarihlendirilmiş üç örnek bulunmaktadır. Bu üç örnekte görülen saç stilleri ve yüz hatlarının daha özenle ve detayların dönem özelliklerini yansıtması ve benzer

örneklerin değerlendirilmesine baglı olarak Hellenistik dönem özellikleri gösterdikleri söylenmektdir (35). Diğer terracota Tanrıça Minerva örneği Daskyleion'da bulunmuş ve Hellenistik döneme tarihlendirilmiştir (36). Hellenistik döneme tarihlenen bir örnek ise Trakya Kermeyan Köyü-Malkara da bulunmuştur bu örnekte saç stilleri ve yüz detayların dönem özelliklerini yansıtması ve benzer örneklerin değerlendirilmesine baglı olarak tarihlendirilmiştir (37). Benzer özelliklere sahip terracota Tanrıça Minerva Troia, Priene ve Smyrna örnekleri çalışmalarda değerlendirilmiştir (38).

Çalışmada yer alan bronz Tanrıça Minerva büstünün, şekil açısından benzer dört bronz Tanrıça Minerva büst örneği ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi sonuç alabilmemiz açısından önemlidir. İlk olarak bronz Tanrıça Minerva büstünün şekil açısından benzer örnegi Fethiye Müzesinde görülmektedir. 3377 envanter numarası ile kayıt edilmiş bu eserin detaylandırılması oldukça sadedir. MS. 2-3. yüzyıllara tarihlendirilen Tanrıça Minerva başında migferi ve üstünde basit şeillerle yakası V şekli verilmiş giysi ile betimlenmiştir. Baş kısmı oldukça stilize edilmiş oyuk gözler dudaklar ve burun kısa ve kalın boyunu ile özensiz bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır (39). İkinci örnek farklı bir bölgede İtalya'da Emilia-Romagna Chierici Müzesinde sergilenen bronz Tanrıça Minerva büstüdür. Chierici Müzesinde yer alan büstle şekil açısından benzer özellikler göstermektedir (40). Üçüncü olarak bronz Tanrıça Minerva büstünün şekil açısından benzer örnegini Bolla (41) Milano Arkeoloji Müzesi eserleri arasında yer alan bir çalışmasında değerlendirmiştir. Buluntu yeri belinmeyen bu örneğin benzerlerinin de farklı müzelerde yer aldığı belirtilmektedir (42). Dördüncü olarak Metropolitan müzesinde Athena büstü olarak tanımlanan ve MS. 5-7. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiş bir terazi ağırlığı sergilenmektedir. Bu eserde çalışmada yer alan bronz Tanrıça Minerva büstü ile şekil açısından benzer özellikler göstermektedir (43).

Bu dört örneğin şekil ve konu olarak benzerlikleri bulunmaktadır. Şekil olarak büst şeklinde yapılmış olmaları, miğferler ve ve arka kısımlarınında boşluk olarak bırakılması ortak özellikleridir. Farklılıklar ise detayların ve süslemelerin ayrıntılı olarak belirtilmemesidir. Birinci ve dördüncü örnekte yüz hatlarındaki belirsizlik gözlerin oyuk, burun ve dudakların belirsiz ve orantısız olarak işlendiği görülmektedir. Ayrıca giysinin yanlarda basit kabartma çizgilerle yukardan aşağı, ortada ise gögüs üst kısmına kadar V şeklinde kalın kabartma çizgilerle belirtilmesi benzer özellikleridir. Bu iki örneğinde kullanım alanı terazi ağırlığı olarak belirlenmiştir. Minerva'nın MS. 4-7 yüzyıllar arasına tarihlenen büst şeklindeki ağırlık örnekleri ile ilgili yapılan çalışmalarda giysilerin detaylandırılması, giysi yaksının V şeklini alması derinde iri gözlerin olması gibi ortak özellikler

gösterdikleri anlaşılmaktadır (44). İki ve üçüncü örneklerin tarihlemesi genel bir değerlendirmeyle Roma dönemi olarak belirtilmiştir. Bu örnekler diğer örneklere göre daha detaylı görülmektedirler. İkinci örnekte yapraklı bir kaliksten çıkan sola dönük minerva büstü, gorgolu iki kanatlı kalkanı, kafasında iki kanatlı yanları çentiklerle süslenmiş miğferi, düzgün yüz anatomisi ve kalın boyunlu olarak görülmektedir. Üçüncü örneğin yüz hatalarının belirgin olması, gögsündeki zırh tam olarak belli olmasada yanlarda yukardan aşağı, gösüs kısmında çapraz olarak devam eden ve ortasında gorgonun yer aldığı zırhın kemerleri ve migferdeki detaylarıyla, bir ve dört numaralı örneklerden farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

Fig 3- Minerva figürünü arka yüzü

Fig 4- Minerva figürünü arka yüzü

Fig 5- Minerva figürünü yandan görünüş

-Satyr figürü (Fig. 6-7)

Bronzdan dökülmüş figür, dans eder şekilde ve çıplaktır. Figür kollarını yanlara açmış sağ elini aşağı sol elini yukarı doğru hareketlendirilmiş, sağ ayaküstünde durarak sol ayağını dizinden kırılmış ileri ve yukarı kaldırmıştır. Cinsel organı belirgin olarak görülmektedir. Arkada kuyruk sokumundan çıkan kuyruğu kavisli kısa ve yukarı doğru uzatılmıştır. Yüz detayları belirgin, küçük burun, dolgun dudaklar ve derinde gözleriyle ciddi bir yüz ifadesi görülmektedir. Kulakları büyük ve yanlara doğru açılmıştır. Sakallı yüzü, düzgün çizgilerle simetrik olarak işlenmiştir. Saçları alından başlayarak sakallarında olduğu gibi simetrik olarak tek çizgi halinde enseye kadar uzatılmıştır. Bu ikonografiyle erken dönem örneklerinden farklılık gösteren stilize edilmiş Satyr olduğu görülmektedir. Kullanım amacının candelabrum (mumluk- şamdan) olduğu kafasının üstünden silindir şeklinde yukarı uzanan ve üst kısımda mumun alt kısmının oturtulacağı bir disk ve mumun saplanması için bir sivri çıkıntıdan anlaşılmaktadır.

Satyr genellikle tüylü bacaklı ve keçi toynaklarıyla, sakallı, keçi benzeri bir yüz ve boynuzlarla hayvanlara ait özellikler taşırken gövdesi, kollar ve dik duruşu ile insana ait özeliklerle fiziksel olarak karışık bir yaratıktır. Mitolojik bir yaratık olan ve insanların soyut olarak tasavvur edip daha sonra somutlaştırmak için farklı amaçlarda kullandıkları eşyalar üzerinde görsel olarak betimledikleri Satyr'ın günümüzde tespit edilen birçok örneği çalışmalarda değerlendirilmiştir. Bu örnekleri vazolar üzerinde, kabartmalarda, terracota-bronz figürünlerde, mermer heykellerde görebiliriz (44).

Çalışmada yer alan bronz satyr figürünün değerlendirilmesi farklı bölgelerde tespit edilen bronz örnekleriyle karşılaştırılmış ve benzer örneğine Sadberk Hanım Müzesi kolleksiyonunda rastlanmıştır. Bu örneğinde çalışmamızda yer alan figürünle aynı kalıptan çıktığı anlaşılmaktadır (45).

Fig 6- Satyr figürünü arka yüzü

Fig 7- Satyr figürünü ön yüzü

SONUÇ

Çalışmaya konu olan bronz figürinler benzer örneklerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu figürinlerin ortak özelliği antik dönem insanlarının inanç sistemi üzerine kurgulandıkları ve uzun dönemler boyunca farklı değerler eklenerek kullanım gördükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca etkileşim halinde oldukları bölgelerde hem oldukları gibi kabul görmüşler hem de farklı özelliklerin eklenip çıkarılmasıyla farklı tipolojilerde ve ikonografilerde farklı isimlerle kurgulandıkları gibi aynı tipolojide ikonografiye sahip örneklerde olmalarıdır. Tanrıça aphrodite ortaya çıkışından sonra antik dönem insanlarının beklentilerini karşılayacak bir devinim içinde birden fazla ikonografik tiple tapınım görmüştür. Bu durumu kanıtlayacak farklı dönem örneklerinin varlığı üzerine çalışmalarda görülmektedir. Plastik sanatlarda, resim sanatında, süs ve günlük kullanım eşyaları üzerinde yer alan farklı materyallerle yapılan örnekler bu çalışmalarda değerlendirilmiştir. Bronzdan yapılmış Aphrodite Anadyomene tipine ait figürünün buluntu yeri Yozgat Akdağmadeni Çiçekhöyüğüdür. Yozgat Arkeoloji Müzesi'nde Aphrodite'ye ait tespit edilen başka eser olmaması ve bölgede tespit edilen eserler üzerinde yer alan ikonografiler arasında da herhangi bir görselin bulunmamasından dolayı bölgede şuan için kült geleneğinden bahsedemeyiz. Figürün insütü buluntu olmaması benzer örneklerin değerlendirilmesine göre kullanım alanı belirlenebilir. Buna göre Niğde Müzesi benzer örneklerinde kullanım alanı ile ilgili görüşler Geç Helenistik ve Roma İmparatorluk döneminde adak olarak kullanıldığı yönündedir. Yukarıda benzer örnekleriyle yapılan değerlendirmelere göre de eserin MS. 2-3. yüzyıl Roma dönemi eserleriyle benzerlik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın diğer figürünü uzun bir dönem Yunan pantheonunda Athena olarak tapınım gördükten sonra Roma Dönemi'nde Minerva olarak bilinen tanrıçadır. Minerva'nında somutlaştırılmış hali antik dönemden günümüze kadar ulaşmış, farklı malzemelerden yapılmış eserler üzerindeki ikonografik örneklerde görülmektedir. Bu örneklerden bazıları mitolojiye konu olmuş sözel anlatımların resim sanatında yansımaları olduğu gibi plastik sanatlarda da görülen gerek heykel gerekse büst biçimindeki örneklerdir. Büst biçiminde olan örneklerden kullanım alanı açıkça anlaşılır olanları terazi ağırlığı olarak kullanılanlarıdır. Fakat çalışmaya konu olan örneğin ve yukarıda değerlendirilen benzer örneklerin, terazi ağırlığı olarak kullanımı için gerekli donanıma sahip olmamaları bunların aplik olarak kullanıldığı yönünde değerlendirilebilir. Yukarıda benzer örnekleriyle yapılan değerlendirmelere göre de eserin MS. 2-3. yüzyıl Roma dönemi eserleriyle benzerlik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Son olarak değerlendirilen figür Arkaik dönemden Roma dönemine kadar insanların kendilerine nasıl görünmesini ve nasıl etkilenmek istedilerse görünüşünde ve karakterinde değişiklikler yaparak, gerek sanat eserlerinde gerekse edebi metinlerde Satyr'a yer verdikleri görülmektedir. Satyrın ortaya çıkışı ve zaman içinde antik dönem insanları tarafından değer görmesiyle geniş bir alana yayılmıştır. Bu yayılım alanın belirlenmesinde resim sanatında ve plastik sanatlarda görmek mümkündür. Mitolojik ve fiziksel özelliklerine bakıldığında farklı dönemlerde betimlenen örnekleri Satyr'ın tanınmasında kuşku bırakmayacak biçimde değişiklikler göstermiştir. Çalışmaya konu olan Satyr figürünün kullanım alanı da karşılaştırma yapılan benzer örneğinden de anlaşılacağı üzere aydınlatma aracı olarak kullanıldığına dair belirgin özelliklerine sahiptir.Figür erken dönem örneklerinden bir bakıma sıyrılarak insansı özellikleri yansıtan bir yapıyla betimlenmiştir. Bu figürü Sadberk Hanım Müzesi Kolleksiyonunda yer alan benzer örneğinden yola çıkarak MÖ 4. yüzyıl başına tarihleyebiliriz.

Dipnotlar

1. Ştefan 2006, 71; Brundle 2013, 201–202.

2. Richter 1915, 3-6.

3. Babelon-Blanchet, 1895; Walter, 1899; Neugebauer, 1921; Neugebauer, 1951; Richter, 1915; Boucher, 1964; Boucher, 1966; Boucher, 1967; Boucher, 1972; Boucher, 1973; Feymants, 1958; Feymants,1979; Mitten- Doeringer, 1967; Leibundgut,1976; Maaß, 1979; Heinimann, 1977; Heinimann, 1983; Heinimann, 1988; Heinimann-Liebel, 1994; Menzel, 1986; Bolla, 1997; Bolla, 2007; Bolla, 2008; Bolla, 2013; Held, 2000; Mattusch, 1988; Mattush, 1996; Mattusch, 2014; Kızgut, 2004; Fırat, 2015; Oransay, 2013.

4. Aphrodite Anadyome büyük heykel örneklerinde üç farklı tipinin stil özellikleri daha ayrıntılı olarak görülmektedir. Reinach 1897, 318-349; Smith 2002, 82-83, 96-97; Ridgway 1990, 90; Ridgway 2002, 197-198, 211-212; Kousser 2005, 227, 238-240, res. 14; Koçak 2013, 116-118, res. 15-34; Özgan 2016, 126; Kennedy 2004, 105, Res. 4; Bieber 1967, 99, res. 394-395; Künzl 1970, 62; Havelock 1995, 137; Çekilmez 2017, 36; Dickins 1920, 25-26; Vermeule 1981, 172-174, res. 139-141; Pickup 2015, 139; Cheshire 2007, fig. 1a-b, 2 a-b, 4a-b, 7 a-d, 9, 11a-d.

5. Herbert 2003; 73-74, fig. 7.

6. Wardle 2010; 20, fig. 26-27.

7. Işın 2007, 34-46; Çekilmez 2014 41-43; Winter 1903, 209-211; Töpperwein, Taf. 34, fig. 205, 207, 209; Leyenaar-Plaisier, 1979, 380-381, plt. 136, fig. 1058; Atasoy 1974. 263, plt. 53 fig. 15; LIMC II-2, 1984, 76, no. 667; LIMC VIII-2, 1997, 206-207, no. 133-146; Visconti 1885, 76-77, XXVII, res.107; Arndt 1893,41-42, 1144; Romano 2006,44-47; Kennedy 2004, 14 vd.; Furwängler 1901: 177; Havelock 1995; 1.

8. Wardle 2010, 10-21.

9. Sharpe 2014 , 150 fig 7, 161, fig. 16.

10. Kropp, 2016, 214; Meurdrac, 1941, 51; Τζαναβάρη 2002, pl.75, fig.266-270

11. Delivorrias 1984, 1285; Budin 2003:26, fig 2b,2cfig 2d, fig 2e; Sehefold 1966: plt. 67 b; Boardman 1974, 52.

12. Kızgut 2004, 240, lev. 81 a-b.

13. Kızgut 2004, 241-242, lev. 81 c-d.

14. Kızgut 2004, 241-242, lev. 82 a-c. Dipnot 647.

15. Kızgut 2004, 243-244, lev. 82 d-f.

16. Kızgut 2004, 244-245, lev. 83 a-c.

17. Kızgut 2004, 245-246, lev. 83 d-f.

18. Kızgut 2004, 246-247, lev. 84 a-b.

19. Kızgut 2004, 247, lev. 84 c-d.

20. Kızgut 2004, 247-248, lev. 85 a-b.

21. Kızgut 2004, 248-249, lev. 85 c-d.

22. Hakman 2020, 89.

23. Salomonson, 1995, 15, abb. 30a-b.

24. Furtwängler, 1901, 177-181.

25. Çekilmez, 2014, 41-42; Winter 1903, taf. 209, nr. 4.

26 . Çekilmez, 2014, 171-172.

27. Çekilmez, 2014, 172-173, Çekilmez, 2011, 173-174.

28. Çekilmez, 2014, 173-174.

29. Çekilmez, 2014, 174-175.

30. Çekilmez, 2014, 175-176.

31. Winter 1903, 210, nr. 3, 212, nr. 1, 209, Nr. 5-6, 210, nr.1-2, 4, 9; Goldman 1950, nr. 2-3, 5-6, 9 -13; Mollard-Besques 1963, Pl. 19, a-36, b-1035, c-37, d-LY 1554, f- 1034; Işın 2007, 140, Res./Fig. 20, K. 15; Töpperwein 1976, Taf. 34, Nr. 205, 207-209; Leyenaar-Plaisier 1979, Pl. 148, Nr. 1144, pl. 149, Nr. 1145, 1146, pl. 136, Nr. 1058; Bouzek 1980, 137, Fig. 23, 1; Mendel 1908, pl. IX, Nr. 3; Baldıran 1999, 165, res. 6 – 7; Schmidt 1994, Taf. 33, nr. 168; Lang-Auinger 2003, taf. 127, TK. 51.

32. Ovid. Metamorphoses; Virgil. Aeneis.

33. Stevens, 1955; 240-276; Damaskos 2012, 118; ovid 1-21.

34. Grandjouan, 1961, 8; Meriçoğlu- Atasoy, 1983, s. 11; Konuk – Arslan 2000, 42-43, 46-48 kat. no. 18-20, 22-24; Horster, 2010, 10-11; Metin, 2012, 39-40; Uygun 2016, 230-231; Eliot, 1976, 1-9, plate 26.

35. Linga 2019, 20-21, kat. nu. 1-3, lev. 12.

36. Çevirici 1998, 20, lev. 11, kat. no. 21-22.

37. Güçlü 2006, 41-42, lev. 3 fot. 6a, b

38. Thompson, 1963, pl. VI, 13-14; Rumscheid, 2006, 443; Burn- Higgins, 2001, 136.

39. Karaoğlan 2018, 26, f12a-b.

40. Bolla 2007-2011, 46-47.

41. Bolla 1997, 78.

42. Bolla 1997, 78, bknz dipnot 452-455.

43. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/468719, 08.02.2022.

44. Meriçboyu ve Atasoy, 1983.

45. Sadberk Hanım Müzesi kolleksiyonu
https://www.sadaberkhanimmuzesi.org.tr/tr/koleksiyon/maden

Kaynakça

Arndt P., 1893. Photographische Einzelaufnahmen Antiker Sculpturen, München.

Atasoy, S., 1974. "The Kocakızlar Tumulus in Eskişehir, Turkey", American Journal of Archeology, Vol. 78, No. 3, , 255-263.

Babelon, E. ve Blanchet, A., 1895. Catalogue des Bronzes Antiques de la Bibliotheque Nationale, E. Leroux, Paris.

Baldıran, A., 1999. "Ereğli Müzesinden Pişmiş Toprak Heykelcikler", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5, 153-189.

Biers J., 2018. Small Bronze Figures of Dance-Loving Pan, Mvse, VII, 16-26.

Bolla M., 2007-2011. Bronzi figurati dal territorio reggiano nel Museo Chierici di Reggio Emilia "Pagine di Archeologia-Studi e materiali", 4.

Bolla M., 1997. ''Bronzi Figurati Romani nelle Civiche Raccolte Archeologiche di Milano", Rassegna di Studi del Civico Museo Archeologico e del Civivco Gabinetto Numismatico di Milano, XVII, Milano, 1-193.

Bolla M., 2008.''Bronzi figurati del Museo Nazionale Atestino", Aquileia Nostra, LXXIX, 33-120.

Bolla, M., 1997. ''Bronzi Figurati Romani nelle Civice Roccolte Archeologiche di Milano",Rassegna di Studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano, XVII, 1-193.

Bolla, M., 1999. ''Bronzetti Figurati Romanı del Territorio Veronese'', Rasmı, Fasc. LXIII-LXIV, 193-260.

Bolla, M., 2007-2011. "Bronzi Figurati Romani dal Territorio Reggiano nel Museo Chierici di Reggio Emilia", Pagine di Archeologia, 4, 1-93.

Bolla, M., 2008. "Bronzi Figürati Romani del Museo Nazionale Atestino", Aquileia Nostra, LXXIX, 33-120.

Bolla, M., 2013. "Bronzetti in Contesti Funerari di eta Romana", LANX, 15, (1-50). Boucher, S., (1964), "Les grands dauphins de bronze dorè du Musèe municipal de Vienne (Isère)", Gallia, Vol. 22, 23-35.

Boucher, S., 1966. "Recherches Tecniques sur des Bronzes de Gaule Romaine", Gallia, Vol. 24, 198-215.

Boucher, S., 1967. "Recherches Tecniques sur des Bronzes de Gaule Romaine II"Gallia, Vol.25, 153-168.

Boucher, S., 1968. "Recherches Tecniques sur des Bronzes de Gaule Romaine III",-Gallia, Vol.26, 245-378.

Boucher, S., 1972. "Trois bronzes divines de Thiennes",Gallia, Vol. 32, 127-148.

Boucher, S., 1973. "Recherches Tecniques sur des Bronzes de Gaule Romaine IV",

Gallia, Vol. 31, 157-183.
Bouzek, J., 1980. “Finds From Kyme in Turkish Museums and the Present State of the Ruins, The Results of the Czechoslovak Expedition”, Kyme II, Univerzita Karlova Press: Praha, 131 – 148.
Brundle, L. 2013. The body on display: Exploring the role and use of figurines in early Anglo–Saxon England. *Journal of Social Archaeology*, *13*(2), 197-219.
Burn, L.- Higgins, R., 2001. Greek Terracottas in the British Museum, Vol. III, The British Museum Press.
Cheshire W., 2007. Aphrodite Cleopatra. Journal of the American Research Center in Egypt, 43, 151-191.
Çekilmez M., 2011. “Aydın Müzesi’nden Bir Grup Terrakotta Figürin”. 4. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, Eskişehir 14-27 Haziran 2010, 150-165.
Çekilmez, M. 2014. Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
Çekilmez, M., 2013. “Aydın Mesutlu Köyü’nde Terrakota Figürinler”, Cedrus, 1, 201-217.
Çevirici F., 1998. Kültler Açısından Daskyleion Terrakottaları, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
Damaskos D., 2012. Free-standing and relief sculpture, in: T. J. Smith – D. Plantzos (eds), A Companion to Ancient Greek Art, Wiley-Blackwell Publications, 105-131.
Dickins G., 1920. Hellenistic Sculpture Oxford.
Eliot, C. W. J., 1976. A Bronze Counterpoise of Athena. Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, 45(2), 163–170.
Fırat, M., 2015. “Isparta Müzesi’ndeki Bir Grup Bronz Heykelcik”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Arkeoloji Dergisi, Vol. XX, 181-194.
Furtwängler, A. 1901. Aphrodite Diadumene und Anadyomene, Helbings Monatsberichte über Kunstwissenschaft und Kunsthandel I, 4, 177-181.
Goldman, H., 1950. Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, The Hellenistic and Roman Periods, Tarsus 1, Princeton University Press: New Jersey.
Grandjouan C., 1961. “Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period”, AJA VI., New Jersey, Princeton University Press.
Güçlü H., 2006. Tekirdağ Çevresi Pişmiş Toprak Figürinleri, Trakya Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Hakman M., 2020. Niğde Arkeoloji Müzesi'nden İki Heykelcik: Aphrodite Anadyomene Ve Çıplaklık, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 24, 1, 81-89.

Havelock C. M., 1995. The Aphrodite of Knidos and Her Successors: A Historical Review of the Female Nude in Greek Art. Ann Arbor: University of Michigan Press,.

Herbert, S. C., 2003. "The Hellenistic Archives from Tel Kedesh (Israel) and Seleucia-on-the-Tigris (Iraq)." Bulletin of the University of Michigan Museums of Art and Archaeology 15:65-86.

Işın, G., 2007. Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri, Patara 1, Ege Yayınları, İstanbul.

Karaoğlan H., 2018. Fethiye Müzesi Metal Figürünleri ve Aplikleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi,Burdur .

Heinimann, K. A. ve Liebel, D., 1994. "Legierungen figürlicher Brozen aus der Colonia Raurica", Jahresberichte aus Augst und Kaiseraugst 15, 225-238.

Heinimann, K. A., 1977. Die römizchen Bronzen der Schweiz I, Augst.

Heinimann, K. A., 1983. Römische Bronzestatuetten aus Augs und Kaiseraugst: Augster Museumshfte 5, Liestal.

Heinimann, K. A., 1998. Götter und Lararien aus Augusta Raurica, Herstellung, Fundzunsammenhönge und sakrale Funktion figürlicher Bronzen in einer römischen Stadt, Römerstadt Augusta Raurica, Augst.

Kennedy A. R., 2004. Domestic Statuary at Pompeii: The Sculptural Repertories of Venus, Hercules, and Dionysus, Degree Master of Art, Ontario: McMaster University.

Kızgut İ., 2004. Türkiye'nin seçilmiş bazı müzelerinden Hellenistik ve Roma bronz heykelcikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Koçak M., 2013. Aphrodite am Pfeiler: Studien zu aufgestützten/angelehnten weiblichen Figuren der griechischen Marmorplastik.

Konuk K. – Arslan M., 2000. Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri. Yüksel Erimtan Kolleksiyonu. Ankara.

Kousser R. M., 2005. "Creating the Past: The Vénus de Milo and the Hellenistic Reception of Classical Greece", AJA 109, 2005, 227-250.

Lang-Auinger, C., 2003. "Terrakotten", Das Hanghaus 1 in Ephesos, Funde und Ausstattung, FiE 8/4, Verlag Der Österreischischen Akademie Der Winsenschaften: Wien. 209 – 251.

Leibundgut, A., 1976. Die Römishen Bronzes der Schweız II Avenches, Mainz am Rhein.

Leyenaar - Plaisier, P. G., 1979. Les Terres Cuites Grecques et Romaines, Catalogue de la Collection du Musee National des Antiquites A Leiden, Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Press Pays Bas: Leiden.

LIMC II-2 1984 A. Delivorias – G. Berger-Doer – A. Kossatz-Deissmann "Aphrodite", LIMC II/1-2, 1984, 2-151.

LIMC VIII-2 1997 E. Schmidt, "Venus", LIMC VIII/1-2, 1997, 192-230.

Linga A., 2019. Ainos Taşaltı Nekropolü Roma Dönemi Pişmiş Toprak Figürinleri (1986- 1999), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Mattusch, C., 1988. Greek Bronze Statuary: From the Begining through the Fifty Century B.C., Cornell Unıversity Press, New York.

Mattusch, C., 2014. Enduring Bronze: Ancient Art, Modern Views, J. Getty Museum, Los Angeles.

Mendel, G., 1908. Catalogue des Figurines Grecques de Terre Cuite, Musees İmperiaus Ottomans, Par Ordre du Ministere Imperial de L"Insturiction Publique: Constantinople.

Menzel, H., 1986. Die Römishen Bronzen Aus Deustschland III Bonn, Mainz.

Meriçboyu Y., Atasoy, S., 1983. Büst Şeklinde Kantar Ağırlıkları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Metin, H., 2012. Kibyra Kandilleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, Erzurum.

Mollard-Besques, S., 1963. Catalogue Raisonne des Figurines et Reliefs en Terre-Cuite Grecs et Romains II Myrina, Musee du Louvre et Collestions des Universites de France, Press des Musees Nationaux: Paris.

Neugebauer, K. A., 1921. Antike Bronzestatuetten, Schoetz & Parrhysius, Berlin.

Neugebauer, K. A., 1951. Die griechiscen Bronzen der kalssichen Zeit und des Hellenismus, Akademie, Berlin.

Ovıd, Fastı Book 3 - Theoi Classical Texts Library". www.theoi.com. Retrieved 2022-01-21.

Ovid, 1972. Ovid's Metamorphoses: Books 6-10,Anderson, W.S., (Norman, OK)

Ovid, 2004. Ovid: Metamorphoses,Ambrose, Z.P., (Newburyport, MA)

Özgan R., 2016. Hellenistik Devri Heykeltraşlığı II: Erken Hellenistikten Yüksek Hellenistiğe İstanbul.

Pickup S., 2015. "Venus in the Mirror: Roman Matron in the Guise of a Goddess, the Reception for the Aphrodite Cnidus", Visual Past 2.1, 2015, 137-154.

Reinach S., 1897 Répertoire de la Statuaire Grecque et Romaine, Paris.

Richter, M. G., 1915. Greek, Etruscan and Roman Bronze, The Metropolitan Musem of Art, New York.

Ridgway B. S., 1990. Hellenistic Sculpture I: The Styles of ca. 331-200 B.C., Wisconsin.

Ridgway B. S., 2002. Hellenistic Sculpture III: The Styles of ca. 100-31 B.C., Wisconsin.

Romano I. B., 2006. Classical Sculpture: Catalogue of the Cypriot, Greek, and Roman Sculpture in the University Pennsylvania Museum Archaeology and Anthropology, Philadelphia

Rumscheid, F., 2006. "Die Figürlichen Terrakotten von Priene", Archaologische Forschungen, Band 22, Wiesbaden

Schmidt, E., 1994. Katalog der Antiken Terrakotten I, Martin von Vagner Museum der Universität Würzburg, Verlag Philipp von Zabern: Mainz.

Sharpe H. F.. 2014. Bronze Statuettes from the Athenian Agora: Evidence for Domestic Cults in Roman Greece. Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, 83(1), 143-187.

Smith R. R., 2002. Hellenistik Heykel, çev. A. Y. Yıldırım (İstanbul 2002)

Stevens, G. P., 1955. Remarks upon the Colossal Chryselephantine Statue of Athena in the Parthenon. Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, 24(3), 240–276

Ştefan, C., 2006. Several points of view regarding the interpretation of anthropomorphic figurines. Peuce S. N.III-V, 71-76.

Thompson B. D., 1963. Troy: The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period, Supplementary Monograph 3, Princeton University Press, Princeton.

Töpperwein E., 1976, "Terrakotten von Pergamon", PF 3, Walter de Gruyter: Berlin.

Uygun Ç., 2016. Silifke Müzesi'nden Mitolojik Figürlü Kameolar Ve Gemmeler, Cedrus IV 219-242.

Vergilius, 1995. Aeneas. [çev.] İ. Z. Eyüboğ-lu. İstanbul: Payel.

Vergilius, 1998. Aeneis. Bütün Eserleri II. [çev.] T.Uzel. Ankara: Öteki Yayınevi

Vermeule C. C., 1981. Greek and Roman Sculpture in America, Los Angeles – London

Visconti C. L., 1885. I Monimenti del Museu Torlonia Riprodotti con la Fototipia Descritti da Carlo Lodovici Visconti I-II (Roma 1885).

Wardle M. E., 2010. "Naked and Unashamed: A Study of the Aphrodite Anadyomene in the Greco-Roman World." Ph.D. diss., Duke University.

Winter F.,1903. Die Typen der Figürlichen Terrakotten I - II., Verlag von W. Spemann: Berlin und Stuttgart.

Τζαναβάρη Κ., 2002. Πήλινα ειδώλια από τη Βέροια: Ταφικά σύνολα της Ελληνιστικής εποχής. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων Και Απαλλοτριώσεων.

https://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/tr/koleksiyon/maden

Kurumsal Afet Risk Azaltma ve Zarar Azaltma Çalışmalarına Yönelik Yeni Ve Kompakt Bir Değerlendirme Yöntemi

Fatih YAMAN[1]

Hikmet İSKENDER[2]

Giriş

Afet ve acil durum yönetimi döngüsünün en önemli kısmı olay öncesi yapılacak olan Önleme, Zarar Azaltma ve Hazırlıklı Olma aşamalarını kapsayan risk yönetimidir. Olası tehlikelerin belirlenerek, derlenmesinden sonra yetki alanımızı etkileyecek muhtemel riskler tanımlanması, yapılacak risk analiz ve sentez çalışmaları sonrasında da oluşabilecek bu riskler için gerekli olan zarar azaltma çalışmalarının düzenlenmesi afet risk yönetimin temel adımları olarak sıralanabilir. Bütünleşik afet ve acil durum yönetiminin önemli bir bölümünü oluşturan afet riskinin önlenmesi, uzun dönemde risk oluşturabilecek durumları ve bunların etkileri nedeniyle oluşabilecek can ve mal kaybını azaltmayı veya ortadan kaldırmayı amaçlayan sürekliliği olan aktiviteleri ve önlemleri kapsar (Yaman, 2020). Bu kapsamda tehlike, risk ve zarar azaltma konularıyla ilgili olarak analiz ve değerlendirme başlığı altında literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı çok detaylı ve mühendislik yaklaşımları ile tasarlanmış, bir kısmı da daha basit ve sosyal bilimler bakış açısı ile konuyu ele alan yaklaşımlardır (DRMKC , 2017).

Bu çalışmada; uluslararası uygulamalarda kullanılan farklı yaklaşımların yerelleştirilmesi amaçlanmıştır. Gary Shook tarafından 1997 yılında yapılan çalışma (Shook, 1997-21/1) ve Avrupa Komisyonu Araştırma Merkezi tarafından 2017 yılında yayınlanan "Index for Risk Management INFORM Concept and Methodology Report-2017" (Marin-Ferrer, Vernaccini, & Poljansek, 2017) raporu başta olmak üzere birçok farklı kaynaktan yararlanılarak ülkemiz şartlarına uygun bir yöntem tasarlanmıştır. Bu yöntem çalışması aynı zamanda bütünleşik afet ve acil durum yönetimi döngüsünün iyileştirme aşaması da göz önünde bulundurularak tasarlanmış olup, afet sonrası yapılacak iyileştirme eylemleri için de

1 Arş. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi, E-mail: fatih.yaman@itu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-5412-5074

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, E-mail: iskender@itu.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-7442-3960

bir kaynak olarak kullanılması öngörülmüştür.

1. RİSK DEĞERLENDİRME VE ANALİZİ

Literatürde risk değerlendirme ve risk analizi üzerine birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Farklı disiplinlerde, ilgili konunun dinamiğine göre farklı yöntemler ve yaklaşımlar görülmektedir. Afet risk yönetimi konusunda da bir takım yaklaşımlar oluşmuş ve halen sentezlenerek yeni yöntemlerin geliştirildiği bilinmektedir.

Bu alanda dikkati çeken çalışmaların başında, 1992 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler İnsani İşler Departmanı'nın afet terimleri sözlüğündeki dört operasyonel tanım ve buna bağlı olarak geliştirilen risk analizi formülü yer almaktadır.

$$\text{Risk} = \frac{\text{Tehlike X Hassasiyet (Kırılganlık)}}{\text{Yönetilebilirlik}}$$

Burada; Risk, bir afet potansiyeli olarak ifade edilmiştir. Tehlike, can veya mal kaybına veya çevreye zarar verebilecek tehdit edici bir olayı, hassasiyet/kırılganlık, bir tehlikeden etkilenen insan nüfusu, fiziksel yapılar, ekonomik varlıklar veya hassas çevresel bileşenler gibi unsurların olay karşısındaki kırılganlıklarını, yönetilebilirlik ise, planlama ve kontrol düzeyi veya derecesini temsil etmekle birlikte, yönetim eksikliklerini ortaya koyan bir fonksiyon olarak tanımlanmıştır (Heijmans & Victoria, 2001).

Dr. Gary Shook bu çalışmayı ilerleterek, dört tablo üzerinde ifade ederek risk analizi çalışmasını güncellemiştir. İlk tabloda tehlikeyi Tablo 1'de ifade edildiği gibi 10-5-1 şeklinde puanlar vererek sayısallaştırmıştır.

Tablo 1: Tehlike Sayısallaştırma Tablosu

Tehlikenin kaç yıl içinde gerçekleşmesini bekliyorsunuz?			Tehlike ne kadar ciddi? Potansiyel olarak ne kadar zarar verebilir.			Tehlike ne kadar sürebilir?			Tehlike her an gerçekleşebilir mi yoksa önceden tahmin edilebilir bir tehlike mi?	
5 yıl	10 yıl	20 yıl	Çok	Orta	Az	>2hft	>1hft	Gün	Her an	Mevsimsel
10	*5*	*1*	*10*	*5*	*1*	*10*	*5*	*1*	*10*	*5*

Daha sonra ikinci tabloda hassasiyet/kırılganlığı savunmasızlık olarak güncelleyerek Tablo 2'de gösterildiği şekilde savunmasızlık fonksiyonlarını da benzer şekilde tanımlamıştır.

Tablo 2: Savunmasızlık Tablosu

Etkilenmesi muhtemel bölgelerdeki nüfus yoğunluğu nedir?	İncinebilir grupları etki alanında bulunuyor mu?	Sizce bina standartları ne durumda?	Ekonomi sağlam mı yoksa önemli zayıflıklar mı var?	Alt yapı sağlam mı?	Gerekli hizmetler iyi mi/yeterli mi?
Yüksek-Orta-Düşük	Evet Hayır	Kötü- Orta- İyi	Zayıf-Orta-Sağlam	Zayıf-Orta-Sğlm	Zayıf-Orta-Sağlam
10 5 1	10 1	10 5 1	10 5 1	10 5 1	10 5 1

Tablo 3'te Yönetilebilirlik, fonksiyonlarına ayrılarak değerlendirmiştir.

Tablo 3: Yönetilebilirlik Tablosu

Mevcut kurumsal sistemler ne kadar iyi?	Hazırlıklı olma ve planlama standartları nasıl?	Sağlam bir mevzuat var mı?	Sizce mevcut kaynak seviyeleri nasıl?	Acil servise ilişkin eğitim standartları ne kadar iyi?	Kamu bilinci düzeyi nedir?
İyi Orta Zayıf	İyi Orta Zayıf	Evet Orta Zayıf	İyi Orta Zayıf	İyi Orta Zayıf	İyi Orta Zayıf
10 5 1	10 5 1	10 5 1	10 5 1	10 5 1	10 5 1

Son olarak yukarıdaki üç tablodan elde edilen sayısal veriler tablo 4'te risk değeri olarak hesaplanmaktadır (Shook, 1997-21/1).

Tablo 4: Risk Değeri Tablosu

Tehlike Puanı	Savunmasızlık Puanı	Yönetilebilirlik Puanı	$R = \frac{T \times S}{Y}$

Bu çalışma, birçok araştırmacı tarafından bir takım değişikliklere tabi tutulsa da, yöntemin geliştiricisi Asya Afet Hazırlık Merkezi (ADPC) olarak bilinmektedir ve halen çalışmalarında bu yöntemden faydalanmaktadırlar (Asian Disaster Preparedness Center, 2005).

Bir diğer yaklaşım ise; CARVER yöntemi olarak literatürde yer alan, aslında tersine mühendislik yaklaşımının uygulandığı bir yöntem olarak tanımlanabilir. Herhangi bir sistemi veya süreci kesintiye uğratmak amacıyla nasıl bir eylem yapılması gerektiği noktasından hareket edilerek tasarlanmış bir yöntemdir. Başlangıçta Birleşik Devletlerdeki, Özel Harekât Kuvvetleri, Enerji Bakanlığı, Dışişleri

Bakanlığı ve İç Güvenlik Bakanlığı gibi kritik kamu kurumlarına yönelik olarak, tüm tehdit ve tehlikelere odaklı olarak geliştirilmiştir (Fay, 2007). Sisteme veya sürece zarar verebilecek bir potansiyel tehdidin sayısal değerini hesaplayarak, sistemin veya sürecin nasıl etkisiz hale getirilebileceğini hesaplamaya yönelik olarak tasarlanmış bir yöntemdir. Daha sonrasında çok farklı sektörlerde kullanım alanı bulmuştur.

Bu yöntemin altı ana başlık altında sıralanan bir yapısı bulunmaktadır (Barnes, 2010):

1. Kritiklik: bir sistemin veya sürecin hizmetiniz için ne kadar kritik olduğunu ifade eder.
2. Erişilebilirlik: fiziksel olarak olay yerine ulaşım ve olay yerini terk etme kolaylığını tanımlar.
3. İyileştirilebilirlik: sistemin veya sürecin olay sonrası normal düzene dönüş yeteneğini belirtir.
4. Hassasiyet/Kırılganlık: sistemin veya sürecin kırılganlık düzeyini ifade eder.
5. Yıkıcı Etki: Olay sonrası oluşan yıkıcı etkinin miktarıdır.
6. Tanınabilirlik: sistemin veya sürecin kesintiye uğramasına sebep olan olayın belirleme kolaylığı

Tablo 5'te ifade edildiği gibi; bir tesisteki sistemlerden kesintiye uğratılmak istenen birimler ve bunların sayısal olarak değerlendirmeleri yer almaktadır, her sütundaki değerlerin toplamına göre hangi birimin daha kolay kesintiye uğratılacağı çıkan sayısal değerin yüksekliğine göre belirlenmektedir.

Tablo 5: ***CARVER Yöntemi Uygulaması***

Hedef	C	A	R	V	E	R	Total
Su Girişi	1	1	3	4	2	1	12
Temizleme Tankı	3	2	1	5	5	2	18*
Enerji Merkezi	2	3	1	2	2	1	11

Görüldüğü gibi temizleme tankı en yüksek sayısal değere ulaşmış olup, burası en zayıf nokta olarak belirlenmiş olmaktadır (Federation of American Scientists, 2010).

Risk analizi konusunda geliştirilmiş ve kullanım alanı genişliği bakımından önde gelen yöntemlerin başında 2000 yılında, Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığının geliştirdiği (US Department of Defense, 2000) MIL_STD_882D standardı içerisinde yer alan "Risk Değerlendirme Matris Yöntemi"

dikkat çekmektedir. Bu standart 2012 yılında MIL_STD_882E olarak güncellenerek kullanım alanı yaygınlaştırılmıştır (US Department of Defense, 2012). Bu yöntemde, etkilenme şiddeti ve olasılık düzeyleri iki farklı tabloda gösterilmiş olup, üçüncü tabloda bu fonksiyonlar karşılaştırılarak risk düzeylerinin sınıflandırıldığı, risk değerlendirmeye yönelik risk matris tablosu oluşturulmaktadır (Bayraktar, Sahtiyancı ve Kuru 2019). Aşağıda tablo 6'da ifade edilen şiddet düzeyi, dört seviyede ele alınmış olup, katastrofik boyutta yıkıcı, kritik, sınırlı ve ihmal edilebilir olarak tanımlanmıştır.

Tablo 6: Şiddet Kategorisi

ŞİDDET KATEGORİSİ (Etkilenme Şiddeti)		
Şiddet Düzeyi (Önem Düzeyi)	**Kategori Düzeyi**	**Değerlendirme Kriterleri**
Katastrofik	**1**	**Çok sayıda can kaybı, Kritik tesislerin 30 gün ve daha fazla çalışamaması, Dönünş olmayan çevresel kayıplar, Binaların %50 den fazlasında ciddi hasar oluşması, toplam 10milyon USD mertbesinden yüksek finansal kayıp, Uluslararası destek ihtiyacı olması**
Kritik	**2**	**Sınırlı can kaybı, sakatlık ve/veya mesleki hastalıklar, Kritik tesislerin en az iki hafta çalışamaması, iyileştirilebilir çevresel kayıplar, toplam 1-10milyon USD finansal kayıp, ulusal düzeyde kapasite kullanımı ile aşılabilecek seviye. Binaların %25'inden fazlasında ciddi hasar oluşması.**
Sınırlı	**3**	**Kalıcı hasar bırakmayan sakatlık ve/veya mesleki hastalık, Kritik tesislerin en az bir hafta çalışamaması, Binaların %10'undan fazlasında ciddi hasar oluşması, hızlı normalleştirilebilen çevresel etkiler, toplam kayıp büyüklüğü 100.000-1milyon USD mertebesinde olan, Yerel düzeyde kapasite kullanımı ile aşılabilecek seviye.**
İhmal Edilebilir	**4**	**Acil İlkyardım düzeyinde müdahale gerektiren, kritik tesislerin 24 saat içerisinde faaliyete geçebilecekleri, Binaların %10'unu geçmeyen ciddi hasar, 100.000USD mertebesine kadar toplam kayıp söz konusu olan, Yerel düzeydeki olaylar**

Olasılık düzeyleri tablosunda ise, olasılık boyutu altı düzeyde açıklanarak; sıklıkla görülen, görülmesi muhtemel olan, ara sıra görülen, nadiren görülen, görülmesi muhtemel olmayan ve ihmal edilebilir ifadeleri ile tanımlanmıştır.

Tablo 7: Olasılık Düzeyleri

OLASILIK DÜZEYLERİ			
Tanım	**Düzey**	**Açıklaması**	**Beklenti Düzeyi**
Sıklıkla Görülen	A	Gerçekleşmesi sürekli olarak tekrarlanan olaylar	Sürekli Olarak Deneyimlenen
Görülmesi Muhtemel olan	B	Gerçekleşmesi sıklıkla olan olaylar	Sıklıkla Karşılaşılan
Ara Sıra Görülen	C	Gerçekleşmesi birkaç kez olan olaylar	Bir kaç kez oluşabilecek
Nadiren Görülen	D	Gerçekleşmesi nadir olarak görülen olaylar	Çok nadir olarak oluşabilecek
Görülmesi Muhtemel Olmayan	E	Gerçekleşmesi pek mümkün olmayan olaylar	Olma olasılığı var ama Mümkün görünmeyen
İhmal Edilebilir	F	Gerçekleşmiş olsa bile, değerlendirme dışı bırakılacak olan olaylar	Olsa bile, gözardı edilebilecek durumlar

Risk değerlendirme tablosunda, şiddet ve olasılık unsurları risk derecesini belirtecek şekilde bir matris biçiminde ifade edilmiştir. Yüksek, ciddi, orta, düşük ve ihmal edilebilir olarak sınıflanmış risk dereceleri ile risklerin sınıflaması kolaylıkla elde edilebilmektedir.

Tablo 8: Risk Değerlendirme Tablosu

RİSK DEĞERLENDİRME MATRİSİ				
Şiddet / Olasılık	Katastrofikboyutta yıkıcı 1	Kritik 2	Sınırlı 3	İhmal Edilebilir 4
Sıklıkla Görülen A	Yüksek	Yüksek	Ciddi	Orta
Görülmesi Muhtemel Olan B	Yüksek	Yüksek	Ciddi	Orta
Ara Sıra Görülen C	Yüksek	Ciddi	Orta	Düşük
Nadiren Görülen D	Ciddi	Orta	Orta	Düşük
Görülmesi Muhtemel Olmayan E	Orta	Orta	Orta	Düşük
İhmal Edilebilir F	İhmal Edilebilir			

Risk değerlendirme matris yöntemine benzer ve Afet ve acil duruma yönelik olarak kullanılan risk değerlendirme yöntemlerinden bir diğeri de 5x5 olarak tanımlanmış olan "L Matris" yöntemidir, sebep sonuç ilişkisini ifade eden bir yöntemdir (Özkılıç, 2005).

Temelde, olayın oluşma ihtimali ve olası şiddetin çarpımı ile elde edilen risk değerinin kullanıldığı bir yöntemdir. Bu yöntem sadece afet ve acil durum yönetiminde değil, birçok farklı konuda da fayda sağlamaktadır (Koltan, 2010). İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında ve bilgi teknolojileri konusunda da L Matris yönteminin kullanıldığı görülmektedir (Çeliktaş & Ünlü, 2018).

Tablo 9'da ifade edildiği gibi; Riskin oluşturabileceği sonuç, etki ve olasılığın çarpımı ile sınıflanarak "çok düşük, düşük, orta, yüksek veya çok yüksek" olarak, 1 ile 5 arasında ifade edilmektedir. Bunun sonucunda, elde edilen risk değeri çok düşük ise "önemsiz riskler", düşük ise "katlanılabilir riskler", orta ise "orta düzeydeki riskler", yüksek ise "önemli riskler", çok yüksek ise "katlanılamaz riskler" olarak 1 ile 5 arasında sınıflanmaktadır. Riskler ise sayısal olarak 1 ile 25 arasında değerlendirmeye tabi tutulmuştur (İskender vd, 2017).

Tablo 9: Matris Etki-Olasılık Tablosu

RİSK= ETKİ X OLASILIK		ETKİ (ŞİDDET)				
		ÇOK AZ ZARAR (1)	ÖNEMSİZ ZARAR (2)	ORTA ZARAR (3)	CİDDİ ZARAR (4)	ÇOK CİDDİ ZARAR (5)
OLASILIK	ÇOK AZ İHTİMALLE (1)	Çok Düşük(1)	Düşük(2)	Düşük(3)	Düşük (4)	Düşük (5)
	AZ İHTİMALLE (2)	Düşük(2)	Düşük (4)	Düşük (6)	Orta (8)	Orta (10)
	ORTA İHTİMALLE (3)	Düşük(3)	Düşük (6)	Orta (9)	Orta (12)	Yüksek (15)
	BÜYÜK İHTİMALLE (4)	Düşük(4)	Orta(8)	Orta (12)	Yüksek (16)	Çok Yüksek(20)
	KESİNLİKLE (5)	Düşük (5)	Orta (10)	Yüksek(15)	Çok Yüksek(20)	Çok Yüksek(25)

Bir diğer tablo olan risk değerlendirme ve eylem tablosunda da risklerin boyutu ve yapılması gereken aksiyonlar belirtilmiştir. Risk seviyeleri, önemsiz riskler, katlanılabilen riskler, orta düzeydeki riskler, önemli riskler ve katlanılamaz riskler olarak tanımlanmıştır.

Tablo 10: Risk Değerlendirme ve Eylem Tablosu

RİSK SEVİYESİ	SONUÇ	EYLEM
ÇOK YÜKSEK	**KATLANILAMAZ RİSKLER (20-25)**	Belirlenen risk kabul edilebilir bir seviyeye düşürülünceye kadar iş başlatılmamalı, eğer devam eden bir faaliyet varsa derhal durdurulmalıdır. Gerçekleştirilen faaliyetlere rağmen riski düşürmek mümkün olmuyorsa, faaliyet engellenmelidir.
YÜKSEK	ÖNEMLİ RİSKLER **(15-16)**	Belirlenen risk azaltılıncaya kadar iş başlatılmamalı eğer devam eden bir faaliyet varsa derhal durdurulmalıdır. Risk işin devam etmesi ile ilgiliyse acil önlem alınmalı ve bu önlemler sonucunda faaliyetin devamına karar verilmelidir.
ORTA	**ORTA DÜZEYDEKİ RİSKLER (8, 9, 10, 12)**	Belirlenen riskleri düşürmek için faaliyetler başlatılmalıdır. Risk azaltma önlemleri zaman alabilir.
DÜŞÜK	**KATLANILABİLİR RİSKLER (2, 3, 4, 5, 6)**	Belirlenen riskleri ortadan kaldırmak için ilave kontrol tedbirlerine ihtiyaç olmayabilir. Ancak mevcut kontroller sürdürülmeli ve bu kontrollerin sürdürüldüğü denetlenmelidir.
ÇOK DÜŞÜK	**ÖNEMSİZ RİSKLER (1)**	Belirlenen riskleri ortadan kaldırmak için kontrol tedbirleri planlamaya ve gerçekleştirilecek faaliyetlerin kayıtlarını saklamaya gerek olmayabilir.

Bir diğer önemli analiz yöntemi olan INFORM (Index for Risk Management) Risk Analizi yaklaşımı ise Avrupa Birliği inisiyatifi tarafından, risk değerlendirme konusunda bilimsel bir destek sağlamak amacıyla Avrupa Komisyonu'nun Ortak Araştırma Merkezi (JRC) tarafından hazırlanan rapor vasıtası ile 2015 yılında literatüre girmiştir. Proaktif bir yaklaşımı öngören bir bakış açısı ile hazırlanmış bir yöntemdir. Hızla kullanım alanı yaygınlaşan INFORM; Avrupa İnsani ve Sivil Koruma Ofisi (ECHO), insani İşler Koordinasyon Ofisi olan OCHA, Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı (DFID), Dünya Gıda Programı (WFP) ve ABD Dışişleri Bakanlığı ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) gibi kuruluşlar tarafından da yararlanılan bir araç olarak güncelliğini korumaktadır (Marin-Ferrer, Vernaccini, & Poljansek, 2017).

Bu yaklaşımda risk kavramı üç boyut ile ifade edilmektedir. Tablo 11'de ifade edildiği gibi;

- Tehlikeler ve maruz kalma (olabilecek olumsuz olaylar ve bunlara maruz kalma);
- Hassasiyet-Kırılganlık (tehlikelere karşı kırılganlık ve duyarlılık);
- Olası afet ve/veya acil durum ile başetme/mücadele kapasitesi eksikliği (afetin vurucu etkisini azaltabilecek kaynakların eksikliği).

Risk, boyutların eşit olarak ele alındığı çarpımsal bir denklem ile ifade edilir.

Risk= (Tehlikeler ve maruz kalma)1/3 X (Hassasiyet-Kırılganlık)1/3 X (Olası afet ve/veya acil durum ile baş etme-Mücadele kapasitesi eksikliği)1/3

Tablo 11: INFORM Risk Kavramı

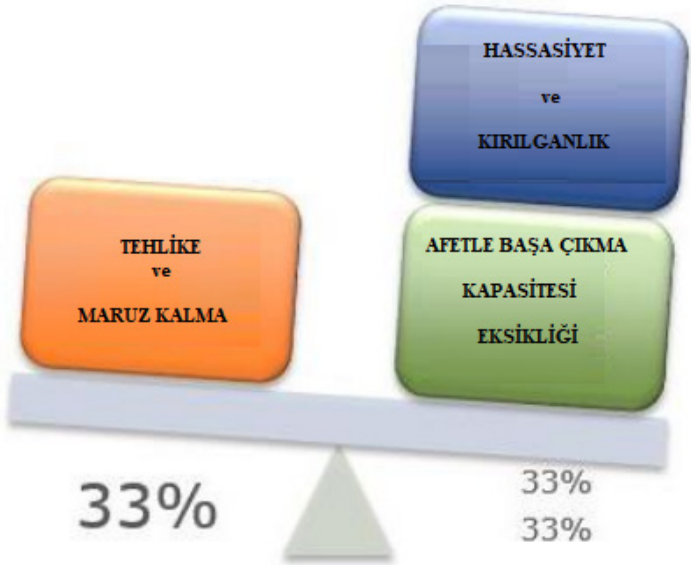

INFORM risk analizi modeli, 54 farklı göstergeyi bir araya getirerek bir risk skoru oluşturan çok katmanlı bir yapıdır. Üç boyutta riski inceler, bununla birlikte her boyut da iki alt risk kategorisinden oluşmaktadır (Tablo 12).

RİSK	INFORM					
BOYUTLAR	Tehlike ve Maruz Kalma		Hassasiyet - Kırılganlık		Başetme Kapasitesi	
KATEGORİLER	Doğal	İnsan Kaynaklı	Sosyo-Ekonomik	İncinebilir Nüfus	Kurumsal	Altyapı
BİLEŞENLER	Deprem Tsunami Sel	Çatışma ve Şiddet Kaynaklı	Eşitsizlik Yardıma Bağlı Olma Kalkınmada Geri Kalmışlık	Yerinden Edilmiş İnsanlar Diğer İncinebilir Gruplar	Risk Azaltma Yönetim	İletişim Fiziksel Altyapı Sağlık Sistemine Erişim

Tablo 12: INFORM Risk Modeli

Tablo 12'de ifade edilen bileşenler, birçok alt başlıktan oluşan bir yapının ana başlığı olarak belirtilmiştir. Bu modelin en önemli karakteristik özelliği ise; bileşenlerin alt gruplarında yer alan maddelerin ve göstergelerin, çeşitli risk ve benzeri değerleme raporlarındaki sayısal sonuçların ilgili kısımlara işlenerek, tüme varım yaklaşımı ile risk kategorilerinin analizinin yapılmasıdır (Marin-Ferrer, Vernaccini, & Poljansek, 2017).

Yukarıda irdelenen tüm risk analiz yöntemleri farklı yaklaşımlar sergilese de temelde sayısal sonuç üretmeyi hedefleyen ve değişik yollardan aynı amaca ulaşan yöntemlerdir. İhtiyaçların ve kullanım alanlarının farklılığı böyle bir çeşitliliğin oluşmasının ana sebebidir. Farklı risk analizi yöntemlerinin kullanım alanlarının ve sektörel ihtiyaçların artarak devam etmesi, bu alandaki farklı çalışmaların ortaya konmasına zemin hazırlamaktadır.

ZARAR AZALTMA ANALİZİ VE PLANLAMASI

Zarar azaltma (ZA) kavramı (mitigation) bütünleşik afet ve acil durum yönetim yaklaşımının en temel parçalarından birini temsil eder. Genellikle, risk azaltma ve zarar azaltma ifadeleri birbirine karıştırılan ve doğru bir şekilde konumlandırılamayan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Risk azaltma; riskin yol açabileceği zararları mümkünse ortadan kaldırmak veya en az düzeye indirme faaliyetlerini tanımlar. ZA ise; risk azaltma ile etkisi en az düzeye indirilmiş olan olumsuz etkinin vereceği zararları kısa ve uzun vadede, yapısal ve yapısal olmayan yöntemler ile planlayarak, azaltılmış olan riskin zara verme kapasitesini azaltmayı hedefleyen bir kavramdır. Bir başka deyişle, eğer yaşanılan olumsuz durum risk azaltma ile ortadan kaldırılabiliyor ise zarar azaltma faaliyetine ihtiyaç olmaz (Sözen vd, 2005).

ZA ile ilgili olarak özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan çalışmalar, bu konuda literatürün gelişmesini hızlandırmıştır. ZA, afet ve/veya acil durumdan kaynaklanabilecek zararların insanlar ve mülkler üzerindeki etkilerini önlemek ve olası zararları azaltmak üzere yapılan her türlü faaliyeti kapsar (Tezer, Olkay, Terzi, & Okumuş, 2013). ZA çalışmaları, mutlaka stratejik bir planlama süreci içerisinde belirlenip, aynı zamanda afet öncesi dönemde gerçekleştirilecek bir faaliyettir (Taştan & Aydınoğlu, 2015). ZA faaliyetleri bir plan dâhilinde gerçekleştirilir. Buradaki temel nokta ise öncelikli olarak maruz kalınan riske göre bir zarar azaltma planlaması yapmaktır (Sözen, Unal, & Okay, 2005). Bir başka deyişle ZA planlaması, doğru bir biçimde yapılmış risk analizi çalışmasının üzerine inşa edilecek bir faaliyettir. ZA planlama çalışmaları belirli bir hiyerarşik düzen içeresinde uygulanmalıdır. Öncelikli olarak tehlike ve risk anali-

zi doğru bir şekilde tamamlandıktan sonra, öncelik sıralamasına göre her bir risk için ayrı olarak ZA planlaması yapılmalıdır. Aşağıda şekil 1'de ifade edildiği gibi bir analiz silsilesi ile uygun ZA stratejisinin belirlenmesi gerçekleştirilir (Söylemez, İlki, & Okay, 2021).

Şekil 1: Zarar Azaltma Planlaması Süreci

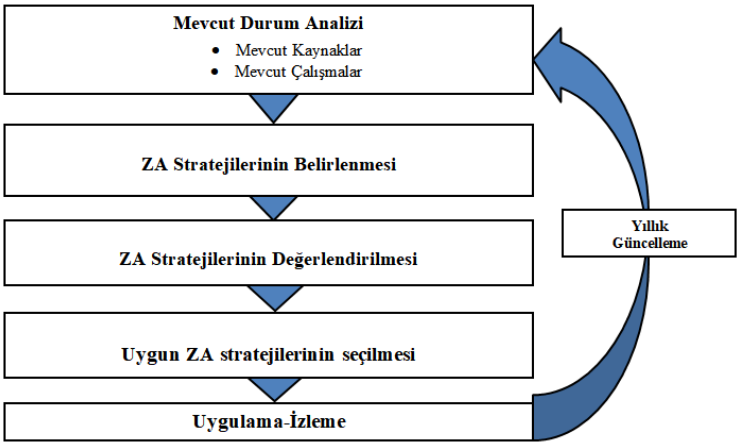

Mevcut durum analizi bu çalışmanın ilk adımını oluşturmaktadır. İnsan, malzeme, ekipman, bina/altyapı, veri/bilgi ve finans kaynakları ile bu konuda yapılmış mevcut faaliyetler belirlenir. Buradaki amaç, kurumsal kapasite ve yeteneğin ortaya çıkarılmasıdır. Daha sonra bu veriler ışığında ZA stratejilerinin belirlenmesi aşamasına geçilir. Yapısal ve yapısal olmayan ZA faaliyetleri, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları bu aşamada yapılacak olan temel faaliyetlerdir. ZA stratejilerinin değerlendirme kısmında ise, Birleşik devletler acil durum yönetimi ajansı tarafından geliştirilmiş ve uygulanmaya devam etmekte olan, SSECTIK (Sosyal, Siyasi, Ekonomik, Çevresel, Teknik, İdari, Kanuni) olarak ifade edebileceğimiz ve kısaca STAPLEE (Social, Technical, Administrative, Political, Legal, Economic, Environmental) olarak tanımlanmış analiz yöntemi kullanılmaktadır. Burada ZA eylemini değerlendirmek için yukarıda verilen Sosyal, Siyasi, Ekonomik, Çevresel, Teknik, İdari, Kanuni olmak üzere yedi kategori irdelenir (Coppola, 2011). Bu değerlendirme süreci sonunda ZA öncelikleri belirlenerek uygun stratejiler belirlenir. Son aşamada ise uygulamaya koyma ve yıllık izleme faaliyetleri yer almaktadır. Hiyerarşik yapıda yer alan her bir adım için tanımlanmış

olan çalışmalar, form, anket veya derinlemesine mülakat gibi farklı yöntem ve yaklaşımlar kullanılarak gerçekleştirilebilir. Bu çalışma vasıtasıyla ZA planlama faaliyetleri belirli bir sistematik dâhilinde gerçekleştirilmiş olur bunun yanı sıra düzenli izleme çalışmaları ile de sürekliliği temin edilebilir (Özdamar & Kadıoğlu, 2008).

RİSK AZALTMA VE ZARAR AZALTMA DEĞERLENDİRMESİNE YÖNELİK ENTEGRE BİR ANALİZ YÖNTEMİ ÖNERİSİ

Risk ve zarar azaltma çalışmaları birbirini takip eden bir yapıya sahip olmakla birlikte, sayısallaştırma ve yorumlamaya yönelik olarak tasarlanmış yapılardır. Dolayısıyla, çalışma esnasında yapılacak bir değişiklik hem diğer bileşenleri hem de sistemin kendisini etkileyecektir. Bu bakış açısıyla; bütünü oluşturan tüm bileşenlerin birbirleriyle ve sistemin kendisiyle etkileşimde olduğu bir ekosistemin varlığı da söz konusu olmaktadır (Yaman & Ayrancı, 2020).Bu kapsamda her iki çalışmanın daha pratik ve entegre olarak düzenlenmesi, uygulamaya yönelik olarak büyük kolaylık sağlayabilir. Buradaki temel yaklaşım, risk analizi ve ZA çalışmalarında kullanılan yöntemlerin, sentezlenerek ve yerelleştirilerek kompakt ve kolay uygulanabilir bir formata evirilmesidir. Amaca yönelik olarak yeniden düzenlenen adımlar ve aynı şekilde birçok formun da sentezlenerek yeniden tasarlanması sonucunda aşağıda yer alan analiz ve değerlendirme yapısı oluşturulmuştur. Bileşenlerin fonksiyonelliğini daha yüksek derecede değerlendirme imkânı sunacak olan bu yaklaşım, literatüre farklı bir katkı sağlayacaktır. Yüksek Fonksiyonlu Risk ve Zarar Azaltma Analizi (High Function-Risk and Mitigation Analysis- HF-RMA) olarak ifade edilebilecek olan bu yaklaşım, Tablo13'te gösterilen temel adımlar altında, Tablo14 ve Tablo 15'te ifade edilmiş formlardan oluşmaktadır.

Tablo 13: HF Risk ve ZA Analizi Adımları

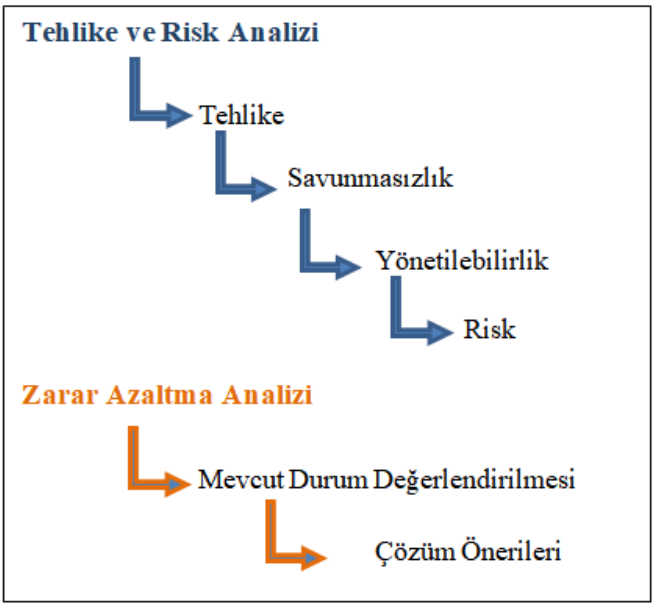

TEHLİKE															
Tehlike Adı	Tehlikenin kaç yıl içinde gerçekleşmesini bekliyorsunuz			Tehlike ne kadar ciddi? Potansiyel olarak ne kadar zarar verebilir?			Tehlike ne kadar sürebilir?			Tehlikenin Gerçekleşme zamanı		Tehlike önceden tahmin edilebilir mi?		Toplam	Toplam /5
Tehlike yeri	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	10	5		
	5 yıl	10 yıl	20 yıl	Çok	Orta	Az	>2 hft	>1 hft	Gün	Her An	Mevsimsel	Hayır	Evet		

SAVUNMASIZLIK																											
Tehlike Adı	İnsan Üzerine Etki						Mekan ve Çevre Üzerine Etki												Ekonomik Etki						Toplam	Toplam / 8
0	Mukim Nüfus/ Vatandaş Üzerine Etkisi			İncinebilir Nüfus Üzerine Etkisi			Tarihi ve Kültürel Miras Üzerine Etkisi			Kritik Tesisler Üzerine Etkisi			Özel Tesisler Üzerine Etkisi			Çevre Üzerine Etkisi			Üretim ve/veya Hizmet Üzerine Etkisi			Makroekonomi Üzerine Etkisi				
Tehlike Yeri	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1		
	Y	O	D	Y	O	D	Y	O	D	Y	O	D	Y	O	D	Y	O	D	Y	O	D	Y	O	D		

YÖNETİLEBİLİRLİK																										
Tehlike Adı	Mevcut Kurumsal Afet ve Acil Durum Yönetim Planları ve ya İş Sürekliliği Yönetimi planları ne düzeyde			Mevcut Kurumsal Afet ve Acil Durum Yönetim Planları ve ya İş Sürekliliği Yönetimi planları Standartları ne düzeyde			Güncel Mevzuat Yeterli mi?			Kurumsal İNSAN KAYNAĞI ne düzeyde			Kurumsal EKİPMAN KAYNAĞI ne düzeyde			Kurumsal MALZEME KAYNAĞI ne düzeyde			Afet ve Acil Durum Yönetimine ilişkin EĞİTİM Standartları ne düzeyde			Kamu bilinci ve farkındalığı ne düzeyde			Toplam	Toplam/8
0																										
Tehlike Yeri	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1	10	5	1		
	iyi	Orta	Zayıf	iyi	Orta	Zayıf	iyi	Orta	Zayıf	iyi	Orta	Zayıf	iyi	Orta	Zayıf	iyi	Orta	Zayıf	iyi	Orta	Zayıf	iyi	Orta	Zayıf		

Tehlike Adı	RİSK				
Tehlike Yeri	Tehlike Puanı [T]	Savunmasızlık Puanı [S]	Yönetilebilirlik Puanı [Y]	Risk	R= (TxS) / Y

Tablo 14: HF Risk Analizi Tablosu

Tablo 14'de belirtilen yapı, INFORM başta olmak üzere diğer risk analiz yön-

temlerinden esinlenerek oluşturulmuşsa da özellikle savunmasızlık kısmında çevre, kültürel miras ve makroekonomik etkiler ayrı şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca kritik ve özel tesis ayrımı yapılarak çalışma detaylandırılmıştır. Bu düzenlemenin temel nedeni, afet yönetimi döngüsünün ileri aşamalarında yapılacak olan tüm iyileştirme çalışmaları için gerekli veri tabanının oluşmasının sağlanmasıdır. Bilindiği üzere iyileştirme çalışmalarında, iyileştirme stratejilerinin belirlenmesi aşamasında insan, çevre ve makroekonomik etkiler temel değerlendirme kriterleri olarak yer almaktadır. Yönetilebilirlik bileşeninde ise öncelikle kaynak yönetimi başlığı altında, insan, ekipman ve malzeme bilgileri eklenerek, afet ve acil durum yönetimi planlaması yanında iş sürekliliği yönetim planlaması da yönteme dahil edilmiştir. Burada amaç yapılan çalışmadan elde edilecek veri ve bilgilerin afet ve acil durum planı ve iş sürekliliği planlarına kolay bir şekilde entegre edilmesini temin etmektir.

Tablo 15'te gösterilmiş olan ZA analizine yönelik olarak kompakt bir formatta hazırlanmış doküman ise; FEMA'nın kullanmış olduğu daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Afet Yönetim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İTÜ-AYM) tarafından yerelleştirilmiş SSEÇTİK kriterlerinin de yer aldığı, ZA çalışmalarının tüm adımlarını kapsayan bir yapıyı sergilemektedir. Bu değerlendirme yöntemi İTÜ–AYM'nin gerçekleştirdiği saha uygulamalarında da kullanılarak test edilmiştir (İskender vd, 2017).

Burada öncelikli olarak durum değerlendirmesi ve konuyla ilgili yapılmış çalışmalar sorgulanmaktadır. SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analizi ile durumun çok boyutlu olarak tespit edilmesini sağlar. Bu bilgiler ışığında olası en kötü senaryo üretilmek suretiyle, daha sonraki adımlar için nitelikli bir öngörü altyapısı sağlanmış olur. Son olarak kısa ve uzun vadede yapılabilecek faaliyetler SSEÇTİK süzgecinden geçirilerek önceliklendirilmesi gereken hususlar ile uygulanmaya yönelik eylemler için net bir sonuca varılmış olur.

Tablo 15: HF ZA Değerlendirme ve Çözüm Önerileri Tablosu

ZARAR AZALTMA MEVCUT DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ

KURUM ADI :
TEHLİKE :
RİSK DERECESİ :
Bina/Tesis/Yetki Alanı/Bölge :

1. NELER YAPILDI ve NELER MEVCUT
2. NELER YAPILMADI, NELER EKSİK? NEDEN YAPILAMADI? KARŞILAŞILAN SORUNLAR ve ENGELLER

TEHLİKE	İÇ FAKTÖRLER		DIŞ FAKTÖRLER	
	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler

MEVCUT DEĞERLENDİRMEYE GÖRE EN KÖTÜ SENARYO:

ZARAR AZALTMA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. **KISA VADEDE** NELER YAPILABİLİR ? ÇÖZÜM ÖNERİLERİ :	1. **UZUN VADEDE** NELER YAPILABİLİR ? ÇÖZÜM ÖNERİLERİ :

Kısa vadeli çözümler: (SSEÇTİK Kriterlerine Uyumluluk)

Zarar azaltmak için çözüm önerisi	Siy	Sos	E	Ç	T	İ	K	Tahmini Maliyet
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Uzun vadeli çözümler: (SSEÇTİK Kriterlerine Uyumluluk)

Zarar azaltmak için çözüm önerisi	Siy	Sos	E	Ç	T	İ	K	Tahmini Maliyet
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

SSEÇTİK: **S**iy-Siyasi, **S**os-Sosyal, **E**-Ekonomik, **Ç**-Çevresel, **T**-Teknik, **İ**-İdari, **K**-Kanuni

Sonuç

Tehlike, risk ve zarar azaltma kavramları ve bunların birbirleri ile olan etkileşimleri ile ilgili olarak literatürde farklı yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Zaman içerisinde sektörlerin veya çalışma alanlarının kendi dinamiklerine göre değişen boyutlarda söz konusu bu kavramlar ele alınarak, ihtiyaca yönelik uygun çözümler üretilmiştir. Benzer çalışmalar günümüzde de önemini arttırarak devam etmektedir. Özellikle afet ve acil durum yönetimi konusu, risk ve zarar azaltma kavramları için bir laboratuvar olma özelliğini sürdürmektedir. Afet yöntemi boyutunda, bugüne kadar tehlike, risk ve zarar azaltma ile ilgili yöntem ve yaklaşımların değerlendirmesinin kısa özeti yukarıda yapılmıştır. Özellikle Sendai benzeri uluslararası inisiyatiflerin de devreye girmesi ile hem uluslararası hem de ulusal düzeyde konuyla ilgili bir takım faaliyetlerin yürütülmesi teşvik edilmiştir.

Bu kapsamda yapılacak çalışmalar için de birçok farklı yöntemler ve yaklaşımlar üretilmiştir. Bu yaklaşımların birçoğunun uzun ve detaylı, aynı zamanda iyi bir uzmanlık düzeyi gerektiren bir formatta olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki hem kamu, hem özel sektör hem de STK'larda bu tür çalışmalar için gerekli yetkin ve deneyimli personel eksikliği çok sık karşılaşılan bir durumdur.

HF R&ZA yöntemi, multidisipliner bir gözle hazırlanmış, il boyutundan, kurum düzeyine kadar kolay uygulanabilen, sektörlere göre hızlı adapte edilmesi mümkün olan bir yaklaşımdır. Bunun yanı sıra bütünleşik afet ve acil durum yönetimi döngüsünün bir diğer önemli görev alanı olan iyileştirme faaliyetlerinde kullanılmak üzere; insan, çevre, makroekonomi ve kültürel varlıklar bileşenleri ile bu çalışmalara veri oluşturması bakımından da ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu yöntem ile tanımlı bileşenler kullanım alanına göre uzman gözetiminde uyarlanabilir ve yerelleştirilebilir.

Dolayısıyla hem pratik ve hızlı uygulanabilir bir seçenek olması sebebiyle hem de ileri düzey uzmanlık ihtiyacı duymayan bir altyapıya olması sebebiyle, HF R&ZA yaklaşımının literatüre yeni bir bakış açısı kazandırma konusunda katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Kaynaklar

Asian Disaster Preparedness Center. (2005). *Integrated Flood Risk Management in Asia.* ADPC.

Barnes, E. (2010). *CARVER Matrix: Tactical Target analysis.* Retrieved 10 10, 2021, from https://gaijinass.com: https://gaijinass.com/2010/03/11/carver-matrix-tactical-target-analysis/

Bayraktar, H., Sahtiyancı, E., & Kuru, A. (2019). Risk Değerlendirme Matris Yöntemi Kullanarak Okullarda Deprem Kaynaklı Yapısal Olmayan Risklerin Olası Etkilerinin Belirlenmesi. *Afet ve Risk Dergisi 2/2* , 128-152.

Coppola, D. (2011). *Introduction to International Disaster Management.* Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier.

Çeliktaş, B., & Ünlü, N. (2018). Risk Değerlendirme Karar Matrisi Yöntemi Kullanarak Örnek Bir Risk Değerlendirme Raporunun Oluşturulması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 483-504.

DRMKC . (2017). Understanding disaster risk: risk assessment methodologies and examples. In D. R. (DRMKC), *Science for Disaster Risk Management* (pp. 38-130). Disaster Risk Management Knowledge Centre (DRMKC).

Fay, J. (2007). *Encyclopedia of security management* . Butterworth-Heinemann. ISBN 0-12-370860-5.

Federation of American Scientists. (2010, 3). *Target Analysis Procces.* Retrieved 10 8, 2021, from https://irp.fas.org: https://irp.fas.org/doddir/army/fm34-36/appd.htm

Heijmans, A., & Victoria, L. (2001). *Citizenry-based and development-oriented disaster response.* Centre for Disaster Preparedness and Citizens' Disaster Response Centre.

İskender, H., Yirmibeşoğlu, F., Yaman, F., KAhya, C., & Trabzon, L. (2017). *Marmara Ereğlisi İlçesinde, Enerji Depolama Ve Üretim Alanı Planlamasına Yönelik Teknik Ve Ekonomik Fizibilite Raporu.* İstanbul: İTÜ Afet Yönetimi Ar-Uyg Merkezi.

Koltan, A. v. (2010). Risk Değerlendirmede Kullanılan L Tipi Karar Matrisi Yönteminin İşçi Sağlığı Uygunluğunun Değerlendirilmesi. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergis*, 38-43.

Marin-Ferrer, M., Vernaccini, L., & Poljansek, K. (2017). *INFORM Index for Risk Management.* Luxembourg: European Commission Joint Research Centre (JRC).

Özdamar, E., & Kadıoğlu, M. (2008). *Afet zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri.* Ankara: JICA.

Özkılıç, Ö. (2005). *İSG Yönetim Sistemleri ve Risk Değerlendirme.* Ankara: TİSK.

Shook, G. (1997-21/1). An Assessment of Disaster Risk and its Management inThailand. *Disasters*, 77-78.

Söylemez, T., İlki, A., & Okay, N. (2021). AFY 512 - Risk ve Zarar Azaltma Esasları ve Uygulamaları. *Yüksek Lisans Ders Notları*. İstanbul: İTÜ Afet Yönetim Enstitüsü, Afet Yönetimi Anabilimdalı.

Sözen, S., Piroglu, F., Söylemez, T., Şner, S., & Okay, N. (2005). *Acil Durum Yöneticileri için Zarar Azaltma Yöntemleri.* İstanbul: İTÜ Yayınları.

Sözen, S., Unal, Y., & Okay, N. (2005). *Zarar Azaltma İlkeleri El Kitabı.* İstanbul: İTÜ Yayınları.

Taştan, B., & Aydınoğlu, A. Ç. (2015). Çoklu Afet Risk Yönetiminde Tehlike Ve Zarar Görebilirlik Belirlenmesi İçin Gereksinim Analizi . *Marmara Coğrafya Dergisi* , 366-397.

Tezer, A., & Türkoğlu, H. (2008). Zarar azaltma ve Şehir Planlama. In JICA, *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* (pp. 59-71). Ankara: JICA.

Tezer, A., Olkay, N., Terzi, F., & Okumuş, G. (2013). *Bayrampaşa İlçesi'nde Afet Risk Yönetiminde Mekânsal Planlamanın Entegrasyonu İçin Risk Analizi ve Zarar Azaltma Önerileri.* İstanbul: İTÜ.

US Department of Defense. (2000). *Standart Practice for safety Systems MIL_STD_882D.* Washington: Department of Defense of US.

US Department of Defense. (2012). *Standert Practice for System Safety MIL_STD_882E.* Washington: US Department of Defense.

Yaman, F. (2020, 5). Ulusal Afet ve Acil durum Yönetimi için Yeni Bir Yönetim Yaklaşımı Modeli Önerisi. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.

Yaman, F., & Ayrancı, E. (2020). The Role Of Human Resources Management Within Business Continuity. In A. P. KALKAN(ed), *Human and Business Oriented Academic Research* (pp. 84-95). İstanbul.

Online Workshop Experience on Architectural Representation in The Pandemic Period

Aslan NAYEB[1],

Havva Beril BAL[2],

İrem BEKAR[3]

Introduction

The COVID-19 disease caused by the coronavirus (SARS-CoV-2), turned into a global epidemic in a short time, and this has led to significant changes in education systems. In the face of this extraordinary situation, it was decided by the Higher Education Institution in Turkey that after the compulsory 2-week break given to face to face education on 12 March 2020, education will be provided through distance education through digital platforms.

Distance education is defined as the education method carried out in situations where there is a space and time difference between the learner and the learning resources (1). The rapid transformation of formal education into distance education, especially when Covid-19 started, has made it difficult for students to adapt to the process. For this reason, students experienced a decrease in motivation due to the lack of face-to-face interaction in the distance education process (2). In face-to-face education, thoughts and feelings are conveyed and understood much better in the student-teacher relationship, and a more suitable environment for learning is created, while in distance education, people who have not developed independent working skills may experience problems in the adaptation process (3). It has been observed that the lack of knowledge and skills of students, many of whom have had distance education experience for the first time, reduce their motivation to lessons. Yolcu (2020) states that in the transition process to distance education, everyone initially focused on the conduct of the courses; however, he argued that it would be a more appropriate approach for students to take measures to address their concerns about distance education and increase their readiness.

---

1 Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

2 Öğr. Gör., Avrasya Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

3 Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

Due to the unique structure of architecture and design-based departments, the distance education model has brought some problems in the adaptation process (4,5). Along with distance education, studio education, in which students' sought solutions through trial were also disrupted, face-to-face communication between the instructor and the student was interrupted and communication gaps occurred. All these reasons made it difficult to integrate architecture and design-based education into the digitalizing process with covid-19 (5). For this reason, the trainers started to look for new ways in education methods to continue the process remotely in order for the students to adapt to the process easily and not have any difficulties.

The study is about an online workshop experience, which was carried out in order to ensure the adaptation of students to the distance education process and to increase their motivation. Workshops are flexible activities that are planned prior to but are also likely to be modified during their constructed stages (6). The most important aim of workshops, which are quite diverse in terms of participants, method and duration, is to exchange ideas in a free environment and to provide more creative environments accordingly (7). During the Covid-19 process, a workshop was held with the students of the Department of Interior Architecture of Avrasya University in order to ensure that the students do not break away from the educational environment, their relationship with the instructors and other students, and to prepare a ground for them to adapt to the process. Within the scope of the workshop, which was held with the participation of 20 students and 3 academicians, the 'representation' method, was determined as the subject. In this direction, leading architects and their designs in the history of modern architecture were discussed. Structures that have an important place in the history of modern architecture were expressed in different ways by students and different forms of presentation emerged. Thus, in the process of producing representation, it was aimed to increase the understanding and awareness relationship between students and structures and to facilitate the adaptation of this application to the transition of students to distance education in design education.

Architectural Representation

According to Akın (1986), representation is expressing or describing an idea with a term, character, symbol or similar things, but also envisioning, describing or presenting it. It is defined as a tool that can replace a living or inanimate entity, a situation, an object, an emotion, an intuition, a fact or a thought and convey that reality, albeit relatively, in the best way (8). The symbolic structure of the representation is due to its role as an intermediary. Representation as a symbol should

refer to a real object, situation, action or their by-products (9).

In order to understand reality, human beings 'represent' their understanding of this reality in the mind or in a non-mind environment. In other words, people resort to representations to make concepts visible and communicate. In this context, representation provides the concretization of thought. Representations are necessary for the development, transformation and export of thought during the act of designing.

The representations used in the design are visual or verbal-based and emerge as a result of the application of the tool, environment and technique. The designer can create new and different ways of design by using different representation methods. In addition to being the indicator of the object, its existence as a formation that embodies the thought makes it possible to establish a connection between physical and intellectual levels. At this point, while representing the idea of design on the one hand, it also exists with its unique stance and structure on the other hand (10).

Visual representation methods include sketches, diagrams, models, photographs, films, videos, body movements, technical and perspective drawings, while words, sentences, definitions, criticism, discussion, theory and programming constitute verbal representation methods. While the sketch, which is among the representation types, provides the concretization of the thought in the mind during the design process, the technical drawings including the plans, sections and views reveal the physical features of the design. Model, on the other hand, is a representation tool used during and after the design process, making it easier for both the designer and other people to perceive the product (11,12). The formation of representations makes it easier for the designer to clarify the image and design decisions in his mind and to transfer them to the people opposite. (11). Each representation that presents a transformed state of lived and existing reality has its own language and presentation form (11,13).

Representation is a mechanism of understanding as well as narration. While trying to represent reality, the mind uses mechanisms such as simplification, reduction, simile, and metaphor. Representation selects some components from a complex and infinite structure in the context of the concept it deals with and tries to describe their relations (14)

Representations have various properties such as diversity, cohesion, functionality, abstraction, and organization. The most important of these are abstraction and organization. Akın 1986, expresses the organizational feature of representations by the fact that representation creates something completely new and reality for design, that representations replace the real object during the design process,

and that the designer's thoughts, form or new forms that he will create are realized through representation. Abstraction, on the other hand, is the main mechanism that transforms an idea into a communicable message, as stated by Kalay (2004), and extracts the meaning of the message and filters it by drawing attention to its important features. A high degree of abstraction makes communication more efficient and helps the receiver focus on the parts of the message that the architect deems most important.

The other function of representation is to explain the object, thought, and image it represents and to explain it to others. However, the level and type of knowledge vary according to the form of representation, and each illuminates a different point. While one supports the idea from a conceptual point of view, the other gives information in a purely technical sense.

While architectural representation embodies the mental, abstract design thought in a material environment, it separates the concrete architectural object from some of its quantities and qualities in order to carry out intellectual operations, and reduces it to a more abstract environment compared to its original environment. This situation, which is defined by the duality feature of architectural representation, accompanies the entire development process from the beginning of design thought. Representations that play an important role in the externalization of design thought during the design process also ensure that the design is transferred to the other party at the end of the process. In this sense, representation replaces a mediator as a form of expression.

Representation can be created in many different ways such as examining and transferring the constructed structures to the graphic environment, reproducing various drawings of the structure, making a new model of the structure, modeling the structure in a computer environment.

Method

The study is about a workshop experience held during the Covid-19 pandemic with the students of the Department of Interior Architecture of Avrasya University in order to adapt the students to the distance education process and increase their motivation. Within the scope of the "Architectural Representation" themed workshop, leading architects in the history of modern architecture and five structures designed by them were chosen. During the workshop, the students, who performed representation works for the buildings of different architects every week presented their designs through online meetings. In line with the criticisms they received, they developed and delivered their representation works. The buildings that have an important place in the history of modern architecture are expressed

in line with the different perspectives of the students. The students experienced a different form of presentation. The students took an active role in the workshop, which lasted approximately one month. The study was carried out in three basic stages: pre-workshop, workshop and evaluation (Figure 1).

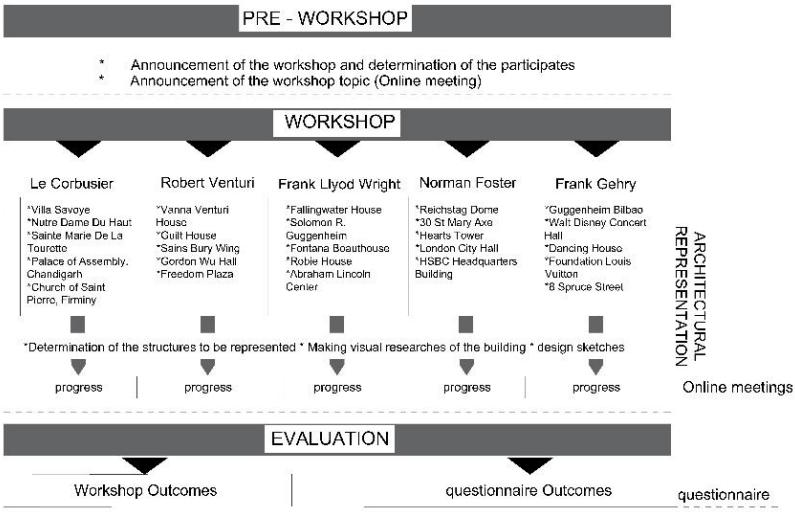

Figure 1. Stages of research

Pre-workshop

The purpose of the pre-workshop phase consists of determining the students who will participate in the workshop and informing the students about the workshop process and its subject. First of all, the workshop announcement was made on the online platform and student applications were received. After the students who will participate in the workshop were determined, an online meeting was held with the students and briefings were made on the subject of 'architectural representation' by the workshop coordinators and examples were shown.

Workshop

Within the scope of the workshop, leading architects and their designs in the history of modern architecture were discussed. In this context, five architects who left their mark on different periods of architecture history and five different structures belonging to each architect were determined. The workshop process

took place in five steps for each architect. These were;

- Announcement of the architect and structures
- Determination of the structure to be represented by the student
- Visual research of the building
- Making Design-Representation Sketches
- Critical and Development meetings

The students first determined the visuals by conducting research on the given architects and their structures. Afterwards, they presented these images to the workshop coordinators in the online meetings organized by abstracting them within the 15x15cm area given to them or by drawing the parts they wanted to highlight in the image and received criticism (Figure 2).

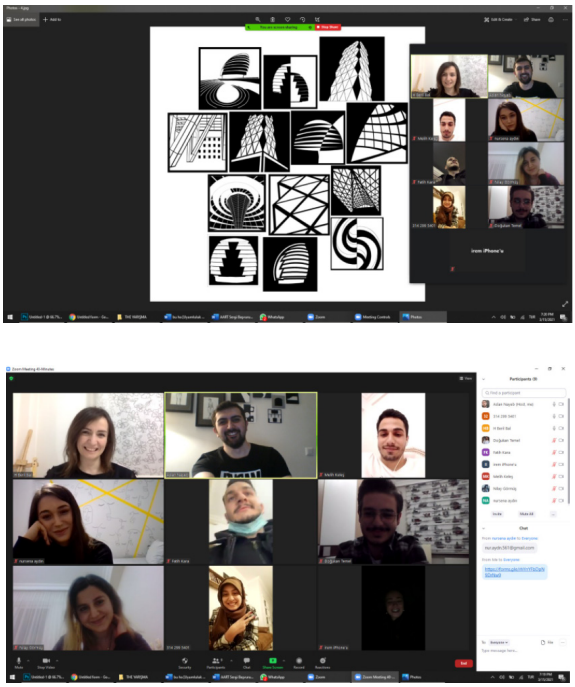

Figure 2. Images from the online meetings

The students who developed their representation work in line with the criticisms they received submitted their work at the end of a week. This process was carried out for one week for each architect and was completed in five weeks in total by organizing online meetings at the end of each week.

Data collection and analysis

First of all, architects and structures were announced to the students to be represented. Students made researches about the given architects and their structures and determined the visuals of the building. Based on the images students determined, they carried out sketches on representation alternatives. They performed their representational work in a 15cm x 15cm workspace by abstracting from the images they chose (Figure 3). They presented the sketches to the workshop coordinators through online meetings. At these meetings, the students, whose alternatives were reduced to one, developed their designs in line with the criticisms they received. At the end of the week, they completed the 2D drawings using Autocad" software and delivered the final version of their designs. This process was carried out as one week for each architect and was completed in five weeks in total.

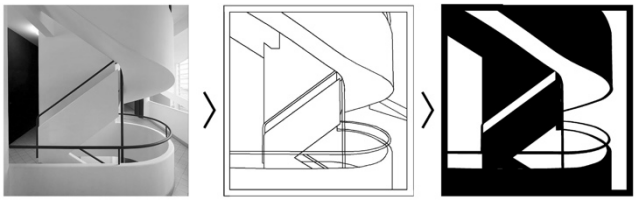

Figure 3. Application steps

Evaluation

The evaluation phase has been handled under two different headings, namely the workshop outputs and the workshop process. The first of these is the presentation of all the work done by the students during the workshop process by grouping them according to their structure and architects, and the second stage includes the evaluation of the online workshop process through student opinions. In this context, a questionnaire was applied to the students. In the questionnaire, there are questions about how the workshop process affects the adaptation and motivation to the transition to distance education, and the relationship between understanding and awareness between students and architectural structures in 'architectural representation' experiences.

Findings

Findings of the research will be presented in two sections of "Workshop Outcoms" and "Questionnaire Outcomes".

Workshop Outcomes

In the first week of the workshop process, five different structures belonging

to Le Corbusier were given to the students and they were asked to make representations of the structure they chose. In this direction, a total of 10 representations were made, including two Villa Savoye, three Nutre Dame Du Haut , two Sainte Marie De La Tourette, two Palace of Assembly Chandigarh and one Church of Saint Pierre (Figure 4).

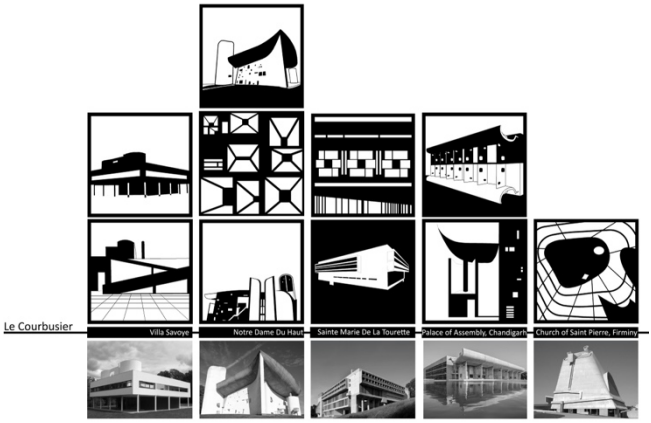

Figure 4. A The representations made by the participants of the buildings designed by Le Corbusier

In the second week of the workshop process, five different structures designed by Robert Venturi were given to the students and they were asked to make representations of the structure they chose. In this direction, a total of 10 representations were made, including three Vanna Venturi House, one Guilt House, three Sains Bury Wing, two Gordon Wu Hall and one for Freedom Plaza (Figure 5).

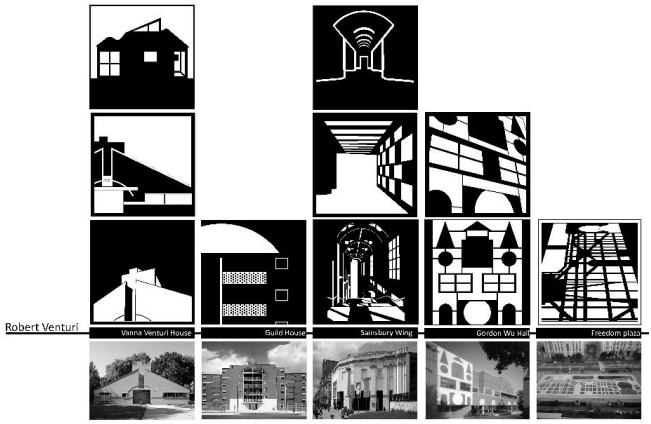

Figure 5. The representations made by the participants of the buildings designed by Robert Venturi

In the third week of the workshop process, students were given five different structures designed by Frank Lloyd Wright and they were asked to create representations of the structure they chose. In this direction, a total of 10 representations were made, including Fallingwater House one, Solomon R. Guggenheim three, Fontana Boauthouse three, Robie House two and one for Abraham Lincoln Center (Figure 6).

Figure 6. The representations made by the participants of the buildings designed by Frank Lloyd Wright

In the fourth week of the workshop process, five different structures designed by Norman Foster were given to the students and they were asked to make representations of the structure they chose. In this direction, a total of 11 representation works was carried out, including three Reichstag Dome, one for 30 St Mary Ax , two Hearts Tower , three London City Hall and two for HSBC Headquarters Building (Figure 7).

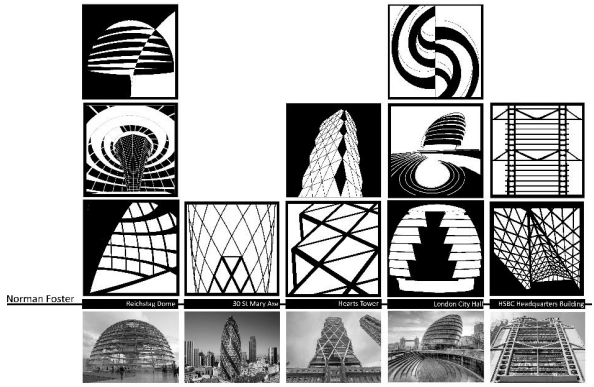

Figure 7. The representations made by the participants of the buildings designed by Norman Foster

In the fifth week of the workshop process, five different structures designed by Frank Gehry were given to the students and they were asked to make representations of the structure they chose. In this direction, a total of 11 representations, including three for Guggenheim Bilbao, two Walt Disney Concert Hall, three Dancing House, three Foundation Louis Vuitton and one for Spruce Street building were created (Figure 8).

Figure 8. The representations made by the participants of the buildings designed by Frank Gehry

Questionnaire Outcomes

In the study, the questionnaire applied to the students participating in the workshop was structured under three headings: general information, workshop process and architectural representation. The questionnaire consisted of closed-ended questions using a semantic differentiation scale and open-ended questions asking for a general evaluation of the process. In the first part of the questionnaire, data about the demographic information of the participants was obtained and their previous participation in any workshop and any online event was questioned.

The workshop was planned to be open to the students of the Department of Interior Architecture of Avrasya University. Fifteen of the workshop participants participated in the survey. Most of the participants had attended the workshop before. Participation in an online event had been experienced by a small part of the participants before.

Depending on the data obtained from the questions about the workshop process, all of the participants stated that they had concerns about distance education when the pandemic started. According to the vast majority of participants, the pandemic had reduced their motivation to the educational process.

In the online workshop experience environment, the participants improved their problem solving, critical taking and transferring their thoughts to the other party. The ability to communicate with the coordinators in the online environment improved. It contributed to the ability to transfer design ideas online through sketches. During the online sessions, they developed their designs by seeing the different perspectives provided by other participants. The online environment offered flexible working space. While the majority of the participants provided positive feedback regarding the efficient use of time, a small part of them could not use the time efficiently.

However, when the online and face-to-face workshops are compared, some of the participants stated that the face-to-face workshop was more productive than the online workshop, while a small part stated that the face-to-face workshop was more productive. The rest stated that they were undecided on this issue. As a result of the workshop, all of the participants stated that their motivation increased thanks to this study.

Depending on the data obtained from the questions about the representation process, the majority of the participants had knowledge about the architects who were the subjects of the representation work, while a small portion of them had no knowledge before. While the majority of the participants had information about the structures that were the subject of the representation study, a small part of the participants stated that they did not know about the structures. While the representation process carried out during the workshop enabled the participants to get to know the structures better, their awareness of the building and the architects increased. Their ability to interpret different perspectives for the same structure developed. When analyzing structures, they had a better grasp of the elements of the structure and the connection between the elements. Their ability to put forward new ideas, to create and synthesize new information based on previously known information increased.

The findings obtained from the open-ended question, in which the contribution of the workshop process was asked to be evaluated, was based on the experience of "staying at home" and "representation". Regarding the process of staying at home, answers were received such as "adapting to the process, getting away from the negative effects of the process, increasing motivation". It was observed that concepts such as "awareness, getting to know different architects and structures, offering research opportunities, self-development" come to the fore regarding the representation experience. Participants highlighted the positive contributions of this study. In addition, one of the graduate participants stated that "The most important point for the graduates is the unity and solidarity in the

school process, even in the virtual environment, it was instrumental for us to experience very valuable moments."

Discussions & Conclusion

The online workshop, which was organized in order to prevent the disconnection of students from education and to increase their motivation during the pandemic process, was carried out in the form of practical learning of the techniques defined as creative-imitation or critical-imitation beyond repeating the 'representation' method and producing the learned subject. The results obtained at the end of the approximately five-week process were discussed under two main headings: the workshop subject and the online workshop process.

The results of the workshop subject (architectural representation) process are as follows;

- The architectural representation process created an environment in which students were encouraged to seek different alternatives, think critically, solve problems and make decisions. In this context, a total of 53 different representation were put forward.
- It was observed that students' awareness of the leading architects and structures of modern architecture has increased. Thus, it was demonstrated that more productive results can be obtained by thinking interactively with students.
- It was observed that the students grasped the relationship between the design process and project implementation faster, starting from the built examples.
- It was observed that it contributes to the creation of new ideas by encouraging curiosity and searching for information, and to create new information based on previously known information.
- It was determined that the students developed their architectural presentation techniques at the drawing level.
- It was observed that architectural representation and awareness developed as a result of the use of abstraction methods from photographs to graphic expression, and that students have developed the communication language in the graphic environment that they will benefit from during and after her architectural education.
- As a result of the efficient use of representation tools in this process, an innovative approach was tried to develop the features it needs in the education process. Thus, it is thought that the efficiency of structures known only in theory will increase in cases where they try to produce a product practically through representation.

The results of the online workshop process;

- During the workshop, which lasted for five weeks, all students completed the workshop process by showing continuity in participation and using their time regularly and efficiently.
- It was observed that the educational anxieties of the students due to the pandemic decreased and their adaptation to the online process increased.
- It was seen that students can see different perspectives by listening to the criticisms made on other studies besides their own studies in online meetings and complete these perspectives with different alternative suggestions.
- The online learning environment enabled connections between students from different study levels and different classes, and expanded the forms of communication.
- Providing new environments instead of traditional workshop practices lays the groundwork for re-application in different subjects in the future.
- Since the online working environment reduces the learning opportunities by experiencing the studio education, which is an important education method in design education, students were limited in benefiting from the benefits of this experience.
- Compared to face-to-face workshops, online workshops has eliminated the necessity of necessary tools such as practical materials, etc.
- In this study, which acts as an exercise for students who suddenly switch from face-to-face education to online education, the transition process was smoothed and a more sustainable learning environment was provided.
-

References

1. Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. Asian Journal of Distance Education, 15(1), i-vi. https://doi.org/10.5281/zenodo.37780

2. Galusha, J. M. (1997). Barriers to learning in distance education. Interpersonal Computing and Technology: An Electronic Journal for the 21st Century, 5(3/4), 6– 14.

3. Yolcu, H. (2020). Koronavirüs (covid-19) pandemi sürecinde sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6 (4), 237-250.

4. Kahraman, M. (2020). COVID-19 Salgınının Uygulamalı Derslere Etkisi ve Bu Derslerin Uzaktan Eğitimle Yürütülmesi: Temel Tasarım Dersi Örneği. Medeniyet Sanat Dergisi, 6 (1), 44-56.

5. Özgüven, Y., Şen Bayram, A.K., Cantürk E. (2020), Mimari Tasarım Stüdyosunda Bir Tamir Deneyimi: COVID-19 ve Uzaktan Eğitim Süreci, Ege Mimarlık 30 (4),64-69.

6. Bellman, G., M., Kelly, L., A. (1997). Create Effective Workshops, ASTD Info Line, Issue 9704, American Society for Training and Development, Alexandria.

7. Ciravoğlu, A. (2001). Mimari Tasarım Eğitiminde Workshop- Stüdyo Paralleliği Üzerine [Onthe Workshop-studio coherense in the architectural design education]. (Master's dissertation). İstanbul Teknik University Graduate School, İstanbul, Turkey. Available from the Council of Higher Education, National Dissertation Center, Dissertation ID: 101501.

8. Alp, K. Ö. (2013). Sanatın Temsili ve Postmodern Sanatta Temsil, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E, 12, 40-61.

9. Akin, Ö. (1986). A formalism for problem restructuring and resolution in design. Environment and Planning B: Planning and Design, 13(2), 223-232.

10. Kandemir, Ö., Küçükersen, F. (2019), Mekân Tasarımcısı İçin Çizme Eyleminin Bilinci: Çizim Araçları-Ortamlarının Değerlendirilmesi, Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, No. 16, Nisan 2019, 163-198.

11. Gürer, T. K., & Yücel, A. (2010). Bir paradigma olarak mimari temsilin incelenmesi. itüdergisi/a, 4(1).

12. Kalay, Y. 2004. Architeture's New Media, MIT Press, Cambridge.

13. Nayeb, A., Bal, H. B., Bekar, İ., Kutlu, İ. (2021), The Use of Three-Dimensional Representation In Architectural Education: The Case Of Louis Kahn, V. International Conference On Education And Learning, Istanbul.

14. Kürtüncü, B. (2012). Diyagram: Mimarlıkta Bir Düşünme, Tasarlama ve Temsil

Aracı [Diagram: A tool for thinking, design and representation in architecture]. (Ph.d dissertation). İstanbul Teknik University Graduate School, İstanbul, Turkey. Available from the Council of Higher Education, National Dissertation Center, Dissertation ID: 323755.

Muhasebe Faaliyetlerine Yönelik Swot Analizi: Havacılık Sektöründe Bir Araştırma

Emine Elif NEBATİ[1]

Burcu AYAYDIN[2]

Feyza ORHAN[3]

GİRİŞ

Dünyanın önde gelen sektörlerinden havacılık, Türkiye'de de çok önemli bir noktadadır. Ekonomik dalgalanmalardan kolay etkilenebilen bir sektör olduğundan araştırmalara konu olması açısından oldukça ilgi çekici bir sektördür. Bunun yanında havacılığın gelişmesi ile günden güne artan rekabet sonucu havayolları firmaları hem ulusal hem de uluslararası pazarda varlıklarını sürdürebilmek için bazı stratejiler geliştirmelidir. Kendi kurum kültürüne, hedeflerine uygun stratejiler geliştiren ve bunun sürekliliğini sağlayan organizasyonlar sektörde uzun süre ayakta kalabilirler (Şişman, 2014). 2019 yılında ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde tespit edilen ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından "Covid-19" olarak adlandırılan mutasyona uğramış bir virüs türü kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına almayı başarmıştır. Ülkeler virüsle mücadele edebilmek adına çeşitli tedbirler almışlardır. Sıkı tedbirlerin alındığı ve çeşitli kısıtlamaların yapıldığı sektörlerden biri de havacılık sektörü olmuştur. Küresel seyahatlerde en çok tercih edilen ulaşım yolu olması, uluslararası yolcuların virüsü taşıyıcı birer tehdit olarak görülmesi gibi nedenler bu sektöre yönelik tedbirlerin temelini oluşturmuştur. Salgınla mücadele kapsamında seyahat kısıtlamaları oluşturulmuş olup bazı ülkelere uçuşlar durdurulmuş, yolcu kapasiteleri belirli oranlarla azaltılmış, uzaktan çalışma metodu yaygınlaşmıştır. Salgın, küresel ölçekte birçok havayolu işletmesini olumsuz yönde derinden etkilemeye devam etmektedir. Bu nedenle pandemi sürecinde havayolu işletmelerinin stratejik yönetim süreçlerine önem vermeleri

---

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği, Email: emine.nebati@izu.edu.tr

2 İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği, Email: burcuayaydin@gmail.com

3 İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği, Email: feyzaorhan98@hotmail.com

son derece önem taşımaktadır. Organizasyonların stratejik hedeflerine ulaşmada izledikleri yol ve süreç "stratejik yönetim" olarak adlandırılır. Stratejik yönetim sayesinde hızla değişen çevreye uyum sağlanır, organizasyonun gelecek adımları etkili ve somut bir şekilde ortaya konulur. Bu sürece yardımcı olacak bazı teknikler vardır. Bu tekniklerden biri de SWOT Analizidir. SWOT Analizi organizasyonun iç ve dış çevresinin analizi yapmakta kullanılır. İç çevrede organizasyonun güçlü ve zayıf yanları; dış çevrede ise, oluşan fırsat ve tehdit durumları analiz edilir. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin önde gelen bir havayolu firmasının muhasebe ve mali kontrol departmanı göz önünde bulundurularak, SWOT analizinin yapılıp mevcut durumunun ortaya konulması ve geleceğe yönelik uygun stratejilerin geliştirilmesidir. SWOT ile elde edilen kriterler ve alternatif stratejiler çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan AHP ile ikili karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda elde edilen ağırlıklar ile kriterlerin ve stratejilerin AHP ile önem dereceleri belirlenmiş ve alternatif stratejilerin sıralaması elde edilmiştir. Daha önce literatürde SWOT-AHP hibrit modeliyle birçok çalışma yapılmıştır. Ancak özellikle pandemi sürecinde havacılık sektöründeki değişen şartlar, yeni stratejilerin geliştirilmesine gereklilik oluşturmuştur. Bu kapsamda çalışmanın, yazına ve havacılık sektörüne katkı sağlayacağı umulmaktadır.

LİTERATÜR ÖZETİ

Stratejik yönetimde SWOT analizi çalışmalarını kapsayan ayrıntılı bir literatür taraması yapılmıştır. Özellikle muhasebe, ekonomi ve havacılık alanında yazılan makale ve tezler incelenmiştir. Ayrıca SWOT ve Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) tekniklerinden AHP'nin hibrit kullanıldığı çalışmaların literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Toplamda elli adet çalışma incelenmiş, elde edilen sonuçlar paylaşılmıştır. Çalışmada özellikle, ilk olarak havacılık sektöründe gerçekleştiren SWOT analizi ve havacılıktaki SWOT-AHP çalışmaları ile diğer sektörlerdeki güncel çalışmalar Tablo 1.'de paylaşılmıştır.

Şişman'ın 2014 yılındaki çalışmasında, havacılık sektöründe ivmelenen Türkiye'nin başarılı, önde gelen firması Türk Hava Yolları (THY)'nın ardındaki büyüme stratejileri incelenmiştir. SWOT analizi ile THY'yi etkileyen iç ve dış faktörler incelenerek, rekabetin günbegün arttığı ulusal pazarlarda başarılı olmak için ne yapılması gerektiğinin bilgileri sunulmuştur (Şişman, 2014). Dalmış 2014 yılındaki çalışmasında, stratejik yönetime katkı sağlayan okullardan Tasarım Okulu'nu incelemiş ve bu okulun SWOT analizine değinmiştir. Ardından Türkiye'deki ticari havacılık firmalarının sektör analizini yaparak sektörün uluslararası pazarda ön plana çıkması için stratejik önerilerde bulunmuştur (Dalmış, 2014). Kanbur ve Karakavuz tarafından 2017 yılında yapılan çalışmada, küresel

havayolu iş birlikleri (Star Alliance, Oneworld, Skyteam)'nin stratejik analizleri SWOT analizleri doğrultusunda belirlenmiştir (Kanbur ve Karakavuz, 2017). Bakır'ın 2017 yılındaki çalışmasında, Türk Sivil Havacılık sektörünün başarılı bir şekilde büyüyebilmesi için içsel ve dışsal faktörlerin analizinin yapılmasının gerektiği çünkü havacılığın ekonomik ve sosyal durumlardan kolay etkilenen hassas bir sektör olduğu vurgulanmıştır. İlk olarak SWOT matrisi oluşturulmuş ardından faktörlerin önem derecelerinin belirlenmesi için AHP yönteminden faydalanılmıştır. Bu çalışmada havacılık sektöründe ilk defa SWOT-AHP melez yöntemi kullanıldığından literatüre büyük katkı sağlamıştır (Bakır, 2017). Perçin'in 2018'deki çalışmasında, Türk havayolu endüstrisinde hizmet kalitesini değerlendirmek amacıyla üç yöntem kullanılmıştır. Bunlardan ilki bulanık DEMATEL yöntemidir. Ardından kriter önemlerini bulmak için ANP modeli ve son olarak VIKOR modeli kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ile gelecekte AHP gibi diğer yöntemlerle de karşılaştırılmasına zemin hazırlamıştır (Perçin, 2018). Önen 2016 yılındaki yüksek lisans tezi çalışmasında seramik endüstrisindeki bir firmanın gelecek planlarını oluşturmak amacıyla SWOT analizi sürecinde AHP, TOPSİS, ELECTRE ve Gri İlişki Analizi teknikleriyle bir metot geliştirmiştir (Önen, 2016). Osuna ve Aranda'nın 2007'deki bu çalışmasında portfolyosunu genişletmek isteyen bir firmanın bulunduğu sektör incelenmiş ve SWOT analizi gerçekleştirilerek bir matris oluşturulmuştur. Ardından SWOT-AHP kombinasyonu kullanılarak firmaya en iyi strateji önerilmiştir (Osuna ve Aranda, 2007). Görener ve arkadaşları 2012 yılındaki çalışmalarında, İstanbul'daki bir aspiratör firmasında SWOT-AHP kombinasyonu ile stratejik bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda firma için geleceğe yönelik en uygun stratejiler belirlenmiş ve firmaya sunulmuştur (Görener vd., 2012). Fahad ve arkadaşları 2014 yılındaki çalışmalarında, İtalya'da NFC kullanımının adaptasyon sürecini incelemek amacıyla bir telekomünikasyon şirketi ile anlaşıp durumun analizi gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda ilk olarak SWOT matrisi yapılmış ardından uzmanlar ile AHP aracılığıyla kriterler ağırlıklandırılmıştır (Fahad vd., 2014).

Görener'in 2016'daki çalışmasında, Türkiye'nin medikal turizmindeki durumu SWOT analizi ile incelenmiştir. AHP yöntemi ile hangi faktörlere daha fazla önem verilmesi gerektiği belirlenmiştir (Görener, 2014). Doğan ve Sözbilen tarafından 2014 yılında yapılan çalışmada, Kapadokya Bölgesinde yaygın olan kaya otel işletmelerinin SWOT analizi yapılmıştır. Daha sonra çalışmaya AHP yöntemi entegre edilmiş ve bu yöntem sonucunda kaya otel işletmelerinin turizm sektöründe daha başarılı olabilmeleri için en uygun strateji belirlenmiştir (Doğan ve Sözbilen, 2014). Erçetin ve Özdemir tarafından 2019'da yapılan çalışmada, özel okul olarak eğitim hizmeti veren bir kurumda verimliliğin artırılabilmesi ve

uygun stratejinin belirlenebilmesi için kurumun üstünlükleri, zayıflıkları, tehditleri ve fırsatları SWOT analizi ile ortaya konulmuştur. Uzman görüşleri alınmış ve AHP yöntemi kullanılarak SWOT faktörlerinin ağırlıkları ve öncelik değerleri hesaplanmıştır (Erçetin ve Özdemir, 2018). Yüksel ve Akın tarafından 2006 yılında yapılan çalışmada, işletmelerde stratejik faktörlerin ve bu stratejik faktörler temelinde uygulanacak stratejilerin belirlenmesi için kullanılan SWOT analizinin eksiklerinin analitik yaklaşımlarla giderilebileceğine ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Çalışmada SWOT analizi ile elde edilen faktörlerin ağırlıklandırılması ve uygun stratejinin belirlenmesi için AHP yönteminden yararlanılmıştır (Yüksel ve Akın, 2006). Zorlu ve Yılmaz tarafından 2020 yılında yapılan çalışmada, Aksaray- Ihlara Vadisi için en uygun eko turizm stratejilerinin belirlenmesi amacı ile SWOT analizi yapılmış AHP ile SWOT faktörlerinin ağırlıkları belirlenmiştir. Çalışma sonucunda sürdürülebilirlik paradigmasına fayda sağlayacak stratejiler belirlenmiştir (Zorlu ve Yılmaz, 2020). Sevkli ve arkadaşları tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen çalışmada, Türk Hava Yolları'nın yurt içi operasyonlarının gelecek stratejileri için ÇKKV yöntemi olan ANP (Analitik Ağ Süreci) kullanılmış böylece SWOT analizi sonucu oluşturulan faktörlerin sıralaması sağlanmıştır. Çalışma sonunda ANP ile bulunan ağırlık değerleri, AHP ve bulanık ANP yöntemleriyle bulunan ağırlık değerleri ile karşılaştırılmıştır. (Sevkli vd., 2012). Bartuskova ve Kresta 2015 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında, bir firmanın genel anlamda SWOT ile elde ettiği bilgileri kullanarak dış analizinde değerlendirilmeye gitmesini ve AHP yoluyla bunun nasıl ağırlıklandırılacağını anlatmıştır (Bartusková ve Kresta,2015). Şenel ve Gökçe 2017 yılındaki çalışmalarında, Türkiye'de bilişim sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin içsel ve dışsal faktörlerini tespit etmek, bu faktörlere karşı işletmenin sektörde ayakta kalmasını sağlayacak stratejileri belirlemek ve belirlenen bu stratejilerden hangisinin uygulanması gerektiğine karar vermek için SWOT analizi ve AHP yöntemini kullanmıştır (Şenel ve Gökçe, 2017). Oreski tarafından 2012'de yapılan çalışmada, Varazdin şehrinin turizmi için SWOT ve AHP kombinasyonu kullanılarak stratejik planlama yapılmıştır. Yapılan hesaplamalar ile en uygun strateji belirlenmiştir (Oreski, 2012). Bouraima ve arkadaşları 2020 yılındaki çalışmada, Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği'nde demiryolu ulaşım sistemini geliştirme stratejileri araştırmıştır. Çalışma kapsamında anket çalışması yapılmış ve SWOT faktörleri belirlenmiştir. SWOT faktörlerini önceliklendirmek ve bunları strateji geliştirmede kullanmak için çalışmaya AHP yöntemi de çalışmaya entegre edilmiştir (Bouraima vd., 2020). Anggraeni ve arkadaşları 2019'daki çalışma ile, Endonezya'da restoran yönetiminde yüksek öneme sahip içsel ve dışsal faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada önce SWOT analizi yöntemi kullanılmış

daha sonra faktörlerin önceliklendirilmesi için çalışmaya AHP yöntemi entegre edilmiştir (Anggraeni vd., 2019). Shareef ve arkadaşları tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen çalışmada, artık eyaletler için elektronik hükümet incelenmiştir. Önerilen stratejinin belirlenmesi için SWOT analiziyle bütünleşmiş AHP yöntemi kullanılmıştır (Shareef vd., 2012). Gürbüz tarafından 2016 yılında, Erciyes Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü üzerinde yapılan çalışmada Delphi tekniği kullanılarak SWOT faktörleri belirlenmiştir. Sonrasında AHP yöntemi ile uygun stratejiler değerlendirilmiştir (Gürbüz, 2016). Uyar tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen çalışmada, Van ili ekonomisinin mevcut durumu ve ileriye yönelik potansiyellerin belirlenmesi adına SWOT matrisi oluşturulmuştur. AHP ile Van ili ekonomisi için sayısal bulgulardan yararlanılarak alternatif stratejiler ortaya konulmuştur (Uyar,2019). Arslan ve arkadaşları tarafından 2018 yılında yapılan bu çalışmada, Türkiye'nin sağlık turizmi pazarındaki genel durumunun saptanması için SWOT analizi yapılmıştır. SWOT analizi sonucunda bulunan veriler AHP analizi ile sayısallaştırılmış ve en önemli kriterler belirlenmiştir (Arslan, 2018). Kaygısız ve arkadaşları tarafından 2016 yılında yapılan çalışmada, Burdur ilinin turizm potansiyelinin geliştirilmesi için SWOT analizi ile alternatif stratejiler oluşturulmuştur. AHP yöntemi ile alternatif stratejiler içerisinden en uygun strateji belirlenmiştir (Kaygısız vd., 2016). Ekinci ve İnan 2019 yılındaki çalışmalarında, e-fatura uygulamasının mevcut durumunun analizi ve daha verimli hale getirilebilmesi için uygulanması gereken stratejinin seçiminde SWOT-AHP bütünleşik yönteminden faydalanmıştır (Ekinci ve İnan, 2019). Yiğit ve Demirbaş 2020 yılındaki araştırmalarında, Türkiye'nin medikal turizm alanındaki sektör analizini yapmak ve uygulanması gereken stratejileri belirlemek için SWOT-AHP yöntemine başvurmuştur (Yiğit ve Demirbaş, 2020). Allahverdi 2017 yılındaki çalışmada, muhasebe bilgi sistemlerinde bulut bilişim faaliyetlerinin entegre edilerek SWOT analizi ile, kullanıcılara bulut sisteminin sunduğu fırsatlar, tehditler sistemin güçlü ve zayıf yönleri paylaşılmıştır (Allahverdi, 2017). Veverková 2019 yılında çalışmasında, havacılıkta Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve bu standartları finansal analizler üzerindeki etkisini incelemiştir. Kapsamlı literatür araştırması sonucunda; bütünleşik AHP-SWOT çalışmalarının çeşitli sektörlerde sıklıkla uygulandığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, havacılık sektöründe muhasebe faaliyetlerini ele alan çalışmalar sınırlıdır ve bu alanda bir boşluk olduğu gözlenmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmanın bu boşluğu doldurarak hem yazına hem sektöre katkı sağlayacağı umulmaktadır. İncelenen çalışmalarda, SWOT analizi ile son yıllarda en çok ön plana çıkanlar Tablo 1'de paylaşılmıştır.

Tablo 1. 2017-2020 yılları arasında SWOT analizi ve AHP ile ilgili yapılan çalışmalar

Yazar Adı	Çalışmanın Amacı	Kullanılan Yöntem	Uygulama Alanı
Arzu Yiğit, Mehmet Beşir Demirbaş (2020)	Türkiye'nin Medikal Turizmini Etkileyen Faktörleri Tespit Etmek ve Bu Faktörlere Karşı Stratejiler Geliştirebilmek	SWOT-AHP	Sağlık Turizmi
Kuttusi Zorlu,Ali Yılmaz (2020)	Ihlara Vadisi İçin Uygun Eko Turizm Stratejileri Geliştirmek	SWOT-AHP	Eko Turizm
Xu Zhibin ve diğerleri (2020)	Wechat Uygulamasının Bir Parçası Olan E-İmza Üzerinde İçsel ve Dışsal Analiz Gerçekleştirip Uygulama İçin En Uygun Model Bulmak	SWOT-AHP	Genel
Mouhamed Bayane ve diğerleri (2020)	Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliğindeki Demiryolu Ulaşım Sistemi Stratejisinin Geliştirilmesini Araştırmak	SWOT-AHP	Demiryolu Ulaşım Sistemi
Burak Uyar Elvan Hayat (2019)	Van İlinin Ekonomik Değerlendirmesini SWOT Analizi ve AHP Yoluyla Yapmak	SWOT-AHP	Ekonomi
Fatma Büşra Erçetin (2019)	SWOT Analizinin Sayısallaştırılmasına Bir Uygulama Örneği Sunmak	SWOT-AHP	Eğitim
Burcu İnan, Filiz Ekinci (2019)	E-Fatura Uygulamasını Daha Verimli Hale Getirmek ve En İyi Stratejileri Belirlemek	SWOT-AHP	Maliye
Namık Öztürk (2019)	Havalimanı İşletme Performanslarının ve Havalimanlarının Bulundukları Bölgelere Sağladığı Toplumsal Faydaların Arttırılması	AHP, TOPSİS	Havacılık Sektörü

Ghina Anggraeni ve Siti Azizah (2019)	Endonezya Restoranının Yönetimi ile İlgili Hiyerarşik Sistemdeki Sonuçları Etkilemede Yüksek Önceliğe Sahip Ve Rol Oynayan Temel Faktörleri Araştırmak	SWOT-AHP	Restoran İşletmesi
Mümine Kaya Keleş ve diğerleri (2018)	E-Ticaret Sektöründe SWOT Analizi Uygulaması Yapmak ve Pazar Araştırmasının Yöntemlerinin E-Ticaretteki Önemini Açıklamak	SWOT	E-Ticaret
Yasir Ahmad ve Zaid Bin Khalid (2018)	Bir SWOT Ve AHP Melez Modeli Kullanarak Yerli Otomobillerin Üretilmesinde Pakistan Otomotiv Endüstrisinin Sektör Analizini Yapmak	SWOT-AHP	Otomotiv Sektörü
ValiAllah Naserı ve diğerleri (2018)	Bir Firmanın Bütçeleme Probleminde SWOT ve AHP Hibrit Modeli Kullanmak ve Uygun Yaklaşımı Bulmak	SWOT-AHP	Ekonomi
Mahmut Bakır ve diğerleri (2017)	Türk Sivil Havacılık Sektörünün Mevcut Durum Analizini SWOT Matrisi ile Ortaya Koyup, AHP ile Önemli Faktörlerin Ortaya Çıkarılmasını Sağlamak	SWOT-AHP	Havacılık Sektörü
Engin Kanbur ve Harun Karakavuz (2017)	Havayolu İşbirliklerinin Stratejik Analiz Kapsamında SWOT Analizlerini Yapmak ve Uygulayabilecekleri Stratejileri Belirleyerek Önerilerde Bulunmak	SWOT	Havacılık Sektörü

STRATEJİK YÖNETİM VE HAVAYOLU İŞLETMECİLİĞİNDE ÖNEMİ

Havayolu işletmeciliği gelişen dünyada yüksek rekabetin üst düzeyde olduğu en önemli sektörlerden birisi durumundadır. Aynı zamanda havacılık sektörü ulusal ve uluslararası gelişmelerden (ekonomik dalgalanma, savaş, hastalık vb.) olumlu veya olumsuz şekilde önemli ölçüde etkilenmeye müsait bir konumdadır. Buna bağlı olarak da işletmeler yüksek talep değişkenliği ile karşı karşıya

kalabilmektedir. Dolayısıyla işletmelerin ayakta kalabilmeleri, mevcut durumlarını koruyabilmeleri, ulusal ve uluslararası pazar paylarını artırabilmeleri için stratejik yönetim anlayışından faydalanmaları onlara büyük avantaj sağlayacaktır. Özellikle günümüzde pandemi sürecinde uçuşların yapılamaması, uçuşlardaki aksamalar, tedbir amaçlı uygulanan kısıtlamalar ile finansal olarak zor durumda kalan işletmelerin yönetimlerine stratejik bakış açısı getirmesi yararlı olacaktır.

YÖNTEM

Çalışmada kullanılan iki yöntem vardır. Bunlardan ilki güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditlerin yer aldığı SWOT analizidir. Ardından SWOT ile elde edilen stratejilerin ağırlıklandırılıp önceliklerin belirlenmesinde kullanılacak olan ÇKKV yöntemlerinden AHP tekniği söz konusudur.

SWOT ANALİZİ

SWOT analizinin amacı, işletmelerin kendisi ve çevresi hakkında oluşan durumları ortaya koyarak en uygun stratejiyi bulmaktır. Bu sayede kendi kapasitelerinin farkına varıp bunlardan nasıl en iyi ve verimli şekilde yararlanılacağını tespit eder (Cebecioğlu, 2006). SWOT analizi yardımı ile organizasyonların iç ve dış çevresi değerlendirilir. SWOT adı Şekil 1'de verilen İngilizce kelimelerin baş harfleriyle oluşturulmuştur.

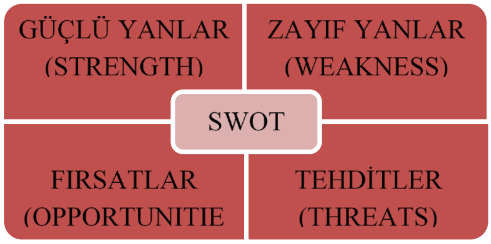

Şekil 1. Swot analizi yapısı

Bu dört parametre incelenip analiz edilerek matris oluşturulur. Matris, sonuç olarak mevcut duruma ilişkin stratejik bir bakış açısı sağlar. İşletmenin üstün ve zayıf yönlerini ortaya çıkarıp, dış çevreyle olan konumlarını uyumlu hale getirir. Genel anlamda işletmelerin güçlü ve zayıf yönleri kendilerini direkt etkilediğinden iç faktörler olarak değerlendirilir. Fırsatlar ve tehditler ise dış pazarın dolaylı etkileriyle alakalı olduğundan dış faktörler olarak değerlendirilir. Örneğin iç faktörler başlığı altında iyi bir marka itibarı güçlü yön, personel tecrübesinin

azlığı ise bir zayıf yön olarak gösterilebilir. Dış faktörlerde ise örnek olarak bir ülkenin iyi bir coğrafi konumda olması fırsat iken, savaş bölgesinde olması tehdit olarak görülebilir. İç faktörler, işletmenin sahip olduğu kaynak ve kapasite ile alakalıdır. Bir işletmenin rakiplerinde olmayıp kendisinde olan üstün özellikleri, rakiplerinden daha iyi konumda olmasını sağlayan özellikleri güçlü yanlarıdır. Güçlü yanlar işletmeyi mevcut durumundan ileriye taşımayı sağlarken aynı zamanda rekabet üstünlüğü de sağlar. Zayıflıklar ise rakiplerine göre daha güçsüz durumda kalmasına sebep olan iç çevre faktörleridir. İşletmeyi mevcut durumdan geriye taşıyabilir (Ülgen ve Mirze, 2004). İç faktörler incelenerek mevcut potansiyellerin farkına varılır. Dış faktörler işletmenin kontrolünün dışındadır ama dış çevrede kendini gösterebilmesi için bu faktörlerin analizinin yapılması çok mühimdir. Fırsatlar; dış çevrenin sağladığı, işletmenin kendi hedeflerini gerçekleştirebilmesine uygun koşullar oluşturan faktörlerdir. Bunun tersi olarak tehditler ise işletmenin dış çevreye karşı gücünü kaybetmesine sebep olan zararlı koşullardır (Uyar, 2019). SWOT analizi elde edilen kriterler ile SWOT matrisi oluşturulur. Burada stratejiler ortaya konulmaktadır.

İçsel / Dışsal	Güçlü Yönler (S)	Zayıf Yönler (W)
Fırsatlar (O)	**SO:** Maksi - Maksi stratejisi Fırsatları maksimize etmek için güçlü yönler kullanılır.	**WO:** Mini - Maksi stratejisi Fırsatların avantajı kullanılarak zayıf yönler minimize edilir.
Tehditler (T)	**ST:** Maksi - Mini stratejisi Tehditleri minimize etmek için güçlü yönler kullanılır.	**WT:** Mini - Mini stratejisi Tehditlerden sakınılarak zayıf yönler minimize edilir.

Şekil 2. SWOT Matrisi ve Stratejiler (Kaynak: Wickramasinghe ve Takano, 2010)

AHP YÖNTEMI

Karmaşık yapıda olan, birden fazla çakışan amacı bulunan karar problemleri çok kriterli karar verme problemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu problemlerin çözümünde tek ölçütlü analizler yeterli olmamaktadır. Tek ölçütlü analizlerde her yinelemede modeldeki diğer tüm ölçütler sabit kabul edilerek analizler yapılmaktadır. Fakat gerçek hayatta bu pek de olası değildir. Çünkü karar problemleri birden fazla faktörün ortak etkisinden oluşmaktadır. ÇKKV bileşenleri; karar verici (ler), hedefler kümesi ve alternatifler kümesidir. (Kaya ve Karaşan, 2020). Bu ÇKKV yöntemlerinden biri olan AHP çok boyutlu kararları tek boyuta dönüştürerek daha kolay karar verme fırsatı sunmaktadır. AHP, net veya belirsiz durumlarda, hedeflenen birden çok amaç olduğunda, seçenekler arasından karar verir-

ken, birden fazla karar vericinin olduğu bir ÇKKV yöntemidir. (Balkuvar, 2015) AHP ile tüm kriterler değerlendirilir ve sonunda amacımıza en uygun alternatifin seçimi gerçekleştirilir. AHP yöntemi kullanırken izlenmesi gereken adımlar aşağıdaki gibidir;

1.Problem hiyerarşik yapıda gösterilir
2.Kriter ve alternatiflerin ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulur
3.Öncelik değerleri hesaplanır
4.Tutarlılık oranı hesaplanır
5.Nihai öncelik değerleri hesaplanır (Doğan ve Sözbilen,2014)

UYGULAMA

Çalışmanın bu kısmında ülkemizin önde gelen bir havayolu firmasının Muhasebe ve Mali Kontrol başkanlığının SWOT analizi gerçekleştirilmiş ardından SWOT-AHP bütünleşik uygulaması yapılmıştır. Uygulama için 6 kişilik bir uzman ekip oluşturulmuş ve belli aralıklarla online toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılarda ilk olarak SWOT matrisinin kriterlerine yani muhasebe departmanının güçlü ve zayıf yönleri ile sektörden kaynaklanan fırsat ve tehditlerine karar verilmiştir. Kriter belirleme aşmasında, yazında yeterli kaynak bulunamadığından, muhasebe departmanı uzmanları ile uzun süreli online görüşmeler sonrası beyin fırtınası ve odak grup görüşme teknikleri ile kullanılarak sonrasında kriterler ve bu kriterlere bağlı stratejiler birimdeki uzmanlarla belirlenmiştir.

Daha sonra bu kriterlere uygun potansiyel stratejiler oluşturulmuştur. Son adımda, uzman ekibe anket gönderilerek daha önce oluşturulan kriter ve stratejiler için ikili karşılaştırma anketleri ile öncelik ağırlıkları elde edilmiştir. Aynı zamanda literatürden de faydalanılarak kriterler elde edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu konuda literatürde yeterli çalışma bulunmadığından dolayı kriterler konusunda istenilen fayda sağlanamamıştır. Bu sebepten ötürü yapılan bu çalışmanın aynı zamanda literatüre katkı sağlaması da hedeflenmiştir. Çalışmadaki uygulama adımlarımız sırasıyla Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Problem Akış Şeması

Problemin Tanımlanması			
Literatür Taraması Ve Uzman Görüşleri			
Swot Analizi			
AHP Yönteminin Problem Çözümüne Dâhil Edilmesi			

Problemin Hiyerarşik Yapıda Gösterilmesi	İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması	Tutarsızlık Oranının Hesaplanması	Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması
Alternatiflerin Ağırlıklandırılması ve Sıralanması			
Sonuç			

SWOT ANALIZI

Muhasebe ve Mali Kontrol Başkanlığı'nı için yapılan toplantılarda 5 güçlü yön, 8 zayıf yön, 6 fırsat ve 5 tehdit kriteri oluşturulmuştur. Bunlar:

Güçlü Yön Kriterleri:

S1.Yönetimin, iş süreçlerinde standartlaşma ve otomatikleşmeye önem vermesi

S2. Çalışanların, nitelikli bakış açısı (dünyanın farklı noktalarıyla iş süreçlerine dâhil olmalarından dolayı kazandıkları)

S3. Saat farkı bulunan ülke ve şehirlere, esnek çalışma saatleri ile kolay ve anlık erişim

S4. Muhasebe sistemlerinin sanallaşması için uygun koşulların oluşturulması

S5. Tüm dünyadaki ekipler ile online toplantı yapabilmek

Zayıf Yön Kriterleri:

W1.Çalışan sadakatinin zayıflaması

W2. Dijital ortamlara tam aktarılamayan iş akış süreçleri ve prosedürlerin olması

W3.Büyük veriyi işlemede yaşanılan aksaklıklar

W4. Karar Alma Sürecindeki yavaşlık

W5. Önemli personellerin kaybı (Personel maliyetlerinin dışarıya göre ucuz olması nedeniyle)

W6. BT tabanlı projelerde istenilen hızda aksiyon alınamaması

W7. Kariyer fırsatların yetersizliğinden iş kayıplarının artması

W8. Personel kalifikasyonun düşüklüğü

Fırsat Kriterleri:

O1. Gelişen teknolojik alt yapıları kullanarak [RPA (Robotik Süreç Otomasyonu)-BPM (Kurumsal Süreç Yönetimi)] muhasebe süreçlerinde verimlilik artışı sağlanması

O2. IATA'nın (Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği) Simplifying the Busi-

ness (StB) ile süreçlerin basitleştirilmesinin sağlanması ve etkinliğin artması

O3. Faaliyet gösterilen ülkelerde havacılık otoriteleri ve diğer çeşitli otoriteler (Vergi Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı vb.) ile kurulan ilişkiler ve getirileri

O4. Uluslararası faaliyetler kapsamında, farklı mevzuat ve uygulamalara uyum sağlama deneyimlerinden kaynaklı esnek ve yaratıcı düşünme kabiliyeti

O5. Uluslararası vergi ve raporlama mevzuatı kabiliyeti

O6. Havacılık sektörünün hızlı gelişme potansiyeli

Tehdit Kriterleri:

T1. COVID nedeniyle süreli işlemlerde aksamaların yaşanması

T2. İş birliği yapılan Finansal kuruluşların esnek bir yapıya sahip olmamaları (ve istenilen değişikliklerin gecikmesi veya hiç gerçekleştirilememesi)

T3. Küreselleşmeyle gelen sürekli değişen ve dönüşen iş yapış biçimleri, uygulamalar

T4. Covid yüzünden ulusal ve uluslararası yaşanan finansal sıkıntılar

T5.Hızla değişen vergilere ve IFRS (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) mevzuatına adapte olma zorunluluğu

SWOT matrisinin tüm bu kriterleri değerlendirilmeye alınarak potansiyel stratejiler oluşturulmuştur. Stratejileri oluştururken SWOT matrisindeki keşişim noktalarından yararlanılmıştır. Bunlar SO, WO, ST, WT noktalarıdır.

Toplamda 9 strateji oluşturulmuştur. Söz konusu stratejiler, Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Strateji Matrisi

	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Fırsatlar	P1. Gelişen teknolojik altyapı ile (RPA) muhasebe süreçlerinin sanallaşmasının önünün açılarak verimliliğin arttırılması P2. IATA'nın StB çalışmaları ile süreçlerin basite indirgenmesinden yararlanarak iş süreçlerinin standartlaşmasına ve otomatikleşmesine katkıda bulunmak	P3. Havacılık sektörünün ivmelenmesini avantaj olarak kullanılmasıyla, az olan kariyer fırsatlarının artırılması ve çalışanlara bu fırsatların değerlendirilip yeni pozisyonlara geçiş yapabilme hakkının sunulması ile sadakatin artırılması P4. Gelişen RPA altyapısının kullanılarak büyük veriyi işleme konusundaki eksikliklerin azaltılması ve iş akışlarının dijital ortama sorunsuz olarak aktarılması P5. Personelin farklı mevzuat ve uygulamalara uyum sağlama deneyimi, yaratıcı düşünme kabiliyeti ve havacılık sektörünün de hızla geliştiği göz önünde bulundurularak; personel kalifikasyon düşüklüğünün ve kariyer fırsatlarındaki yetersizliğin önüne geçilmesi P6. Uluslararası faaliyetlerde yer alarak daha esnek ve yaratıcı düşünme kabiliyeti elde etmekten faydalanarak karar alma süreçlerini hızlandırmak, BT kaynaklı projelerde daha hızlı aksiyon almayı hedeflemek
Tehditler	P7. Genç, dinamik ve sektörü takip eden iş gücü ile iş süreçlerin standart bir yapıya oturması sayesinde hızlı değişen vergi ve IFRS mevzuatlarına kolay adapte olmak P8.Personelin, nitelikli bakış açısı sayesinde küreselleşmenin getirdiği sürekli değişen iş yapış biçimlerine uyum sağlanması	P9. Covid yüzünden ulusal ve uluslararası yaşanan finansal sıkıntılardan kaynaklı önemli personel kayıplarının önüne geçilmesi ve süreli işlemlerin aksamasının önlenmesiyle karar verme süreçlerinin hızlandırılması

AHP UYGULAMASI

Hangi stratejinin seçileceğini belirlemek adına AHP yöntemi kullanılmasına karar verilmiştir. Bu anlamda çalışma için hiyerarşik bir yapı kurulmuştur. Bu yapı Şekil 3 'de gösterilmiştir.

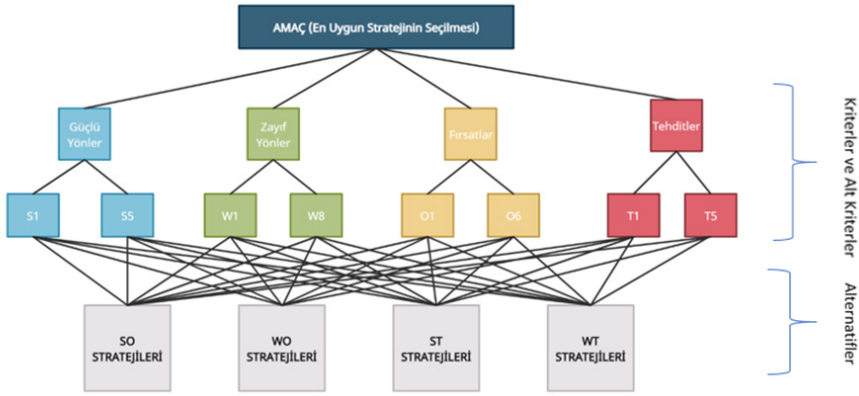

Şekil 3. SWOT- AHP Hiyerarşik yapı

Ardından uzman kişilere, hazırlanan anketler gönderilmiştir. Anketler Microsoft Excel'de hazırlanmış olup toplamda 237 soru cevaplanmıştır. Anketlerde SWOT ana kriterlerinin, alt kriterlerin ve her bir alt kritere göre alternatif stratejilerin Saaty'nin 1-9 skalası kullanılarak ikili karşılaştırmaları yapılmıştır. Ulaşılan anket verilerinin tabloya işlenebilmesi için geometrik ortalaması alınmıştır. Bu veriler kullanılarak karşılaştırma matrisleri oluşturulmuş sonrasında da bu matrislerin normalizasyonu yapılarak normalleştirilmiş matrisler elde edilmiştir. Sonrasında tüm karşılaştırma matrisleri için tutarsızlık oranı hesabı yapılmıştır. Buna göre SWOT'taki ana kriterlerin karşılaştırma matrisi Tablo 4' de gösterilmiştir.

Tablo 4. SWOT ana kriterlerin karşılaştırma matrisi

Kriterler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler	λmax
Güçlü Yönler	1	1/4	1/7	2	0,372
Zayıf Yönler	4	1	1/4	3	0,951
Fırsatlar	7	4	1	7	2,631
Tehditler	1/2	1/3	1/7	1	0,276
TOPLAM	12,5	5,5833	1,5357	13	

Karşılaştırma matrisinin ardından normalleştirme işlemi yapılmıştır. Normalleştirme formülüne göre normalleştirilmiş matris oluşturulur. Tablo 5'te matris gösterilmiştir.

Tablo 5. Normalleştirilmiş SWOT ana kriter matrisi

Kriterler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler	Satır Ort
Güçlü Yönler	0,08	0,045	0,093	0,154	0,093
Zayıf Yönler	0,32	0,179	0,163	0,231	0,223
Fırsatlar	0,56	0,716	0,651	0,538	0,617
Tehditler	0,04	0,06	0,093	0,077	0,067
				Toplam	1

Bu matristen elde edilen satır ortalamaları aynı zamanda her ayrı grubun bileşenler dâhilindeki ağırlığını göstermektedir. Bu ağırlıkların toplamı yani satır ortalamalarının toplamı 1'e eşittir. Tutarlılık hesabı için λmax değeri bulunduktan sonra CI değeri hesaplanmış, ardından RI'ya bölünerek CR yani tutarlılığı bulunmuştur. Tablo 6'te SWOT ana kriterleri için oluşturulmuş matrisin tutarlılığı gösterilmektedir.

Tablo 6. Tutarlılık Hesabı Tablosu

λmax	4,157	
CI	0,077	
RI	0,900	
CR	0,085	tutarlı

SWOT matrisinin ana kriterlerinin karşılaştırmasından sonraki aşama her bir alt kriterin kendi arasında ikili karşılaştırılmasıdır. Tablo 7'de 5 tane güçlü yön için karşılaştırma matrisi yer almaktadır.

Tablo 7. SWOT Alt Kriterlerden Güçlü Yönlerin Karşılaştırma Matrisi

Kriterler	S1	S2	S3	S4	S5
S1	1	6	3	2	2
S2	1/6	1	1/2	1/3	1/3
S3	1/3	2	1	2	1
S4	1/2	3	1/2	1	2
S5	1/2	3	1	1/2	1
TOPLAM	2,5	15	6	5,8333	6,3333

Tüm değerler bulunduktan sonra normalleştirme işlemi yapılmıştır. Tablo 8'da Güçlü Yönlerin normalleştirilmiş matrisi yer almaktadır. Satır ortalamaları olarak hesaplanan değerler, kriterlerin kendi grupları içindeki ağırlıklarını vermektedir.

Tablo 8. Normalleştirilmiş Güçlü Yönler Matrisi

	S1	S2	S3	S4	S5	Satır Ort
S1	0,4000	0,4000	0,5000	0,3429	0,3158	0,392
S2	0,0667	0,0667	0,0833	0,0571	0,0526	0,065
S3	0,1333	0,1333	0,1667	0,3429	0,1579	0,187
S4	0,2000	0,2000	0,0833	0,1714	0,3158	0,194
S5	0,2000	0,2000	0,1667	0,0857	0,1579	0,162

Güçlü yönler için yapılan matris, diğer tüm alt kriterler için de yapılmıştır. Bunlardan sonra her bir ana kriterin ağırlığı ile kendi bulunduğu grubundaki her bir alt kriterin ağırlığı çarpılarak faktör ağırlıkları bulunmuştur. Hesaplanan faktör ağırlığı değerleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Faktörlerin Ortalama Ağırlıkları

			Gruptaki Ağırlık	Ort. Ağırlık
Güçlü Yönler	0,093	S1	0,392	0,036
		S2	0,065	0,006
		S3	0,187	0,017
		S4	0,194	0,018
		S5	0,162	0,015
Zayıf Yönler	0,223	W1	0,123	0,027
		W2	0,100	0,022
		W3	0,024	0,005
		W4	0,243	0,054
		W5	0,039	0,009
		W6	0,203	0,045
		W7	0,072	0,016
		W8	0,195	0,044
Fırsatlar	0,617	O1	0,083	0,051
		O2	0,029	0,018
		O3	0,080	0,050
		O4	0,197	0,122
		O5	0,361	0,223
		O6	0,249	0,154
Tehditler	0,067	T1	0,204	0,014
		T2	0,285	0,019
		T3	0,128	0,009
		T4	0,247	0,017
		T5	0,135	0,009

Görüldüğü üzere tablo 9'da en önemli kriterin O5(0,223), ikinci en önemli kriterin O6 ve üçüncü en önemli kriterin O4 olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler Muhasebe ve Mali Kontrol Başkanlığının stratejilerinin oluşturulmasında Fırsat kavramı önemli bir konumdadır. Bu hesaplamaların sonrasında son aşama olan stratejilerin alt kriterler altında karşılaştırılması yapılmıştır. Örneğin dokuz potansiyel stratejinin güçlü yönlerden S1 kriterine göre karşılaştırılması söz konusu olacaktır. Tablo 10'da S1: "Yönetimin, iş süreçlerinde standartlaşma ve otomatikleşmeye önem verilmesi" kriterine göre örnek karşılaştırma matrisi yer almaktadır.

Tablo 10. S1 Kriterine Göre Stratejilerin İkili Karşılaştırılması

S1'e göre	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9
P1	1	1/5	4	4	4	4	4	4	4
P2	5	1	7	7	7	7	7	7	7
P3	1/4	1/7	1	2	2	2	2	2	2
P4	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P6	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P7	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P8	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P9	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P10	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
Toplam	7,7500	2,2000	15,000	19,000	19,000	19,000	19,000	19,000	19,000

Ardından normalleştirilme işlemi uygulanarak her bir stratejinin S1 kriteri altındaki grup içi ağırlıkları bulunmuştur. Tablo 11'da S1 kriterinin normalleştirilmiş ikili karşılaştırma matrisi yer almaktadır. Tablo 10. S1 Kriterine Göre Stratejilerin İkili Karşılaştırılması

S1'e göre	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9
P1	1	1/5	4	4	4	4	4	4	4
P2	5	1	7	7	7	7	7	7	7
P3	1/4	1/7	1	2	2	2	2	2	2
P4	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P6	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P7	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P8	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P9	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1
P10	1/4	1/7	1/2	1	1	1	1	1	1

Toplam	7,7500	2,2000	15,000	19,000	19,000	19,000	19,000	19,000	19,000

Ardından normalleştirilme işlemi uygulanarak her bir stratejinin S1 kriteri altındaki grup içi ağırlıkları bulunmuştur. Tablo 11'da S1 kriterinin normalleştirilmiş ikili karşılaştırma matrisi yer almaktadır.

Tablo 11. Normalleştirilmiş S1 Kriterine Göre Stratejilerin İkili Karşılaştırılması Matrisi

S1'e göre	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	Satır Ort
P1	0,1290	0,0909	0,2667	0,2105	0,2105	0,2105	0,2105	0,2105	0,2105	0,194
P2	0,6452	0,4545	0,4667	0,3684	0,3684	0,3684	0,3684	0,3684	0,3684	0,420
P3	0,0323	0,0649	0,0667	0,1053	0,1053	0,1053	0,1053	0,1053	0,1053	0,088
P4	0,0323	0,0649	0,0333	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,050
P6	0,0323	0,0649	0,0333	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,050
P7	0,0323	0,0649	0,0333	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,050
P8	0,0323	0,0649	0,0333	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,050
P9	0,0323	0,0649	0,0333	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,050
P10	0,0323	0,0649	0,0333	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,0526	0,050

SWOT faktörlerinin tümü için potansiyel stratejilerin ikili karşılaştırma matrisleri ve normalleştirilmiş karşılaştırma matrisleri hesaplanmıştır. Tablo 12'da tüm alt kriterler için en iyi ilk iki strateji ve ağırlıkları gösterilmiştir.

Tablo 12. Her Alt Kriter İçin En İyi İlk İki Strateji

Alt Kriterler	En İyi 1. Strateji	Ağırlığı	En iyi 2. Strateji	Ağırlığı
S1	P2	0,420	P1	0,194
S2	P5	0,351	P6	0,262
S3	P6	0,328	P8	0,237
S4	P1	0,348	P7	0,237
S5	P8	0,405	P9	0,169
W1	P5	0,429	P1-P2-P3-P4-P6-P7-P8-P9	0,071
W2	P1	0,415	P6	0,163
W3	P4	0,405	P8	0,169
W4	P8	0,352	P9	0,186
W5	P3	0,365	P7	0,251
W6	P6	0,351	P5	0,262
W7	P3	0,298	P7	0,205
W8	P4	0,18	P5	0,177
O1	P1-P9	0,29	P2	0,214
O2	P2	0,385	P7	0,299
O3	P3	0,351	P5	0,262
O4	P5	0,37	P3	0,282
O5	P7	0,365	P5	0,251
O6	P8	0,384	P3	0,271
T1	P9	0,366	P1	0,197
T2	P5	0,328	P6	0,237
T3	P7-P8	0,298	P5	0,199
T4	P9	0,467	P1-P2-P3-P4-P5-P6-P7-P8	0,067
T5	P7	0,467	P1-P2-P3-P4-P5-P6-P8-P9	0,067

Son adımda ise, her bir alternatif strateji için normalleştirilmiş karar matrislerindeki faktör değerlerinin ortalaması alınarak stratejilerin önem dereceleri belirlenmiştir. Tablo 13'de stratejilerin önem dereceleri gösterilmektedir.

Tablo 13. Alternatif Stratejilerin Önem Dereceleri

P1	0,001261
P2	0,001304
P3	0,002864
P4	0,000882
P5	0,003326
P6	0,000927
P7	0,002798
P8	0,002261
P9	0,001249

BULGULAR VE TARTIŞMA

Yapılan hesaplamalar sonrası faktörlerin ortalama ağırlıklarına bakıldığında en önemli kriterin %22,3 ile O5 yani "Uluslararası vergi ve raporlama mevzuatı kabiliyeti", ikinci en önemli kriterin %15,4 ağırlık ile O6 yani "Havacılık sektörünün hızlı gelişme potansiyeli" olduğu görülmüştür. Bu bilgilerden yola çıkarak muhasebe departmanının stratejilerinin oluşturulmasında fırsat kavramının önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Alt kriterleri kendi içlerinde değerlendirdiğimizde ise, güçlü yönlerden en iyi kriter S1 kriteri, en zayıf kriter S2 kriteri çıkmıştır. Zayıf yönlerden en iyi kriter W4, en zayıf kriter ise W3 çıkmıştır. Fırsatlardan en iyi kriter O5, en zayıf kriter O2 çıkmıştır. Son olarak tehditlerden ise en güçlü kriterin T2, en zayıf kriterin ise T3 ve T5 olduğu görülmüştür. Tüm hesaplamalar neticesinde 5. Strateji en yüksek ağırlık derecesine sahip olduğundan en önemli strateji olarak belirlenmiştir. Hesaplamalar sonucunda sırasıyla en önemli üç strateji aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

P5; Personelin farklı mevzuat ve uygulamalara uyum sağlama deneyimi, yaratıcı düşünme kabiliyeti ve havacılık sektörünün de hızla geliştiği göz önünde bulundurularak; personel kalifikasyon düşüklüğünün ve kariyer fırsatlarındaki yetersizliğin önüne geçilmesi

P3; Havacılık sektörünün ivmelenmesini avantaj olarak kullanılmasıyla, az olan kariyer fırsatlarının artırılması ve çalışanlara bu fırsatların değerlendirilip yeni pozisyonlara geçiş yapabilme hakkının sunulması ile sadakatin artırılması P7; Genç, dinamik ve sektörü takip eden iş gücü ile iş süreçlerin standart bir yapıya oturması sayesinde hızlı değişen vergi ve IFRS mevzuatlarına kolay adapte olmak

Pandemi döneminde gerçekleştirdiğimiz çalışmada en önemli stratejinin personel niteliğinin artırılması ve kariyer fırsatlarındaki yetersizliğin önüne geçilerek personel kaybının önüne geçilmesi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Buradan

pandemi ile nitelikli personellerin öneminin işletmeler tarafından daha çok hissedildiği gözlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERILER

Dünya ekonomisinde en önemli finans kaynaklarından birisi olarak karşımıza çıkan sektör ulaşım sektörüdür. Ulaşım sektörü içinde son zamanlarda ivmelenen hem insanlar tarafından hızlı oluşuyla daha çok tercih edilen hem de ülkeler açısından ekonomilerine sağladığı katma değer ile öne çıkan sektör isee havacılıktır. Türkiye'de de ön planda olan havacılık, rekabet konusunda başka ülkelerle de yarışmaktadır. Havacılık sektöründe artan rekabet sonucu firmalar belli değerlendirmeler yapmalı, doğru ve etkin stratejiler belirlemelidir.

Elde edilen bilgiler sonucunda, ana kriterlerin değerlendirilmesinde en önemli kriter %61,7 ile fırsatlar iken, ikinci en önemli kriter %22,3 ile zayıf yönler olmuştur. Bunun sonucunda fırsatların en iyi şekilde değerlendirilip, zayıf yönlerin azaltılması tavsiye edilmektedir. SWOT alt kriterinin faktör ağırlıklarına bakıldığında ise en önemli kriterler sırasıyla aşağıda gösterilmiştir;

O5 kriteri, "Uluslararası vergi ve raporlama mevzuatı kabiliyeti" (%22,3 ortalama ağırlık değeri ile)

O6 kriteri, "Havacılık sektörünün hızlı gelişme potansiyeli" (%15,6 ortalama ağırlık değeri ile)

O4 kriteri, " Uluslararası faaliyetler kapsamında, farklı mevzuat ve uygulamalara uyum sağlama deneyimlerinden kaynaklı esnek ve yaratıcı düşünme kabiliyeti" (%5,4 ortalama ağırlık değeri ile)

Genel bir çıkarım yapıldığından en önemli kriterlerin fırsatlara ait olduğu görülmektedir. Ardından sırasıyla zayıf yön kriterleri, güçlü yön kriterleri ve en son tehdit kriterleri gelmektedir. Son olarak işletme için en uygun stratejiyi belirlemek için stratejilerin önem dereceleri hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda işletme için oluşturulan SWOT analizi verileri AHP yöntemi ile sayısallaştırılmış ve en uygun stratejinin P5 stratejisi "Personelin farklı mevzuat ve uygulamalara uyum sağlama deneyimi, yaratıcı düşünme kabiliyeti ve havacılık sektörünün de hızla geliştiği göz önünde bulundurularak; personel kalifikasyon düşüklüğünün ve kariyer fırsatlarındaki yetersizliğin önüne geçilmesi" olduğu belirlenmiştir. Yapılan hesaplamalara göre stratejilerin önem sıralamasının; P5, P3, P7, P8, P2, P1, P9, P6, P4 olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda aşağıda bazı önerilerde bulunulmuştur;

1.Personel kalifikasyonunun arttırılmasına yönelik eğitim vb. çalışmalar yapılması

2.Mevzuat ve uygulamaların değişimlerine karşı esnek olmanın sürdürülmesi

3.Gerektiği durumda danışmanlık hizmetlerinden yararlanarak sürekli değişen ve zor adapte olunan IFRS mevzuatına hâkim olunması

4.Operasyonel yüklerin azaltılması adına RPA kullanımının arttırılması

5.IATA'nın StB çalışmaları uygulanması ve yeni sürecin aktif olarak takip edilmesi

6.Kariyer planlaması yapılırken fırsatlarının önünün açılması ve çalışan yeteneklerinin o doğrultuda gelişmesinin sağlanması

KAYNAKÇA

Ahmad Y., and Khalid Z. B. (2018). A Hybrid Approach Using SWOT and AHP to Prioritize the Factors for Indigenous Production of Automobiles: A Case of Pakistani Automotive Industry. IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM), 2018,763-767.

Allahverdi, M. (2017). Bulut Muhasebe Sistemleri ve Bir SWOT Analizi . Muhasebe ve Finansman Dergisi , , 92-105 .

Anggraeni, G., Lin, C.-N., and Azizah, S. (2019). Using AHP to evaluate the critical factors on management of Indonesian restaurant. Jurnal Ilmu-Ilmu Peternakan. 29(2), 167-177.

Arslan, K. S., Gün, İ., ve Aslan, Ö. (2018). Bütünleşik Swot-Ahp Analizi: Türkiye Sağlık Turizmi. International Social Sciences Studies Journal, 4(23), 4716-4730.

Bakır, M., Bal, H. T., ve Akan, Ş. (2017). Türk Sivil Havacılık Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı. Journal Of Aviation, 1(2), 154-169.

Balkuvar, I. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden AHP Ve VIKOR İle Tablet Seçimi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bartusková, T., and Kresta, A. (2015). Application of AHP Method in External Strategic Analysis of the Selected Organization. Procedia Economics and Finance, 30, 146-154.

Bouraima, M., Qiu, Y., Yusupov, B., and Ndjegwes, C. (2020). A study on the development strategy of the railway transportation system in the West African Economic and Monetary Union (WAEMU) based on the SWOT/AHP technique. Scientific African, 8, 1-11.

Cebecioğlu, C. (2006). SWOT Analizi ve Bir İşletme Üzerinde Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Ensititüsü, Gebze.

Çoban, B., ve Karakaya, Y.E. (2010). Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi: Kavramsal Yaklaşımlar", e-Journal of New World Sciences Academy, 5, 342-352.

Dalmış, A.B. (2014). Türkiye'de Ticari Hava Taşımacılık Sektörünün Strateji Belirleme Sürecinde Swot Analizinin Rolü: Tasarım Okulu Perspektifiyle Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, N., ve Sözbilen, G. (2014). Kaya Otel İşletmeleri İçin En Uygun Stratejinin Belirlenmesi: Bir SWOT/AHP Uygulaması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bi-

limler Dergisi, 14(4), 95-112.
Ekinci, F., ve İnan, B. (2019). SWOT-AHP Bütünleşik Yöntemi İle E-Fatura Sisteminin Değerlendirilmesi: Bilecik İli Örneği. Maliye Araştırmaları Dergisi, 5(2), 193-209.
Erçetin, F., ve Özdemir, A. (2018). Özel Okullarda Stratejik Yönetim Sürecinde SWOT Analizi ile Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Entegrasyonu ve Bir Uygulama.1st International Congress on Seeking New Perspectives in Education, İstanbul
Fahad, M., Mohammad, H., and Tahir, A. (2014). Analytical Investigation of Mobile NFC Adaption with SWOT-AHP Approach: A Case of Italian Telecom. Procedia Technology, 12, 535-541.
Görener, A., Kerem, T., ve Korkmaz, U. (2012). Application of Combined SWOT and AHP: A Case Study for a Manufacturing Firm. Procedia Social and Behavioral Science,s 58, 1525 – 1534.
Görener, A. (2016). A SWOT-AHP Approach for Assessment of Medical Tourism Sector in Turkey. Alphanumeric Journal, 4(2), 159-170.
Gürbüz, F. (2016). Stratejik Planlama için Erciyes Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümünün Swot Faktörlerinin Delphi Tekniği ile Belirlenerek Ahp ile Analizi. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 32 (2).
Kaya, İ., ve Karaşan, A. (2020). Çok Kriterli Karar Verme. Savaş Yayınları.
Kaya Keleş, M., Kılıç, Ü., ve Keleş, A. (2018). E-Ticarette Pazar Araştırması ve SWOT Analizi. El-Cezeri, 5 (2) , 596-604.
Kanbur, E., ve Karakavuz, H. (2017). Stratejik Yönetim Kapsamında Küresel Havayolu İşbirliklerinin SWOT Analizi. Journal of Aviation, 1(2), 74-86.
Kaygısız, A., Ongun, U., and Govdere, B. (2016). Burdur İli Turizm Stratejisinin Belirlenmesi: SWOT-AHP Uygulaması. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 11, 157-185.
Naseri, V., Kashanizadeh B., and Varposhti F. (2018). Online Operational Budgeting of Electricity Distribution Network Based on Integration Strategic and Operational Planning by Swot & AHP Methods. Electrical Power Distribution Conference (EPDC), pp. 63-68.
Osuna, E. E., and Aranda, A. (2007). Combining SWOT and AHP techniques for strategic planning. International Symposium on the Analytic Hierarchy Process, Chile.
Oreski, D. (2012). Strategy development by using SWOT – AHP. TEM Journal, 1(4), 283-291.
Önen, F. (2016). SWOT Analizi ve Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Strateji Geliştirme", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü-

sü, Kayseri.
Öztürk N. (2019). Türkiye'deki havalimanlarının sürdürülebilirlik uygulamalarının AHP yöntemi ile değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı,
Perçin, S. (2018). "Evaluating airline service quality using a combined fuzzy decision-making approach", Journal of Air Transport Management, 68, 48-60.
Razmi, J., Rahnejat, H., and Khan, M. K. (2000). The New Concept of Manufacturing DNA" within an Analytic Hierarchy Process-Driven Expert System. European Journal of Innovation Management, 3(4), 199-211.
Saaty, T. (1982).Decision Making for Leaders, Lifetime Learning Publications.
Shareef, M., Shareef, S., Jahankhani, H., and Pimenidis, E. (2012). Analysis of the e-Government stage model evaluation using SWOT-AHP method. University of East London , London.
Şenel, M. Ş., ve Gökçe, S. (2017). A'WOT Hibrit Modeli İle Strateji Geliştirme. Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi, (11), 1-24.
Sevkli, M., Oztekin, A., Uysal, O., Torlak, G., Turkyilmaz, A., ve Delen, D. (2012). Development of A Fuzzy ANP Based SWOT Analysis for The Airline Industry in Turkey. Expert Systems with Applications, 39(1), 14-24.
Şişman, M. (2014). Uluslararası Pazarlama ve Türk Hava Yolları Örnek Stratejik İncelemesi". Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Uyar, B. (2019). Swot-Ahp Bütünleşik Yöntemi İle Van İli Ekonomik Durumunun İncelenmesi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(8), 245-272.
Ülgen, H., ve Mirze S.K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, İstanbul: Literatür Yayınları.
Veverková, A. (2019). IFRS 16 and its Impacts on Aviation Industry. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis.
Yiğit, A., ve Demirbaş, M. (2020). Türkiye'de Medikal Turizmin Gelişimine Etki Eden Faktörlerin SWOT-AHP Yöntemi ile Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 12(22), 173-192.
Yüksel, İ., ve Akın, A. (2006). Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemiyle İşletmelerde Strateji Belirleme. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 7(2), 254-268.
Wickramasinghe, V., and Takano, S. (2010). Application of combined SWOT and Analytic Hierarchy Process (AHP) for tourism revival strategic marketing planning: A Case of Sri Lanka tourism. Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies, 954-969.
Zhibin, X., Jiangsheng Z., and Lvqing, Y. (2020). Innovation Strategy and Develop-

ment Plan of E-Sign Wechat System Based on SWOT-AHP Analysis. IEEE 4th Information Technology, Networking, Electronic and Automation Control Conference (ITNEC), pp. 1640-1644.

Zorlu, K., ve Yılmaz, A. (2020). Determination of strategies of ecotourism in protected areas with SWOT-AHP method: The case of Aksaray – Ihlara special environmental protection zone (SEPZ). Journal of Geography, (40), 247-257.

Asya'nın Yükselişi ve Dünya Ekonomik Güç Dengelerinin Değişimi

Mehmetali KASIM[1]

GİRİŞ

Devletlerin zenginlik ve güç elde etmeleri ya da kaybetmeleri onların sahip olduğu konumları ve izlediği ekonomik politikalarıyla yakından ilişkili olmuştur. Bir devlet ekonomik açıdan ne kadar başarılı olursa o kadar zenginlik elde edebilmektedir. Büyük ekonomik güce sahip olmak devletlerin siyasi, diplomatik, askeri vb. alanlarda da etkinlik sahibi olabilmelerine olanak sağlamaktadır. Birleşmiş milletlerin Şubat 2022 rakamlarına göre Asya kıtası 4,7 milyardan fazla nüfusuyla dünya 7,9 milyar nüfusunun %59,5'ne ev sahipliği yapmaktadır (Worldometer, 2022). Dünyanın en kalabalık demografik yapısına sahip olan bu en büyük kıta binlerce sene dünyanın en büyük ekonomilerine ev sahipliği yapmıştır. 19. yüzyıla kadar Asya dünya ekonomisinin yarısından fazlasını temsil etmiştir. Ancak İngiltere'de ortaya çıkan sanayi devrimi ve onun ortaya çıkarttığı batı ülkelerindeki devrim niteliğindeki ekonomik gelişmeler ve toplumsal değişiklikler dünya ekonomik güç dengelerinin Asya'dan batı ülkelerine kaymasına neden oluşturmuştur.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler üretim ve tüketim şekillerinde değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sanayileşme sonucunda modern ekonomik yapıya sahip olan batı ülkeleri zenginlik ve refah düzeyi açısından geleneksel ekonomik yapıya sahip olan Asya toplumları üzerinde üstünlük elde etmiştir. Bu ise modern batı emperyalist devletler tarafından sömürgeleştirme ve siyasi etkinliklerinin de kaybedilmesini beraberinde getirmiştir. Dünya tarihinde ilk defa Asya dünya ekonomisindeki liderlik konumunu kaybetmiştir. İlk sanayi devrimine İngiltere öncülük ederken, İkinci ve üçüncü sanayi devrimine diğer batı ülkesi olan Amerika önderlik etmiştir. Ancak Amerika 20. yüzyılın başlarından günümüze kadar dünyadaki en büyük ekonomik güç statüsünü korumakla kalmamıştır. Ayrıca Amerika İkinci Dünya Savaşından sonra dünyaya yeni bir düzen getirerek siyasi ve ekonomik vb. alanlarda dünyaya yön vermiştir.

Asya ülkeleri batı karşısında zayıf düştüğü gerçeğini kabullenmekte zorluk çekmiş ve hatta batı karşıtı tavırlar da sergilemiştir. Lakin bunlar batı hegemonyası karşısında olumlu bir sonuç ortaya çıkartmaktan eksik kalmıştır. Japonya 1868 yılında Meiji döneminde içe kapalı ve batı karşıtı tavırlar yerine gerçekçi

1 Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmalar Bölümü, Email: mkasimu@ohu.edu.tr

bir yol bulmaya çalışmıştır. Batı ülkelerinin üstünlük elde etmesine sebep olan bilgi ve teknolojileri öğrenerek kendini ıslah etmeyi tercih etmiştir. Böylece 19. yüzyılda yaptığı reformların etkisiyle modernleşmeyi başarmış ve batı ülkelerinin olumsuz etkisinden kendini kurtarabilmiştir (Kasım, 2021). Japonya'nın başarısı dünyanın diğer en fakir bölgelerinden biri olan Asya'daki bazı ülkelere ilham kaynağı olmuştur. 1960'lı yıllarda Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Tayvan gibi Asya kaplanları Japonya'yı örnek alarak ve Amerika önderliğindeki liberal ekonomik düzeni benimseyerek kalkınmayı başarmıştır. Böylece Asya dünyada en hızlı büyüyen ve zenginleşen bölgeye dönüşmüştür (İMF, 1997).

Sovyetler Birliği (SSCB) örneğinde olduğu gibi Çin, Hindistan Endonezya vb. Asya ülkeleri liberal ekonomik karşıtı politikalar izlemiştir. Bu devletler feci ekonomik ve toplumsal sonuçlar karşısında 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başlarında ekonomik politikalarında değişiklik ve reformlar hayata geçirmeye başlamıştır. Japonya ve Asya kaplanlarında olduğu gibi bu ülkeler de batı teknolojisi ve sermayesinden yararlanma yolunu seçmiştir. Dünya ekonomisine entegre olma süreçlerini hızlandırmıştır. Özellikle Çin, Hindistan ve Endonezya gibi Asya devlerinin 21. Yüzyılda elde ettiği ekonomik başarıları dünya güç dengelerini derinden sarsmıştır. Asya ülkelerinin ekonomik büyüme oranları batı ülkelerin ekonomik büyüme oranlarından daha hızlı olmuştur. Gelecek dönemlerde bu eğilimin devam edebileceği tahmin edilmektedir. Bu 2050 yılında Asya dünya ekonomisinin %52'sine sahip olabileceği anlamına gelmektedir (Asian Development Bank, 2022). Böylece Asya sanayi Devrimiyle kaybettiği dünya ekonomisindeki liderlik konumunu tekrar elde edebilecektir. Ayrıca Asya'nın ekonomik açıdan elde ettiği başarısı siyasi, askeri vb. alanlardaki yatırımlarının da artmasına imkân sağlamaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak Asya devletlerinin batı karşısında etkinliklerini kaybetmesinin sebeplerini ve geleneksel ekonomik yapıya sarılmanın kendilerini güncelleştirmeden zayıf kalmalarının etkileri değerlendirilmiştir. Sonra Rönesans ve bunun sonucunda ortaya çıkan sanayi devrimi, sosyal ve toplumsal değişimlerin batı ülkelerinin kalkınmalarındaki etkileri ele alınmıştır. Ayrıca batı ülkelerinin verimlilik ve rekabet gücünün artmasından kaynaklanan ekonomik ve başka alanlardaki başarılarının dünyada liderlik konumuna yükselmelerindeki önemi incelenmiştir. Son olarak Japonya'da ortaya çıkan reform ve modernleşmenin diğer Asya ülkelerini derinden etkilemesi, Asya'nın ekonomik açıdan hızla büyümesi ve kalkınmasının dünya ekonomik ve siyasi güç dengelerini nasıl derinden etkilemeye devam ettiği tartışılmıştır.

GELENEKSEL EKONOMİLERİN GERİLEMESİ

Aristotle "politcs" adli kitabında "insan doğasıyla siyasi hayvan" (Aristotle,1999) olduğu fikrini ortaya koymuştur. Siyasi teşkilatlanma olmadan insanların düzensiz, hukuksuz ve kalpsiz hayvanlar dünyasında olduğu gibi orman kanununun hâkim olduğu bir ortamda yaşamak zorunda kalacağını işaret etmektedir. İbn-i Haldun›a göre ise insan toplumsal/sosyal bir hayvandır (Haldun, 2016). İnsanların hayatta kalmaları ve gelişmeleri Allah'ın verdiği akla dayanarak birbirleriyle ilişkiler içerisinde olmayı ve toplumsal dayanışma içerisinde olmalarını gerektirir. İnsanlar siyasi ve sosyal varlık olduğu gibi aynı zamanda ekonomik bir varlıktır. Bu bakış açısına göre ademoğlunun tabiatı itibariyle ekonomi, insanların yaşamında eksik olması düşünülemeyen en önemli unsurdandır. Siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar birbirleriyle etkileşim içerisindedir. Bunları birbirlerinden bağımsız olarak görmek ve değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Bir ulus siyasi olarak ne kadar kurumsallaşmayı başarabilmişse ve toplumsal olarak dayanışma düzeyi ne kadar yüksekse ekonomik açıdan da daha fazla gelişim sağlayabilmektedir. Benzer şekilde ekonomik zenginlik siyasi gücü desteklemektedir ve toplumsal gelişmeye büyük derecede katkı sağlamaktadır.

İnsan doğası itibariyle yeme, içme, barınma, giyinme vb. ihtiyaçlarını iktisadi faaliyetler aracılığıyla elde edebilmektedir ve gidermektedir. Daha fazla zenginliklere sahip olmak aynı anda daha fazla güç elde etmek ve daha iyi yaşam standartlarına sahip olmak anlamı taşımaktadırlar. Ekonomik güç elde etmek şahıslarda olduğu gibi toplumlar ve devletler için de öncülük alanları sayılır. Zengin toplumlar eğitimin gelişmesinden, büyük orduların oluşturulabilmesine kadar çeşitli alanlarda fakir toplumlara göre daha fazla avantaja sahip olabilmiştir. Ayrıca devletler zenginliklerini siyasi güce dönüştürerek uluslararası ortamda daha fazla etki sahibi olabilmektedir. Bu yüzden insanlar tarih boyunca saygınlık ve güç kaynağından sayılan zenginlik arayışlarına hiçbir zaman ara vermemişler ve onu elde etmek için birbirleriyle yarışmış ve hatta çeşitli boyutlarda mücadeleler yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir.

Tatlı su, verimli toprak, kaliteli yaylalar, doğal kaynaklar ve müsait iklim şartları insanoğlunun yurt edinmek için öncülük verdiği, sahip olmak istediği ve yaşamında önemsediği unsurlardır. İnsanlar birbiriyle yaptığı binlerce yıllık mücadelelerin perde arkasında inanç, ırk gibi etkenler olmakla beraber ekonomik zenginliklere sahip olma hırsının da oldukça büyük etkileri görülür. Modern çağa kadar dünya ekonomik ve siyasi tarihine damgasını vuran geniş Avrasya coğrafyası bunun belirgin örneklerini taşır. Türkistan, Hindistan, Orta Doğu, Çin gibi uygarlıkların ortaya çıktığı coğrafyaların benzer özellikleri genel olarak bol tatlı su ve verimli topraklara sahip olmasıdır. Örneğin Türkistan'da Tarım, İli, Amu

ve Sır deryaları, Hindistan'da Ganj ve Hint nehirleri, Çin'de Sarı nehri, Orta Doğu'da Dicle, Fırat ve Nil nehirleri bu bölgelerde tarım faaliyetlerinin yapılabilmelerine, şehirlerin kurulması ve gelişmelerine imkân sağlamıştır. Bu bölgeler dünya tarihinin en dinamik ekonomilerine, en gelişmiş uygarlıklara, büyük ve zengin devletlere ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgelerde tarım, zanaat, ticaret gelişmiştir ve toplumsal hayatın temellerini oluşturmuştur. Modern dönemin ortaya çıkması ve kadim İpek Yolu ticaretinin yerini Atlantik ticaretinin almasına kadar dünya ekonomisine ve siyasetine bu bahsi geçen bölge insanları yön vermiştir.

Geniş Avrasya coğrafyasında güneydeki tarımsal ve yerleşik kültüre sahip ekonomiye göre farklı bir ekonomik yapı mevcuttur. O da daha sert iklim şartlarıyla mücadele etmek zorunda kalan, geniş coğrafyalara yayılmış ve savaşçı bir ruha sahip hayvancılık ve avcılığı esas alan bozkır kültürüdür. Bu kuzey bozkırlarındaki geniş yaylalarda yaşayan insanların yaşamında hayvancılık ekonomik faaliyetlerinin temel taşını oluşturmuştur. Bozkır insanları, yerleşik ve şehir hayatını benimsemiş bilim, sanat, mimarlık, ticaret vb. alanlarda güney toplulukları kadar başarılı olamamıştır. Ama bozkırlar devasa geniş imparatorluklar kurma ve güneydeki uygarlıklara tehdit oluşturma açısından oldukça başarılı olmuştur. Bu iki farklı yaşam tarzı ve medeniyet binlerce yıl paralel olarak mevcut olmuş ve bunlar arasındaki mücadele kesintisiz süregelmiştir (Kasım, 2020).

Dünya ekonomisinde sanayi devrimine kadar tarımsal ekonomiler egemen durumdadır. Devletler ya yerleşik hayatta tahıl, sebze, meyve ve pamuk ile tütün gibi ekonomik ürünler yetiştirir ya da bozkırlar ve bedevi toplumlarda olduğu gibi hayvancılık, avcılıkla uğraşırlar. Devletler ve toplumlar arasında üretim şekli, üretim araçları konusunda ve verimlilik açısından büyük uçurumlar mevcut değildir. Çünkü modern çağa kadar dünyanın farklı bölgelerindeki insanların teknolojik düzeyleri ve üretim araçları hemen hemen benzerlikler taşımaktadır. Üretimde makineleşme henüz ortaya çıkmadığından insan ve hayvan gücü esastır.

Lakin, sanayi devrimine kadar devletler ile devletlerarasında teknolojik fark büyük olmadığından dolayı zenginlik düzeyi açısından da günümüzde olduğu gibi büyük farklıklar ve uçurumlardan bahsetmek nerdeyse mümkün değildir. Böyle olması devletlerin zenginlikleri onların ne kadar verimli toprağa ve onu işleyebilecek ne kadar nüfusa sahip olduğuyla ilgilidir. Teknolojik açıdan büyük bir fark söz konusu olmadığından genelde yetişkin bir kişinin işleyebileceği toprak ya da besleyebileceği hayvan sayısı sınırlıdır. Geniş, verimli topraklara ve kalabalık nüfusa sahip olan devletler aynı anda dünyadaki en büyük ekonomilere sahip olan devletlerdir.

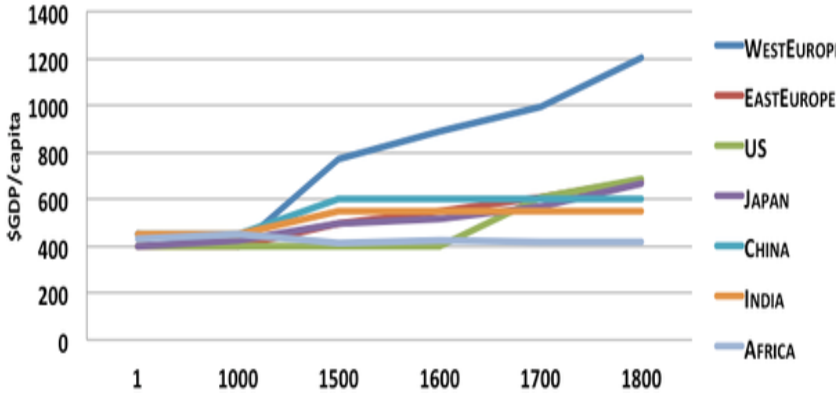

Şekil 1: Dünyadaki Farklı Bölgelerin 1-1800 Yılları Arasındaki Kişi Başı Milli Gelirleri (ABD dolar)

Kaynak: Thompson,2012.

Tarımsal alanda olduğu gibi hayvancılıkla uğraşan toplumlar için de geniş yaylalara ve çok sayıda hayvana sahip olmak zenginliğinin göstergesidir. Devletler ile devletlerarasında kültür, inanç, gelenekler farklı olsa da kişi başı verimlilik ve üretkenlik açısından büyük farklılıklar görülmemektedir. Yönetim, iklim şartları ve üretim tarzları gibi etkenler sebebiyle bazı devletler diğerlerine göre daha fazla verimlilik elde edebilmiş ve biraz daha yüksek yaşam standartlarından istifade edebilmiştir. Ama devletler ve bölgelere genel olarak baktığımızda toplumların refah düzeyinde büyük farkların olmadığı, aksine oldukça benzerlikler görülmektedir.

Zanaat ve ticaret toplumların ekonomik hayatında önemlidir. Ama modern döneme kadar sanayi hiçbir toplumda ekonominin esasını teşkil etmemiştir. Tarımsal ürün ve hayvancılık ekonomide olduğu gibi aynı zamanda devlet vergi gelirlerinin çoğunu teşkil etmektedir. 16. yüzyıla kadar ticarette deniz yollarından daha çok kara yolları önemlidir. Bu sebepten Türkistan merkezli "Kadim İpek Yolu" üzerindeki mücadeleler Avrasya coğrafyasında binlerce yıl sürmüştür. Teşkilatçılık ve askeri açıdan büyük yetenek ve avantajlara sahip olan Altay milletleri (Türk, Moğol, Tunguz vb.) kadim ticaret yolunda modern çağa kadar egemenliklerini korumuş ve büyük zenginlikler elde etmiştir. Büyük devletler kurarak dünya tarihinin seyrini değiştirmişlerdir. Bu durum onların ticaret yolunu tekellerinde bulundurmakla beraber Çin ve Hindistan gibi zengin coğrafya ve kalabalık toplumlar üzerindeki siyasi egemenliklerinden de kaynaklanır. Kadim İpek Yolu sadece Asya, Avrupa ve Afrika pazarlarını birbirine bağlamıyor, o aynı zamanda zihinlerini karmaşık bir ticari yollar ağı aracılığıyla birbirine bağlar (Salopek, 2021). Ticaret güzergâhının merkezinde yer alan Türkistan coğrafyası sadece ti-

cari ve ekonomik olarak değil, fikir, bilim ve teknolojilerin de akışını kontrol ederek büyük güç ve avantajlar elde etmiştir.

İlmin, icadın ve bilimsel çalışmaların merkezi 16. yüzyıllarına kadar batılı bölgeler değil Turfan, Kaşgar, Bala-sağun, Buhara, Farab, Semerkant, Herat ve Bağdat gibi Türk ve İslam topraklarıdır. 2.000 yıllık efsanevi bir ticaret bağı olan İpek Yolu Dünyanın ekonomik merkezleri Asya'da olduğu gibi bilim merkezleri de modern çağa kadar Türk-İslam coğrafyasından geçmektedir. Türkistan'ın asıl unsurları olan Altay kavimleri sadece kendi bölgelerinde değil dünyanın çeşitli bölgelerindeki zengin topraklar ve kalabalık toplumlar üzerinde egemenlik kurmuşlardır. 19. Yüzyıllara kadar dünyadaki en büyük ekonomik güçler Hindistan ve Çin olmuştur. 19. Yüzyılın ortalarında (1858) İngiltere Hindistan'ı ele geçirene kadar dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan Hindistan'da hükmeden Altay kavimlerinden olan Türk kökenli Babürlülerdir. Dünyanın diğer en büyük ekonomik güçlerinden biri olan Çin ise 1911 yılına kadar yine Alay kavimlerinden olan Tunguzların kurduğu Qing hanedanlığı tarafından yönetilmiştir.

Herkesin ilgisini çeken konuların başında kadim ticaret yolu güzergâhındaki bu devletlerin neden dünyadaki liderlik statüsünü kaybettiği sorusu gelmektedir. Asya ekonomilerinin geride kalmalarının sebepleri hakkında farkı görüşler mevcuttur. İç savaşlar, batı medeniyetinin üstünlüğü, sömürgecilik, yönetim sistemi gibi unsurlar gerileme yaşamasının nedenleri olarak gösterilmiştir. Ama bunlar somut bir kanıtlayıcı açıklama getirebilmek açısından yetersizdir. Burada gözden kaçırdığımız önemli bir husus ise gerçekten Asya ülkeleri ekonomik olarak gerileme yaşadı mı ya da diğer bölgeler (Avrupa) daha hızlı gelişme ve ilerleme kaydetti mi? Zenginlik doğudan batıya taşındı mı yoksa batıda zenginlik artışı doğuya göre daha fazla gerçekleşti mi? Sorularıdır.

Tablo 1: Sanayi Devrimi Öncesi ve Sonrası Dünya Üretimindeki Payları (%)

Yıl	Hindistan1	Çin2	Gelişmiş Ülkeler	Diğer
1750	24,5	32,8	27,0	15,7
1800	19,7	33,3	32,3	14,7
1830	17,6	29,8	39,5	13,3
1913	1,4	3,6	92,5	1,7

Kaynak: Kasım, 2021; Clingsmith ve William, 2004.

1 Hindistan 1526-1867 yılları arasında Babür Devleti tarafından yönetilmiş olup daha sonra 1947 yılına kadar İngiltere tarafından sömürü altına girmiştir.

2 Çin 1648-1911 yılları Altay kavimlerinden olan Tunguzlar hâkimiyetinde kalmış, Çin'in genişleme ve gerileme süreci bu dönemde yaşanmıştır.

18. yüzyılın ortalarından sonra batı devletlerinin dünya üretimindeki payları artma eğilimindeyken diğer dünya ülkelerinin genel olarak dünya üretimindeki paylarında azalma başlamıştır. Bu süreç 19. yüzyılda oldukça belirgin bir şekilde hissedilmiştir. 20. yüzyılın başlarında ise batı devletleri dünya üretiminin nerdeyse tamamına yakın bir paya sahip olmuştur. Doğu ülkelerinin ekonomik etkinliklerini kaybetmelerindeki esas sebepleri onların toplam üretimindeki şok düşüşlerden kaynaklandığı görüşü tartışmalıdır. Çünkü Çin ve Hindistan gibi en kalabalık nüfusa sahip olan devletlerin kişi başına düşen milli gelirlerine bakılınca 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar fazla bir değişiklik olmamıştır. Nüfus büyüme oranları ve bu ülkelerde ortaya çıkan hızlı nüfus artışı hesaba katılırsa GSMH'sinin bu süreçte büyüdüğünü söyleyebiliriz. Lakin dünya ekonomisindeki ağırlıklarının azalması zenginliğin bu bölgelerden batıya taşınmasından ziyade batı devletlerinde ortaya çıkan verimlilikteki yükseliş, üretim ve toplam zenginliğindeki oldukça hızlı artışlardan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Tabi batı sömürü dönemlerinde dünyanın çeşitli bölgelerinden zenginlikler batı devletlerine götürülmüş olsa da bu verimliliğin artışından kaynaklanan zenginlik artışının yerini alamaz.

Doğu toplumlarının duraklaması ve dünya ekonomisindeki etkinliğinin zayıflamaları 18. Yüzyıldan sonra daha hız kazanmıştır. Bunun sebepleri olarak Türkistan coğrafyasında yaşayan kuzeydeki bozkırlılarla güney uygarlıkları arasındaki mücadelede bozkırların üstünlük kazanmasıdır. Kuzey bozkırlılarında Cengiz soyundan olan Özbeklerin 16. yüzyılda (1507) batı Türkistan'ı ele geçirmesiyle Timur Rönesans'ı ve bilimsel gelişmelerin önü kesilmiştir. 17. yüzyılda (1678) Kalmuk Moğolları Doğu Türkistan'ı ele geçirmiştir. Timur Devleti'nin yıkılmasıyla Özbekler tarafından gerçekleştirilen (bilim ve uygarlığa yapılan tahrip) benzer bir senaryo, yaklaşık 170 yıl sonra Doğu Türkistan'da da cereyan etmiştir (Kasım, 2020). Böylece kadim İpek Yolu'nun merkezi olan Türkistan eski ihtişamını kaybetmiştir.

Asya'nın en büyük ekonomilerinden biri olan Çin ise Tunguz yönetiminde içe kapalı politikalar izleyerek dünyayla irtibatlarını kesmiş ve dış ticarete kısıtlamalar getirmiştir. Zengin Hint yarımadasında hükmeden Babür Devleti ise bilimsel ve teknolojik olarak bazı ilerlemeler kaydetmiş olsa da 18. yüzyılın başlarında ortaya çıkan yönetimdeki bozulmayla iç karışıklıklar ve parçalanma sürecine girmiştir. Avrupa'daki en büyük askeri güce sahip olan Osmanlı Devleti 16. Yüzyılda Safevi Devletiyle mezhep savaşlarına girişmiştir. İki devlet arasındaki cereyan eden savaşlar ve bitmeyen mücadeleler sadece iki devleti ekonomik ve askeri olarak tüketmemiş aynı zamanda doğu ile batı arasındaki ticari ve kültürel ilişkilere olumsuz bir etki yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ilerleyişe ve bilimsel gelişmelere karşı şüpheli yaklaşımı Avrupa'daki yeni icatların Türkistan

başta olmak üzere diğer doğu toplumlarına ulaşmasını da engellemiştir. Osmanlı, Avrupa devletleri karşısında taktiksel olarak bazı cephelerde başarı elde etmeye devam etmiş olsa da aslında 16. yüzyıldan sonra yavaş ama sürekli duraksama ve gerileme sürecine girmiştir. Ekonomik zorluklar 16. yüzyılın sonlarında Hollanda ve İngilizlerin Orta Doğu'dan geçen eski uluslararası ticaret yollarını tamamen kapatmasıyla daha belirgin olmaya başlamış ve bunun sonucu olarak, Orta Doğu illerinin refahı azalmaya başlamıştır (Britannica, 2021).

Osmanlı'dan Çin'e kadar olan bu geniş coğrafyadaki halklar asırlardır kadim İpek Yolu güzergâhında ticaret yapmıştır. Büyük zenginlikler elde etmiş, uygarlıklar inşa etmiş ve güçlü imparatorluklar kurmuşlardır. Böylece kendi zamandaşları arasından modern döneme kadar dünyanın en güçlü ve kültürlü toplumları olarak tarihe geçmiştir. Ama tüm bu devletler modern dönemde duraklama ve gerime gibi ortak bir kaderi paylaşma durumunda kalmıştır. Yönetim bozukluğu, iç savaş, rüşvet, ticaret yollarının değişimi vb. sebepler bu gerilemenin nedenleri olarak gösterilebilir. Fakat en önemli unsur bu devletlerin köklü bir reform yaparak dünyadaki gelişmelere ayak uyduramadığıdır. Asya'daki bu devletler farklı dönemlerde ve farklı şekillerde reformlar yapmayı denemiştir. Fakat reformcuların çoğu kısa vadeli askeri ve ekonomik zorluklara tepki olarak yapılmıştır. Bu reformlarla genellikle eski düzene kısmen düzeltme ve birtakım yenilikler getirmekle yetinilmiştir. Kökten reform yapıp eski sistemi değiştirerek yerine modern bir sistem getirmekten aciz kalınmıştır. Yöneticiler eski devlet anlayışıyla modern dünyaya girmiş ve yeni gelişmelere ayak uyduramamışlardır (Kasım, 2021). Örnek olarak 1700'ler ve 1800'lerde sanayi devrimi Avrupa'yı kasıp kavururken, Osmanlı ekonomisi çiftçiliğe bağımlı kalmıştır ve ekonominin büyümesi çok yavaş olmuştur (Kiger, 2021). Asya topluluklarının genel karakteristikleri ise geleneksel tarım ekonomisinde kalmaları ve sanayileşmeyi başaramaması ya da ona karşı direnmeleridir. Hem dış ticarette hem de savaşlarda özellikle sanayileşmiş Avrupa devletlerine karşı sanayi altyapısından ve modern teknolojilerden yoksul bu toplumlar zayıf düşmüş ve modern devletler karşısında etkinliğini kaybetmiştir.

MODERN EKONOMİLERİN DOĞUŞU VE BATI HEGEMONYASININ ORTAYA ÇIKIŞI

Toplumlar geliştikçe kültürel ve davranış tarzları açısından sadelikten daha karmaşık bir hal alır. Bunun örneklerini insanların ilkel avcılık kültüründen bozkır ya da bedevilik aşamasına geçmesi, bozkırdan tarım ve şehir hayatına geçmesinde görebiliriz. İhtiyaçlar yeni icatların ve yeniliklerin ortaya çıkmasına sebep olur. Genelde avcılık ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda hayat çok sade, örf

ve adetler de o denli karmaşık boyutta değildir. İnsanlar doğayla iç içe yaşadığından tabiatlarında saflık, cömertlik ve sadelik belirgindir. Ekonomik yaşamı ve üretim araçları da karmaşık değildir. Ekonomilerinde genelde bir ya da birkaç sektör ağırlıktadır. Bunların aksine yerleşik hayata geçmiş, şehir ve kasabalarda yaşamaya başlayan tarımsal toplumlar hem kişilik ilişkilerinde hem de ekonomik kaynaklar açısından daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Kişilik ve davranış olarak sadeliği kaybettikleri gibi ekonomik hayatlarında da karmaşık bir hale gelmişlerdir. Üretim şekilleri ve tarzları çeşitlenmiştir. Bu toplumlarda hayvan beslemeyle beraber çeşitli tarımsal ürünler, meyve ve sebze yetiştirme de önem kazanmıştır. Ayrıca çeşitli zanaatlar, sanayi ürünleri ve ticaret oldukça önem kazanmıştır. İnsanlar toplumsal ve ekonomik sorunlarını gidermek için yasalar çıkarmaya ve kurallar geliştirmeye ihtiyaç duymuşlardır. Şehirleri geliştirmek için büyük inşaatlar inşa etmek ve savunmak için kaleler inşa etmek ihtiyacı duymuşlardır. Tüm bunları başarabilmek için daha fazla iş birliğine, bilgi, tecrübe ve hünerlere ihtiyaç doğduğundan eğitim gelişmiştir ve kurumlar daha geliştirilmiştir.

Günümüze kadar ortaya çıkan bilimsel gelişmeler ve tarihi mirasların çoğu bozkır ya da bedevi toplumlarda değil yerleşik hayata geçmiş insanlar tarafından ortaya çıkartılmıştır. Dünyadaki en zengin devletler de genelde ekonomik yapısı açısından daha karmaşık olan, üretiminin daha fazla çeşitlendiği ve kalabalık nüfusa sahip olan toplumlar olmuştur. Lakin bu durum Avrupa'da 15. yüzyıldan sonra ortaya çıkan Rönesans ve aydınlanma hareketi sonucunda 18. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi ve modern ekonomik yapının ortaya çıkmasıyla değişim göstermiştir.

Avrupa'da ortaya çıkan değişimler bir gecede aniden olmamıştır. Bunların çeşitli sebepleri olmakla beraber belli bir zaman aşamaları da mevcuttur. Öncelikle Avrupa'nın karanlık döneminden bilginin, merakın ve düşüncenin önemsendiği Rönesans diye adlandırılan çağın bu değişimlerde çok büyük etkileri vardır. Burada hatırlatmamız gereken önemli husus kilisenin ruhban yönetiminde dünyevi bilgilerin ve düşüncelerin kısıtlandığı ve hor görüldüğü "Karanlık Çağ" tüm dünya için geçerli değildir. Bu dönemde Türk-İslam coğrafyası bilginin ve medeni gelişmelerin "Altın Çağını" yaşamıştır. Avrupa toplumları Müslümanlardan ve onların geliştirdiği bilgilerden ilham alarak kendi bölgesinde değişiklikler yapmaya başlamıştır. İspanya›da Avrupa topraklarında gelişen İslam-Arap uygarlığı, Rönesans›a ivme kazandırmıştır (Mirak Weissbach, 2022). Özellikle Endülüs Devleti'nin 1492 senesinde İspanyolların eline düşmesi ve bununla beraber oradaki medeni ve ilmi gelişmelerin de Hıristiyanlar tarafınca sahiplenilmesinin Rönesans'ta büyük bir etkisi vardır. Rönesans başlangıç tarihinin Endülüs Devleti'nin işgal tarihiyle ve Hıristiyan dünyasının Müslümanlar üzerindeki yenilgi-

den ilk başarılarını kazanma süreciyle eş zamanlı olması tesadüf değildir. Ayrıca İslam medeniyetinin etkisine en fazla uğrayan İspanyol ve İtalya'nın Rönesans hareketinde öncülük yapması Avrupa'daki uyanışın ortaya çıkmasında İslam düşüncesinin etkilerini anlamak açısından önem arz etmektedir.

"Bağdat'ta Halife Ma'mun (770-813) döneminde resmi akademi ve kütüphane oluşturulmuştur… Kâğıt üretim fabrikaları kurulmuş, kitap basımı önemli bir sanayi sektörüne dönüşmüştür. Kitaplar tercümanlar, bilim insanları ve tüccarlar aracılığıyla yakın doğu ve Akdeniz bölgelerine (İslam coğrafyasının her köşesine) yayılmıştır. Böylece kitapları bulma, elde etme ve çoğaltma konusunda yeni bir ekonomik sektör ortaya çıkmıştır.

Bir şehrin ya da kütüphanenin prestiji için Halifeler, vezirler ve valiler arasında en yetenekli bilim insanlarını ve en nadir kitapları elde etmek için asıl bir rekabet ruhu ortaya çıkmıştır… Endülüs, her şeyden önce, bilginler, kütüphaneler, kitapseverler ve koleksiyoncular ülkesi olarak ün kazanmıştı. Gerbert Vich'te okurken (yaklaşık 995-999), Mağribi İspanya'nın kütüphaneleri bir milyona yakın el yazması içeriyordu.

Hıristiyan âleminin yazıcıları, İspanyol Arapların saltanatı altında üretilen bilgi zenginliği gibi bir şey görmemişlerdir. Daha ekonomik kâğıt ortamının tanıtılması, belirtildiği gibi, Avrupa okuryazarlığı için çok önemli bir destek olmuştur. *Tekrar istila sürecinde Mağribi İspanya'nın kontrolü Hıristiyanların eline geçtiğinden, Yahudi bilginler de Hıristiyan keşişlerle takımlar halinde klasik ve Arapça eserleri Latinceye çevirmek için çalıştılar ve bu ortak çabayla Klasik öğrenmenin büyük bir kısmı yok olmaktan kurtarıldı ve nihayet Avrupa'nın geri kalanına yeniden girmiştir"* (Prince, 2002).

İslam'ın akıl temelli inanç ve sorgulama geleneği Avrupa düşünce sistemini etkilemeye başlamıştır. Ayrıca İslam dünyasında gelişmeler, sekular bilgiler de Avrupa toplumu tarafından benimsenmeye başlamıştır. Frederik 1224'te Endülüs eğitim merkezleri modelinde Napoli Üniversitesi'ni kurmuştur ve üniversiteye oryantal çalışmalar alanında bir program sunmuştur (Mirak Weissbach, 2022). Düşünce ve zihniyetlerin değişmeye başlaması ve Rönesans hareketiyle bilgininin yayılmasının hızlanması Avrupa'da toplumsal olarak değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır.

15. yüzyıllarda Avrupa Karanlık Çağlarından aydınlanma sürecine girmiştir. Bilgi ve teknolojilere olan bakış açısının ve yorumların yeniden değerlendirilmeleri yapılmaya başlanmıştır. Diğer bir söyleyişle ilme olan pozitif yaklaşımın ve bilgi arayışlarının güçlendiği Rönesans hareketiyle Avrupa toplumsal aydınlanma sürecine girmiştir. Bunu da Hristiyanlığa değil kilisenin otoritesine karşı çıkarak gerçekleştirmeye başlamıştır. Çünkü kilise insanların düşünmesine ve deney

yapmasına müsaade etmek istemiyordu (Jajoo, 2020). İnsanlar kilise otoritesine ve onun dogmatik dini yorumlarına, maddi ve bilimsel gelişmelerin kısıtlanmasına karşı mücadeleyi sürdürmeyi devam ettirmiştir. Özellikle bilginin yayılması insanların dünyaya olan merakını uyandırmış ve bakış açısını değiştirmiştir. Yeni deniz ve ticaret yollarının açılması zenginlik kazandırmaya başlamıştır. 16. yüzyıldan sonra Avrupa toplumları arasında bilgi edinme, zenginlik kazanma ve prestij elde etme rekabeti daha da güçlenmeye devam etmiştir. Avrupa devletlerinin yeni topraklar kazanmak, zenginlikler elde etmek ve güçlenerek hayatta kalma mücadelesi dünyanın geride kalmış toplumları için vahim sonuçlar getirmiştir. Ama bu Avrupa toplumlarının bilimsel gelişmelerine, toplumsal değişikliklerin yaşanmasına, keşiflerin ve icatların ortaya çıkmasına büyük devletler kurarak dünya ekonomik ve siyasetinde güç kazanmasına ortam hazırlamıştır.

Zenginlik artışı, bilgi birikimi, çetin rekabet ve yenilik ruhu, yeteneğe olan saygı, özel ve kamu sektörlerinin teknolojik gelişmelere yatırım yapabilme kapasitesi ve isteklerinin bulunması Avrupa'da sanayi devriminin ortaya çıkması için müsait bir ortam hazırlamıştır. Sanayi devrimi ise sadece Avrupalılar için değil tüm dünya için toplumsal yaşamdan, üretim ve tüketim şekli, insanlığın maddi ve manevi dünyası ve dünya güç dengelerine kadar büyük değişimlerin yaşanmasını sağlamıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Sanayi devrimi dünya ekonomik tarihinde köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi ekonominin üretim ve tüketim şeklinde, zenginliğin artması ve dağılımında, insanların zenginlik anlayışı ve davranışlarında büyük etki yaratmıştır ve yenilikler getirmiştir.

Büyük ekonomik değişime, Batı Avrupa'nın önemli ekonomilerinde 1750-1800 yıllarında %50 ile %100 muazzam nüfus artışı tarafından teşvik edilmiştir (Britanica, 2022). Aynı şekilde refah düzeyindeki artış ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sağlık sektöründeki gelişmelere olan katkısıyla ölüm oranları düşerek nüfusun artışına da katkı sağlamıştır. Avrupa devletleri elde ettiği bilimsel, teknolojik ve demografik avantajlarından istifade ederek dünyanın her köşesinde yeni Pazar, yeni sömürge alanları ve yeni yaşam alanları bulmak için çetin mücadeleye devam etmiştir.

Bu dönemde geleneksel ekonomik düzenin yerine kâr amaçlı kapitalizmin ortaya çıkması ve gelişmesi dünya ekonomik tarihinde devrim niteliğindedir. Eski ekonomik düzen sarsılmış yeni kapitalist ekonomiler geleneksel ekonomiler üzerinden üstünlük sağlamaya başlamıştır. Ekonomik devrim diye tarif edilen bu dönemde sanayiciler, kapitalist sistemin kilit oyuncuları olarak tüccarların yerini almıştır (Bra yshay, 2020).

Rönesans sanayi devrimine gerekli olan bilgi temelinin oluşumunda önemli

rol üstlendiği gibi kapitalistler yenilik ve icatların ortaya çıkarılmasına yönelik finans desteği sağlamıştır. Üretimi arttırabilmek ve maliyeti düşürerek kârı maksimize edebilmek için kapitalistler sadece işçilerin düşük ücret ve uzun saat çalıştırılmasıyla yetinmemiştir. Özellikle verimliliğin arttırılmasına da büyük derecede önem vermiştir ki bu yeni üretim şeklinin, yeni iş taksimatının ve yeni teknolojik aletlerin geliştirilmesinde itici rol üstlenmiştir.

Buhar özellikli Sanayi Devrimi'nin ilk aşamasında Büyük Britanya öncülük yapmıştır. Buharlı motor, kömür ve pamuk üretimi önem kazanmıştır. Buharla çalışan teknolojiler 1770'lerin başında Matthew Boulton ve James Watt'ın mühendislik buluşlarıyla büyük ölçüde geliştirilmiştir (Brayshay, 2020). O yıllarda buharla çalışan motorlar ve pompalar hayvanların ve insan kasının yerini almaya başlamıştır (Core Knowledge Foundation, 2018). Bu buluşlar dünya çapında erken modern sanayi çağını yaratmıştır. Tekstilde, madenlerde, buharla çalışan demiryolları, buharla çalışan okyanus yük gemileri, çelik üretimi ve diğer ekonomik faaliyet alanlarında büyük gelişmelerin yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Bu şehirlerin, endüstrilerin ve her türlü altyapının genişletilmesi sağlamıştır. Ayrıca iş dünyasının yapısal değişimi hızlandırılmış ve büyük sosyal değişimlere yol açmıştır (Kumar Mohajan, 2019).

İngiltere dünyada Sanayi devrimini ilk olarak gerçekleştiren ülke olarak bu dönemde ön plana çıkmıştır. 1840 yılında İngiliz buharlı motorları, Avrupa›daki toplam 860.000 beygir gücünden 620.000 beygir gücünü üretmiştir (Britannica, 2021). İngiltere'deki gelişmeler diğer rakip Avrupa ülkeleri tarafından takip edilmiştir. Sanayi devrimiyle İngiltere'de ortaya çıkan sosyal-ekonomik değişimler ve gelişmeler önce Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletleri tarafından benimsenmeye başlamış ve bu devletlerde İngiltere'yi yakalayabilmek ve rekabette geride kalmamak için kendi ülkelerinde hızla sanayileştirme politikaları izlemiştir. Böylece Sanayi devrimi dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmaya devam etmiştir.

Sanayi devriminden önce bile Avrupa ülkeleri Atlantik Okyanus ticaretinin ve deniz aşırı sömürge bölgelerinde elde ettiği kazançların etkisiyle hızla ekonomik büyüme gerçekleştirmiş ve refah düzeyini yükseltmiştir. Ama zenginlik düzeyinin artışı hiçbir zaman Avrupa'nın geleneksel ekonomik yapısını kökten değiştirmemiştir. Sanayileşme gerçek anlamıyla devletlerin ekonomik yapısını kökten değiştirmiştir. Sanayileşmeyi benimseyen devletler tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçiş yapmıştır. Böylece onlar teknolojik ve verimlilikteki avantajlarıyla geleneksel toplumlarla olan ticari ve başka rekabetlerde üstünlük elde etmiştir. Ayrıca sanayi devletlerinin ekonomileri ve refah düzeyleri tarihte görülmemiş oldukça hızlı bir şekilde büyümüştür. Bu durum dünya ekonomik dengelerinde ve fakirlik düzeylerinde çok büyük değişiklik ve farkların ortaya

çıkmasını sağlamıştır.

Tablo.2. Sanayi Devriminin Avrupa Devletlerinin Kişi Başı Gelir Düzeyindeki Artışa Olan Etkileri 1820-1913 (dolar/1990)

Devletler/ Yıl	1820	1870	1913
İngiltere	1707	3191	4921
Hollanda	1821	2753	4049
Almanya	1058	1821	3648
Fransa	1230	1876	3485
İtalya	1117	1499	2564
Rusya	689	943	1486

Kaynak: Maddison, 1964.

Sanayi devrimin insanların ekonomik hayatına ve üretim şekline getirdiği en büyük özelliklerden biri de insan gücü yerine makinelerin kullanılmasıdır. Diğeri ise verimlilikteki artışlarda görülmüştür. Geleneksel ekonomiler böylece modern ekonomik yapıya sahip olan sanayileşmiş devletlerle rekabet edebilmekten zayıf düşmüşlerdir. Yeni teknolojilerin gelişimi sadece üretimin artmasına katkı sağlamakla kalmamış, yeni sektörler ve yeni istihdam alanlarının ortaya çıkmasına da katkı sağlamıştır. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki geleneksel ekonomiler modernleşme ve sanayileşmeyi gerçekleştiremediği ya da inatla kendi mevcut durumlarını korumak için direndiğinden Avrupa ülkeleriyle rekabette yenik düşmüştür. Bu bölgelerdeki ekonomiler duraksama ya da gerileme yaşamıştır. Modern ekonomik yapıyı benimseyen ve kurumsallaşmayı başaran batı devletleri ise ekonomik kalkınma ve refah düzeyinin arttırılmasında oldukça başarılı olmuştur.

Bilgi ve teknolojinin gelişmesi ekonomik gelişmelere hız kazandırmış, batı ülkelerinin dünya genelindeki siyasi ve askeri alanda da başarı elde etmelerine büyük katkı ve olanak sağlamıştır. Lakin bu aynı zamanda toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Sanayinin gelişmesi iş gücünün köylerden şehirlere akın etmesine sebep olmuş ve sanayi ülkelerinde şehirleşme oranlarının yükselmelerine sebep olmuştur. Bu da toplumda işçi ve iş veren olmak üzere zengin kapitalistler ve fakir burjuva kesimlerin ortaya çıkmasına ve bunlar arasındaki gelir seviyelerindeki farkların artmasını beraberinde getirmiştir. Bu olumsuzlukların yanı sıra gösterilebilecek diğer hususlar ise hava kirliği, kötü yaşam şartları, ümitsizlik ve suçların artmasını söylemek mümkündür. İşçiler ücretlerin arttırılması ve çalışma ortamlarının iyileştirilmesi için mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Onların mücadeleleri bazen sert tepkilere maruz kalmış olsa da tümüyle başarısız sayılmazdı. Bu mücadeleler sonuçta daha fazla değişikliğe veya sonraki süreçlerde iyileştirmelere zemin hazırlamıştır (Core Knowledge Foundation, 2018).

Batı ülkeleri yöneticileri toplumsal taban halinde ortaya çıkan uyanış ve direniş sonucunda ekonomik alanda yaptığı gibi siyasi ve sosyal alanlarda da reformlar yapmak ihtiyacı duymuş ya da yapmaya mecbur kalmışlardır. İngiltere, Fransa ve Amerika devrimleri bunların tipik örnekleridir. Ana yasaya dayalı demokratik kurumların ve yönetim şekillerinin ortaya çıkması, hümanizim fikrinin yayılması, insan hakları ve özgürlüklerinin benimsenerek norm haline gelmeleri işçilerin haklarının gözetilmesi ve yasal olarak korunmaları sağlanmıştır. Batı Avrupa'da sosyal devlet anlayışının güçlenerek ve işçi haklarının gözetilerek zenginlik artışından toplumların alt kesimlerine de belli ölçüde pay verilmesi ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi Karl Marks'ın iddia ettiği proletarya devriminin batı Avrupa'da gerçekleşmemesinin nedenlerinden olabilir.

Ekonomik reformlar ile sosyal ve siyasi alanda da reformlar gerçekleştirebilmiş olmaları batı ülkelerini dünyanın diğer bölgelerinden farklı yapan hususlardandır ki bu onların neden bu kadar başarılı olduğunun temelini oluşturmaktadır. Batı ülkelerinde ortaya çıkan değişiklikler dünyanın diğer bölgelerinde hissedilmeye başlamasıyla kendi güvenlikleri ve menfaatlerine tehdit şekillendirdiğini düşünen bazı devletler batı devletlerindeki gelişmelerden istifade etmek istemişlerdir. Bu devletler Çarlık Rusya ve Osmanlı gibi batının ekonomik ya da askeri reformlarını örnek almaya çalışmıştır. Fakat bunların hiçbiri batı ülkelerinin elde ettiği başarıları kendi ülkelerinde gerçekleştirememişlerdir. Bunun başlıca sebeplerinden biri bu ülkeler askeri alanda belli düzeyde olumlu sonuçlar almalarına rağmen sosyal ve siyasi alanda reform yapmayı başaramamış ya da bunlara engel oluşturmuşlardır. Bu sebepten yapılan reformlar yetersiz kalmıştır.

Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri ticaretin artması ve devletlerin ekonomik açıdan birbirlerine olan bağımlılıklarının güçlenmesidir. Bunda da sanayi devrimiyle ortaya çıkan teknolojik alanlardaki sıçrama ve hızlı gelişmelerin taşımacılık sektörüne getirdiği olumlu etkilerin payı büyük olmuştur. Özellikle buharlı gemilerin ortaya çıkması deniz taşımacılığının ve ticaretinin önemini daha da arttırmıştır. Ürünler daha büyük miktarda ve daha az zaman zarfında taşınabilme imkânına sahip olmuştur.

Tablo.3. Koruma Düzeyi: ithal tarifeleri (%)

Yıl/ Ülke	İngiltere	Fransa	Almanya	Rusya	Amerika
1830	33,9	-	-	33,3	57,3
1850	21,4	16,2	-	31,9	24,5
1880	4,6	5,2	5,8	15,4	29,1
1910	4,9	8,2	7,4	27,8	21,1

Kaynak: A. Stein, 1984.

Önemli sanayi ekonomilerinin korumacı tutumlarından daha liberal ve serbest piyasa ekonomisine geçmeleri bu dönemin özelliklerinden biridir. Özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya gibi batı Avrupa büyük güçleri ticaretin serbestleştirilmesinde öncülük etmişlerdir. Bu durum 19. yüzyılda dünya ticaretinin hızla artmasına oldukça olumlu katkı sağlamıştır. Ticaretin artması hükümet gelirlerinin de artmasına katkı sağlamıştır ve gümrük vergileri hükümet gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil etmiştir. 1900 yılında gümrük vergilerinin hükümet gelirlerine katkısı İngiltere için %19,3, Fransa %10,9 ve Almanya için %52,5 olmuştur (A. Stein, 1984).

Avrupa'nın büyük devletleri arasında yaşanan ve bu devletler için intihar savaşları niteliği taşıyan 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan iki Dünya Savaşı (1914-1918 ve 1939-1945) dünya ekonomik güç dengelerinin değişimine sebep olmuştur. Bu savaşlar devletlerarasındaki ticaretin artmasından kaynaklanan ekonomik bağımlılığın güçlenmesinin savaşların yaşanmasını önleyebileceği argümanlarının geçersiz olduğunu kanıtlamıştır. Savaş Avrupa için adeta bir yıkım olmuştur. Savaşta mağlup olan ve zafer kazanan her iki taraf aslında kaybetmiştir. Avrupa hem ekonomik açıdan hem de demografik açıdan kendini tüketmiştir. Avrupa'daki büyük devletler Rusya hariç sömürü topraklarını ve büyük devlet statüsünü kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın liderliği Avrupa'dan Amerika'ya geçmiştir. Günümüzde Avrupa Birliğine üye devletler dünyanın en zengin ve refah bölgelerinden biri olsa da içine düştüğü ayrılık ve farklı siyasi yapılarından dolayı ekonomik gücü siyasi güce dönüştürebilmede zorluk çekmektedir ve dünya güç dengelerinde ikinci aktör olarak varlığını sürdürmektedir.

AMERİKA HEGEMONYASI

Amerika sahip olduğu coğrafi konumu ve demografik yapısı olarak doğal büyük bir devlettir. Bol doğal kaynaklara, zengin verimli toprak ve tatlı suya sahiptir. Ayrıca doğu ve batı taraftan büyük okyanuslarla çevrili, kuzeyde Kanada ve güneyde Meksika gibi kendinden çok zayıf devletlerle komşu olması güvenlik açısından oldukça avantaj sağlamıştır. Amerika'nın sahip olduğu doğal savunma koşulları dünyadaki başka büyük güçlerde pek çok rastlanan bir durum değildir. Bu yüzden Amerika bağımsızlığına kavuştuktan sonra 1860'lı yıllarda yaşanan iç savaş dışında ana kara bölgesinde herhangi bir büyük çaplı savaş yaşanmamıştır. Bu durum Amerika'nın ekonomik olarak gelişmesi için güvenli ortam hazırlamıştır ve ana kara bölgesinde düşman tehdidinden endişe duymadan uluslararası platformlarda etkinliğini genişletebilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca Amerika'nın hızla ekonomik açıdan büyümesi ve dünyadaki hegemonya güç ve lider ülke olarak varlığını sürdürmesinin çeşitli sebepleri vardır ve en önemli nedenle-

rinin başında onun sahip olduğu istikrarlı siyasi ve kurumsallaşmış yönetim sistemi gelmektedir.

Amerika ilk bağımsızlığını elde ettiği zamanlarda anayasal demokrasiyi benimsemiş ve sonraki zamanlarda da bu yapıya sadık kalarak onu daha geliştirmek için çaba harcamıştır. Bu başarı defalarca siyasi istikrarsızlık ve çatışmalarla başa çıkmak zorunda kalan Avrupa'daki demokratik devletleri bile kıskandıracak bir boyuta ulaşmıştır. Amerika anayasası, sınırlı yetkiye sahip bir federal hükümet kurmak ve eyaletlerin haklarını korumak için tasarlanmış olup Madde I-III federal hükümetin güç ve otoritesi yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç ayrı kurumdan oluşumu üzerinedir (1787 Constitution, 2022). Bu tasarlamayla hükümette taraflar arasında denge sistemi oluşturularak gücün yozlaştırmasının, liderlerin kişisel çıkarlarına devlet çıkarlarını suiistimal etmesinin ve otoriter eğilimlere yönelmesini engellemek istenmiştir. Amerika kurulduğunda benimsediği Bağımsızlık Bildirgesindeki "yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı" (Koppell, 2019) prensiplerini günümüze kadar ihmal edilmeden etkili bir biçimde geçerliğini koruyabilmesi Amerika yönetim sisteminin başarılarından sayılır.

Fertlerin hak ve özgürlükleri yasal olarak garanti edilmiş, herkesin yasa karşısında eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Burada vurgulanması gereken önemli husus şu ki birçok devlet yönetiminde kâğıt üzerinde vatandaşların eşit haklara sahip olduğu belirtilmiş olsa da gerçekte vatandaşların özgürlüklerinin kısıtlandığı ve baskı altında kaldığı gibi olaylar Amerika'da söz konusu değildir. Çünkü yasamanın bağımsız olduğu gibi yargının da bağımsız olması yürütme organlarının kendi çıkarlarına göre vatandaşların haklarını ihmal etmesinin önüne geçmiştir.

Vatandaşlar din, konuşma ve basın özgürlüğü hakkına sahip olmakla beraber yaşamdan, özgürlükten veya mülkiyetten yoksun bırakılmama hakkına sahiptir (Congress, 2003). Kişisel özgürlüklerin, bilgi ve mülkiyet haklarının korunması fertlerin yenilik yaratma potansiyellerinden istifade edebilme imkânı sağlamıştır. Hükümetin fertleri yenilik yaratma, icatlar ortaya çıkarmama ve rekabetlere girmek konusunda teşvik etmesi ve destek sağlaması sonucunda modern ve yenilikçi ekonominin gelişmesine olanak sağlanmıştır. Bu özellikler milyonlarca beyin gücünün dünyanın çeşitli bölgelerinden kendi yeteneklerinden istifade ederek rüyalarını gerçekleştirmek için eşit fırsat yurdu olarak bildikleri Amerika'ya gelmesine sebep olmuştur.

Amerika'nın takip ettiği göçmen siyaseti, yetenekli ve ihtisaslı insan gücüne kapısını açması onu dünyada büyük bir güç olarak ortaya çıkmasında hayati önem taşımıştır. Amerika'nın kuruluşunda ve gelişmesinde göçmenlerin rolü büyüktür. Özellikle risk alabilen cesur iş adamları, yetenekli bilim insanları ve

yenilikçi düşünürlerin göçü Amerika'yı daha dinamik hale getirmiştir. İlk sanayi devrimi İngiltere'de ortaya çıkmış ve hızlı bir şekilde diğer batı Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Lakin o zamanlar Avrupa bilgi ve teknoloji açısından dünyanın en gelişmiş bölgesi olsa da tam olarak kişisel hak ve özgürlükler garanti edilmiş ideal bir yer değildir. Bu yüzden çok sayıdaki Avrupalı zenginler ve bilim insanları yeni kurulmuş Amerika'ya göç etmeyi tercih etmiştir. Kişisel özgürlük, ekonomik fırsat ve başka sebeplerden Amerika'ya göç edenlerin sayısı 1870-1900 yılları arasında 12 milyonu geçmiştir. Amerika 1820 yılında ancak 11 milyondan fazla nüfusa sahipken 1913 yılında 111 milyonu geçmiştir (Maddison, 2003). Ayrıca bu göçmenlerin çoğu İngiltere ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerden oluşmaktadır (Library of Congress, 2021). Birinci sanayi devriminde ortaya çıkan yenilikler bu seçkin ve donanımlı göçmenler sayesinde Amerika tarafından hızlı bir şekilde benimsenmiştir. Amerika bu dönemlerde demografik açıdan hızla büyümeye devam ettiği gibi ekonomik olarak da oldukça hızlı bir şekilde yükselmeye başlamıştır.

İç savaş sonrası Amerika önemli bir sanayi ülkesi olarak gelişmeye devam etmiştir. İlk sanayi devriminde ortaya çıkan teknolojiler ve bilimsel gelişmeler benimsenmekle beraber yenilik ruhuna sahip vatandaşlar ve özel işletmeler tarafından yeni icatlar ve sektörler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle ikinci sanayi devriminin özelliklerini taşıyan petrol rafinerisi, çelik üretimi ve elektrik enerjisi ortaya çıkmıştır. Demiryolları önemli ölçüde genişleyerek ülkenin en uzak bölgelerini bile ulusal bir pazar ekonomisine getirmiştir. İkinci Sanayi devrimi Amerika'yı değiştirmiştir:

"Yeni bir zengin sanayiciler sınıfı ve müreffeh bir orta sınıf üretilmiştir. Aynı zamanda geniş bir mavi yakalı işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Sanayileşmeyi mümkün kılan işgücü, yeni gelen milyonlarca göçmenlerle çok sayıda kırsal alanlardan gelenlerden oluşuyordu. Amerikan toplumu her zamankinden daha çeşitli hale gelmiştir.

Teknoloji ve üretim artışı daha fazla rekabete yol açmıştır. Mumlardan gazyağı lambalarına ve ardından elektrik ampullerine geçilmiştir. Taşımacılığının yürüme ve beygir gücünden buharla çalışan lokomotiflere, sonra elektrikli tramvay arabalarına ve benzinle çalışan otomobillere geçilmiştir.

İnsanların büyük çoğunluğunun tarımla uğraştığı bir toplumda doğup, milyonlarca insanın çalışma şeklini ve nerede yaşadıklarını kökten değiştiren bir sanayi devrimi yaşamıştır. Bu değişiklikler kapsamlı bir teknolojik devrimden kaynaklanmıştır" (Library of Congress, 2022).

Göçmen girişimciliğinin Amerikan ekonomisindeki önemi geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyüktür. Amerika'daki 2007-2012 yılları arasında yeni ku-

rulmuş firmaların %25'i göçmenler tarafından olmuştur. Fortune 500 şirketlerinin yaklaşık %40'ı birinci veya ikinci nesil göçmenler tarafından kurulmuştur (Kerr ve Kerr, 2020). Albert Einstein ve Elon Musk gibi göçmenler Amerika'nın bilimsel ve girişimcilik alanlarında gelişmesine büyük katkı sağlayan örnek şahsiyetlerdir. Göçmenler olmadan, Amerika ekonomisi, inovasyon ve teknolojik büyümede dünya lideri olarak performans sergileyebilmesi mümkün değildir (Goldstone, 2020). Çünkü göçmenler her alanda kendileri başarılı olduğu gibi aynı zamanda Amerika'yı da başarılı yapmaktadır. Onların yenilikçi ruhu ve yetenekleri Amerika'yı bilimsel ve teknolojik açıdan dünyanın lider ülkesi olmasına yardımcı olduğu gibi girişimcilikleriyle yeni firmalar inşa etmiş ve yeni istihdam yaratmıştır. Bunun sonucunda ülke genelinde istihdam ve üretim artarak ekonominin büyümesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır.

Avrupa'da ortaya çıkan büyük devletler ekonomileri farklı düzeylerde olsa da sömürüye dayalıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrası bu devletler sömürü topraklarını kaybetmekle beraber büyük devlet statülerini de kaybetmiştir. Amerika İspanyol savaşından sonra Filipinler'de olduğu gibi bazı sömürü girişimlerinde bulunmuş olsa da ekonomisi sömürüye dayalı bir şekilde değil inovasyon ve üretime dayalı olarak yükselmiştir. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi sömürü piyasalar değil Amerika'nın kendi iç piyasası daha önemli rol üstlenmiştir.

20. yüzyılın başlarında Amerika dünyadaki en üretken büyük ekonomilerden biri olmakla beraber yeni hizmet ve yeni ürünlerin sürekli ortaya çıktığı dünyadaki inovasyon gücü en güçlü dinamik ekonomi olarak bilinir. GSYH açısından 19. yüzyılın sonlarında dünyadaki ilk sıraya geçmiştir. Bilgi, teknoloji ve ekonomik açıdan elde ettiği büyük avantajlar Birinci Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi askeri ve siyasi açıdan başarılı olmasına katkı sağlamıştır.

Şekil. 2. Birinci Dünya Savaşı Döneminde 6 Devletin GSYH'sinin Değişimi (%)

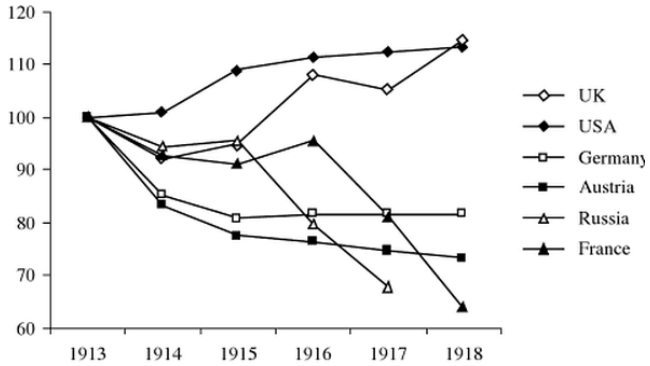

Kaynak: Fisher, 2015.

Amerika ekonomik açıdan dünya lideri olmasına ve Birinci Dünya Savaşı dönemindeki savaşın seyrini değiştirebilme kapasitesine rağmen Avrupa güçleriyle liderlik yarışlarına girmek konusunda çekingen davranmıştır. Savaş sonrası kendi yarım küresiyle ilgilenmeyi tercih etmiştir. Böyle olmasının sebepleri o dönemki kendi içinde bulunduğu siyasi ve stratejik düşünceleri, teknolojik ve ekonomik gücünü askeri güce dönüştürebilmedeki eksiklikleri ve dünya şartlarından kaynaklanmış olabilir. Diğer açıdan bağımsızlık ruhuna sahip olmasından dolayı İngiltere İmparatorluğu liderliğindeki dünya sistemine ayak uydurmak istememiş olmasının da oldukça büyük etkisi olmuştur.

Amerika'nın dünya ekonomisine ve dünya siyasetine gerçek anlamıyla yön vermeye başlaması İkinci Dünya Savaşıyla başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı Avrupa'nın büyük devletleri için bir yıkım olmuştur. Ancak bu Amerika'ya sahaya inmesi ve dünyaya yeni düzen getirerek yön vermesi için paha biçilmez bir fırsat getirmiştir. Savaşta hem kazanan hem de kaybeden SSCB hariç tüm Avrupa büyük güçleri ve Japonya zayıflamıştır. Bu yüzden onların Amerika yenidünya düzenini protesto edecek ya da ona karşı çıkabilecek yeterli kuvvetleri kalmamış olduğundan ona ayak uydurmak ve takip etmek zorunda kalmıştır.

Tablo.4. Büyük devletlerin Dünya GSYH paylarındaki değişim 1870-1973 (%)

Yıl	İngiltere	Fransa	İtalya	Almanya	Japonya	Rusya	Amerika
1870	9	6,5	3,8	6,5	2,3	7,5	8,8
1913	8,2	5,3	3,5	8,7	2,6	8,5	18,9
1950	6,5	4,1	3,1	5	3	9,6	27,3
1973	4,2	4,3	3,6	5,9	7,8	9,4	22,1

Kaynak: Maddison, 2001.

Amerika ilk sanayi devrimini gerçekleştirmekle beraber bilim ve teknoloji açısından gelişmeyi sürdürerek 19. yüzyılın sonlarında ikinci sanayi devrimine önderlik yapmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda ülke genelinde verimlilik daha da artmış ve üretim çoğalmıştır. Tüm bu gelişmeler Amerika'yı 20. yüzyılın başlarında ekonomik açıdan dünyanın merkezine dönüştürtürmüştür. Birinci Dünya Savaşında diğer devletlere göre daha az zararlı çıkmışsa da 1929 yılındaki ekonomik kriz ülke iktisadını olumsuz etkilemiştir. İşsizlik oranı artmış ve ekonomide büyük çöküntüler yaşanmıştır. Lakin İkinci Dünya Savaşı Amerika ekonomisinin toparlanması için bir fırsat getirmiştir. Fabrikalar savaşı desteklemek için mal üretmek üzere yeniden donatılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda diğer müttefik

ülkeler için istenilen silah ve teçhizat, gemi ve uçak gibi pek çok ürünler yüklü miktarda üretilmeye başlanmıştır. Savaş çabalarının zirvesinde, 1943'ün sonlarında ve 1944'ün başlarında, Birleşik Devletler neredeyse tüm müttefiklerinin ve düşmanlarının toplamı kadar mühimmat üretmiştir. Bu dönemde Amerika'da işsizlik oranı 1939 yılındaki %14,6 oranından büyük ölçüde azalarak %1,2 gibi düşük bir seviyeye inmiştir (Pruitt, 2020). Ekonomi kriz etkisinden kurtularak yükselme eğilimine geçmiştir. Savaş sonrası Amerika ikinci sanayi devrimine önderlik yaptığı gibi üçüncü sanayi devrimine de önderlik yapmıştır. Dünya yeni bir çağa girmiş, yani nükleer enerjisi, bilgisayar teknolojileri, bilgi ve iletişim teknolojisi vb. yenilikler insanların yaşam tarzına ve davranışlarına büyük değişiklikler getirmiştir. Amerika bu ilerleyişe liderlik yaparak hem ekonomik hem de askeri ve siyasi açıdan rakiplerine karşı avantajlar elde etmiştir.

Savaş sonucunda Amerika sadece dünyadaki en büyük ekonomik güç değil askeri, teknolojik ve sanayi açısından da hegemonya süper güce dönüşmüştür. Bu dönemde Avrupa ve Asya'dan bilim insanları, iş adamları ve mühendisler olmak üzere çok sayıda göçmenlerin gelmesi Amerika ekonomisinin daha da gelişmesine, etkinliğinin artmasına ve liderlik statüsünün pekişmesine katkı sağlamıştır. Bunlar kendileriyle beraber ülkelerindeki teknolojik gelişme tecrübeleri ve bilgilerini de getirmiş olduğundan Amerika'ya daha fazla yararı dokunmuştur. Savaş sonrası barış dönemine geçildiğinden, savaş malzemelerine olan ihtiyaçların azalmasından dolayı savaş dönemi teknolojiler ve sektörlerin bir kısmı sivil ihtiyaçlar için kullanılmaya başlanarak hizmet yapmaya devam etmiştir. Bu savunma sanayi dışı sektörlerin ve hizmetlerin gelişmesi için olumlu sonuçlar getirmiştir.

Amerika dünyayı kendi değerlerine göre şekillendirmek ve yönlendirmek isterken önceki devletlerden farklı stratejiler izlemiştir. Devletleri işgal ederek ve diğer toplumları doğrudan etkisi altına almak yerine dünyaya yeni bir sistem inşa ederek kendi liderliğini sürdürmek istemiştir. İngiltere'nin eskiden takip ettiği denizlere ve en stratejik ticaret güzergâhlarına olan kontrollüğünü sağlamak amacıyla deniz kuvvetlerini güçlendirmiş ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yüzlerce üst kurarak dünya ülkelerini denetim altına almayı amaçlamıştır. Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (İMF), Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütler oluşturulmuş ve Amerika bunlarda liderlik statüsünü üstlenmiştir. Amerika dünya sistemine yön verirken ve kurallar koyarken tüm devletleri dışlamak ya da sistem dışı bırakmak değil ortak değer ve ortak çıkar paylaşan devletlerle iş birliği yapmayı ve güç birliği esasında ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi olarak dünyaya yön vermeyi tercih etmiştir.

Kuzey Amerika'da Kanada, Asya'da Avustralya, Japonya, Güney Kore, Tay-

van ve Singapur, Orta Doğuda İsrail, Avrupa'da Batı Avrupa devletleri Amerika'yla ortak değerler paylaşan ve aynı sistemi yani liberal dünya düzenini savunan güvenilir ortakları ve müttefikleri olmuştur. Bunlardan başka Amerika değerlerine ve mevcut dünya düzenine şüpheyle bakan Körfezdeki Arap petrol zenginleri, Türkiye, Mısır, Filipinler gibi pek çok çıkarlara dayalı işbirlikçi ortakları da bunulmaktadır.

Franklin Delano Roosevelt ve Winston Churchill tarafından Ağustos 1941'de imzalanan Atlantik Tüzüğü'nden kaynaklanan "Five Eyes istihbarat topluluğu[1]", liberalleştirilmiş serbest ticaret sistemine diğer bir değişle Anglo-Sakson modeli diplomatik, ticari ve finansal dünya sonrası küresel mimari, büyük ölçüde İngilizce konuşulan bir yapıdır (Bryant, 2017). Sistemin merkezinde Amerika ve İngiltere gibi İngiliz kültürü hâkim olan devletler vardır. Bu düzene kin ve nefretle yaklaşan ve ona karşı çıkan Sovyetler Birliği (SSCB) gibi devletlerde vardı. Ama hiçbirinin düzeni değiştirebilecek kapasitesi yok olduğundan direnişleri başarısız kalmış ve Amerika hegemonyasının önüne geçememiştir. Amerika dünya sistemine karşı çıkarak ve onunla mücadele ederek kalkınmış dünya genelinde tek bir ülkenin olmayışı tesadüf değildir. Çünkü Amerika dünya genelince kendine karşı herhangi bir hegemonya gücün ortaya çıkmasına ve düşman bir gücün yükselmesine müsaade etmemiştir. SSCB çöküşü, reform öncesi Çin'deki sefalet, Kuzey Kore, devrim sonrası İran vb. devletlerin durumları bunun tipik örnekleridir. Herhangi bir devlet gelişmek ve zenginleşmek isterse ihtiyaç duyulan sermaye ve yatırım, bilim ve teknoloji, ürünlerini satabilecek ve ihtiyaç duyduğunu satın alabilecek piyasaya ihtiyacı vardır. Amerika ve onun Avrupa ile Japonya gibi müttefikleri dünyanın en gelişmiş ekonomilerini, sermaye, ileri teknolojiler ve modern bilgileri tekelinde tutmuştur. Ayrıca piyasaya ulaşabilecek önemli ticaret yolları Amerika ve onun müttefiklerinin kontrolü ve gözetimi altında olduğu için Amerika isterse rakip güçleri caydırabilecek silah gücü dışında da çeşitli kozlara sahip anlamına gelir.

21. yüzyılda Çin'in yükselmesi, demografik avantajı ve ekonomik potansiyeliyle onun Amerika'nın yerini alabileceği söz konusu olmaktadır. Lakin Çin Amerika'nın sahip olduğu pek çok özelliğe sahip değildir. Amerika'nın hala dünya hegemonyası olarak günümüze kadar devam edebilmesinin sebepleri çeşitli olsa da bilimsel ve teknolojik liderliği ve inovasyon ile girişimciliği tetikleyen ve teşvik eden gelişmiş demokratik sistemi ve kişisel hak özgürlüklerin güvencesi ön sırada gelmektedir. Dünya nüfusunun %5'ini oluşturmasına rağmen hala 87,37 milyar dolar dünya ekonomisinin dörtte birine yani $22,99 milyar dolar

1 Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletlerinden oluşmaktadır.

sahip dünyadaki en büyük ekonomisi olması (İMF, 2022), Amerikan dolarının uluslararası rezerv para olarak uluslararası ticarette en fazla tercih edilen para birimi olması onun etkinliğinin göstergelerindendir. Ayrıca Amerika'nın askerî açıdan elde ettiği avantajlar onun hegemonyasının sürdürülmesini garanti edici unsurlardır. Yukarıda bahsi geçen özelliklerden başka Amerika'nın dünyaya yön vermesi askeri, ekonomik ve teknolojik vb. alanlardan daha önemlisi dünyaya yeni bir model ve düzen getirerek örnek olmasıdır. İkinci Dünya Savaşından sonra pandemi döneminde demokrasilerde bazı gerilemeler yaşanmış olsa da birçok ülke Amerika'nın kuruluşunda benimsediği demokratik kurumları, kişisel hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü ve insan hakları anlayışını benimsemiştir. Piyasa ekonomisi ve hukuka dayalı uluslararası düzen pek çok ülke tarafından norm haline gelmiş ve devlet politikası olarak kabul görmüştür. 2020 yılı itibariyle demokratik ülkelerin sayısı 98 olmuştur (International IDEA, 2021).

Orta ve uzun vadede Amerika dünyadaki en büyük ekonomi statüsünü Çin ve Hindistan gibi daha kalabalık devletlere kaptırabilir. Lakin bu Amerika etkisinin ve liderliğinin kaybı anlamına gelmemektedir. Çünkü Çin ekonominin boyutu açısından Amerika'yı geçebilse de Çin'in ekonomisi Amerika'nın geliştiği sistemin sağladığı avantaj ve destekleri sayesinde büyümüştür. Mevcut dünya ekonomik ve siyasi düzenine karşı alternatif bir sistem şimdiye kadar hiçbir devlet tarafından ortaya atıldığı ya da dünya devletlerince rağbet gördüğü görülmüş değildir.

ASYA'NIN TEKRAR YÜKSELMESİ

Asya dünyadaki en büyük toprak parçasına ve en kalabalık nüfusa sahiptir. Sanayi devriminin ortaya çıkmasıyla devletlerarasında teknolojik ve verimlilik açısından uçurumların ortaya çıkmasına kadar olan uzun tarihi süreçte dünyadaki en büyük ekonomiler kalabalık nüfusa sahip Asya'daki tarımsal ekonomilerden oluşmuştur. Lakin 15. yüzyıldan sonra Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans ve bunun sonucunda ortaya çıkan sanayi devrimi üretim şekli ve verimlilik açısından büyük değişikliklerin yaşanmasına sebep olarak dünya ekonomik dengelerinin bozulmasına yol açmıştır. Sanayi devrimine öncülük yapan ve onu hızlı bir şekilde benimseyen batı devletleri köklü bir sosyal ve toplumsal değişiklik yaşamıştır. Ekonomik faaliyetlerde hayvan ve insan gücünün yerine makineler ve araçlar kullanılmaya başlamıştır. Bu üretimin ve verimliliğin artmasına yol açmış, sanayileşmiş batı devletleri geleneksel ekonomiler üzerinde üstünlük sağlamaya başlamıştır. Dünyanın geri kalanları batı devletleriyle olan rekabette yenik düşmüş ve çoğu sömürü olmaya mahkûm bırakılmıştır.

Batı hegemonyası karşısında zayıf düşen devletler genelde iki önemli tavır

sergilemiştir. İlki değişimlere karşı çıkmıştır ve batıda ortaya çıkan her şeyden nefret etmiştir. İkinci bir tavır ise dünyanın gerçeklerini anlamış ve ona göre gerçekçi yaklaşanlardır. Kin ve nefret yerine batı dünyasını güçlü yapan bilim ve teknolojilerden istifade ederek kendini güçlendirmek yoluna gitmiştir. Bu ikisinden farklı bir gurup vardır ki onlar kendi değerlerinin yerine batı değerlerini kabul etmeyi tercih etmiştir. Genellikle modernleşmeyi batılılaşmayla karıştırmış ve bilgi ile teknoloji yerine şeklen olarak batı kültürüne kopya yaparak onları taklit etmeyi tercih etmiştir. Bu devletlerin durumu hem kendi değerlerini kaybetmek hem de modernleşmeyi başaramamak gibi yenilgiye ve sonu bitmeyen sosyal ve toplumsal faciaya yol açmıştır.

Japonya'nın Modernleşmesi ve Batı Hegemonyasında İlk Kırılma

Japonya batı etkisinden kendini muhafaza etmek özellikle Portekiz ve İspanyol gibi devletlerin kendi değerlerini ve iktidarı tehdit eden çeşitli dini ve sömürge etkilerini kovmak için 17-19 yüzyılları arasında kendini dış dünyaya kapatmıştır. Böylece dış tehditlerden uzak kalabileceğini ummuş ve dünyadaki değişmelere ilgisiz bir tavır sergilemiştir. Lakin 1850'li yıllarda Amerika deniz kuvvetlerinin kapısına dayanması ve kapısını zorla açmaya mecbur bırakılmasıyla mevcut sorunlarla başa çıkabilmek için yeni bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Meiji hükümeti bu dönemde Japonya'nın batının çok gerisinde kaldığını, savaşarak ülkeyi kurtarma fikrinin mağlubiyet ve tahribattan başka bir şey getirmeyeceğini tek ve etkili çözümün bilgi, teknoloji açısından kendini geliştirmek, ülkeyi sanayileştirmek ve modernleştirerek batı ülkelerini yakalamaktan geçtiğinin farkına varmıştır.

Meiji (1868-1912) yönetime geçtikten sonra mevcut durumu değerlendirerek Japonya'ya yön vermek istemiş ve ülkenin kaderini değiştirecek olan Meiji reformunu başlatmıştır. Meiji reformu Japon ruhu ve batı teknolojisi sloganı altında zengin ekonomi ve güçlü ordu inşa etmeyi hedeflemiştir. Ülke istikrarını elde ederek sanayileşmeye teşvik etmiş, eğitimi modernleştirmiş ve hükümet yapısını güçlendirmiştir (Kasım, 2021). Bunlar yaparken batılı devletlerle ters düşerek ve kavgacı tavır sergileyerek değil onlarla uzlaşarak ve batıyı güçlü yapan özellikleri öğrenerek kendini modernleştirmek ve güçlendirmek yolunu tercih etmiştir.

Modernleşmenin Japonya'ya uygulanabilecek en iyi model aramaktan geçtiğinin farkına varan Meiji dünyada eşi benzeri görülmemiş bilgi arayışı yolculuğu düzenlemiştir. 1871-1873 yılları arasında Kuzey Amerika'dan Batı Avrupa'ya kadar pek çok gelişmiş ülkeleri gezmiş, sanayiden, eğitime ve devlet kurumlarına kadar onların durumlarını değerlendirmiştir. "Kido seyahatinde en çok Amerika'nın eğitiminden etkilendiğini, hiçbir şeyin Japonya için okul kadar acil olmadığını; sarsılmaz ve müstahkem devlet temelini kurmadan biz devletimizin

prestijini binlerce yıl yükseltemeyiz" (Kasım, 2021) diyerek batı devletleriyle Japonya arasındaki farkın eğitimden kaynaklandığına vurgu yapmıştır. Japonlar modernleşme sürecinde batının eğitim sisteminden ilham almış, bilgi ve teknolojisini öğrenerek kendi ülkesinin kalkınması için hizmet etmiştir. Yani pek çok devletin batıyı ve kültürünü kopya yaparak işlediği yanlışlıklardan kaçınmıştır. Aksine batı kültürün üstünlüğü tezine inanmayarak, Japon kültürün de batı kültürünün gerisinde olmadığına inanmış, bir Japon olarak ve kendi değerlerine samimi kalarak modernleşme yolunu seçmiştir.

Eğitim açısından reform yaparak kitleler için zorunlu ilköğretimi teşvik etmiş, mühendislik ve bilimsel bilgiyi derinleştirmeyi amaçlayan seçkin üniversite eğitimini hayata geçirmiştir. Sanayileşmeyi kolaylaştırmak için altyapıyı oluşturmuş, Batılı güçleri uzak tutabilecek ve Kuzey Doğu Asya'da koruyucu bir tampon bölge kurabilecek modern bir donanma ve ordu kurmuştur (Mosk, 2004). Reformun ilk dönemlerinde finans ve banka sistemini de modernleştirmiştir. Ticaretin güçlenmesi ve ulusal pazarların entegrasyonu kolaylaştırmak için kapsamlı deniz taşımacılığını geliştirmiş ve demiryolu ağları inşa etmiştir. Finans ve ulaşım altyapısı bölgenin gelişmesini, madencilik ve tekstil gibi sektörlerin genişlemesini hızlandırmıştır. Ayrıca hükümet, Avrupa ve Amerika'dan ithal edilen teknolojilerden girişimcileri ilgilendiren ilgili teknolojileri özel sektörlere satmıştır (Honda, 1997). Bu Japonya'da özel sektörlerin ve girişimciliğinin gelişmesine oldukça büyük katkı sağlamıştır. Hükümet batılı teknisyenler, mühendisler ve bilim insanlarının gelmesini teşvik etmiştir. Bu bilim insanlarının davet edilmesi sanayinin gelişimine çok yararlı olmuştur. 1876'nın zirvesinde 500'den fazla kişiyle toplamda yaklaşık 3.000 yabancı uzman Japonya'ya gelmiştir (Atsushi, 2019). Yabancı bilim insanları ve mühendisler Japonları ve işçileri eğitmiş, bilgi ve tekniklerini transfer etmiştir. Bu bilgiler Japonya'ya hızla yayılarak sosyal ve toplumsal değişimi ileri sürmüştür.

Japonya Meiji reformunun siyasi, iktisadi, sosyal ve eğitim alanlarındaki başarısı nedeniyle kısa zaman içerisinde zengin, modernleşen ve kudretli askeri güce sahip olan büyük bir güç haline gelmiştir (Kasım, 2021). Modernleşmedeki başarı Asya ve Pasifik'te gelişen bir Japon imparatorluğunun temelini oluşturdu. 20. yüzyılın başlarında Japonya Rusya'yla olan savaşta başarılı çıkarak modern ve ilk sıradaki büyük güçlerden biri olduğunu kanıtlamıştır. Böylece Japonya batılı olmayan tek sanayileşmiş, modern ve büyük devlet olarak ortaya çıkmış batının bu alanlardaki tekelini ilk defa kırmıştır. Aynı zamanda Japonya alternatif bir yol izleyerek sömürgeye maruz kalmadan kendini kurtarabilen ve büyük devletler statüsüne yükselebilen, batılı olmayan tek devlettir.

1940'a gelindiğinde Japonya; Tayvan, Kore ve Mançurya'yı içeren bir sömür-

ge imparatorluğu kurmuştur. Kontrolünü Kuzey Çin, Burma, Endonezya, Filipinler ve Solomon Adaları'na kadar genişletebilecek ve batılı müttefiklerle ciddi bir savaş yürütebilmek için yeterince büyük bir ekonomik altyapıya sahip olmuştur (Honda, 1997). Japonya Asya'ya hegemonya olmak ve batı etkisini buralardan silmek için mücadele başlatmış ve İkinci Dünya Savaşı'na katılmış olsa da sonuçta SSCB ve Amerika ittifakı karşısında başarısız olmuştur. Japonya büyük maddi ve insani kayıplar vermekle beraber sömürge topraklarından mahrum bırakılmış ve ana karası Amerika tarafından işgal edilmiştir.

Büyük güç statüsünü kaybeden ve yenilgiyle yüzleşmek zorunda kalan Japonya geleceğe yönelik yeni bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Militan ekonomik düzenden vazgeçerek barışçıl anayasayı benimsemiş, liberal ekonomik sistemi takip ederek Amerika önderliğindeki dünya sistemine uyum sağlayarak tekrar kalkınma ve yükselmeyi tercih etmiştir. Yayılmacı ve militan yerine uygarlığı, demokrasiyi ve insan haklarını benimseyen yeni ulus devlet kurulmuştur. Lakin Meiji reformu sayesinde geliştirilmiş iletişim, ulaşım, bankacılık, ticaret, silah, kimyasallar ve metalürji gibi çok boyutlu ekonomik altyapı modern Japonya sanayisinin alt yapısını oluşturmuştur. Bu endüstrilerin çoğu Mitsubishi, Sumitomo gibi devasa holdinglerin temel taşlarını oluşturmuştur (Honda, 1997).

Savaş sonrası reformlarıyla ekonominin altyapısı yeniden canlanmaya başlamıştır. İhracat ve ithalat kapasitesi yeni uluslararası ekonomik düzene iştirak etmesi ve Amerika'yla yaptığı güvenlik paktıyla beraber teknolojilerine erişmeleriyle artmaya başlamıştır. Japonya 1950 -1970'lı yıllarda dramatik mucizevi büyümeyi gerçekleştirmiştir (Mosk, 2004). Ekonomik büyümede Japonya'da gerçekleştirilen liberal ekonomik reformlar, istikrarlı siyasi ortam, Kore Savaşından dolayı Japon ürünlerine duyulan ihtiyacın artması ve Amerikan desteğinin etkileri büyük olmuştur. Ayrıca Japonya'nın eğitimli iş gücüne sahip olması, Japon halkının çalışma azmi, tasarruf yapma ve öğrenme ruhuyla sahip olduğu bilgi ve becerileri taklit etme ve uygulama becerisi en önemli faktörlerden sayılır.

Japonya, savaş sonrası yeniden yapılanmasını ve uluslararası topluma geri dönüşünü açıkça gösteren sembolik bir yıl olan 1964'te, Dünya Bankası Grubu ve Uluslararası Para Fonu'nun Yıllık Toplantılarına ilk kez ev sahipliği yapmıştır. Japonya, 1970'lerde kredi veren ülke statüsünü güçlendirdi ve 1984'te Dünya Bankası'nın ikinci en büyük hissedarı olup en önemli ortaklardan biri olarak daha fazla ses getirmiştir (WorldBank, 2020). Japonya eski militan ve yayılmacı devlet anlayışından geçiş yaparak modern ve demokratik bir ülke konuma sahip olmuştur. Dünyadaki önde gelen büyük ekonomilerden ve önemli sanayi devleti olmakla halkının yüksek yaşam standartları ve refah düzeyinden yararlanabildiği, insani hak ve özgürlüklerin korunduğu gerçek anlamıyla çağdaş ve modern bir

ülke haline gelmiştir. Bu açıdan Japonya Asya toplumları için bir önder, model ve ilham kaynağı olmuştur.

1973 yılında Ortaya çıkan "Petrol Krizi" Japon ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Enflasyon ve işsizlik oranı yükselmiş, ekonomi hızla yükselmeden gerileme sürecine girmiştir. Böyle olmasının sebebi Japonya'nın enerji açısından dışa bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır. Hükümetin hızlı davranması ve etkili politikalar uygulaması neticesinde ekonomi toparlanmayı başarmıştır. Kriz sonrası Japon ekonomisinin toparlanmasına araba, elektrik ve başka ürünlerdeki ihracatın artmasının etkisi büyük olmuştur. İhracat ithalattan daha hızlı artarak küresel boyut kazanmıştır (Takada, 1999).

Soğuk Savaştan sonra 2010 yılında Çin'in yerine geçmesine kadar Japonya, dünyanın ikinci büyük ekonomisi statüsünü korumuştur. Günümüzde Japonya demografik gerileme vb. sebeplerden dolayı ekonomik duraksama ya da gerileme yaşamışsa da hala dünyanın üçüncü büyük ekonomisi statüsündedir. OECD verilerine göre Japonya 42,433 dolar kişi başı gelirine, fakirlik oranı %0,16 gibi oldukça düşük seviyede ve ortalama yaşam 81 yıl olan dünyanın en zengin ve en başarılı ekonomilerinden biridir (OECD,2022).

Asya Kaplananları

Asya kaplanları Tayvan, Güney Kore, Hong Kong ve Singapur gibi Asya'daki yeniden yükselmiş ekonomilerdir. Onların genel özellikleri Japonya örneğinde olduğu gibi eğitim ve altyapının gelişmesine öncülük vermesi, yüksek tasarruf ve yatırım, üretime ve ihracata dayalı ekonomik kalkınma politikalarını izlemeleridir. Ayrıca Japonya'nın yaptığı gibi Asya kaplanları da Amerika önderliğindeki batı dünyasıyla yakın iş birliklerini geliştirmiştir. Bu ülkeler 1960'lı yıllardan 1990'lı yıllara kadar hızla ekonomik büyüme ve sanayileşmeyi gerçekleştirmiştir. Asya kaplanları mucizevi ekonomik gelişme yaşadığı bu 30 seneden fazla zaman diliminde ortalama %6'dan fazla büyüme oranını gerçekleştirmiştir (İMF, 1997).

Doğu Asya ülkelerinin başarılarının temelinde pragmatik politika oluşturma, makroekonomik disiplin, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve dışa açık tavır yatmaktadır (Leipziger ve Thomas, 1993). Bu ülkeler kalkınma stratejilerinde Japonya'dan esinlenerek ona benzer bir şekilde kendi değerlerini koruyarak Batının başarılarından örnek almış ve kendi mevcut durumlarına uygun ekonomik stratejiler geliştirerek hayata geçirmiştir. Batı piyasası, teknolojisi ve yatırımlarından istifade etmişlerdir. Emek ve sermaye birikimi bunların ekonomik büyümesindeki katkılarına %40-%70 oranında oldukça etkili olmuştur (İMF, 1997). Sermaye birikimini elde etmek için Asya kaplanları yabancı yatırıma teşvik verse de kendi

imkânlarından ve ülke dinamiklerinden istifade ederek gerek duyduğu sermayeyi elde etmeye daha özen göstermiştir. Bunu gerçekleştirmek ve sermaye birikimini elde etmek için tasarruf ve ihracata ağılık verilmiştir. Tasarruf ile ihracatın gerçekleştirilmesi halkın gayret göstererek fazla çalışması, bazı tüketimlerinden ve eğlencelerden taviz vererek fedakârlık göstermesini gerektirmiştir. Hızla kalkınma sürecinde Asya kaplanları ülkeleri yüksek tasarruf ve yatırım oranını uzun vadeli olarak sağlamayı başarmıştır. Böylece ülke yabancı ülkelere çok fazla borçlanmadan kendi imkânlarıyla kalkınmayı gerçekleştirebilmiştir.

Göz ardı edilmemesi gereken önemli hususlardan biri ise ekonominin gelişmesi için hayati öneme sahip olan istikrar ve güven ortamının sağlanmasıdır. Küçük ve zayıf ülkeler tehditler karşısında kendilerini koruyabilmede yetersiz kaldığından başka bir gücün desteğine ihtiyaç duymuştur. Amerika'nın bu ülkelere sağladığı siyasi, güvenlik, maddi vb. yardımları bunların gelişmesinde oldukça büyük etki bırakmıştır. Örneğin Tayvan ile Güney Kore Amerika yardımıyla komünist tehdidinden kendini koruyabilmiş ve mevcudiyetini sağlayabilmiştir. Amerika desteği olmadan bu ülkelerin sanayileşmeyi başarması değil, kendi egemenliğini koruyabilmeleri neredeyse mümkün değildi.

Asya kaplanları sanayileşme ve ekonomik kalkınma sürecinde birbirleriyle benzer özellikler göstermenin yanı sıra bazı farklılıklar da arz etmektedir. Hong Kong ile Singapur birer liman kenti olduğu coğrafi konumundan istifade ederek dünyanın önemli finans ve taşımacılık merkezlerine dönüşmüştür. Güney Kore ile Tayvan ise dünyanın önemli otomotiv elektronik, bilgi teknolojileri sanayisi üretim merkezlerinden olmuştur.

Tablo.5. Asya Kaplanlarının 2022 yılındaki Ekonomik Durumları

Ülke	GYMH milyar (dolar)	Kişi Başı Gelir (dolar)	Nüfus (milyon)
Tayvan	633,70	26,527	23,888
Hong Kong	402,03	52,869	7,604
Güney Kore	1744,36	33,983	51,329
Singapur	391,88	65,933	5,943

Kaynak: World Population Review, 2022.

Asya Kaplanları 1997 yılındaki Asya ekonomik krizinden olumsuz etkilenmiş olsa da fazla zaman kaybetmeden kendilerini toparlamayı başarmıştır. Ekonomilerinin olgunlaşmasıyla beraber diğer gelişmiş sanayi ülkelerinde olduğu gibi ekonomilerinin büyüme oranlarında yavaşlama olmuştur. Bu ülkeler nüfus ve topraklarının boyutu olarak küçük olsa da batı ülkeleri düzeyinde yüksek yaşam standardı ve gelişmiş demokrasiye sahiptir. Burada vurgulanması gereken bir hu-

sus Hong Kong demokrasisinin günümüzde Çin komünist yönetimi tarafından tehdit ve baskı altına bırakılmasıdır.

Günümüzde Asya kaplanları dünyadaki önde gelen ileri teknoloji ve inovasyon merkezlerindendir. Ayrıca bu ülkeler ileri teknolojik ürünlerin ihracatında dünyada önemli konuma sahiptir. Bazı kritik sektörlerde Tayvan ile Kore dünyanın lideri konumundadır ve bu devletler 4. Sanayi devrimine de öncülük yapmakta olan az sayıdaki ülkeler içerisindedir. Tayvan şu anda dünyanın en gelişmiş yarı iletken üretim kapasitesinin %65'ini oluşturuyor ve Güney Kore ise geri kalan paydan %17'sini elinde tutuyor (Kuo, 2021). Ayrıca süper güç konumunda olan Çin'in ihtiyaç duyduğu yarı iletkenlerin %90'dan fazlası yabancı ülkelerden ithal edildiği düşünüldüğünde Tayvan'ın yarı iletken ihracatını kesmesi Çin sanayisinin iflasını doğurabileceği anlamı taşıyor (Lee, 2021). Küçük boyutta olmasına rağmen elde ettiği bilimsel ve teknolojik gelişmelerinden dolayı Asya Kaplanları Çin ve Amerika arasındaki küresel rekabette kritik rol üstlenmektedir. Çin dahi teknolojik açıdan bağımsız olabilmek için Tayvan piyasasına göz dikmektedir ve yetenekli elemanları kendine çekebilmek için elinden gelen her imkâna başvurmaktadır. Amerika ise ileri teknoloji bilgilerin Çin'e transferi ya da ilhakını engelleyebilmek için bu ülkelere baskı uygulamakta ve iş birliğini güçlendirmektedir.

Yeniden Yükselmekte Olan Asya Güçleri

Günümüzdeki en fazla tartışılan sıcak konuların başında Asya'nın yükselmesi gelmektedir. Asya nasıl ve neden hızlı yükseliyor? Bu *yükselişte* zenginliklerin batıdan Asya'ya taşınması mı ya da Asya yükselirken batının gerileme yaşaması mı önemli rol üstlenmiştir? Güç dengeleri Asya'ya kayıyor ve Amerika hegemonyası sona eriyor mu? Dünyada gerçekten Çin hegemonyası ortaya çıkıyor mu vb. gibi sorulara sık sık rastlıyoruz. Tüm bu soruların gerçeklerle ne kadar bir bağlantısı olduğu bilimsel bir değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Asya'nın 21. y*üzyılda ekonomik açıdan hızla büyüme eğiliminde olduğu bir gerçektir. Ekonomik yükselmenin teknolojik, savunma, eğitim, siyasi ve diplomatik açılardan da gelişmesine ve etkinliğinin artmasına* katkı sağladığı da gerçek dışı değildir. Asya'nın gün geçtikçe dünyanın önemli bir cazibe merkezine dönüştüğü de inkâr edilemez. Ama zenginliğin batıdan doğuya taşındığı, batının gerileme *içerisinde olduğu ya da Amerika hegemonyasının sona ererek Çin hegemonyasının ortaya çıktığı hem gerçek hem de gerçek dışı bir olaydır.*

Şekil. 3. Doğu Asya ve Pasifik bölgesi, Güney Asya, Amerika ve Avrupa Birliği'nin 2000-2020 Yıllar Arası Ekonomik Büyüme Oranları (%)

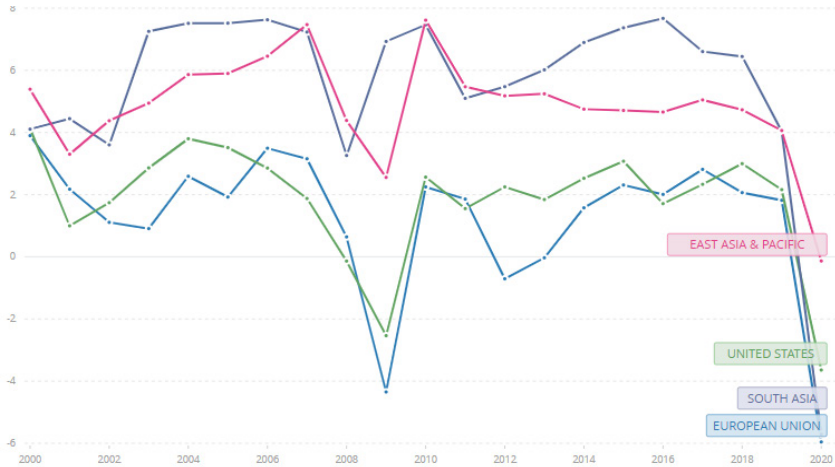

Kaynak: Worldbank, 2022.

Asya'nın zenginleşmesi zenginliğin batıdan doğuya taşınmasıyla değil daha çok Asya'daki üretim ve verimliliğin artışından ortaya çıkan zenginliklerin çoğalmasından kaynaklanmıştır. Batı ülkelerinin gerileme *içerisinde olduğu onların giderek fakirleştiği* anlamına gelmemektedir. Aksine batı ülkeleri 2008 ekonomik kriz ve geçen yıllarda yaşanan ve şimdi bile yüzleşmeye devam ettiğimiz küresel salgın nedeniyle gerileme yaşamışsa da genel olarak büyüme eğilimdedir. Ama Asya ekonomilerinin büyüme oranı batı ülkeleri ekonomilerinin performansından daha iyi olduğundan dolayı batı dünya ekonomisindeki pay oranı açısından gerileme yaşamış ve yaşamaya devam edeceği beklenmektedir. Ekonominin büyüme oranındaki farklılıklar*ın*dan dolayı Asya ülkeleri ile gelişmiş batı ülkeleri arasındaki uçurum kapanmaya başlamıştır. Örneğin 2000 yılında Endonezya GSYH 165 milyar, Hindistan 468 milyar dolar ve Çin 1.211 milyar dolar olup buna karşılık AB 7,26 trilyon dolar ve Amerika 10,252 trilyon dolar milli gelire sahip olmuştur (Worldbank, 2022). Amerika ekonomik boyutu açısından Çin'den nerdeyse 10 kat, Hindistan'dan yaklaşık 22 kat ve Endonezya'dan 62 kat daha büyüktür. 2021 yılında Amerika GSYH'si 22,939 trilyon dolara yükselmiştir. Ancak aynı yıl GSYH'si olarak Çin 16,862 trilyon dolar, Hindistan2,940 trilyon dolar ve Endonezya 1,150 trilyon dolara ulaşmıştır (Populationu, 2022). *Günümüzde Asya'daki hızl*a *yükselmekte olan bu devler Amerika'yla* aralarında olan farkı büyük ölçüde kapatmıştır. Hatta yakın gelecekte Çin'in Amerika'yı, Hindistan'ın Almanya'yı, Endonezya'nın *İtalya'yı* geride bırakma olasılığı çok yüksektir.

Bu gelişmelerin ve değişimlerin nasıl ortaya çıktığına gelince birinci Sanayi Devrimi ortaya çıkana ve batıda hızlı toplumsal ve yapısal değişikliklerin ortaya

çıkmasına kadar dünyadaki en büyük ekonomiler Asya kökenli olmuştur. Böyle olması Asyalıların diğer kıta insanlarından üstün olduğundan kaynaklanmıyor. Aksine dünyadaki en kalabalık nüfusa sahip olması ve dünyadaki en geniş verimli toprakları bulundurması değerlendirildiğinde bu gayet doğal bir husustur. Aynı şekilde 19. y*üzyıldan sonra Asya toplumlarının ekonomik ve teknolojik açıdan batı dünyasının geride kalması Weber'in* iddia ettiği gibi batı kültürünün diğer kültürlerden üstün olduğundan (Kasım, 2021) kaynaklanmıyordu. Aksine batı devletlerinin elde ettiği bilimsel ve teknolojik avantajlardan ve bu avantajları ekonominin kalkınması, askeriyenin güçlenmesi, siyasi ve diplomatik çıkarlarının güçlendirilmesi için kullanabilmesinden kaynaklanmıştır.

21. yüzyılda Asya ülkeleri dünya ekonomik tarihinde çok nadir yaşanan olaylardan birine sahne olmuştur. Bu da Asya toplumlarının sanayileşme ve modernleşmede oldukça başarılı olması ve bunun sonucunda dünyanın cazibe noktasına dönüşmeleridir. Japonya ve Asya kaplanlarının başarılılarından ilham alan ve onları örnek alarak kendi ülkelerinde kalkınmayı gerçekleştirme ihtiyacı duyan Çin, Hindistan, Endonezya gibi Asya devleri, Tayland, Malezya, Vietnam, Bangladeş gibi diğer pek çok Asya ülkeleri geleneksel düşünce tarzlarından vazgeçerek bilgi ve teknolojinin ekonomik kalkınmadaki öneminin farkına varmıştır. Bu devletlerin başarı elde etmelerinin ortak sırrı batı dünyasının elde ettiği bilgi ve teknolojilerden istifade edebilmeleridir. Ayrıca mevcut uluslararası ekonomik sisteme düşmanca yaklaşımlarından vazgeçerek batı sermayesi ve batı piyasasından yarar sağlayabilmeleridir.

Dünyaya olan bakış açısının değişmesi ve gerçekçi iktisat politikalarının hayata geçirilmesi Japonya ve Asya kaplanlarının kaderlerini değiştirdiği gibi Asya'daki yeniden yükselişe geçen ülkelerin de kaderlerini değiştirmeye devam etmektedir. *Çin ve Hindistan, Endonezya 21.* y*üzyılda ekonomik açıdan hızla büyümeyi gerçekleştiren önemli büyük ekonomilerdendir. Bu başarı onların mevcut uluslararası sistem içerisine kendilerini* dâhil etmesi ve onun sağladığı avantajlardan yararlanması sonucuyla ortaya çıkmıştır. SSCB benzeri takip ettiği liberal ekonomik düzen karşıtı sosyal planlama ekonomik modellerinden ve içe kapalı ekonomik politikalarından vazgeçmesi yeni bir evrene girmelerine imkân sağlamıştır. Böyle bir değişim bu ülkelerin batının bilgisi, teknolojisi, yatırımlarından istifade edebilmeleri ve uluslararası piyasaya katılım sağlamaları için ortam hazırlayarak hızlı ekonomik büyüme ve kalkınmayı beraberinde getirmiştir. Diğer anlamıyla bilim ve teknolojinin toplumların kaderini değiştirmedeki kudretinin farkına varması ve onu benimsemesiyle olmuştur.

1970 yılında Asya'nın dünya ekonomisindeki payı %15 oranında olup 2021 yılında bu oran %39'a yükselmiştir. Dolaysıyla satın alma gücü üzerinden Asya

dünya ekonomisinin %47'sini temsil etmektedir (İMF, 2021). Ayrıca Asya ekonomisi dünyanın diğer ekonomilerinden daha hızlı büyümeye devam ettiğinden, gelecekte de Asya'nın dünya ekonomisindeki payı yükselmeye devam edeceği beklenmektedir. Diğer bir açıdan dünyadaki en kalabalık kıta olması sebebiyle Asya'nın dünyadaki en büyük ekonomik güç olması *şaşılacak* bir olay değildir. Günümüzde Japonya, İsrail, Asya kaplanları ve Körfez petrol zenginleri hariç Asya ülkeleri kişi başı geliri ve yaşam standartları genel olarak batı ülkelerinden hala çok geride kalmış durumdadır. Lakin Asya'yla batı arasında fark küçülmeye devam etmektedir. Bu da uzun vadede bilgi ve teknolojilerin yayılmasıyla bu ülkelerin batı yaşam standartlarına kavuşabilme şanslarının yüksek olduğunu göstermektedir. Eğer Asya ülkeleri gelecekte bile tahmin edilen büyüme oranını sürdürebilirse daha 3 milyar insanı zenginleştirerek dünya ekonomisindeki payını %52'ye yükseltebileceği ve sanayi devrimiyle kaybettiği dünya ekonomisindeki hegemonya statüsünü tekrar elde edebileceği beklenmektedir (ADB, 2022).

Asya'nın ekonomik olarak yükselişi sadece dünya ekonomik güç dengelerini değiştirmekle kalmayacaktır. Bu bilgi ve teknolojik gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle doğu Asya günümüzde teknolojilerin geliştiği ve yeni icatların en fazla ortaya çıktığı bölgelerden biridir. Sahip olduğu dinamikleriyle dördüncü sanayi devriminde bu bölge Amerika'yla çetin bir rekabet içerisindedir. Hatta bazı alanlarda Avrupa'yı çoktan geride bırakmış durumdadır. İsrail'in ikinci Silikon Vadisi olduğu çoktan bilindik bir husustur. G*üney Asya özellikle Hindistan IT sektöründe dünyada kilit rol üstlenmekte ve diğer alanlarda da hızla yükselmeye devam etmektedir. Ayrıca Asya ülkelerinin elde ettiği ekonomik ve tekno*lojik güçlerin savunma sanayilerinin ve silahlı kuvvetlerinin geli*ştirilmesini desteklemesi bu bölgenin dünya askeri güç dengelerinde de değişikliklerin yaşanmasına neden olabileceği gerçektir. Bunların sonucunda Asya'nın yükselmesi dünya siyasi güç dengelerini de sarsabilecektir.*

Büyük potansiyel güce sahip olan Asya dünya ekonomik gelişmelerine oldukça büyük katkı sağladığı gibi tehditleri de kendinde barındırmaktadır. Özellikle Asya'da gittikçe güçlenmekte olan milliyetçilik eğilimleri, otoriter rejimleri ve yayılmacı politikaların benimsenmesi bölgesel istikrarı olumsuz yönden etkilemektedir. Bu dünya ekonomisinin geleceğine yönelik en büyük risklerden birini barındırmaktadır. Dünyada en kalabalık demografik yapıya, en kalabalık orduya, en büyük sanayi güc*üne* sahip olan Çin gittikçe yayılmacı, daha militan tavırlara başvurmaktadır. Çin merkezli yenidünya düzenini inşa etmek için dünya çapında demokrasi karşıtı güçlerle iş birliğini güçlendirmektedir. Pekin'in mevcut dünya düzenine meydan okuması günümüz dünyasını etkilemekte olan ve gelecek dünya politikası ve ekonomik gelişmeleri derinden etkileyebilecek bir husustur.

Böyle olması *Çin*'in ekonomik reform yapmış olmasına rağmen siyasi reform *açısından* eksik kalmasıdır. Bu Çin ekonomisinin *sürdürülebilirliği açısın*dan büyük bir engel oluşturmakta ve Çin komünist parti yönetiminin meşruiyetini sarsmaktadır.

Çin dünyadaki en büyük ekonomilerden birini inşa etmede başarılı olmuş, dünyadaki en büyük ordu ve donanmayı inşa etmiş, teknolojik açıdan rakipleriyle yarışabilecek duruma yükselmiş ancak modern siyasi yapı oluşturabilmek konusunda zayıf düşmüştür. Partinin hayatta kalabilmesi için feodal dönem milliyetçi eğilimlere başvurmayı seçmiştir. Böylece dünyadaki en büyük ekonomilerden birine ve modern dünya teknolojisiyle donatılmış Çin feodal dönem devlet anlayışıyla yönetilmektedir. Modern insanlık için norm haline gelmiş, inanç özgürlüğü, farklı kültürlere saygı, kişisel hak ve hukukların korunması, eşitlik ve demokrasi anlayışı ve insan haklarına olan saygı hala Çin için yabancı kavramlardır. Çin'in devlet içinde baskıcı dış politikada yayılmacı tavır sergilemesi, Amerika'yla sürdürmekte olan küresel rekabeti dünya toplumlarını adeta demokratik ve demokrasi karşıtı iki bloka ayrıştırmaya devam etmektedir. Diğer taraftan Güneydoğu Çin Denizinde yaşanan mücadeleler, Çin Hindistan sınır ve su sorunları vb. durumlar Asya'nın istikrarına potansiyel tehdit unsurları olarak görülmektedir. Asya'da gerçekleşen büyük çaplı çatışmalar bölge istikrarını sarsmakla birlikte bölgenin ekonomik gelişmesine de tehdit oluşturur.

SONUÇ

Dünyada devletlerin gelişmişlik durumları farklı olduğundan dolayı etkinlikleri de birbirinden farklılıklar göstermektedir. Zaman içerisinde bazı toplumlar daha başarılı olurken aynı toplum farklı zaman diliminde gerilemeler yaşayabilmektedir. En kalabalık nüfusa ve en büyük toprağa sahip olan Asya kıtası Sanayi Devrimine kadar dünya ekonomisinin yarısından fazlasına ev sahipliği yapmıştır. Bu da farklı toplumlar arasında teknolojik açıdan fazla bir fark olmadığından ve gelir düzeylerinde uçurumların ortaya çıkmadığından kaynaklanmıştır. Çünkü geleneksel ekonomik faaliyetler insan ve hayvan gücüne dayalı olduğundan en fazla nüfusa ve verimli toprağa sahip olan toplumlar doğal olarak en büyük ekonomiye sahip olmuştur. Bölgeler arasında ticaret sınırlı, ekonomik açıdan birbirlerine bağımlılık düzeyi asgari düzeyde ya da hiç olmamıştır. Örneğin Amerika kıtasındaki uygarlıklar Asya, Afrika ve Avrupa'daki uygarlıklardan bağımsız bir şekilde ortaya çıkmıştır. Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki etkileşim ve ticaretlerde şartların ve koşulların el verdiği ölçüde sınırlı düzeyde seyretmiştir.

Sanayi devriminin ortaya çıkması insanlık tarihinde bir devrim yaratmıştır. Üretimde ve ulaşımda insan ve hayvan gücü yerine makineli aletler kullanılma-

ya başlamıştır. Bu verimliliğin ve üretimin artmasına, taşımacılığın ve ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ancak sanayi devriminden tüm dünya ülkeleri aynı derecede istifade edemediğinden sanayileşmeyi erken gerçekleştirmiş batı ülkeleri dünyanın geri kalanına göre daha çok avantaj elde etmiştir. Geleneksel ekonomiler modern batı ekonomileri karşısında rekabet etmekten zayıf düşmüştür. Veremliliğin artmasıyla az nüfuslu ülkeler de büyük zenginlikler elde edebilme imkânlarına sahip olduğundan gelir düzeylerinde bölgeler arasında büyük uçurumlar ortaya çıkmıştır. Böylece dünya tarihinde ilk defa ekonomik güç dengeleri demografik dengelere bakmaksızın Asya'dan batı ülkelerine kaymıştır. Bu durum zenginliğin Asya'dan batıya kaymasıyla değil, aksine batı ülkelerinde üretim ve zenginliğin oldukça hızla artmasından kaynaklanmıştır.

Yeni kurulmuş devlet olmasına rağmen Amerika İlk Sanayi devrimini hızla yakalamayı başarmıştır. Benimsediği demokratik sistemi, kişisel hak ve özgürlüğe olan saygısı, göçmenlere açık tavrı ve fırsat eşitliği prensibi Amerika'yı adeta dünyanın çekici merkezine dönüştürmüştür. Amerika hem ekonomik hem de demokratik açıdan hızla yükselmiş ve 19. yüzyılın sonralarında dünyadaki en büyük ekonomi ve sanayi gücüne dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşında Avrupa ve Japonya'nın güç kaybetmesine rağmen Amerika savaş sonrası dünya genelinde hegemonya güç olarak ortaya çıkmıştır. Eskisinden farklı uluslararası hukuka dayalı yeni dünya düzeni inşa ederek dünyaya yön vermeyi tercih etmiştir.

Japonya 19. yüzyılda hayata geçirdiği Meiji reformuyla batılı olmayan ilk sanayileşmeyi ve modernleşmeyi başaran devlet olmuştur. Japonya'nın bu başarısı batı kültürünün üstünlüğü fikrinin ve batı hegemonyasının ilk kırılması olmuştur. Bunu 1960'lı yıllarda Asya kaplanları takip etmiş ve ardından 20. yüzyılın sonlarında ve yeni asrın başlarında Çin, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Türkiye, Bangladeş gibi pek çok Asya ülkeleri takip etmeye başlamıştır. Fakat devletlerarasında durumlar farklı olsa da genel olarak Asya ülkelerindeki gelişmeler sanayileşmenin hızlanması, üretimin artması, bilgi ve teknolojilerin yayılmasının etkileri oldukça büyük olmuştur. Asya'nın dünyanın diğer bölgelerinden daha hızlı yükselmeye devam etmesi dünya güç dengelerini de sarsmaya devam etmiştir. Asya ülkeleri genel olarak gelişmişlik ve teknolojik düzeyi, kişi başı gelir, askeri vb. alanlarda batı ülkeleriyle olan farkı hızla kapatmaya başlamıştır. Gelecek dönemlerde Asya'nın batı ülkelerinden daha hızlı büyümeye devam edeceği beklenmekte olup bu ekonomik güç dengelerinin batıdan Asya'ya tekrar geçeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca ekonomik güç askeri, siyasi ve diplomatik güçlerinde yükselmesine ortam sağlayarak dünyanın yeni bir Asya çağına gireceği ihtimal dışı değildir.

Asya ekonominin boyutu açısından dünyada hegemonya olabilir. Ancak Asya

tek bir yapı değil, farklı çıkar gurupları, farklı siyasi sistem ve değerlere sahip olan birbirine rakip devletleri barındırmaktadır. Bu Asya'nın dünyaya önder olabilmesindeki en büyük engellerdendir. Özellikle Asya'daki en büyük ekonomiye sahip olan Çin Kuşak Yol Girişimiyle Amerika önderliğindeki dünya düzenine meydan okumakta ve Çin merkezli dünya sistemi inşa etmek için küresel boyutta rekabet yapmaktadır. Böylece Çin dünyadaki diktatör rejimlerin adeta cazibe merkezine dönüşmüştür. Ancak Japonya, Asya Kaplanları, İsrail ve Hindistan gibi liberal demokrasiyi benimsemiş pek çok Asya devletleri Çin'den farklı bir yol izlemiştir. Bazı devletler kendi menfaatlerini koruyabilmek için batı ülkeleriyle yakından iş birliği yapmaktadır. Bu Amerika ve müttefiklerinin elini güçlendirmiştir ve Amerika'nın dünyadaki en büyük ekonomik güç statüsünü kaybetse de dünya ekonomik ve siyasi mücadelesinde öneminin kolay sarsılmayacağının işaretlerini vermektedir.

KAYNAKÇA

1787 Constitution (2022). Constitutional history of United States. ErişimAdresi:https://constitutionnet.org/country/constitutional-history-united-states-america.

A.Stein, A. (1984). The hegemon's dilemma: Great Britain, the United States, and the international economic order. International Organization, 38 (Spring) 355–386.

Aristotle (1999). Politics. Batoche Books.

Asian Development Bank. (2022). Asia 2050: Realizing the Asian Century. Asian Development Bank.

Atsushi, K. (2019). Japan's Industrial Revolution. Erişim Adresi: https://www.nippon.com/en/japantopics/b06904/japan%E2%80%99s-industrial-revolution.html

Brayshay, M. (2020). Industrial Capitalism. International Encyclopedia of Human Geography. Elsevier Ltd.

Britannica. (2021). The decline of the Ottoman Empire, 1566–1807.ErişimAdresi:https://www.britannica.com/place/Ottoman-Empire/The-decline-of-the-Ottoman-Empire-1566-1807.

Britannica. (2021). The Industrial Revolution. Erişim Adresi:https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-Industrial-Revolution.

Bryant, N. (2017). The end of the Anglo-American order? Erişim Adresi: https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40227270

Clingingsmith, D., and G. Williamson, J. (2004). India's DeIndustrialization Under British Rule: New Ideas, New Evidence. Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper, (2039), 1-40.

Congress. (2003). Our American Government. U.S. Government Printing Office. W.D.C.

Core Knowledge Foundation. (2018). The Industrial Revolution: Changes and Challenges. Erişim Adresi: https://www.coreknowledge.org/wpcontent/uploads/2018/04/CKHG_G6_U5_IndRev_SR.pdf.

Fisher, M. (2015). How America became the most powerful country on Earth, in 11 maps. Erişim Adresi: www.vox.com/2015/5/20/8615345/america-global-power.

Goldstone, Jack A. (2020). Immigrants Truly Make America Great and Without Them, That Greatness is at Risk. Immigration And Economic Recovery Symposium. Utah State University.

Haldun, İ. (2016). Mukaddime. Dergâh Yayınları.

Honda, G. (1997). Differential Structure, Differential Health: Industrialization in Japan, 1868-1940. University of Chicago Press.

International IDEA. (2021). The Global State of Democracy 2021: Building Resilien-

ce in a Pandemic Era. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm.

İMF. (1997). Growth in East Asia What We Can and What We Cannot Infer. International Monetary Fund.

İMF. (2021). World Economic Outlook (October-2021). International Monetary Fund.

İMF. (2022). Countries data: Demographic and economy. Erişim Adresi: https://countryeconomy.com/countries/groups/imf

Jajoo, P. (2020). Renaıssance and industrial revolution. Erişim Adresi: https://glimpsesofhistory.com/renaissance-the-industrial-revolution/

Kasım, M. (2020). Türkistan'daki Türk Medeniyetinin Yükselmesi Ve Düşüşü Üzerine. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi,12(48),132-152. DOI: 10.17498/kdeniz.825379

Kasım, M. (2021). Devlerin Uyanışı: Çin ve Hindistan'ın Yükselişi. Karina Yayınevi.

Kerr, Sari P. ve Kerr, W. (2020). Immigrant entrepreneurship in America: Evidence from the survey of business owners 2007 & 2012. Research Policy, 49(2020), 1-18.

KIGER, PATRICK. J. (2021). Six Reasons Why the Ottoman Empire Fell. Erişim Adresi: https://www.history.com/news/ottoman-empire-fall.

Koppell, J. (2019). Why rigid ideology is so dangerous for America. Erişim Adresi: https://www.azcentral.com/story/opinion/op-ed/2019/10/10/what-makes-america-great-ideals-not ideology/3924507002/

Kumar Mohajan, H. (2019). The First Industrial Revolution: Creation of a New Global Human Era. Journal of Social Sciences and Humanities. 5(4), 377-387.

Kuo, S. (2021). Progress in Importation of US Equipment Dispels Doubts on SMIC's Capacity Expansion for Mature Nodes for Now, Says TrendForce. Erişim Adresi: https://www.trendforce.com/presscenter/news/20210305-10693.html

Lee, Y. (2021). Taiwan Chip İndustry Emerges as battlefront in US-China showdown. Erişim Adresi:https://www.reuters.com/investigates/special report/taiwanchinachips.

Leipziger, Danny. M. ve Thomas, V. (1993). Lessons of East Asia: An Overview of Country Experience. The World Bank, Washington, D.C.

Library of Congress. (2021). Immigration to the United States, 1851-1900.Erişim Adresi: https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/rise-of-industrial-america-1876-1900/immigration-to-united-states-1851-1900/

Library of Congress. (2022). The American West 1865-1900. Erişim Adresi: https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/rise-of-industrial-america-1876-1900/overview/

Maddison, A. (1964). Economic Growth in the West. OECD, New York.

Maddison, A. (2003). World Economy Historical Statistics. OECD, New York.

Mirak, W. (2022). Andalusia, Gateway to the Golden Renaissance. Erişim Adresi: http://www.endulus.net/andalusia-gateway-to-the-golden-renaissance/.

Mosk, C. (2004). "Japan, Industrialization and Economic Growth". EH.Net Encyclopedia, edited by Robert Whaples. January 18, 2004. Erişim Adresi: URL http://eh.net/encyclopedia/japanese-industrialization-and-economic-growth/

OECD. (2022). Japan: Selected indicators for Japan. Erişim Adresi: https://data.oecd.org/japan.htm

Populationu. (2022). Countries By GDP. Erişim Adresi: https://www.populationu.com/gen/countries-by-gdp.

Prince, C. (2002). The Historical Context of Arabic Translation, Learning, and The Libraries of Medieval Andalusia. Library History, (18), 73-87.

Pruitt, S. (2020). The Post World War II Boom: How America Got into Gear. Erişim Adresi: https://www.history.com/news/post-world-war-ii-boom-economy

Salopek, P. (2021). Shadows on the Silk Road. Erişim Adresi: https://www.nytimes.com/2021/01/16/opinion/walk-across-world-america.html.

Takada, M. (1999). Japan's Economic Miracle: Underlying Factors and Strategies for the Growth. Erişim Adresi: https://www.lehigh.edu/~rfw1/courses/1999/spring/ir163/Papers/pdf/mat5.pdf

Thompson, D. (2012). The Economic History of the Last 2000 Years: Part II. Erişim Adresi: https://www.theatlantic.com/business/archive/2012/06/the-economic-history-of-the-last-2000-years-part-ii/258762/

World Bank. (2022). GDP growth (annual %) - East Asia & Pacific, European Union, United States. World bank.

World Population Review. (2022). GDP Ranked by Country 2022. Erişim Adresi: https://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-gdp

World Bank. (2020). The World Bank in Japan. Erişim Adresi: https://www.worldbank.org/en/country/japan/overview#1

World Bank. (2022). GDP (current US$) - European Union, United States, China, India, Indonesia. Erişim Adresi: https://data.worldbank.org/indicator/.

Worldometer. (2022). Asia Population. Erişim Adresi: https://www.worldometers.info/worldpopulation/asiapopulation.

Türkiye'de Yaşlılık: Yalova İli Çınarcık İlçesi Bağlamında Nicel Bir Analiz

Salih BATAL[1]

Oğuzhan TANRIVERDİ[2]

GİRİŞ

Her ne kadar insan yaşamının doğal bir dönemi olarak tanımlansa da yaşlılık kavramını tanımlamak çok güçtür. Yaşlılığı kesin olarak belirleyen tartışmasız bir kriter bulunmamaktadır. (Amman, 2007:165). Yaşlı birey biyolojik olarak takvim yaşı ilerleyen birey demektir. Yaşlılığın sosyal tanımına göre; takvim yaşı büyüyenden daha çok, kendisini yaşlı gören insan yaşlıdır.

Yaşlanma canlıların yaşamı içinde doğal bir süreçtir. Ancak yaşın ilerlemesi ile birlikte organizmada fiziksel yönden gerileme meydana gelir, fiziksel ve ruhsal yönden yetilerde, işlevlerde ve sosyallik bağlamında kayıplar görülmektedir. Belirli yaşın üzerindeki kişilerin bütün özellikleri aynı değildir; kimi yaşlılar gayet aktif bir yaşam sürerken, yeti kaybı olan, fiziksel ve mental yönden değişik düzeylerde bağımlı durumda olan yaşlı bireyler aktif yaşam konusundaki geri kalmaktadır (Bilir, 2017:5).

Yaşlanma sürecinde birey yaşlılığın beraberinde getirdiği sosyolojik, fizyolojik ve psikolojik olarak birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar kaçınılmaz olmakla birlikte bazı bireylerde bir diğerine göre daha yavaş seyrederken, bazı bireylerde ise daha hızlı seyretmektedir. Yaşlılık döneminde birey fiziksel ve mental olarak gerileme dönemine girmesinden dolayı özellikle ailesi, çevresi ve iş hayatından uzaklaşmakta daha doğrusu sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu sosyal dışlanma yaşlının eski dönemlerine özlem ve hasret duymasına sebebiyet vermektedir. Bu durum ise yaşlıyı mental anlamda daha da kötü duruma getirmektedir.

Türkiye'de ortalama yaşam süresi 1967'lerde 50–60 yaş iken, 2000'li yıllar için erkeklerde 70'ler civarı kadınlar için 73'ler civarı bir değere ulaşmıştır. Son yıllarda yaşam kalitesinde gözlenen gelişmeler, sağlık alanındaki gelişmeler, bi-

---

1 Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Email: salihbatal@gmail.com

2 oguzhancosgun@hotmail.com

linçli yaşlanan kişilerin artışı vb. ülkemizdeki yaşam süresini olumlu etkilemektedir. Günümüzde yaşlı bireyler yalnız veya ailesi ile birlikte topluma ayak uydurmakta entegrasyon yaşayabilmektedir. Yaşlı bireyler sosyal uyum, sağlık ve hastalıkta bakım hizmetlerinin yetersizliği, teknolojik gelişmelere ayak uydurma gibi birtakım sorunlar yaşayabilmektedir. Bu dönemde sosyal hizmetlere büyük sorumluluklar yüklenmiş ve sosyal politikaların uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Yaşlı bireyin hayata tutunabilmesi ve topluma adapte olabilmesi için geliştirilen ve geliştirilecek sosyal politikaların uygulamalarının düzenli ve koordineli olarak gerçekleştirilebilmeli ve yaşlı bireyin daha aktif ve bağımsız yaşlanabilmesi gerçekleştirilmelidir.

Çalışma bu noktadan hareketle kavramsal olarak yaşlılığın ne olduğunu ve yaşlılıkla ilgili kuramlara değinmektedir. Sonraki aşamada ise Yalova'nın Çınarcık ilçesinde yaşayan yaşlılara yönelik 8 soruluk anketin 277 kişilik 65 yaş üzeri örnekleme uygulanması sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. Böylece bahsi geçen ilçede yaşayan bireylerin ekonomik ve sosyal durumları hakkında çıkarsamalar yapılması amaçlanmaktadır.

1. YAŞLILIK KAVRAMI

Günümüzde 65 yaş ve üzeri nüfus yaşlı olarak sınıflandırılmaktadır. Beraberinde sosyal anlamda yaşlılık, bireyin bağımsız durumdan bağımlı duruma gelerek çalışma hayatı ve hukuki olarak bireyin çalışma performansının ve veriminin azalması ve emekli olmasıyla beraber başladığı dönem olarak nitelenebilir. Lakin 65 yaş üzeri olan her yaşlı aynı şekilde değerlendirilmemelidir. Çünkü emekliliğini aktif bir şekilde geçiren, yakınları ile aktivitelere katılabilen ve sağlığı yerinde olan yaşlılar da vardır. Ve tam zıttı olarak hayat şartları ve çalışma hayatı yüzünden bakıma muhtaç olan yaşlılar da mevcuttur (Gürbüz ve Arpacı, 2012: 49).

Yaşlılık bireyin belli bir yaşa gelmesi olarak değerlendirilir. Fakat bu tanımlama sosyokültürel döneme ve ortama göre değişiklik gösterebilir (Görgün Baran ve ark., 2005, s.27). Bir başka deyiş ile yaşlılık insanın karşı koyamadığı fiziksel, biyolojik ve ruhsal değişimi ve insanoğlunun etkinliğini yitirme süreci olarak nitelenebilir (Kahriman, 2014:6).

1.1.YAŞLILIKLA İLGİLİ KURAMLAR

1.1.1.Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı

Yaşlıların üzerine yapılan on yıllık araştırmanın sonuçlarını temel alan yaşamdan geri çekilme kuramı, yaşlıların modern toplumdaki rollerini açıklayan kapsamlı bir kuramdır (Moody & Sasser, 2012: 10).

Bu kurama göre modernleşmenin beraberinde getirdiği teknoloji, sanayileşme iş yaşamındaki uzmanlaşma ve kentleşme, yaşlıların sosyal statülerini değiştirerek yaşlıların sosyal hayattan geri çekilmesine yol açmıştır (Kalaycıoğlu, 2003:10).

Kurama göre bireyin yaşlılık döneminde yaşamdan geri çekilmesi gayet normal ve doğal bir durum olarak karşılanır. Böylelikle birey yaşamdan geri çekilip doğasına uygun davrandığından gayet huzurlu bir yaşlılık dönemi geçirir (Quadagno, 1999, s.24,26). Bireyin yaşı ilerledikçe ruhsal, fiziksel ve zihinsel kapasitelerinde azalmalar meydana gelir (Görgün Baran ve ark.,2005:40). Bu azalmaların meydana gelmesine bağlı olarak yaşlı rollerini kaybederek sosyal etkinliklerinde de azalma yaşar ve bu azalmalar yaşlının toplumdan geri çekilmesini hızlandırır (Fortinash ve holoday-worret, 1999).

Emeklilik sonrası oluşan işsizlik sürecinde bir boşluk oluşmaktadır. Buna bağlı olarak yaşlılar sosyal hayattan geri çekilerek ölüme hazırlanmak için zaman kazanırlar (İ. Tufan, 2002:142). Yaşlının sosyal hayattan geri çekilmesi kendisi içinde toplum içinde iyi anlamlandırılır. Yaşlı toplumdan elini eteğini çekerek ilgisiz kaldıkça toplum açısından gereğini yaptığı yargısı oluşur. Aynı zamanda yaşlının sosyal anlamda ilgisiz kalarak geri çekilmesi toplum içinde gereksiz bir yük olarak algılanmasına neden olabilir. Bu kuramda ruhen ve bedenen çok yorulan yaşlının artık hayatında köşeye çekilerek dinlenmesi gerektiği ifade edilir (İ. Tufan, 2002, s.141-143).

William Henry ve Elaine Cumming Kansas City'de yapmış oldukları çalışmada yetişkinlerin yaşlılık hallerinde sosyal ilişkilerini inceleyen sosyal psikolojik bir yaşlılık kuramını şekillendirdiler (Cumming & Henry, 1961:9). Çalışmanın içeriğinde yaşlıların rollerinde meydana gelen birtakım değişmeleri ele aldılar ve neticesinde toplum ile yaşlılar arasında karşılıklı olarak olumlu bir geri çekilme olarak adlandırılabilecek bir durum tespit ettiler.

Yaşamdan geri çekilme kuramında hem toplum hem yaşlılar açısından yararlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu kuramda üç temel durum öne çıkmaktadır. Powell'e göre bu durumlar: "Yaşlıların azalan sosyal katılımının toplum için yararlı olduğu, geri çekilme süresinin ömür boyu devam ettiği ve yaşlıların rollerindeki kayıpların kaçınılmaz olduğu" şeklinde sıralanabilir (Powell, 2006: 47-50).

1.1.2. Aktivite Kuramı

Aktivite kuramı yaşamdan geri çekilme kuramına bir tepki olarak oluşmuştur (Kalaycıoğlu ve ark., 2003:10).

Bu kurama göre yaşlılıkta yaşamdan geri çekilmek yerine aktif olmak gerekmektedir (Görgün Baran ve ark., 2005:40). Başka bir deyişle yaşlının yaşamdan

geri çekilmesinin nedeni fonksiyonlarında meydana gelen gerilemeden çok toplumun yaşlıyla ilgilenmemesidir. Etkinlik kuramını savunduğu en temel özelliklerinden biri "Başarılı Yaşlanma"dır. İnsan yaşlılık sürecinin sonuna kadar yani hayatı bitene kadar gençliğinde olduğu gibi aktif olarak mutlu bir hayat sürmek istiyorda başarılı bir şekilde yaşlanmalıdır (Tufan, 2001: 40). Başarılı yaşlanma, geri çekilerek değil sosyal anlamda aktif kalarak sağlanır (Kalaycıoğlu ve ark., 2003, s.10 : Onur, 1997, s. 307).

Aktivite kuramına göre insanları ayıran temel unsur yaşları değil yararlılık ve etkinlikleridir (İ.Tufan, 2001:40). İnsan yüksek düzeydeki aktiviteleri yaşlılıkta da devam ettirirse kişisel doyumunuda artırmış olur. Çünkü bireyin aktiviteleri sosyal kimliğini oluşturur (Demirbilek, 2005, s.233).

Aktivite kuramının yaşlının aktifliği üzerinde durmasının sebebi yaşlının sadece aktif ve sosyal iken yaşama uyum sağlanabileceğini ve yaşamdan memnun olabileceğini kabul etmesidir (Emiroğlu, 1984, s. 3) .

Araştırmalar, emekli olduktan sonra aktifliğini koruyamayan yaşlıların bir kaç yıl içinde öldükleri, aktif ve sosyal olan yaşlıların gayet dinç, dinamik ve sağlıklı bir şekilde daha uzun yaşadıklarını göstermektedir (Büyükcoşkun, 1990'dan akt., s.Konak ve Çiğdem, 2005, s. 33).

Yaşlının aktif kalabilmesi için sosyal desteğe ihtiyacı vardır. Bu nedenle yaşlılık döneminin mutlu bir şekilde geçirilmesi için bazı faktörler mevcuttur.

Yaşlının sosyal uyumuna ilişkin 3 faktör vardır (Görgün Baran, 2000, s. 74):

1. Kendini gerçekleştirme
2. Yaşama aktif katılım
3. Yaşamdan doyum sağlama

1.1.3 Etiketleme (Damgalama) Kuramı

1938 yılında "Kötülüğün Tiyatrosu"nda Frank Tannenbaum etiketleme kuramının tohumlarını ekmiştir. Frank Tannenbaum'a göre suç işleyen kişiye kamusal alanda suç işlediğinin belli olması için işaret koyulur (Wickman ve Whitten, 1980:196). Lemert'in ise etiketleme kuramının temellerini attığı bilinir. Lemert'e göre olumsuz bir sıfat takılan bir kişi belli bir zaman sonra sıfatın ona getirdiği rolü benimser ve olumsuz duruma yönelir (Dursun, 1997: 312). Bireyler yaşamları gereği birçok etiket alır. Bu etiketler; zengin, fakir, hasta, beceriksiz, bencil vb. şeklinde örneklendirilebilir. Bireyin yaşamında bu etiketlere bağlı olarak değişimler olabilir (Şentürk, 2018, s.150).

"Sosyal gruplar, ihlal edilmesi durumunda sapma teşkil eden kuralları bizzat kendileri koyarak ve bu kuralları bazı insanlar üzerinde uygulayıp onları "ötekiler" olarak etiketleyip sapmayı kendileri yaratırlar. Bu açıdan bakıldığında, "sap-

ma" insanın işlediği davranışın bir özelliği değil; başkalarının kendi belirledikleri kural ve yaptırımları bir "suçluya" uygulamalarının sonucudur. Sapma gösteren kişi aslında bu etiketin başarıyla uygulandığı kişidir; sapma davranışı da insanların bu şekilde etiketlediği davranıştır" (Becker, 1963: 9).

Etiketlenme teorisi sapmayı subjektif bir sorun olarak görür ve daha çok sapma olgusuyla ilgilenir. Etiketlenme teorisine göre insanlar sapkın veya alışılmamış davranışlar gösteren kişilere etiketlerle atıfta bulunurlar (Coser 1971 :577).

Etiketleme teorisinin ilk teorisyenlerinden ve bir nevi isim babası gibi olan Edwin Lemert, birincil sapma ve ikincil sapma arasında ayrım yapmıştır. Birincil sapma adam öldürme, hırsızlık yapma ve zihinsel çöküş vs. gibi belirli olan eylemlerden oluşur. İkinci sapma ise birinci sapmada bulunan kişilerin sınıflandırılmasından sonra ortaya çıkar. Buna bağlı olarak ikincil sapma belirlenmiş insanları sınıflandırarak onları lekelenmiş insan kategorisine sokan başkalarının davranışlarını içerir (Coser, 1978:574-576).

1.1.4. Süreklilik Kuramı

Süreklilik kuramının temelinde bireylerin kişisel özelliklerinin büyük bir bölümünün ömür boyu sabit kaldığı düşüncesi yatar (Baran, 2012: 146).

Süreklilik kuramına göre aktivitelerin yaşlılıkta da devam etmesi, yaşlılığın getirdiği sosyal, psikolojik ve fiziksel sorunların ve kayıpların azalmasına yardımcı olur.

Atchley Süreklilik kuramının varsayımlarından bir kısmını şöyle açıklamıştır;

1. Sürekliliği belirleyen faktörler büyük oranda bireyseldir. Buna bağlı olarak süreklilik her bireyde öznel bir karakter taşır.
2. Değişime uyum sağlamak için kullanılan süreklilik stratejilerinin her zaman başarılı sonuçlanması gerekmez.
3. Durağanlık hali bir çeşit süreklilik iken buna karşılık evrimleşebilme özelliği olan bir süreklilikten söz edilmektedir. Bu da yaşa bağlı olarak birçok alanda evrimleşirken sürekli kalabilmeyi ifade eder (Atchley,1999: 98–101).

Bu kuram yaşlılıkta meydana gelen değişimlere bireylerin nasıl uyum sağladıklarını ve sürekliliği sosyal yapı ve fail2 arasındaki ilişkiyle değerlendirir (Atchley, 1999: 97). Süreklilik kuramının aktivite kuramıyla bir çok benzerliği vardır. Bu kurama göre orta yaştaki davranış ve özellikleri yaşlılıkta da devam ettirme özelliği bulunur. Aynı zamanda bu kuram, yaşlılıkla birlikte yeni durumlara uyum sağlamak için bazı değişimlerin olması gerektiğini de kabul eder. Örneğin birey emekli olduğunda emekliliğin getirdiği yeni özelliklere uyum sağlar (Cockerham, 1991: 55).

Yaşlılıkta zamanla içsel bir tepki olarak mesleki ve toplumsal rollerine ayak uydururlar (Achenbaum vd., 1996: 41–44).Süreklilik kuramı yaşlılar ile sosyal yapı arasındaki dengeyi daha çok yaşlıların deneyimleri ile açıklamaya çalışır (Atchley, 1999: 10).Bu kuram yaşlıların toplumsal özelliklerine değil bireysel özelliklerine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda makro bir bakış geliştirmemiş, fakat mikro seviye açıklamalarla yaşlıların davranışlarını anlamaya yönelik bir perspektif sağlamıştır (Cockerham, 1991: 55).

1.1.5. Modernleşme Kuramı

Modernleşme yaşlılık kuramı toplumun gelişmişlik düzeyini açıklayan varsayımları yaşlanma ve yaşlılık durumunun değerlendirmesinde kullanır (Quadagno, 2014: 57). Yaşlıların sosyal statülerinde ki değişimleri takip etmek oldukça önemlidir. Donald Cowgill modernleşme kuramının dayanaklarını da içine katarak makro düzeyde bir kuram gelişmiştir (Weeks, 1984: 19–33).

Cowgill'e göre yaşlı kabul etme sınırı ile modernleşme arasında sistemsel bir ilişki bulunmaktadır. Yaşlı sıfatının başlangıç yaşı toplumların modernleşme seviyelerine göre artmaktadır. İlkel toplumlarda insanlar daha erken yaşta yaşlı olarak kabul edilirken gelişmiş toplumlada bu süreç ileri uzamaktadır (Cockerham, 1991: 62).

Bu kuram toplam nüfus içinde artan yaşlı oranının yaşlıların sosyal statüsüne olan etkilerini araştırmaktadır (Quadagno, 2014: 57). Bu kuram modernleşmeye bağlı olarak yaşlıların statülerinde ve toplum içindeki saygınlıklarında azalmalar görüldüğünü savunur (Moody & Sasser, 2012: 7; Victor, 2004: 25).

Modernleşme sürecinde yaşlılarla ilgili bazı dönüşümler görülmektedir. Cowgill bu dönüşümlerle alakalı bazı çıkarımlarda bulunmaktadır (Koo and Cowgill, 1986; 1347-1352)

Modernleşme kuramı, toplumların belirli evrelerden geçerek modern döneme ulaştığını iddia eder. Geçirilen evrelere göre yaşlıların sosyal statülerinde ve saygınlıklarında bir takım değişiklikler meydana gelir. Toplumlarda modernleşme dönemi başlayınca yaşlıların saygınlığı ve statüsü önemli ölçüde azalmıştır (Moody & Sasser, 2012: 7).

Modernleşmenin bir sonucu olan kentleşmenin etkisiyle toplumdaki aile bağları nispeten azalmıştır. Aile yapısındaki bu değişim yaşlıların statülerini ve prestijlerini sarsmıştır (Achenbaum vd, 1996:114). Bu kuram özellikle emekliliğin modern öncesi toplumlarda da olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Yaşlıların modernleşme sürecinde yaşadığı statü kaybının toplumdan topluma farklılaşması da diğer bir eleştiri konusu olmuştur (Cockerham, 1991:62).

1.1.6. Yaş Tabakalaşması Kuramı: Deneyimi Yeniden Düşünmek

Matilda White Riler (1971) tarafından geliştirilmiştir. Yaş tabakalaşması kuramı toplum çeşitli yaş katmanlarına ayrılır. Her yaş grubundaki bireyler farklı dönemlerde yaşayarak benzer rol ve davranışlar gösterir. Sosyal roller, toplumsal yaş gruplarının özelliklerine göre değişir (Cockerham, 1991: 55). Yaşa bağlı sınıflandırma bazen toplumlarda yaşlılar açısından prestij fırsatıdır fakat modern toplumlarda eşitsizlik doğurmaktadır (Victor, 2004: 24).

Yaş sosyal tabakalaşması; aynı yaş grubundaki insanlardan, yaşın mümkün kıldığı davranışlar, yaşla ilgili beklentiler, yaptırım ve izinler ve yaştan dolayı ortaya çıkan roller gibi temel unsurlardan oluşmaktadır (Weeks, 1984: 33).

Her bir yaş grubu kendi sosyal tarihi içinde doğar büyür ve yaşlanır. Yaşla ilgili gelişen farklılıklar iki temel süreçle ilgidir Birincisi, içinde bulunulan yaş aralığı, ikincisi ise tarihsel ve sosyal birtakım olayların etkilediği yaş gruplarının zaman içindeki akışıdır (Foner, 1976: 193). Bu kuram, yaşa kronolojik anlam yüklemekle kalmaz zamanda sosyal, kültürel ve özellikle de tarihsel anlamlar yükler. Fakat bu yaklaşım daha çok grupsal davranışlara odaklandığı için bireysel davranışları açıklayabilme konusunda yetersizdir (Victor, 2004: 2).

2.ÇINARCIK'DA YAŞAYAN YAŞLI BİREYLERE UYGULANAN YAŞAM MEMNUNİYETİ ÖLÇÜMÜ

2.1.ÇALIŞMANIN KONUSU

Çalışma, yaşlılık dönemindeki sorunlarına biyolojik, psikolojik, sosyal sorunlarına vurgu yaparak özellikle küreselleşen dünyanın etkisiyle gün geçtikçe sosyal yaşama ayak uydurmakta zorlanan yaşlı bireyleri konu almaktadır. Son yıllarda değişen aile yapısı, sosyoekonomik kültürler, aile bağları ve toplum dayanışmaları neticesinde yaşlılar sosyal dışlanmalara maruz kalmaktadır. Teknoloji çağının gelişmesiyle beraber gelen yeni düzene yaşlılar ayak uydurmakta zorlansada yukarıda saydığımız bu durumlara karşın son yıllarda Huzurevi, rehabilitasyon merkezi, STK ve vakıf hizmetleri ve yerel yönetimlerdeki sosyal hizmetler giderek artmıştır. Araştırma Yalova'nın Çınarcık ilçesinde ikamet etmekte olan yaşlı bireylerin, uygulanan sosyal politikalardan, Çınarcık belediyesinden, STK ve vakıflardan, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl müdürlüğünden ve diğer yerel yönetim kurumlarından duydukları memnuniyet algısını ölçmektedir.

2.2.ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada, Çınarcık'ta yaşayan yaşlı bireylerin sosyo demografik ve ekonomik bilgilerine anket yöntemiyle ulaşılarak elde edilen bulgular neticesinde yaşlıların mevcut durumunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

2.4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırma Yalova'nın Çınarcık İlçesinde ikamet etmekte olan 65 yaş ve üzeri bireyleri kapsamaktadır. Araştırmada 65 yaş ve üzeri bireylerin demografik özellikleri, sağlık, eğitim, sosyal desteklerden haberdarlığı, sosyal desteklerden memnuniyeti, gelir, halkın tutumu ve yaşam memnuniyeti gibi konular dikkate alınarak sorular hazırlanmıştır. Araştırmada sayısal veriler bağlamında 227 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların 47.6'sı kadın, 52.4'ü erkektir.

2.5. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni; Çınarcık'da yaşayan 65 yaş ve üzeri 6.725 bireyden oluşmaktadır. Araştırmanın Örneklemi: Kartopu yöntemiyle ulaşılabilen 65 yaş ve üzeri 227 bireyden oluşmaktadır. Anket formu katılımcılara bireysel, kurumlar, vakıflar ve muhtarlıklar vasıtasıyla birebir uygulanmıştır.

2.6.ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE SINIRLILIKLARI

Çalışmanın birinci bölümünde çeşitli akademik kaynaklardan ve üniversitelerin elektronik kaynaklarından istifade edilmiştir. İkinci bölümde ise Çınarcık Belediyesi halkla ilişkiler departmanı ile görüşülerek verilere erişim sağlanmıştır. Ayrıca ikinci bölüm yapmış olduğumuz anket çalışmasının veri analiz sonuçları kullanılarak oluşturulmuştur.

2.7. LİTERATÜR TARAMASI

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018), raporunda; Türkiye'deki şehirlerin hizmet değerlendirmesi yapılmış, Huzurevleri, gündüz bakım hizmetleri, rehabilitasyon merkezleri, yaşlı sigorta hizmetleri yönünden bir değerlendirme yaparak hizmetlerin kalite standartlarının artırılmasına vurgu yapmıştır.

Oğlak (2019), eserinde yaşlıların küreselleşen dünya düzeni ile beraber refahının sağlanmasının sistematik ve kapsamlı ve sağlıklı verilerle mümkün olabileceğini savunmaktadır.

Akçay (2011), eserinde yaşlılığı kavramsal ve diğer bağlamlarda değerlendirerek yaşlılığın toplumsal değerine dair incelemeler yapmıştır. Çalışmada yaşlı bireylerin aile, toplum, emeklilik ve ihtiyaç yönündeki beklentilerine değinmiştir.

Taşçı (2010), çalışmasında yaşlıların sosyal yardım gereksinimine vurgu yapmıştır. Kurum ve kuruluşların yaşlılara yönelik hizmetlerini ve yardımlarını incelemiş olup yaşlı bireylerin sosyal güvenlik sistemleri bakımındanda ihtiyaçlarına değinmiştir.

Konak, Çiğdem (2005), Sivas'ta huzurevinde yaşamakta olan yaşlı bireylerin memnuniyeti ölçümünü değerlendirmiştir. Yaşlı bireylerin büyük bir çoğunluğu-

nun sağlık sorunlarının mevcut olduğu ve huzurevinde yaşamaktan memnun olmadıklarını tespit etmiştir.

Özmete (2011), Çalışmasında yaşlıların refahının artırılması, bu hususta ilgili kurum ve kuruluşların yaşlı bireylere yönelik faaliyetlerinin yaşlılara yönelik eğitim vermek yönünde olması ve sosyal politikaların geliştirilmesi yönünde çıkarımlarda bulunmuştur.

3. ÇINARCIK İLÇESİNİN DEMOGRAFİK VERİLERİ

Tablo 1: 2019 TÜİK Verilerine Göre Nüfus

	Erkek	Kadın	Toplam
İlçe Merkezleri	8.928	9.510	18.438
Belde ve Köyler	8.034	7.871	15.905
Toplam	15.905	18.438	34.343

Kaynak: (TÜİK,2019)

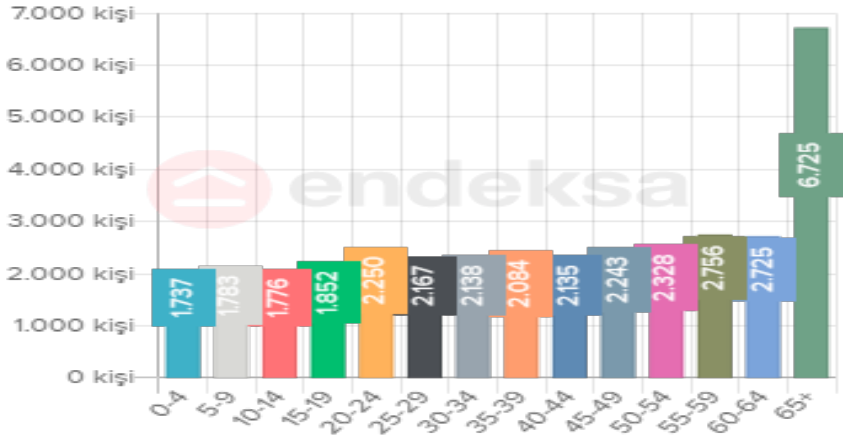

Şekil 1. Çınarcık Nüfusunun Yaşa Göre Dağılımı

2019 TÜİK verilerine göre Çınarcık'da İlçe merkezlerindeki erkek nüfusu 8.928, kadın nüfusu ise 9.510 olmaktadır. Belde ve köylerde ikamet etmekte olan erkek nüfus ise 8.034, kadın nüfus 7.871'dir. Toplamda Çınarcık nüfusu 34.343'dür (TÜİK,2019).

Kaynak: (https://www.endeksa.com/tr/analiz/yalova/cinarcik/demografi)

Çınarcık'da güncel yaşlı nüfusun oranına baktığımızda 6725 olarak görmekteyiz.

3.1. BULGU VE SONUÇLAR

Tablo 2: Cinsiyetiniz Nedir?

Cinsiyet	Dağılım	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
Kadın	108	47,6	47,6	47,6
Erkek	119	52,4	52,4	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket çalışmasına katılan bireylerin cinsiyetiniz nedir sorusuna verilen cevaplara göre %47,6 'sı kadın, %52,4'ü erkektir. Bu sonuçlara göre anket çalışmasına kadın ve erkek katılımcıların dengeli olarak katıldığı gözlemlenmektedir. Fakat katılımcıların yarısından fazlasının cinsiyeti erkek'tir.

Tablo 3: Yaşınız Nedir?

Yaş	Dağılım	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
65-70	77	33,9	33,9	33,9
71-76	54	23,8	23,8	57,7
76-81	55	24,2	24,2	81,9
81 Ve Üzeri	41	18,1	18,1	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket Çalışmasına katılan bireyler yaş aralığı sorusuna; katılımcıların %33,9'u 65-70 arasında, %23,8'i 71-76 arasında, %24,2'si 76-81 arasında, %18,1'i 81 ve Üzeri cevabını vermiştir. Ankete katılan bireylerin büyük bir kısmı 65-70 yaş aralığındadır.

Tablo 4: Eğitim Durumunuz Nedir?				
Eğitim Durumu	Dağılım	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
Yok	65	28,6	28,6	28,6
İlköğretim	73	32,2	32,2	60,8
Lise	68	30,0	30,0	90,7
Yüksekokul	14	6,2	6,2	96,9
Üniversite	7	3,1	3,1	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket çalışmasına katılan bireylere yöneltilen Eğitim Durumunuz Nedir? Sorusuna; katılımcıların %32,2'si İlköğretim, %30'u Lise, %28,6'sı yok, %6,2'si Yüksekokul, %3,1'i Üniversite cevabını vermiştir. Anket çalışmasına katılan bireylerin çoğunluğunun eğitim seviyesinin %32,2 yüzdelik ile ilköğretim olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5: Medeni Durumunuz Nedir?				
Medeni Durum	Frekans	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
Bekar	41	18,1	18,1	18,1
Evli	107	47,1	47,1	65,2
Dul	79	34,8	34,8	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket çalışmasına katılan bireylere sorulan Medeni Durumunuz Nedir? Sorusuna; katılımcıların %47,1 Kişi Evli, %34,8 Kişi Dul, %18,1 Kişi Bekar cevabını vermiştir. Ankete katılan bireylerin çoğunluğunun evli olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 6: Aylık Gelir Durumunuz?				
Aylık Gelir Durumu	Dağılım	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
Yok	23	10,1	10,1	10,1
0-1500TL	22	9,7	9,7	19,8
1501-2500TL	67	29,5	29,5	49,3
2501-3500TL	77	33,9	33,9	83,3
3500 TL ve üzeri	38	16,7	16,7	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket Çalışmasına katılan bireylere sorulan, aylık gelir durumunuz nedir sorusuna; katılımcıların %33,9'u 2501-3500TL arasında, %29,5'i 1501-2500TL arasında, %16,7'si 3500TL ve üzeri, %10,1'i yok, %9,7'si 0-1500TL cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre bireylerin yüzdesel çoğunluğunun maddi gelir durumu 2501 ila 3500TL arasındadır.

Tablo 7: Sağlık Durumunuz?

Sağlık Durumu	Dağılım	%	Kümülatif içindeki %	Kümülatif
Sağlıklı	101	44,5	44,5	44,5
Hasta	110	48,5	48,5	93,0
Ağır Hasta	16	7,0	7,0	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket Çalışmasına katılan bireylere sorulan, sağlık durumu sorusuna; katılımcıların %48,5'i hasta, %44,5'i sağlıklı, %7'si ise ağır hasta cevabını vermiştir. Buna göre sağlıklı bireyler ile hasta bireylerin yüzdelik rakamları birbirine yakın olmakla birlikte soruyu ağır hasta olarak cevaplayan birey sayısının diğer seçeneklere nazaran daha az pay aldığı görülmektedir.

Tablo 8: İkamet Ettiğiniz Yer?

İkamet Ettiğiniz Yer	Dağılım	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
Aile Yanında	156	68,7	68,7	68,7
Huzurevi veya Bakımevi	29	12,8	12,8	81,5
Yalnız	42	18,5	18,5	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket çalışmasına katılan bireylere sorulan, ikamet ettiğiniz yer sorusuna; katılımcıların %68,7'si aile yanında, %18,5'i yalnız, %12,8'i huzurevi veya bakımevi cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre ankete katılan bireylerin %68,7'lik oranla büyük bir çoğunluğunun aile yanında yaşadığını gözlemliyoruz.

Tablo 9: Çalışıyor Musunuz?

Çalışıyor Musunuz?	Dağılım	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
Emekliyim, çalışmıyorum	155	68,3	68,3	68,3
Emekliyim fakat çalışıyorum	27	11,9	11,9	80,2
Emekli değilim, çalışmıyorum	38	16,7	16,7	96,9
Emekli değilim, çalışıyorum	7	3,1	3,1	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket çalışmasına katılan bireylere sorulan, çalışıyor musunuz sorusuna; katılımcıların %68,3'ü emekliyim, çalışmıyorum, %16,7'si emekli değilim, çalışmıyorum, %11,9'u emekliyim fakat çalışıyorum, %3,1 emekli değilim, çalışıyorum cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre bireylerin %68'3'lük bir pay ile çoğunluğunun emekliyim ve çalışmıyorum seçeneğini işaretlediğini görüyoruz.

Tablo 10: Aylık Gelirinizden Memnun Musunuz?

Aylık gelirinizden memnun Musunuz?	Dağılım	%	Kümülatif İçindeki %	Kümülatif
Memnunum	77	33,9	33,9	33,9
Memnun Değilim	150	66,1	66,1	100,0
Toplam	227	100,0	100,0	

Anket çalışmasına katılan bireylere sorulan, aylık gelirinizden memnun musunuz sorusuna; katılımcıların %66,1'i memnun değilim, %33,9'u memnunum cevabını vermiştir. Bu sonuca göre bireylerin büyük bir çoğunluğunun aylık gelirinden memnun olmadığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ YERİNE

Çalışmamız kapsamında yaşlılık kavramı ve yaşlılıkla ilgili literatürde yer alan kuramlar irdelenmiştir. Yaşlıların, sosyo ekonomik durumlarını irdeleyen niteleyici verilere ulaşabilmek açısından yaşlı nüfusun yoğun olarak ikamet ettiği Yalova'nın Çınarcık İlçesi örneklem olarak seçilmiştir. TÜİK istatistiklerine göre 34.343 kişinin yaşadığı ilçede 65 yaş üzerinde 6.725 kişinin ikamet ettiği görül-

müştür.

Anket kapsamında katılımcı 227 kişiye 8 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Sorulan soruların içeriği kişisel özelliklerinin yanı sıra, sosyolojik ve ekonomik durumlarının tespitine yöneliktir.

Ankete katılan 108 kişi kadın 119 kişi ise erkektir. Böylece yanıtların cinsiyet dağılımının yaklaşık olarak eşit bölündüğünü söylemek mümkündür. Katılımcılardan 41'inin yaşı 81 yaş ve üzerindedir. En çok katılım ise 65-70 aralığındadır.

Çınarcıkta yaşayan örneklemden yalnızca 7 kişi üniversite (lisans) mezunuyken %90,7'si ise ilkokul, lise veya eğitim durumunu yok olarak işaretlemiştir. Katılımcıların 41'i bekar, 107'si evli ve 79'u dul olarak anket formunu yanıtlamıştır.

Örneklemin %49,3'ünün aylık gelirinin 0-2500TL aralığında olduğu görülmektedir. Bu kişilerin bir kısmının ev hanımı olduğu değerlendirilse bile gelir anlamında dezavantajlı konumda olduklarını söylemek mümkündür. Diğer katılımcılara göre orta ve üst gelir grubunda olduğu değerlendirilebilecek kişilerin ise %16.7 oranlık bir kesimle 3500TL ve üzerinde gelir elde ettikleri anket yanıtlarında görülmüştür. Yaşlı nüfusun lüks yaşam harcamaları haricinde temel gıda ve sağlık harcamaları önemli bir gider kalemidir. Bu gelir seviyesi ise yaşlıların yaşamlarını geçindirmeleri için yetersizdir. Nitekim bir sonraki soru sağlık durumuna yöneliktir. Katılımcıların 101'i sağlıklı olduğunu işaretlerken, 110'u hasta ve 16'sı ağır hasta olduğu yanıtını vermiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi alt gelir grubunda olan %49,3'lük kesimin önemli bir kısmı kendisini hasta veya ağır hasta olarak tanımlamaktadır.

Yaşlıların 156'sı aile yanında 29'u bakımevinde ve 42'si ise yalnız yaşadıklarını ifade etmiştir. Yukarıda bahsi geçen gelir durumu ve hastalık durumu burada da değerlendirilecek olursa; yaşlı nüfusun önemli bir çoğunlunun ailesinin yanında yaşaması gelir ve sağlık sorunlarını kısmen aile bütçesinden karşılanması hususunda fırsat sunabilmektedir. Benzer durum bakımevinde yaşayan bireyler için de geçerlidir. Nitekim yaşlılardan 46'sı aile içi dayanışmayla geçimini sağladığını ifade etmiştir. Ancak yalnız yaşayan 42 kişiden kira ödemek mecburiyetinde kalan kesimin ekonomik bağlamda sorunlar yaşaması muhtemeldir.

227 katılımcıdan 155'i yani %68'i emekli olduğunu ve çalışmadığını ifade etmiştir. Emekli olmayıp, çalışmayanların sayısı ise 38'dir. Bu iki grubun toplam oranı %85'dir. Yani bu kesim geçimini çalışarak kazanmamaktadır. Emekli olup çalışanlar 27 emekli olmayıp çalışanlar ise 7 kişidir. İnsanların emeklilik yaşı döneminde çalışmasının temel nedeni normal şartlar altında gelir yetersizliği olarak yorumlanabilir. 227 yaşlının 33 (%15)'ünün herhangi bir meslekte çalışması bir kısmının toplumdan kopmamak için bir gayreti olarak yorumlanabilse de gene-

linin ekonomik kaygıdan hareketle iş yaşamına katıldığını varsayımını desteklemektedir. Nitekim anket katılımcılarından %66.1'i aylık gelirinden memnun olmadığı yanıtını vermiştir.

KAYNAKÇA

Achenbaum, W. A., Weiland, S. & Haber, C. (1996) Key Words İn Sociocultural Gerontology, New York: Springer Pub C.

Akçay, C. (2011). Yaşlılık: Kavramlar, Kuramlar Ve Yaşlılığa Hazırlık, İstanbul: Kriter Yayınları.

Amman, M. T. (2007). Yaşlılıkta Serbest Zaman Faaliyetleri. 161-175 (Bayraktar, M. F. Ed. 2007, Yaşlılık Dönemi Ve Problemleri. N. 51, İstanbul: Ensar).

Arpaci, F. Ve Gürbüz, S. 2012. Yaşlı Bireylerin Yaşadıkları Şehre Göre Yaşam Kalitesi Değerlendirmeleri. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik , Vol.47, No.2 , 47-64.

Atchley, Robert, C. (1999). Continuity Theory, Self, And Social Structure, The Self And Society İn Aging Processes, Carol, D., Ryff, Victor W. Marshall, (Ed.), Springer Pub., New York. (S. 94–121).

Aylin Görgün Baran, A. (2012). Türkiye Sosyolojisine Katkıları Açısından Niyazi Berkes'de Batılılaşma ve Çağdaşlaşma. Journal Of Turkish Studies, 37.

Becker, H. S. (1963). Outsiders (Vol. 1973). New York: Free Press.

Büyükçoşkun, A. (1990). Yaşlı Bireylerin Sorunları ve Bakım Gereksinimlerinin Saptanması. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Programı, Doktora Tezi, Ankara.

Cockerham, W. C. (1991). This Aging Society. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall

Coser, (1971). Masters Of Sociological Thought: İdeas İn Historical And Social Context 485

Coser, L. A. (1978). The Bridling Of Affect And The Refinement Of Manners. 574-576

Cumming, E.

Demirbilek, S. (2005). Sosyal Güvenlik Sosyolojisi. İstanbul: Legal Yayıncılık

Dursun, H. (1997). Damgalama Teorisi ve Suç. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 3(4), 309-322.

Emiroğlu, Vedia. (1984), Sosyal Gerontoloji Çalışmalarında Kurumsal Yaklaşımlar ve Araştırma Bulguları, Ankara: H.Ü. Sağlık Hizmetleri Yayınları, 2 (1-3)

Foner, A. (1976) Age Stratification And Age Conflict İn Political Life, The Sociology Of Aging: Selected Readings, (Ed.) Robert C. Atchley, Mildred M. Seltzer, Belmont, Calif, Wadsworth Pub. Co., S. 191–205

Fortinash K. M. ve Holoday-Worret P. A. (1999). Psychiatric Mental Health Nursing. St.Louis, Mosby Inc.

Görgün-Baran, A., Kalınkara, V., Aral, N., Baran, G., Akın, G., Özkan, Y. (2005). Yaşlı Ve Aile İlişkileri: Ankara Örneği. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları No:127. Ankara.

Görgün, A. B., & Baran, A. (2000). Yaşlılıkta Sosyal Uyum Sorunu, Antropoloji Ve Yaşlılık (Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları, (006), 68-76.

Kahriman, A. (2014) Türkiye'de Sosyal Koruma Kapsamında Yaşlılık Ve Yaşlılıkla İlgili Uygulanan Politikalar. T.C Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, S.6

Kalaycıoğlu, Sibel. (2003). Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Konak A. Ve Y. Çiğdem (2005). Yaşlılık Olgusu: Sivas Huzurevi Örneği, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi. 29(1). (23-63).

Koo, J., & Cowgill, D. O. (1986). Health Care Of The Aged İn Korea. Social Science & Medicine, 23(12), 1347-1352.

Moody, H R. Ve Sasser, J R. (2012). Aging: Concepts And Controversies. (7th Ed.). Los Angeles: Sage

Oğlak, S. (2019). Türkiye'de Yaşlının Uzun Süreli Bakımında Bakım Politikaları, Ankara: Ütopya Yayıncılık

Onur, B. (1997). Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm, Ankara, İmge Yayınevi.

Özmete, E. (2011). Social Work As An Emotional Labor: Management Of Emotions İn Social Work Profession. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi, 28(23), 1-10.

Powell, J. L. (2006). Social Theory And Aging. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers

Şentürk, (2018) Yaşlılık Sosyolojisi, Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri, Bursa: Dora Basım Yayın,

Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere Ve İtalya Örnekleri. Çalışma Ve Toplum Dergisi, 1, 175-202.

Tufan, İ. (2001). Yaşlanan Dünyada Bir Delikanlı: Türkiye . Toplum ve Sosyal Hizmet, 12 (3) , 27-49 .

Tufan, İ. (2002). Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Victor, A.M. (2004). The Effects Of Metacognitive Instruction On The Planning And Academic Achievement Of First And Second Grade Children. Doktora Tezi, Graduate College Of The Illinois Istitute Of Technology, Chicago, Il

Quadagno, J. S. (2014) Aging And The Life Course: An Introduction To Social Gerontology. Sixth Edition, New York, Mcgraw-Hill,

Quadagno, J., 1999, Aging And The Life Course, Mcgraw-Hill College: Usa

Weeks, J. R. (1984). Aging, Concepts And Social Issues. Belmont, Calif, Wadsworth

Wickman, P. M., & Whitten, P. (1980). Criminology, Perspectives On Crime And Criminality. Dc Heath. Iso 690

Güncel Gelişmeler Işığında Türk Dış Politikasında 2014 Ukrayna Krizinin Yansımaları

Eren Alper YILMAZ[1]

GİRİŞ

Slav toplumları olarak bilinen Ruslar ve Ukraynalılar tarih boyunca dinsel ve kültürel açıdan birbirine yakın iki ayrı toplum şeklide varlıklarını sürdürmüşlerdir. Rusya için Ukrayna'nın önemi yalnızca tarihi ve kültürel alanlarla sınırlı değildir. Jeopolitik açıdan da Karadeniz'e kıyısı olan Ukrayna toprakları Rusların, gerek Karadeniz bölgesinde Osmanlı İmparatorluğu ile rekabet edebilmesi gerekse daha güneydeki Akdeniz'de ağırlığını koyabilmek açısından önem kazanmaktadır. Bu çerçevede tarih boyunca Rusların Karadeniz'in merkezi olarak bilinen Kırım bölgesine yönelik yayılmacı bir politika izlediği ve bu stratejik yarımadaya hâkim olmaya çalıştığı görülmektedir.

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna sınırında başlayan ayrılıkçı hareketlere destek vermesi, bölgede farklı aktörlerin çatışma içinde olduğu bir krizi doğurmuştur. Rusya için stratejik, askeri, ekonomik ve kültürel anlamda önemli bir konumda bulunan Kırım, Ukrayna ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiştir. Bu krizin merkezinde Kırım'ın yerli halkı olan Kırım Tatarları da Ukrayna'nın yanında saf tutmuşlar ve Rusların hamlesine karşı gerek Kırım Yarımadası sınırları içinde gerekse küresel ar

Kırım; stratejik konumu, ekonomik potansiyeli ve tarihsel bağları hasebiyle Türkiye nezdinde kritik bir pozisyona sahiptir. Kırım'ın ilhakından sonraki süreçte Türkiye de Rusya'ya tepkisini göstermiş ve dış politikasındaki yönünü eskisinden daha fazla Kırım'a doğru çevirmiştir. Fakat 2015 yılında yaşanan "Jet Krizi" Rusya ile ilişkilerinde Türkiye'ye ders olmuş, S-400 füze savunma sistemi gibi çıkar odaklı politikaların da hesaba katılmasıyla Ankara, Moskova ile ilişkilerinde daha temkinli davranmayı amaçlamıştır. Öte yandan, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması ve Ukrayna ile yapılan askeri anlaşmalar Türkiye için önemli dinamikler halini almıştır.

Çalışmada 2014 yılında yaşanan Ukrayna krizine giden süreç, Rusya'nın Kı-

---

1 Dr. Araştırma Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Aydın, TÜRKİYE. E-posta: alpery@adu.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002- 5137-4948

rım'ı ilhak süreci, ilhaka yönelik olarak Ukrayna ve Kırım Tatarlarından verilen tepkiler de analiz edilerek, Türk dış politikasında 2014 sonrası Ukrayna'da başlayan krize yönelik tepkiler ve Ukrayna'nın doğusunda son zamanlarda yaşanan çatışma ve misillemelere karşı Türkiye Devleti'nin aldığı pozisyon ele alınacaktır. Bu çerçevede Ankara'nın Moskova ve Kiev ile ilişkilerinin denge politikası ekseninde sürdürülmeye çalışıldığı fakat son zamanlarda Ukrayna ile ticari/askeri ilişkilerin geliştirilmesine istinaden Rusya karşıtı bir duruşun nasıl daha ağır bastığı vurgulanacaktır.

2014 Ukrayna Krizine Giden Süreç

Soğuk Savaş sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çözülmesinin ardından birliğe bağlı olan ülkeler, art arda bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bağımsızlıklarını kazanan bu eski uydu devletlerin sınırları da BM ve diğer devletler tarafından tanınarak hukuki ve uluslararası olarak güvence altına alınmıştı. Uzun bir süredir tartışmaların odak noktasında yer alan Kırım, Soğuk Savaş sonrası Ukrayna devlet sınırları dahilinde olup, bu sınırlar BM Statüsü ve 1994 Budapeşte Memorandumu ile de güvence altına alınmıştır (Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 2018: 3-4). Tüm bu gelişmelere rağmen Rusya, SSCB'nin dağılmasını takip eden birkaç sene içerisinde Ukrayna'yı da kapsayacak şekilde bazı eski Sovyet uydu ülkelerini "yakın çevresi" olarak kabul etmiştir. Ukrayna'nın jeopolitik önemi sebebiyle ABD ve Batı kanadı ise, Rusya'nın Ukrayna üzerinde hâkimiyet kurmasına sıcak bakmamıştır (Zhaleh, 2014: 242).

Ukrayna'daki kriz başlarda iktidar ve muhalif gruplar arasında iç hesaplaşma olarak başlamış, ilerleyen süreçte ise büyük güçlerin Ukrayna üzerindeki hesaplarını gözler önüne sermiştir. Ukrayna'daki bu iç hesaplaşma zamanla Kırım'a sıçramış, Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ile birlikte iki ülke arasında derin bir krize dönüşerek uluslararası boyut kazanmıştır (Ercan, 2015: 97). Rusya; Kırım üzerinde elde ettiği tarihsel hakları, başat aktör olmak istediği yeni dünya düzeninde Ukrayna'ya ihtiyaç duyması, Sivastopol'de mevzilenen Rus donanmasının açık denizlere ulaşımının sağlanması, enerji güvenliğinin garanti altına alınması ve SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan tek kutuplu dünya düzenini değiştirme isteği gibi sebeplerden dolayı Ukrayna'yı kontrol altına almak istemiştir (Demir, 2014: 170-171).

Rusya-Ukrayna ilişkilerini gergin hale getiren meselelerden ilki Ukrayna dış politikasındaki Batı'ya doğru olan yönelimdir. Bilhassa 2005 yılındaki Turuncu Devrim sonrasında bu politika kendini göstermiş, Viktor Yuschenko döneminde Batı merkezli bir dış politika anlayışı önem kazanmıştır. Yuschenko, 2010 seçimlerine kadar, ABD ve AB çizgisinde bir politika yürütmüştür. Bu süreçte AB,

Ukrayna'yı 2004'te başlattığı "Komşuluk Politikası"na dahil etmiş, 2008'de ortaya koyduğu "Doğu Ortaklığı Projesi" kapsamında Kiev ile güçlü ticari ilişkiler geliştirmeyi amaçlamıştır. AB Ukrayna'ya tam üyelik teklifi sunmamış olmasına rağmen bu ülke ile ortaklık antlaşmasını imzalayarak kendisine yakın tutmaya çalışmıştır. Her ne kadar AB ile ortaklık konusuna mutabık kalınsa da 2010 yılında Devlet başkanı seçilen Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç, Avrupa Birliği ile ilişkilerinin güçlendirilmesini öngören anlaşmanın imzalanacağı 2013 yılındaki Vilnus Zirvesinden önce Ukrayna'nın anlaşmadan tek taraflı olarak çekildiğini deklare etmiş ve AB karşıtı bir tutum göstermiştir. Bunun üzerine Kiev içindeki AB yanlıları tarafından başlayan protesto gösterileri gittikçe dozunu artırmış ve yüzlerce insanın hayatına mal olmuştur. Krizin daha da şiddetlendiğini anlayan Yanukoviç yönetimi bunun üzerine 28 Ocak 2014'te istifa etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan gelişmelerden hoşnut olmayan Rusya ise misilleme olarak Kırım'da yaşayan Rus azınlığı piyon olarak kullanarak Ukrayna'daki krizi körüklemiştir (Erol, 2014: 4-5).

Ukrayna'nın; AB'nin yanı sıra ABD ve NATO ile de son zamanlarda ilişkilerini geliştirmesi, Rusya'yı rahatsız eden bir başka konudur. Ukrayna, bağımsızlığının ilk senelerinde ABD ve AB ile dostane ilişkiler geliştirerek Batı yönlü politikalarına ağırlık vermiştir. ABD'nin Ukrayna'daki Sovyet döneminden kalan nükleer silahların kontrol altına alınması teklifine karşılık Kiev, ABD ve AB'den ekonomik yardım sözü istemiş ve bu yardımlar karşılığında elindeki silahları imha etmiştir. Yuschenko döneminde ise Batı ile ilişkiler daha çok gelişmiş, 2008 senesinde Washington-Kiev arasında "Stratejik Ortaklık" ın temelleri atılmıştır (Bingöl, 2014: 30).

Öte yandan Rusya-Ukrayna ilişkilerinde görülen bir başka sorun ise enerji alanında yaşanmıştır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerde petrol ve doğal gaz enerji rezervleri en önemli pay sahibidir. Ukrayna, enerji rezervleri açısından Rusya'ya bağımlı olmakla birlikte iki ülke arasında "doğalgaz sevkiyatı, taşıma bedeli, fiyat ve miktar" konularında bazı anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Moskova, Kiev ile ilişkilerinde doğal gaz kartını "havuç-sopa" politikası olarak kullanmaktadır. Ukrayna'nın Rusya'dan ithal ettiği doğal gazın fiyatı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar yalnızca bu iki ülkeyi değil, Avrupa'yı da etkilemektedir. Ukrayna'daki kritik seçimler öncesinde Rusya, doğal gaz fiyatlarına yüksek oranda zam yaparak Rusya yanlılarının seçimleri kazanmasını amaçlamıştır. Turuncu Devrim sonrasında yapılan 2006 Parlamento seçimlerinden önce; Rusya'nın doğalgaz şirketi devlerinden birisi olarak kabul edilen Gazprom, 1000 metreküp için gaz fiyatını 50 dolardan 230 dolara çıkarmak istemiş; fakat teklifi reddedilince Rusya, Ukrayna'ya olan gaz sevkiyatını kesmiştir (Kramer, 2006). Gaz krizinin sonunda,

AB'nin de baskısıyla Ukrayna, daha pahalı bir fiyata Rusya'dan gaz almayı kabul etmiştir. Yaşanan bu gaz krizi hem Ukrayna'nın hem de AB'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını gözler önüne sermiştir. 2006 Parlamento seçimleri öncesinde yaşanan bu krizin, Ukrayna halkı nezdinde AB yanlısı Yuşçenko'ya karşı güven kaybı yaşanmasında ve Rus yanlısı Yanukoviç'in oy oranlarının artmasında ciddi bir etkisi olmuştur (Kramer, 2006).

Rusya'nın Kırım'ı İlhakı

Rusya Ukrayna ilişkilerinde görülen bir başka sorun ise stratejik olarak elzem bir konumda bulunan "Kırım" üzerinde yaşanan anlaşmazlıktır. Kırım, Karadeniz'deki en önemli doğal liman ve deniz üslerine sahip olmakla birlikte sıcak denizlere açılan bir yarımadadır. Ukrayna'nın güneyinde yer alan Kırım, kuzey-güney istikametinde 205 km., doğu-batı istikametinde ise 305 km. genişliğe ve yaklaşık 27.000 km2 yüzölçümüne sahip, Karadeniz'in en kuzeyinde deniz içerisine doğru sokulan bir yarımada niteliğindedir. Öyle ki, ABD Başkanı Jimmy Carter döneminin ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapan ve uluslararası ilişkiler camiasının kabul ettiği önemli stratejistlerinden olan Zbigniew Brzezinski, Avrasya kıtasını dört bir köşesinde önemli oyuncuların yer aldığı büyük bir satranç tahtasına benzeterek, Kırım'ın bağlı olduğu Ukrayna'yı önemli bir jeopolitik eksen olarak sınıflandırmıştır (Brzezinski, 2005: 64). Rus kökenli stratejist Alexander Dugin'e göre ise Ukrayna, Rus Avrasyacılığının yumuşak karnı ve kırılgan bir geçiş noktasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte Ukrayna topraklarının tekrar Rusya'nın kontrolüne geçip geçmeyeceği, Kırım'ın ele geçirilmesi için yapılacak savaşın sonucunda belirlenecektir (Van Herpen,, 2013: 84).

Kırım, işgale uğradığı 1783 ile 1954 seneleri arasında Rusya'ya bağlı kalmış, 1954 senesinde ise Sovyet lider Kruscev tarafından Ukrayna'ya verilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1991 senesinde çözülmesinden itibaren Kırım özerkleşmiş, 20 Ocak 1991 yılında yapılan referandumda Ukrayna'ya bağlı "Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını almıştır. SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle beraber onun yerine kurulan Rusya Federasyonu Kırım'a tekrar eski statüsünü kazandırmak için bazı girişimlerde bulunsalar da, uluslararası sistemin buna yeterince uygun olmaması sebebiyle bu çabalarından vazgeçmiştir. Fakat Kırım'ın bu "özel" durumu Moskova'daki siyasi elitin bilinçaltında sürekli yer edinmiştir (Sönmez, Bıcakcı ve Yıldırım, 2015: 666).

Kırım'ı Rusya açısından değerli hale getiren başlıca sebep; Kırım'ın Karadeniz'in merkezinde olmasından dolayı kaynaklanan jeopolitik önemidir. Rusya'nın Karadeniz'deki jeostratejik ve askeri varlığını güçlendirme isteği, Kırım üzerinden sıcak denizlere açılma politikası, Avrupa'ya taşınmak istenen enerji

rezervleri için Kırım'ın bir koridor oluşturması ve Odessa ve Sivastopol Limanlarının deniz ticareti açısından önemli bir yer tutması Kırım'ı Moskova nezdinde önemli bir pozisyona taşımıştır. Bunların yanında, Yalta ve çevresinin turistik açıdan önemli gelir kaynağı olması, SSCB'nin dağılmasından sonra Kırım'daki donanmanın Ukrayna'da kalması ve Rusya'nın ilhaktan önce donanma için yıllık 100 milyon dolar kira ödemesi diğer önemli sebepler arasında gösterilebilir (TDBP, 2017:5). Ekonomik ve stratejik çıkarların yanı sıra ortak manevi değerler de Rusya'nın Kırım'ı ilhakının bir diğer sebebi olarak görülebilir. Kremlin, Rus diasporasını anavatanına yeniden bağlamak için tasarlanmış ortak bir kültürel, dini ve bazen siyasi kavram olan "Rus Dünyası"nı çok fazla önemsemekte, Rusya dışında yaşayan yaklaşık 30 milyon yurttaşı aynı çatı altında toplamayı planlayan bir dış politika anlayışı geliştirmektedir (Berls, 2021).

Yakın zamana gelindiğinde ise Kırım'ın Rusya'ya ilhak edilmesi ile sonuçlanan Ukrayna krizi, Ukrayna hükümetinin, dış politikada yörünge değişikliğine giderek Batı çizgisine geldiği 2013 yılının Kasım ayında başlamıştır. AB ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan Ukrayna hükümetinin bu dış politika manevrasına Rusya tarafından onay gelmemiştir. Ayrıca gerek AB gerekse NATO'nun, Rusya için tarihsel, kültürel, siyasi, stratejik ve ekonomik açılardan elzem olan Ukrayna'yı yanına çekme girişimleri Rusya nezdinde huzursuzluk yaratmıştır (Baharçiçek ve Ağır, 2015:36). Ukrayna'nın AB ile ilişkilerini geliştireceği endişesinin yanı sıra, NATO'nun bir parçası olacağı iddiaları da Rusya için kabul edilemez bir tablo ortaya çıkarmıştır. NATO'nun bir parçası olmak isteyen Ukrayna'nın Avrupa Birliği'nin etki alanına ve Batı yörüngesine girmesini bazı Rus bürokratlar Rusya'nın içine yerleştirilen bir "Truva Atı" olarak görmektedir (Özçelik, 2018: 67).

Yönetim üzerindeki Rus baskısına daha fazla dayanamayan Kiev, AB ile imzalanması planlanan "Ortaklık Anlaşması"ndan çekileceğini açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in bu kararı sonrasında, Kiev'in merkezinde Rus yanlısı hükümete karşı Batı yanlıları tarafından büyük bir protesto hareketi başlamıştır. Buna karşılık olarak muhalif gösterilerin, polis şiddeti ile bastırılmaya çalışılması gerilimin iyice tırmanmasına neden olmuştur. AB yanlıları ile Kremlin destekçileri arasında tırmanan siyasi çekişme ve gerilim, Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç'in ülkesini terk edip Rusya'ya sığınmasına yol açmıştır. Yanukoviç'in Rusya'ya sığınmasının hemen akabinde Ukrayna Parlamentosu, Cumhurbaşkanı'nı azlederek geçici bir hükümet kurmuş ve iktidar değişikliğine gitmiştir.

Yanukoviç'in azledilmesinin ardından göreve gelen geçiş hükümetinin ilk icraatlarından biri Ukrayna'da "Azınlık Dilleri Yasası'nı" iptal etme teklifi olmuştur. Böylece başta Rusça olmak üzere Rumence, Macarca ve Yunanca'nın resmi

dairelerde kullanması yasaklanmıştır (Gulamov, 2014). Rus Birliği Partisi Başkanı Sergey Aksenov'un Ukrayna yasalarına aykırı olarak "Halk Milis Kuvvetleri" adıyla paramiliter alay kurması da Kırım'da tansiyonu yükseltmiştir. Bunun üzerine Kırım'ın Rusya'ya bağlanması için 25 Şubat 2014'te Rusya yanlıları Kırım Parlamentosu'na baskı uygulamaya başlamış, 400 civarında Rusya yanlısı parlamentoyu basmış, Kırım'ın geleceğinin belirlenmesi için parlamentonun referandum kararı alması talebinde bulunmuştur. "Yeşil adamlar" ismi verilen bu askeri gruplar Kırım Parlamentosu ve hükümet binalarını ele geçirmiştir (AA, 2021). Böylece Rusya, 27 Şubat 2014 tarihinde kendisi için stratejik önem arz eden ve Rus nüfusun çoğunlukta olduğu Kırım yarımadasını işgal etmiştir

İşgal sonrasında o güne kadar Ukrayna'ya bağlı olan Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda Rusya'ya bağlanma yönünde referanduma gidilmesi kararı alınmıştır. 16 Mart 2014 tarihinde %83'lük bir katılımın gerçekleştiği referandum sonucunda; Kırım'da %96,77, Sivastopol'de ise %95.6 oranında Rusya'ya bağlanmak yönünde oy kullanılmıştır. 18 Mart 2014 tarihinde Rusya devlet başkanı Vladimir Putin Rusya'nın Kırım'ı ilhakını onaylayan imzayı atmış, böylece Kırım ve Sivastopol resmen Rusya'ya katılmıştır (BBC, 2014). İlhaktan sonra Rusya, özellikle kendisi için hayati öneme sahip Sivastopol deniz üssünü hızlı bir şekilde ele geçirip Kırım'ı denizden kontrol altına almıştır.

Ukrayna ve Kırım Tatarlarının İlhaka Yönelik Tepkisi

2014 senesinde Kiev'deki siyasi kriz aşılmaya çalışılırken, Rusya'nın beklenmedik bir anda Kırım Yarımadası'na asker çıkararak bölgeyi işgal etmesi, hem ulusal hem uluslararası arenada bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Rusya tarafından Kırım'ın ilhak edilmesine hem Ukrayna hem de Kırım Tatar Türkleri itirazda bulunmuş, bu itirazın yanında olan AB, BM, ABD ve Türkiye söz konusu ilhakı gayrimeşru kabul edip tanımadıklarını açıklamışlardır.

Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından referandum yapma kararına karşılık Ukrayna devlet organları da harekete geçmiştir. 28 Şubat 2014 tarihinde Ukrayna Yüksek Meclisi aldığı kararda, Ukrayna'nın bağımsızlığını, egemenliği ve mevcut sınırlarını garanti altına alan 1994 Budapeşte Memorandumu Rusya'ya hatırlatılarak Moskova'dan Ukrayna'nın egemenliği ve toprak bütünlüğünü tehdit eden faaliyetlerini sonlandırması istenmiştir. Bunun yanı sıra belgede imzası bulunan diğer devletlere de çağrıda bulunarak gerekli mekanizmaların harekete geçirilmesi talep edilmiştir (Sarıkaya, 2017: 87).

Ukrayna Yüksek Meclisi, 6 Mart 2014'te, Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nun referandum tarihini 16 Mart'a çeken kararına karşı önemli bir karar daha almıştır. 11 Mart 2014 tarihli bu kararda Meclis, Kırım Özerk Cumhuriyeti

Parlamentosu'nun bahsi geçen kararını değiştirmesini talep etmiş, Parlamentonun aldığı kararın Ukrayna Anayasası'nın çeşitli maddeleriyle çelişmesinin yanı sıra; bu kararın dış politikayla ilgili olmasından ötürü Parlamentonun yetkisi dışında kaldığı ifade etmiş ve kararın yeniden revize edilmesini talep edilmiştir. Kararın Ukrayna yasalarına uygun hale getirilmemesi durumunda ise Parlamento'nun yetkilerinin feshedileceği beyan edilmiştir. Nitekim Parlamento'nun söz konusu kararı değiştirmemesi üzerine Ukrayna Yüksek Meclisi, 15 Mart 2014 tarihli bir kararla daha önceden de uyardığı üzere Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nun yetkilerini feshetmiştir (Sarıkaya, 2017: 88).

Bu krizin bir diğer aktörü ise Kırım Tatar Türkleridir. Rus işgaline karşı gerek Kırım Yarımadası'nda gerekse uluslararası arenada Kırım Tatar Türkleri Ukrayna'nın yanında saf tutmaktadır. İlhak üzerine 29 Mart 2014'te Kırım Tatar Milli Kurultayı olağanüstü toplanarak önemli kararlar almıştır. Kırım Tatarlarının vatan toprakları olan Kırım'da ulusal ve bölgesel özerklik elde edebilmeleri için gerekli hukuki ve siyasi süreçlerin başlatılmasını öngören tasarıda; Kırım Tatarlarının 1944 yılında Stalin tarafından sürgün edilmeden önce sahip oldukları devlet makamlarında %34 oranındaki kontenjanın yeniden getirilmesi, Kırım Tatarlarının Rusların denetimindeki yerel yönetim organlarında yer alması ve Tatar toplumunun azınlık statüsünden çıkartılarak, bölgedeki söz sahibi unsurlarından birisi olarak tanınması vurgulanmıştır. Ayrıca karar metni çerçevesinde Kırım Tatar Milli Meclisi'ne; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerle irtibat kurma yetkisi verilmiştir. Kurultay üyeleri, Kırım Tatarlarının temel hak ve özgürlüklerinin, yalnızca uluslararası güvencelerle garanti edilebileceğini vurgulamıştır (Berktay, 2014). Böylelikle Kırım Tatarlarının sorunları uluslararası platformlara da taşınarak ulusallıktan çıkıp beynelmilel bir mesele haline gelmiş, uluslararası kamuoyunun desteği alınarak duruma meşruiyet kazandırılması amaçlanmıştır.

Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko, 20 Ağustos 2014'te Kırım Tatar Türklerinin ulusal lideri, aynı zamanda Ukrayna milletvekili olan Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nu Kırım Tatarları ile ilgili işlerden sorumlu Cumhurbaşkanı yetkilisi olarak atamıştır. 3 Kasım 2014'te yayınlanan kararname ile de Kırımoğlu'nun görev sınırları belirlenmiştir. Bunlar arasında Ukrayna'da Kırım Tatar Türklerinin anayasal haklarının sağlanmasını ve hak ihlallerinin durdurulması, hakları kısıtlama girişimlerinin önlenmesine ilişkin tekliflerin sunulması, Kırım Tatarlarının etnik, kültür, dil ve dini özgünlüğünü koruma ve geliştirmeye yönelik yasaların ve cumhurbaşkanı kararnamelerinin tasarılarının hazırlanması gibi yetkiler vardır (Sarıkaya, 2017: 91).

1 Ağustos 2015 tarihinde, Ukrayna Dışişleri Bakanı Pavlo Klimkin'in Anka-

ra'da gerçekleşen II. Dünya Kırım Tatar Kongresi'nde yaptığı konuşma sırasında Kırım Tatar halkına tam anlamıyla güvenmedikleri ve kendileri ile iş birliği yapmadıkları için özür dilemesi dikkate değer bir gelişmedir (Ukrayna Ankara Büyükelçiliği, 2015). Yine aynı toplantıda Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Poroşenko'nun mektubunu da okuyan Dışişleri Bakanı; Kırım'ın Ruslardan geri alınması durumunda Kırım Tatarlarına özerklik haklarını elde edeceklerine dair söz vermiştir (Ukrayna Ankara Büyükelçiliği, 2015).

Ukrayna Enformasyon Bakanlığı'nın "Kırım Tatar Bayrak Günü" kutlamalarında hazırladığı afişlerde "İki Bayrak, Tek Devlet" gibi sloganların kullanılmış olması işgal öncesinde kabul edilemezken, artık mümkün hale gelmiştir. Kırım Tatarlarıyla ilgili birçok kampanya düzenlenmekte ve bu kampanyalarda "Kırım Ukrayna'dır", "Farklıyız ama Biz Biriz" gibi sloganlara yer verilmektedir (Şahin, 2018:164). Bu söylemler, iki devletin Rusya'ya karşı tek vücut olduklarını göstermeleri açısından dikkate değerdir.

Tüm bu süreç içerisinde Ukrayna hükümeti ardı ardına uluslararası mahkemelere başvurarak Rusya'ya davalar açmıştır. Kiev, 2014 ve 2015 yılında Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) Rus işgali altındaki Ukrayna topraklarındaki durumuyla ilgili iki ayrı başvuru yapmıştır. 11 Aralık 2020 senesinde UCM'nin savcısı Fatou Bensouda, Ukrayna'nın işgal altındaki topraklarında Rusya'nın işlediği suçların savaş suçu olarak kabul edilmesi için tüm şartların mevcut olduğunu açıklamıştır (Balacan, 2021: 79).

Türkiye'nin Ukrayna Krizi Karşısındaki Tutumu ve Güncel Gelişmeler

Ukrayna, sahip olduğu stratejik konumu, ekonomik potansiyeli, zengin yeraltı kaynaklarıyla Türkiye açısından büyük önemi haizdir. Bunların yanı sıra, Kırım Tatarları ile arasındaki tarihsel bağlılık hasebiyle Türkiye, bölgeye olan ilgisini her zaman canlı tutmakta ve Ukrayna ile olan ilişkilerini yakından sürdürmektedir.

Kırım, 1475 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş, yaklaşık 300 yıl kadar süren Kırım üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti, 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle sona ermiştir. 1770'lerden itibaren Kırım'dan Osmanlı topraklarına doğru dalgalar halinde başlayan Kırım Tatarlarının göçü 1920'lere kadar durmaksızın devam etmiş, arada bazı kesintiler de olsa günümüze kadar sürmüştür. Bu göçler bazı yıllarda hem Kırım'ın hem de göçlerin yapıldığı Osmanlı Anadolu ve Rumeli'sinin demografisini kökünden değiştirmiştir. Tahminlere göre, 1783-1922 yılları arasında Osmanlı ülkelerine göç eden Kırım Tatarlarının sayısı en az 1.800.000 civarındadır (Karpat, 1985: 66). Kırım Tatar diasporası günümüzde

birçok farklı ülkeye dağılmış olup, en büyük diaspora Türkiye'de yaşamaktadır.

1944 yılında Stalin tarafından sürgün edilen Kırım Tatarlarının kısmen de olsa yeniden Kırım'a dönebilmeleri ve Türkiye ile ilişkilerinin tekrardan canlanması ancak SSCB'nin dağılmasıyla mümkün olmuştur. 1990'ların başlarından bu yana Kırım'dan Türkiye'ye gidip gelen pek çok Kırım Tatarı vardır. Artık gelişler politik sebeplerle değil, bütünüyle sosyal, ekonomik ve kültürel saiklerle ve geçici süreler için olmaktadır (Kırımlı, 2017). Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetlerle ilişkilerin geliştirilmesini desteklemek için 1992 yılında kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) da Kırım'da aktif olarak faaliyetlerde bulunmaktadır.

Tarihsel ve kültürel bağları hasebiyle Kırım'ın Türkiye için önemi 2014 yılındaki Rus işgali ile bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. 28 Şubat - 1 Mart 2014 tarihleri arasında Ukrayna'ya bir çalışma ziyareti gerçekleştiren dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, basın toplantısında Ukrayna'nın Türkiye'nin stratejik dostu ve ortağı olduğunu, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin en temel prensibi olduğunu vurgulamıştır. Kırım'da yaşananlar hakkında Davutoğlu "Özellikle Kırım'da son günlerde yaşanan gelişmeleri çok dikkatli bir şekilde ve kaygıyla izlemekteyiz. Kırım'daki bütün sorunların Ukrayna'nın bütünlüğü içinde konuşularak çözülmesi gerektiğine inanıyoruz. Kırım askeri gerilimlerin değil, refahın, turizmin ve kültürler arası ilişkilerin merkezi olmalıdır (MFA, 2014)." şeklinde beyanat vererek Türkiye'nin, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunduğunu ve Kırım'ın ilhakının haksız olduğunu vurgulamıştır.

İlhakın gerçekleştiği dönemde Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan ise Putin'i arayarak Kırım hakkındaki endişelerini vurgulamıştır. Erdoğan, sorunun çözümün Ukraynalılara bırakılması gerektiğini, gerektiği durumlarda uluslararası hukukun devreye girmesinin doğru olacağını iletmiştir. Nisan ayında Erdoğan Putin'i bir kez daha aramış, bu kez Tatarların durumuyla ilgili ciddi endişe duyduğunu ifade etmiştir (Göksedef, 2016). Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu (MFA, 2016) ise, Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından yasadışı şekilde işgal ve ilhak edilmesi sonrasında, Kırım Tatarlarının bir kez daha baskı ve sindirme politikalarıyla karşı karşıya kaldığını vurgulamıştır. Türkiye devlet erkanlarının bu konudaki görüşü; Kırım referandumunun hukuka aykırılık teşkil ettiği, referandum sonrasında oluşacak fiili koşulların Türkiye açısından tanınmayacağı yönündedir.

2015 yılında taraflar arasında yaşanan "Uçak Krizi" sonrası Rusya'nın Kırım'daki militarist gücünü arttırmasına cevap olarak Türkiye, NATO'nun Karadeniz'de kalıcı bir deniz gücü konuşlandırma planına açık destek vermiştir. Ayrıca Türkiye, krizden sonra Ukrayna ile askeri ve siyasi odaklı politikalarını geliş-

tirmeye, Moskova'nın Kırım Tatarlarına yönelik tutumunu sert biçimde eleştirmeye ve Gürcistan'ın NATO'ya katılma misyonuna destek vermeye başlamıştır (Erşen, 2017: 94).

Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinin ardından Ankara ve Kiev, savunma sanayii alanında bazı ortak projelere imza atmak hususunda anlaşmaya varmıştır. Bu süreçte savaş uçakları, uçak motoru, insansız hava aracı ve zırhlı araç gibi farklı alanlarda ortak üretim kararı alınmıştır. 2015 yılında Türk ve Ukraynalı askerî sanayi şirketleri Ankara'da buluşmuşlar, bu toplantıdan sonra Ankara Kiev'e yaklaşık 1 milyon dolarlık askerî mühimmat sağlamıştır. Takvimler 2016 yılını gösterdiğinde ise, taraflar arasında savunma sanayii alanında "Stratejik İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Ardından Türkiye, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'ne 4 milyon dolar değerinde askerî yardım göndermiştir (Çalışkan, 2020:24).

Son zamanlarda ise Rusya yanlısı ayrılıkçı grupların Mart 2021'de 4 Ukraynalı askeri öldürmesi üzerine bölgedeki kriz zirveye çıkmıştır. Saldırılar karşısında Ukrayna ordusunun tedbirlerini artırması üzerine Rusya, Doğu Ukrayna sınıra ve ilhak edilen Kırım'a asker yığmıştır. Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunun sınır hatlarında, Belarus ve Kırım'da 135 bin civarında asker ve çok sayıda askeri teçhizat konuşlandırması, başta NATO olmak üzere Batı kanadındaki ülkeler nazarında bölgeye yönelik bir Rus işgali algısı yaratmıştır. Ukrayna devleti işgal tehlikesi altında olduğunu iddia ederek NATO'dan Rusya'ya karşı hamle yapması çağrısında bulunmuştur. Ukrayna'nın bu çağrıları karşısında Rusya da gerilimi tırmandırmakta, bir yandan Belarus, Moldova/Transdinyester ve Kırım'daki varlığını daha çok hissettirerek çevre coğrafya üzerindeki baskıyı artırmakta, öte yandan Doğu Ukrayna'daki askeri pozisyonunu güçlendirmektedir (Yılmaz, 2022).

Ukrayna-Rusya arasındaki çatışma ortamına direkt olarak dahil olmasa da dolaylı yoldan süreçte rol oynayan bir diğer aktör Türkiye de, hem Ukrayna hem de Rusya ile ikili ilişkiler kurmaktadır. Ankara, bu konuda pragmatist davranarak iki ülke arasında denge politikası izlemektedir. Erdoğan, basın toplantısında " "Bölgedeki savaş psikolojisi iki tarafla da bağları olan bir ülke olarak bizi üzüyor. Dileğimiz Sayın Putin ve Sayın Zelenskiy'i bir an önce bir araya getirmektir" (Reuters, 2022) şeklinde beyan vererek Ankara'nın taraflar arasında arabuluculuk yapma konusundaki kararlılığını vurgulamıştır.

Türkiye, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesine net bir üslupla karşı çıksa da, bilhassa 2015 yılında yaşanan "Uçak Krizi" sonrasında Rusya ile ilişkilerinde daha temkinli davranmaktadır. Öncelikle Türkiye, turizm gelirinin önemli bir kısmını Rusya'dan sağlamaktadır. Her yıl milyonlarca Rus Turistin sıcak denizlerdeki tercihinde Türkiye ilk sıralarda gelmekte, bu durum Türkiye'nin döviz

gelirlerini ve ülkeye yapılan yatırımları artırmaktadır. Turizmin yanı sıra Türkiye, doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %35'ini Rusya'dan ithal etmektedir. Son yıllarda Azeri gazının alternatif olarak tedarik edilmesinden ötürü Rus gazına olan talepte azalma görülse de, her halükarda enerji rezervleri açısından Rusya'ya ciddi bir bağımlılık söz konusudur. Stratejik ilişkiler açısından bakıldığında ise son yıllarda Türkiye ve Rusya arasında imzalanan ve alımına başlanılan S-400 savunma sistemi, Türkiye'nin askeri güvenliğinin sağlanması noktasında Rusya'nın anahtar rolünü göstermektedir. İşte bu noktada Türkiye'nin Rusya'ya Ukrayna'ya yönelik politikaları konusunda uygulanacak yaptırımlara çekimser kalması beklenmektedir.

Öte yandan, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Şubat 2022'de Ukrayna'yı ziyaret etmiştir. Erdoğan, Cumhurbaşkanı Volodimir Zelenski ile düzenlediği ortak basın toplantısında, Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklediğini vurgulamıştır. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizde Türkiye'nin arabuluculuk teklifini yenileyen Erdoğan, sınır bölgesinde yaşanan krizin çözülmesi için diplomasi kanalları kullanmak istemektedir. Bir taraftan da Türkiye Ukrayna'ya insansız hava aracı (İHA) ve silahlı insansız hava aracı (SİHA) satmakta, savunma sanayi alanında Ukrayna ile iş birliğini geliştirmektedir. Ukraynalı yetkilere göre Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin envanterinde şu anda 12 adet Bayraktar TB2 SİHA bulunmakta ve önümüzdeki dönemde 24 adet daha SİHA'nın Kiev'e tedarik edilmesi planlanmaktadır (Kurunç, 2021). Ankara'nın Kiev yakınlarında eğitim ve SİHA üretim üssü kurma girişimleri de taraflar arasında savunma ilişkilerinin boyutunu gösteren bir başka gelişmedir.

Türkiye'nin Ukrayna'ya verdiği destek Türkiye'ye NATO nezdinde artı puan kazandırsa da, diğer yandan Türkiye'nin Ukrayna ile sürdürdüğü askeri işbirliği Rusya cephesinde rahatsızlığa yol açmaktadır. Bu gelişmeler üzerine Rusya, Ukrayna'nın Türk menşeli SİHA'ları Donbas bölgesinde Rus yanlısı ayrılıkçılara karşı kullandığını düşünmektedir. Mevcut durumda Rusya ve Türkiye arasındaki savunma gündeminin iskeletini S-400'ler oluştursa da, Ukrayna'da kurulması planlanan SİHA üretim üsleri ve an itibariyle satışı yapılan Bayraktar SİHA'ları olası bir savaşta Rus yetkililer nezdinde Moskova'ya karşı kullanabilecek bir tehdit algısı olarak görülmektedir. Washington Yakın Doğu Araştırmaları Enstitüsü Türkiye Masası Direktörü Soner Çağatay; Türk SİHA'larının savaş alanında Ukrayna açısından ciddi bir avantaj yarattığını, bu araçların çok etkili olabildiklerini ve Rus donanımına karşı ciddi boyutta atak ve saldırılar gerçekleştirebileceğini ifade etmektedir (VOA Türkçe, 2022). Dolayısıyla Türkiye'nin savunma alanında Ukrayna'ya vereceği desteğin namlusunun Rusya'ya döneceği kuvvetle muhtemeldir.

SONUÇ

Ukrayna Krizi ile Kırım'ın İlhakı, başlangıçta bölgesel kriz olarak gözükmesine rağmen, farklı aktörlerin de sürece dahil olmasıyla birlikte zamanla küresel bir krize dönüşmüştür. Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sonrasında Putin'in de tabiriyle tek kutuplu dünya düzeni sona ermiş, Rusya'nın Kafkaslar ve Karadeniz'deki askeri ve ekonomik pozisyonunu güçlenmiş, deniz ticareti ve enerji güvenliğinin sağlanması konusunda Rusya başat bir aktör konumuna gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyet sınırlarına dahil olan bölgelerin tekrardan Rusya Federasyonu hakimiyetine girmesi Putin'in öncelik verdiği konular arasında görülebilir.

2014 yılından sonra Kırım'ın ilhak edilmesi, 2017 yılında Donetsk ve Luhansk'ta "Halk Cumhuriyetleri" ilan edilmesi ve yönetimin başına Rus yanlılarının getirilmesi, 2021 yılında ise Ukrayna'nın doğu sınırında hareketlenmelerin başlaması üzerine Türkiye de bu krize dahil olmuştur. Kırım'ın Türkiye için tarihsel, kültürel ve stratejik önemi bu süreçte Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Türk dışişleri kurmaylarını harekete geçirmiş, Ankara tarafından Kırım'ın ilhakı kınanmış ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğü savunularak Ukrayna Devleti'ne destek verilmiştir.

Son zamanlarda yaşanan süreç ise Türkiye'nin Ukrayna dış politikasında daha temkinli davrandığını, Rusya'yı irrite etmeden iki ülke arasında daha dengeli bir politika izlediğini göstermiştir. Bir NATO ülkesi olarak Rusya'dan S-400 savunma sistemi de tedarik eden Türkiye, kendi stratejik çıkarlarını da göz önünde bulundurarak Rusya'ya karşı tehditkâr bir üsluptan kaçınmakta ve yaptırım hamlesine dair herhangi bir girişimden kendini uzak tutmaktadır. Bu ihtiyatlı ve realist politika, Türkiye'nin Rusya'nın stratejik müttefikliğini kaybetmek istememesi ve yeni bir "Uçak Krizi"nin ortaya çıkmasından imtina etmesi olarak yorumlanabilir.

Türkiye'nin -her ne kadar Rusya karşıtı bir tutum izlemekten kaçınılsa da- NATO üyeliğine kabul edilmesi gündeme gelen Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunması ve Erdoğan'ın Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelensky'i ziyaret ederek arabuluculuk yapmak istediğini ifade etmesi de denge politikasının bir tezahürüdür. Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmasında Kırım Türkleri önemli bir faktör olmakla birlikte, Rusya'yı potansiyel bir tehdit olarak algılayan ABD ve NATO'nun da Ankara üzerinde baskısının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Son olarak Türkiye'nin Ukrayna ile son zamanlarda geliştirdiği stratejik müttefiklik, Türk dış politikasında ele alınması gereken bir başka meseledir. 2019'dan günümüze Ankara, Kiev'e onlarca Bayraktar TB2 silahlı insansız hava

aracı (SİHA) satmıştır. Ayrıca şu günlerde Ukrayna'da bir eğitim üssü kurulması gündemdedir. Türkiye'nin satmış olduğu SİHA'lar, Ukrayna'nın Donbas bölgesindeki Rus ayrılıkçı milislere karşı etkili olma noktasında ciddi bir potansiyele sahiptir, bir diğer ifadeyle Türk SİHA'ları olası bir savaşta Moskova'ya karşı dolaylı olarak kullanılabilir. Türkiye'nin bu politikası karşısında Kremlin, Ankara'yı bu araçların "bölgeyi istikrarsızlaştırma" riski taşıdığı konusunda uyarsa da Türk Baykar Savunma Şirketi Ukrayna'ya silah tedariki konusunda henüz geri adım atmamıştır. Dolayısıyla bu tutum, Türkiye'nin denge politikası ile çelişmekte, Rusya'yı da rahatsız edebilecek şekilde tezahür etmektedir. Her ne kadar satışı gerçekleştirilen SİHA'ların olası bir savaşın kaderini belirleme noktasında çok etkin olacağı öngörülmese de, Ankara'nın bu politikasının orta vadede Türkiye-Rusya stratejik müttefikliğine zarar verebileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

REFERANSLAR

AA. Kırım'ın yasa dışı ilhakı 7 yıl önce '26 Şubat olayları' ile başladı. (Erişim Tarihi: 12.02.2022). Erişim Adresi:https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirim-in-yasa-disi-ilhaki-7-yil-once-26-subat-olaylari-ile-basladi/2157735

Baharçiçek A. ve Ağır O. Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri. Akademik Bakış Dergisi. 2015; (52): 29-47.

Balacan S. 2014: Rusya-Ukrayna Krizi:Kırım'ın Bölgesel Önemi, Kırım Halkının ve Bölgedeki Kırım Türklerinin Mevcut Durumu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, 2021.

BBC. Ukraine crisis: Putin signs Russia-Crimea treaty. (Erişim Tarihi: 11.02.2022). Erişim Adresi: https://www.bbc.com/news/world-europe-26630062

Berktay D. Kırım Tatarları 'milli özerklik' kararı aldı. AljazeeraTurk (Erişim Tarihi: 13.02.2022). Erişim Adresi: http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kirim-tatarlari-milli-ozerklik-karari-aldi-0

Berls R.E. International Affairs, Part II: Russia and Its Neighbors: A Sphere of Influence or a Declining Relationship?. NTI (Erişim Tarihi: 10.02.2022). Erişim Adresi: https://www.nti.org/analysis/articles/strengthening-russias-influence-in-international-affairs-part-ii-russia-and-its-neighbors-a-sphere-of-influence-or-a-declining-relationship/

Bingöl O. Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörüleri. Karadeniz Araştırmaları. 2014; 41: 15-38.

Brzezinski Z. Büyük Satranç Tahtası. (Çev. Yelda Türedi). İstanbul: İnkılap Kitapevi; 2005.

Çalışkan B. Kırım raporu: Jeopolitik rekabette düğüm noktası. İNSAMER. 2020.

Demir S. Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı. Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi içinde, (Ed. Hasret Çomak ve diğerleri). Beta Yayınları: İstanbul; 2014. ss.169-183

Ercan M. Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon mu? İlhak mı?. International Journal of Social Science, 2015; 36: 95-113

Erol MS. Ukrayna-Kırım krizi ya da ikinci Yalta süreci. Karadeniz Araştırmaları. 2014; 41:1-14

Erşen E. Evaluating the fighter jet crisis in Turkish-Russian relations. Insight Turkey. 2017; 19(4): 85-104.

Göksedef E. Putin dönemi Türk-Rus ilişkileri. AlJazeeraTurk (Erişim Tarihi: 11.02.2022). Erişim Adresi: http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri

Gulamov S. Understanding National Identity: Ukraine's Ethnic Diversity. EastWest.ngo (Erişim Tarihi: 12.02.2022). Erişim Adresi: https://www.eastwest.ngo/

idea/understanding-national-identity-ukraine%E2%80%99s-ethnic-diversity
Karpat KH. Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics. Madison, Wis: University of Wisconsin Press; 1985.
Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği. İşgal Altındaki Kırım'da İnsan Hakları İhlalleri ve Rusya Federasyonu'ndaki Genel İnsan Hakları İhlalleri Hakkında. Ankara; 2018: 3-4.
Kırımlı, H. Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçleri. Kırım Derneği (Erişim Tarihi: 15.02.2022). Erişim Adresi: https://kirimdernegi.org.tr/temel-bilgiler/kirim-dan-turkiye-ye-kirim-tatar-gocleri
Kramer AE. Russia Cuts Off Gas to Ukraine in Cost Dispute. The New York Times (Erişim Tarihi: 14.02.2022). Erişim Adresi: http://www.nytimes.com/2006/01/02/international/europe/02russia.html?pagewa nted=all&_r=0 i
Kurunç K. Bloomberg: Türkiye, Ukrayna'ya Açıklanandan Daha Fazla SİHA Sattı. SavunmaSanayist.com (Erişim Tarihi: 09.02.2022). Erişim Adresi:https://www.savunmasanayist.com/bloomberg-turkiye-ukraynaya-aciklanandan-daha-fazla-siha-satti/
Özçelik S. II. Soğuk Savaş Ve Kırım'daki Jeo-Stratejik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali Ve Kırım Tatarları. Black Sea-Caucasus Region: Risks and Opportunities içinde, (Ed. Osman Orhan). TASAM Yayınları: İstanbul; 2018. ss.57-77.
Reuters. Russia, Ukraine warm to Turkey helping ease tensions -Turkish sources. (Erişim Tarihi: 15.02.2022). Erişim Adresi: https://www.reuters.com/world/middle-east/russia-ukraine-warm-turkey-helping-ease-tensions-turkish-sources-2022-01-20/
Sarıkaya G. Rusya'nın Kırım'ı İlhakından Sonra Kırım Tatar Milli Meclisi ve Kırım Tatar Türkleri'ne Yönelik Baskılar. Karadeniz Araştırmaları. 2017; 55: 85-100
Sözmez AS., Bıçakcı H., ve Yıldırım C. Kırım sorunu bağlamında Rusya Ukrayna ilişkilerinin analizi. International Journal of Social Sciences and Education Research. 2015; 1 (3): 656-670.
Şahin FK. 2014 Sonrasında Kırım Tatarları ve Ukrayna: Ortak Bir Düşman Karşısında Yeniden Kurulan İlişkiler. Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History. 2018; 19: 137-176.
TC. Dışişleri Bakanlığı. Dışişleri Bakanı Davutoğlu "Türkiye olarak Kırım'da gerginliğin azaltılması ve sorunların çözülmesi için her türlü katkıyı yapmaya hazırız. (Erişim Tarihi: 10.02.2022). Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_turkiye-olarak-kirim_da-gerginligin-azaltilma-

si-ve-sorunlarin-cozulmesi-icin-her-turlu-katkiyi-yap.tr.mfa

TC. Dışişleri Bakanlığı. Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun "Kırım Tatar Sürgünü Matem Mitingi"nde Okunan Mesajı. (Erişim Tarihi: 12.02.2022). Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-_kirim-tatar-surgunu-matem-mitingi_nde-okunan-mesaji_-14-mayis-2016_-ankara.tr.mfa

Türk Dünyası Birlik Platformu (TDBP). Uluslararası Hukuk Açısından Kırım'ın İlhakı. Yayın No: 17, Rapor No: 2. (Editör Rukiye Develi). İstanbul: TDBP Yayınları; 2017.

Ukrayna Ankara Büyükelçiliği. Ukrayna Devlet Başkanı Petro Poroshenko'nun Dünya Kırım Tatar Kongresi II Toplantısı katılımcılarına hitap metni. (Erişim Tarihi: 13.02.2022). Erişim Adresi: https://turkey.mfa.gov.ua/tr/news/38723-vitannya-prezidenta-ukrajini-petra-poroshenka-uchasnikam-ii-vsesvitnyogo-kongresu-krimsykih-tatar

Ukrayna Ankara Büyükelçiliği. Ukrayna Dışişleri Bakanı Pavlo Klimkin'in Dünya Kırım Tatar Kongresi II Toplantısı katılımcılarına hitap metni. (Erişim Tarihi: 13.02.2022). Erişim Adresi: https://turkey.mfa.gov.ua/tr/news/38721-vistup-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-pavla-klimkina-na-vidkritti-ii-vsesvitnyogo-kongresu-krimsykih-tatar

Van Herpen MH. Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia. New York: Palgrave Publication; 2013.

VOA Türkçe. Türk SİHA'ları Ukrayna Krizinde Belirleyici mi?. (Erişim Tarihi: 09.02.2022). Erişim Adresi: https://www.amerikaninsesi.com/a/turk-sihalari-ukrayna-krizinde-belirleyici-mi-/6432719.html.

Yılmaz EA. Ukrayna Krizinde Rusya-NATO-Türkiye Üçgen. UPA (Erişim Tarihi: 13.02.2022). Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/2022/02/09/ukrayna-krizinde-rusya-nato-turkiye-ucgeni/

Zhaleh A. Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış. Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi içinde (Ed. Hasret Çomak ve diğerleri). Beta Yayınları: İstanbul; 2014. ss. 230-242

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Makalelerinde Edebi Türler

Abdurrahman EKİN[1]

Serap SARIBAŞ[2]

Giriş

Bir kültür adamı ve araştırmacı olarak Ahmet Hamdi Tanpınar, yakın tarihimizin en önemli simalarından biridir. Çeşitli alanlardaki bilgi birikimi ve meselelere bakış açısıyla bir edebiyat kuramı oluşturmaya çalışmıştır. Bu bir edebiyat kuramı oluşturmaya dair derin bilinç, makalelerinin yanında sanatsal türlerde de görülür. Onun şiir ve romanları, bu türlerin nasıl yazıldığını gösterme arzusuyla yazılmış gibidir. Türk edebiyat ve sanatının birikimlerini, sosyal bilimlerin o dönemdeki imkanlarıyla değerlendiren Tanpınar, estetik bakış açısıyla özgün bir eleştirmendir.

Tanpınar, düşüncesinde Bergsoncudur. Bergsoncu anlayış *"bir yandan Batılı olup, bir yandan Batılılaşmaya devam edip, diğer yandan da geleneksel olanla, geçmişe ait olanla barışık bir ilişki kurabilmenin felsefi meşruiyetini"* sağlar (Dellaloğlu, 2016: 96). Modernleşmeyle toplumların hafızasını kaybettiği bir çağda Bergson, bir kurtuluş felsefesi olarak görülebilir. Çünkü Bergsonculuk, tüm bir zaman ve hafızadır. Sanatkârı, büyük bozucu ve yapıcı olarak gören Tanpınar için, geçmişin yok sayılması mümkün değildir. Ancak Tanpınar'ın geleneği okuma bilinci bir yerlilikle de tanımlanamaz. O, Avrupalı bir aydın gibi görünme arzusundadır. Onun geçmiş birikime ait değerlendirmeleri, saf bir özlemle de anlaşılamaz. Süha Oğuzertem'e göre Tanpınar, edebiyattaki romantik-gerçekçi gelenekleri küçümser. Hatta, Tanpınar düzyazılarında görüleceği gibi sanki klasik kapitalizm ilkelerinin ve sivil toplumunun sanatımız için ne kadar gerekli olduğunu söylüyor gibidir (Oğuzertem, 2018). Tanpınar yazılarında; İslamî geleneğe

---

1 Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-mail: abdurrahmanekin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5979-2239.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, E-mail: serapsaribas@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4079-8024

ve klasik sanata hayranlığını gizleyemez. Bu dönemdeki sanatın incelikleri onu adeta büyüler. Onun için yegane şey, sanattır. Sanatın özerkliğine inanan Tanpınar için, Batı birikiminin edebiyatımıza aktarılması ise zorunludur (Tanpınar, 2016ü).

Tanpınar'ın toplum için iddia ettiği ruhumuzdaki ikilik, yazarın kendi bilincinde de mevcut görünmektedir. Sanki Osmanlı ve Cumhuriyet değerleri arasında bir seçim yapmak zorundadır Tanpınar. Kadim bir sanat olan şiire karşı özel bir ilgisi vardır. Ancak bu anlamda fazlaca ürün ortaya koyamamıştır. Modern çağların türü olan romanla daha çok ilgilenmektedir. Azade Seyhan ise Tanpınar'ın nostaljik bir kişiliğe sahip olmadığını ileri sürer. Ona göre Tanpınar'ın arşivlerdeki hafıza arayışı, bir kültür onarmasıdır (Seyhan, 2014).

Besim F. Dellaloğlu'na göre, Yahya Kemal gibi birinin öğrencisi olup şiirde üretken olmak kolay değildir. Çok büyük bir ustaya bağlanmış olsa da, Tanpınar, farklılaşabilmek adına düzyazıya yönelir. Etkilenme endişesi Tanpınar'ı ustası Yahya Kemal'e hem yakınlaştırır hem de ondan kopmayı gerektirir. Tanpınar'ın düzyazıya yönelmesi bir ben olma fikri olarak ele alınmalıdır. Yahya Kemal'e hayrandır ama Ahmet Haşim şiirine yaklaşan bir şiir anlayışı benimser. Daha çok roman ve öykü türünde eser verir. Bunlara da bir şiirsellik katar. Bir taraftan Valéry'e hayranlık besler. Roman'da; Proust'un, zihinsel akışın, psikolojinin imkanlarından bahseder.

Bir sanatçı, akademisyen ve siyasetçi olarak Tanpınar'ın metinlerinin bir kısmı o öldükten sonra yayınlanmıştır. Mektupları, günlükleri, senaryo denemesi, tamamlanmamış romanları ve şiirleri, ikinci cildi yazılamayan edebiyat tarihi, sonradan toplanan deneme ve makaleleriyle bugün hâla araştırılması gereken bir sima olarak karşımızda durmaktadır. Türk Edebiyatında bir kanondan bahsedilecekse belki de bunun için en güçlü adaylardan biri Tanpınar'ın kendisidir. Harold Bloom'un ortaya koyduğu kanon itkilerinin hepsine sahip olmayabilir. Onda tartışılması gereken belki birçok konu, tartışmaya açık pek çok mesele bulunmaktadır. Şüphesiz Ahmet Hamdi, kimilerince tarihselci olarak değerlendirilir. Orhan Okay gibi düşünürler onun siyasetçi ve sanatçı kimliğinin beraberliğini yadırgar. Romancı mı şair mi olduğu çokça da gündeme gelir. Hatta yazarın sağcı mı solcu mu olduğu bile tartışılmıştır. Bu da gösyeriyor ki Tanpınar bitmemiş bir zamandır; kendisi de zamanla anlaşılmaya çalışılacaktır.

Bu makalede Tanpınar'ın makalelerinin sonradan kitaplaştırıldığı *Edebiyat Üzerine Makaleleri* adlı eserdeki yazılardan edebi türler meselesi ele alınmıştır. Prof. Dr. Zeynep Kerman tarafından hazırlanan bu kitap, dokuz bölümden oluşmakta ve eserde yüz on dokuz makale yer almaktadır. Makalelerde; şiir, roman, tiyatro, eleştiri, çeviri, Türk ve dünya sanatçıları, müzik, Doğu ve Batı medeni-

yeti ile dil gibi bir çok başlığın ele alındığı görülmektedir. Makalelerde şiir ve roman çokça işlenmiştir. Genel olarak bu başlıkların eski ve yeni edebiyatımız açısından değerlendirilmiş, bununla birlikte edebi türlerin özelliklerinin nasıl olması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Türk ve dünya edebiyatından isimler hakkında da görüşler belirtilmiştir. Fuzulî, Bâkî, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Valéry gibi pek çok isme dair yazılar yazıldığı görülmüştür. Bir kuram geliştirmek adına bu makalelerin ne kadar değerli olduğuna dikkat edilmelidir. Özgün bir eleştirmen tavrıyla ele alınan bu başlıklardan biz de dört temel meseleyi anlatmaya çalışacağız.

1. Tanpınar'da Tenkit

Tanpınar'ın makaleleri arasında tenkit türü ile alakalı iki yazı bulunmaktadır. Diğer pek çok yazı arasında da yazarın eleştiriye dair görüşlerini bulmak, eleştiri türünün nasıl olması gerektiği hakkındaki tespitlerini ortaya çıkarmak mümkündür. Tanpınar, tenkidin edebiyatımıza münekkitsiz geldiğini söyler. Edebiyatımızda, diğer edebî türler kendilerini vücuda getiren bir sanatkârla anılabilirken tenkit bundan yoksun olarak şekillenmiştir.

Batıda tenkit için, pek çok büyük örnek sayılabilir. Roman, hikâye ve tiyatro gibi Avrupaî bakış beklentisiyle yazılan eserlerimiz ise derinlemesine ele alınmamaktadır. Pek çok konuda eser yazılmış, sosyal ve tarihsel anlamda toplumumuzda olağanüstü değişiklikler yaşanmışsa da bunların sebebini ortaya koyup aralarındaki fark ve bağları gösterecek bir eleştiri kültürü geliştirilememiştir. Tanpınar'a göre bunun sebebi *"kâinata masal gibi bakan şiir dolu bir güneşten realite âlemine çıktığımız ve Avrupalı nesirle eser yazmağa"* başladığımızdaki tecrübesizliktir. Nitekim Nurullah Ataç gibi eleştirmenler bediî güzellikler hususunda kayda değer yazılar kaleme alsa da tenkidin gelenekte güçlü bir dayanağının olmadığı görülecektir (Tanpınar, 2016v).

Tanpınar için yeni edebiyat nesli *"yalnızdır. Maziden kendisine hiçbir şey kalmadan sanata girer. Silinmiş tahta üstünde kendi mânalı veya mânasız edebiyatını yapar."* Edebiyatımızda, dönemler ve türler arasındaki bağlantılar ortaya konamamıştır. Roman ve tiyatro gibi türler, basit yorumlarla ele alınmaktan öteye gidemezken şiirimizdeki durum daha da vahimdir. Sözde şiir eleştirileri gelenekten kopuşu veya değişimi tam manasıyla ele alabilmiş değildir. Şiirimizde hece-aruz meselesi, şekil ve mevzu gibi önemli tartışmalar yaşanmışsa da bu teorik meseleler ince bir süzgeçten geçirilememiştir. Tanpınar için hakiki münekkid, asıl bu değişimi yakalayan ve onu sabırla ele alan kişidir.

Tanpınar'a göre edebiyatımızda tenkit fikri hep ötelenmiştir. Tüm tenkit tarihimizde, şifahi bir söylemle bazı teknik dikkatlerin ötesine geçemeyen bir eleştiri anlayışı vardır. Bu açıdan eskilerin dar bir hudutta eleştiri zevki geliştirdikleri

görülmektedir. İnce bir anlayıştan yoksun ve tesadüflerle bulunmuş bazı değerlendirmeler olsa bile hayatı seziş kudretine erişilememiştir. Tanpınar için Eski Yunan ve Roma'da hayat **insan** etrafında şekillendiğinden, orada tenkit vardır. Buna karşılık Ortaçağ Avrupa'sında yüksek bir sanat anlayışı bulunsa da tenkit görülmez. Bunun sebebi de o dönemdeki teoloji veya felsefî anlayışta aranabilir. Bizde ise hem sanatsal hem toplumsal meseleleri doğru düzgün eleştiren tam bir eleştiriye pek az rastlanır.

Noksanlıklarına rağmen Tanpınar için tenkit anlayışı ilk kez, Namık Kemal'de görülür. *"Münekkit olarak Namık Kemal, romancı, tiyatrocu, gazeteci Namık Kemal'in aynıdır. Bir başka yerde de dediğim gibi, bir yığın zaaf ve noksan, bir o kadar parıltı"* (Tanpınar, 2016y: 77). Namık Kemal de yukarıda kastedilen seziş kuvvetine erişemeyen yazarlarımızdandır. İnsana karşı merhametsizdir. Tanpınar için Namık Kemal'in düşünce dünyası dardır ve o, edebiyatı sadece kendisinin anladığından ibaret sanmıştır.

Tanpınar için tenkitte ikinci basamak Beşir Fuad'dır. Beşir Fuad, Namık Kemal'den farklı olarak beşerî bilimleri edebiyatımıza taşımıştır. Namık Kemal'in romantizmine karşı realizm ve natüralizmin mücadelesini vermiştir. Hakikatin peşinde koştuğunu iddia eden Beşir Fuad, *Victor Hugo* ve *Volter* eserlerinde başarılı bir tenkit ortaya koymuştur. Tanpınar'a göre bu eserlerin hayat ve insan arasındaki alakayı kurmuş olması önemlidir.

Mehmet Erdoğan'a göre Tanpınar'ın tenkit hakkındaki makalelerinden eleştiri türü hakkında şu ilkelere ulaşılabilir:

1. Yazar, her şeyden evvel kendine bir eleştirmen gibi bakmalı ve bir eleştiri teorisine bağlanmalıdır.
2. Esere yönelmeli ve objektif olmalıdır.
3. Eseri kendi geleneği içinde değerlendirmeli, gelenekle bağlantısını ve ayrılığını ortaya koymalıdır.
4. Eleştiride hayat ve edebiyat bir bütün olarak ele alınmalıdır.
5. Eleştiri, okuyucunun ilgisini çekmelidir.
6. Eleştirmen kuvvetli bir sezişe ve felsefi yaratılışa sahip olmalıdır (Erdoğan, 2018: 49-50).

Tanpınar'ın eleştiri anlayışını ve eleştiri türü hakkındaki bazı görüşlerini diğer başlıklar altında incelemek daha faydalı olacaktır.

2. Tanpınar'ın Şiir Hakkındaki Görüşleri

Tanpınar, makaleleri arasında en çok şiir meselesine değinmiştir. Yazar, şiir ve mûsiki hakkında görüşlerini, Türk edebiyatında belli başlı şairlerin eserlerine değinerek ortaya koyar. Makalelerinin toplandığı kitapta sırf şiir başlığı adı altında

dokuz makale bulunmaktadır. Diğer pek çok makalesinde de yine şiir hakkında değerlendirmelerde bulunur. Türk ve dünya tarihinin edebiyat meselleri arasında şiirden bahsetmiş, türler arasında kıyaslamalarda bulunmuştur. Şiirin anlamı, biçimi, eski-yeni şiir karşılaştırması, Batı ve Doğu'da şiir anlayışı ile şiirin poetikası derinlemesine ele alınmıştır. Tanpınar, şiire ve tarihteki şiir meselelerine vakıf biri olarak karşımıza çıkar. Yahya Kemal'in eşiğinde şiire başlayan Tanpınar, sonradan Valéry ile tanışır. Tanpınar, kendisine asıl tesir edenin ise Valéry olduğunu dile getirir. Yahya Kemal'le tecrübe ettiği Fransız şairler, yine Tanpınar'ın şiirine büyük katkı sağlar. Hem Divan edebiyatını hem de sembolizmi derinlemesine öğrenir. Makalelerdeki şiir eleştirileri de bu anlamda bir şairin aynı zamanda poetik meselelere bakışını anlamamız açısından oldukça önemlidir. (Alptekin, 2018: 40-41)

Tanpınar'a göre, şiirde dil en önemli unsurdur. Ayrıca şiiri, "her türlü menfaat endişesinden uzak, gayesini yalnız kendinde bulan bir mükemmeliyet" olarak tanımlanmıştır (Tanpınar, 2016a, s. 13). Tanpınar için bir eserin anlamı ve mahiyeti, ancak estetik kaygılar üzerine kurulu olmalıdır. Zaten kendi estetik biçimi ve mükemmelliğini yakalamış olan bir eserin başka bir şeye ihtiyacı da yoktur. Memleketimizde, şairden beklenilen vasıflar arasında onun bir sanatçıdan çok, şairin ideolog, aydın, öğretmen ve bir lider kimliği ön plana çıkarılmıştır. Bunun için iki önemli neden gösterilebilir. Öncelikle toplumun şairlerle aynı lisanı kullanması beklentiyi anlam etrafından toplamaktadır. Şairin toplum hafızasında irşat vazifesi gören bir peygamber gibi telakki edilmesi de başka yanlış bir bakış açısıdır. Bu duruş, ancak nesir yazarının işi olmalıdır. Gündelik ihtiyaçları karşılayarak her türlü fikir beyanının düzgün bir şekilde aktarılması, birbiri ardınca gelen sayfalarla nesrin alanına dahil edilmelidir. Nesre göre şiir, "fikir için her şeyden evvel dar bir çerçeve"dir. Başka bir biçime sahip kesik cümlelerle ifade edilen "her an tarifsiz bir mûsikiyi peşinden sürükleyip götüren değişiklikleri ile" şiir, herhangi bir davanın savunusunu yapamaz (Tanpınar, 2016a: 13-14). Şiir, ince işçilik gerektiren bir ruh yoğunluğudur. Hakiki şiirden beklenen, 'bediî alakadır': "hayatımızın maddî tarafıyla, gündelik endişeleriyle münasebettar olmayan saf bir alâka uyandırmasıdır" (Tanpınar, 2016a: 14). Diğer sanat türleri yalnızca kendine has araçlara sahipken şiir, toplumun ortak nesnesi olan dili kullanarak başka bir yanlış anlamaya da sebep olur. Çünkü umuma ait olan dille toplum, şiirin kolay yazılabilecek ve okunabilecek bir tür olduğunu zanneder. Diğer sanat dallarında (mimarî, heykel, resim gibi) sanatçı alelade bir nesneyi kendi kabiliyeti ile sanat eserine dönüştürür. *"[H]eykeltraşın elinde bir ifade, bir mânâ, bir hayatiyet kazanan mermer, sanatkârı ortadan çıkarttığınız gün ocağına avdet eder, ebedî ve müsterih uykusuna dalar. Mûsikişinasın elinde bir mucize hâline*

gelen ses de öyle değil midir? Halbuki lisan, bunun aksine olarak insanların vücuda getirdiği, işleği bir şeydir. Muayyen ihtiyaçlardan doğmuş, onların genişlemesiyle tekâmül etmiştir. Şiir, onun için tabiatın hâricinde kalan tâli bir vazifedir. Şiiri kaldırınız, lisan yine cemiyetin içinde yaşar, ilk ve zarurî vazifesini görür" (Tanpınar, 2016a: 14). Şiir de diğer sanatlar gibi düşünülmeli, ortak lisanı kullanmasına rağmen onun iletişim dilinden farklı olduğu ve sanıldığı kadar kolay bir yazım türü olduğuna inanılmamalıdır. Şiir bu anlamda umuma ait olanı sanatlaştırır. Şiir, bireysel bir duyuş gerektirir.

Tanpınar'a göre tek milli sanat şiirdir. Milletin bir iç kalesi olan şiir; bir kültürün, tarihin kendisi ve burcudur. Diğer sanat dallarında lisan bilme zorunluluğu yoktur. Mûsiki bile bu anlamda milletlerin sınırlarını aşmış ve bir zevk verme gücüne erişebilmiştir. Edebi sanatları bile başka bir dile çevirme imkânınız varken şiir bu özellikten yoksundur. Şiir ancak kendi lisanına aittir. *"Şiir dilin özüdür, kokusudur, lezzetidir. Mûsiki kabiliyetidir yahut bunlardan doğan hususi bir şekildir. Hepsinin birden doğurduğu hususi ve canlı şekil ki, hatta aynı dilde bile başka bir suretle tekrar edildi mi kendisi olmaktan çıkar."* (Tanpınar, 2016e: 41) Tanpınar'a göre tercümesi sevilen bir şair bulmak mümkün değildir. Seviliyorsa bile bu estetik kaygılardan kaynaklanmamış, şairin düşüncesine olan hayranlık buna sebep olmuştur. Şiirin kendi şekli dışına aktarılmasının imkansızlığından bahseden yazar, şairlerin kendi vatanları dışında şöhret kazanmalarının şiirle alakalı olmadığını dile getirir. Onlar ancak resim, müzik ve heykel gibi yan sanat dalları ile dünya sahnesinde şöhrete kavuşurlar. Bunun yanında eğer gerçekten ünlenmiş, başka toplumlarca sevilmiş şairler varsa, bunu, onların bir başka dili tanımalarına bağlar. Örneğin; Valéry, T. S. Eliot gibi şairler diğer Avrupa dillerinden en az ikisini bilerek bu haklı ünün sahibi olabilmişlerdir. Ayrıca Avrupa tam bir aile gibi görüdüğü için şairler, şöhrete kavuşmuşlardır. Aynı durum eskiden bizim için de geçerlidir. Arapça ve Farsça bizim lehçede ortak bir bağın oluşmasına sebep olmuştur. Çağataycada ise Türkçe, aynı duruma namzettir. Lisanda ve anlayışlardaki benzerlikler şairin ülke sınırlarını aşmasına imkan sağlamıştır.

Tanpınar, en çok okuduğu üç şairi sayar: Baudelaire, Yahya Kemal ve Goethe. Bunlar arasında Goethe'nin çevirilerini okuduğunu, bu şiir çevirilerinde gerçek manada onun şiirine yaklaşamadığını ancak şiirin gölgesi ile yetindiğini aktarır. Çünkü bir şiirin başka bir dile çevrilmesi mümkün değildir.

"Şiir Hakkında" makalesinde, şiirin hangi kelimelerden uzak durduğunu aktarır. Tanpınar'a göre şiir; mesleklerin teferruatına, meselelerine ve insan hayatının en temel ihtiyaçlarına ait kelimeleri kullanmaz. Bu hariç kelimeler için belli başlı yasalar konulmamışsa da her lisanda görülebileceği gibi sanatın konusu olmamış binlerce kelime mevcuttur. Ancak bu değerlendirmeyi ele alırken şairin

ortak lisandaki kelimeyi başka bir duyuş tarzıyla ele aldığını, aynı umumî hazinenin şair tarafından başka bir tasarrufla kullanıldığını bilmek gerekir. Şiirde kelime, sözlükteki anlamıyla karşımıza çıkmaz. O, sanatın nizamında kendi dokusu ve şekli ile bütünleşir. Nahiv ise, şiirde hiç olmadığı bir vaziyete bürünür. *"Çünkü şiirde bir lâ-yetegayyer ve sadece lisanın vuzuh ihtiyaçlarından gelmiş bir kanuna göre dizilen kelimelerin dünyasına çıkarız"* (Tanpınar, 2016b:18). Bu sayede birbirini tamamlayan parçalar elde edilir. Burada konuşmada anlamı sağlayan jest ve mimik gibi tepkilere ihtiyaç duyulmazken nesrin uzun soluklu anlatımına da gerek kalmaz. Şiirdeki mâna, *"şiirin manevî benliğini yapan havasındadır"* diyen Tanpınar, birbiriyle bağlantısı olamayan düşünce parçalarının, his ve hayalin, bir bütün halinde dile getirildiğini söyler. Eğer şiiri meydana getiren tüm bu hava ortadan kaldırılırsa boş, lugatî manada bir yığın kelime ile karşılaşılacaktır. Sanatkârın ruhî durumunun, sanatın kendi düzeni içinde esere yansıması gerekmektedir. Şiirde şekil ve muhteva herhangi bir ayrılığı kabul etmez. Diğer sanat dallarında olduğu gibi şiir de kendi biçimini, kendine has bir kalıba döker. Toplumun elindeki kelime de bu anlamda şiirin kendi formu içinde anlaşılmalı, kendi dünyası içinde değerlendirilmelidir. Artık, o kelime ortak lisanın bir ürünü değildir. Sanat eserinin malzemesi ve biçimi birbirinden ayrı düşünülemez. Biri üzerindeki her müdahale diğerine de etki edeceği için eser, kendi estetik düzenini kaybedecektir. Gerçek *"[s]anat eseri ise kendiliğinden hâsıl olan bu teşekkülün harice aksi, zihnin karanlığından güneş altına nakli"* olduğu için bütünlüğü bozulamaz (Tanpınar, 2016a: 15).

Yeni anlayışlara ve arayışlara değinen Tanpınar, vezne ve kafiyeye gösterilen yaklaşımları da dile getirir. Ona göre bu lâkaydî davranışlar *"mevcut müfrit bir hürriyet aşkı"*dır. Yeniler için, muntazam şiir şekilleri sanatkarı kısıtlamakta ve tehdit etmektedir. Yine bu çevreler muntazam bir mısraının ancak bir iskelet olabileceğini, hakiki ritmin deruni ritim olduğunu iddia eder. Tanpınar bu görüşlerde bir haklılık payı bulsa da itirazlarını şu şekilde sıralar: Vezin ve kafiye sanatkâr için tamamıyla 'sühûlet-bahş' bir vasıta değildir ancak, şiirin her şeyi söyleme sanatı olduğunu iddia etmek de doğru olmaz. Bu haliyle şiir beraberindeki birçok özelliği de kaybedecektir. Tanpınar için mana, kelimelerin terkibinden doğmuş ritim, ahenk vs. vasıtalarla alelade lisanla ifade edilemeyen bizdeki deruni şeylerdir. Hakiki bünye ile alakasız olduğu sanılan şekil, şiirin mükemmelliğini sağlayan, şairi ince bir işçiliğe götüren bir vasıtadır. (Tanpınar, 2016a: 16-17) Kafiye ve vezin, çağrışım zenginliği ve mükemmel ifade biçimine ulaşmak için önemli bir yol olarak ele alınmalıdır. Tanpınar'a göre *"vezin ve kafiye dili tanzim eder. Ve her nizam, imkanları harekete getirir. Vezin ve kafiye ile, ritim tesis edilir. Ritm, bizim kendi hayatımızda da vardır. Kozmoz ritm'den ibarettir"* (Alptekin,

2018: 43).

Tanpınar için bir şiirin başarısında dilin tasarruf şekli önemlidir. Şairin şahsî bir dil zevkine sahip olması gerekir. Eski şiirde de buna mukabil çok güzel mısralar bulunabilir. Ancak klasik şiirde tam bir bütünlük ve tamamlık hissi oluşmamıştır. Bazı mısraların dışında tam ve noksansız şiire, doğru bir dil sanatına erişilememiştir. Kelimeyi kullanma, dile ve mısraya verdiği şekille bir şairin büyüklüğü ortaya çıkar. Kelimeler zengin çağrışımların, sonsuzluğun kapılarını aralar. Çağrışım zenginliği de büyük bir şairin nitelikleri arasındadır. Onun her küçük manzumesi bile yeni bir kâinatın kapısını açar. O, eşyayı ele alırken lisanın daha önce görülmemiş ve duyulmamış bir âleme doğru sürüklediğini duyumsatır. Eşyayı ve hayatı yeni baştan seziş ise asıl güzel ve faydalı olandır (Tanpınar, 2016k).

Tanpınar'ın sanat anlayışında, rüya ve mûsiki önemli bir yere sahiptir. Tanpınar'a göre rüya insan bilincinin derinliklerinde sakladığı, tarifsiz ve endişe dolu acaip bir senfoni gibidir. Sanat adamı da eserlerinde bu havanın ürpermelerini açığa çıkarır. Bu havayı yakalamış olan sanatçı, ömrünün arızalarına ve gerçeğin yansımalarına realite üstü bir mahiyet kazandırır. Rüya alemi, sırlı bir alem olarak karşımıza çıkar. Belki yenilik anlayışlarının bize kazandırdığı şey, insan hakikatidir. Modernleşmeyle psikoloji gibi sosyal bilimler, insanın derinliklerini ve hallerini keşfetmemizi sağlar.

Rüyadan çıkan sırlı ve sonsuz bir alem vardır. Tanpınar'da rüya, hayal ve masal birbirine girift meselelerdir. *"Bu üç sözcük, birbiri hilafına ortaya çıkar ya da kaybolur. Birbirine dolanır sıklıkla; rüyadan çıkan sırlı bir muhteva hayale ve hayata karışır"* (Taburoğlu, 2019: 184). Nağme de bu rüya halleriyle esere yansımalıdır. Bu hâlin mûsiki ile olan bağlantısına uzanan yazar, şunları dile getirir. *"Mûsikiden gelen duyuş, uyanık hâlde rüyanın tek kaynağı değildir; bütün hayatımız büyük firar kalıplarıyla doludur... Mûsiki daima oluş hâlindedir. Zaman gibi ve onun nizamıyla kendi kendisini yiyerek büyür, kendinde doğar ve kendinde kaybolur"* (Tanpınar, 2016e: 38). Mûsiki ve rüya hâlinin karıştığı bu anlar, güzel olana ulaşmayı sağlayabilir. Ayrıca mûsikiyi her şeyle durdurabiliriz. Mûsiki, bu özelliğiyle zamana benzer. Maddesiz oluşu, onu en temel vasıfla tanımlayabilemize olanak verir. Tanpınar'a göre mûsiki iptidaidir. *"Düşünceyi değil, hazzı idare eder"*. Eski şiirimizde de güçlü bir mûsiki anlayışı vardır. Hatta denilebilir ki tüm sanat oyunları bir tarafa bırakılırsa devrin ortak güzelliğinin 'nağme' olduğu görülecektir.

Tanpınar'ın şiir görüşleri arasında dikkat çeken iki önemli kelime vardır: deniz ve ölüm. Tanpınar'da 'deniz' kavramını Yahya Kemal'le, 'ölüm' ise Abdülhak Hamit'le daha çok ele alınır. Sonsuzluk çağrışımının bu iki güçlü terimleri,

Ahmet Hamdi için şairin tüm duygularını harekete geçirmesinde önemli bir güce sahiptir. Sanatta kelimeler ancak ulaşılması gereken şey için bir araçtır. Şairin asıl vazifesi *"ruhun kısa şimşeklenme anını göze, kulağa ve her türlü duyguya hitap eder bir şekilde tercüme etmektir"* (Tanpınar, 2016j: 313). Mûsiki bağlamında Ahmet Haşim'in yanlış anlaşıldığına da değinir Tanpınar. Yazara göre sanıldığının aksine Haşim'de mûsiki yoktur. Haşim, ancak müphem hislerin şairi olarak değerlendirilebilir. Haşim'de mûsikiden çok manaya önem verilmiştir (Tanpınar, 2016m).

Tanpınar için şiirin uzunluğu ve kısalığı güzel olanın önünde engel değildir. Her sanat eseri kendi anlamı ve oluştuğu güzellik anlayışı etrafında değerlendirilmelidir. Eserin ebatı yerine, eseri güzel kılan niteliklerini konuşmak gerekir. İradî bir mesele olan sanatta asıl önemli olan ölçüdür. Eserin bir uğraş neticesinde, titiz ve estetik kaygıları ön planda tutularak değerlendirilmesi gerekir. Yazar, şiir bahsi başlığı adı altında değerlendirmelerini bir edebiyat tenkitçisi olarak ele alırken aynı zamanda edebiyat tarihinden de örnekler sunar. Makalelerinde hakiki şiirin ne olduğunu bilen münekkidin yokluğu, şiirin mahiyeti üzerine yapılan araştırmaların yetersizliği ve yanlış eleştiri bahislerine de yer verir. Tanpınar'a göre edebiyatımız şöhret ve kuru kavgalar etrafında dönen meseleler yüzünden ciddi şekilde değerlendirilmemiştir. Şairlerimiz, eleştirinin ne olduğunu bilmezler. Onların eleştiriden anladıkları ya birbirlerine çelenk göndermek ya da gül dalı uzatmaktır. Ona göre ölçüsüz yergi ve övmelerden sanatın mahiyetine erişilemez. Bu haliyle genç kuşağın talihsizliğine de dikkat çeker. Edebiyatımızın herhangi bir türü ile uğraşan sanatçılarımızın kendilerini tartacak iyi bir eleştirmenden yoksun olduklarını söyler.

Şiirin hayata odaklanması gerekirken sanatın konularını modern çağda teknik gelişmeler, hayatı alt üst eden icatlar, toplumsal sorunlar ve zihniyet meseleleri etkilemiştir. Bu durum 'Şiir ölüyor mu?' sorusunu da gündeme getirir. Tanpınar'a göre bugün şiir, hayat ve insandan utanmaya, *"kendi kendini faydalı kılmak için çareler aramağa başlamıştır. Bugünün şiirinde en ziyade göze çarpan şey, adeta yaranma kelimesiyle ifade etmemiz lazım gelen bu haldir"* (Tanpınar, 2016c: 21). Yukarıdaki soruyu soranlar, aynı zamanda şiiri günün meselelerine cevap verememekle itham etmektedirler. Bu eleştiriler karşısında şair, şiirinde şekil değişiklikleri yapmakta ve çağın sorunlarına odaklanmaktadır. Sanatta değişim yadırganamaz. Hatta değişim tabii ve güzeldir. Ancak şiiri kendi yapan şeyden uzaklaşmamak kaydıyla. Tanpınar'a göre şiir sükûnetin çocuğu, şairse bunu yakalayan kişi olmalıdır. Günümüz şairi, bu sükûnetten yoksunlukla fayda esaslı bir şiire gelip dayanmıştır. Şiir ölüyor mu, sorusunu soranların bir kısmı geçmişe ait bir özlemle bu soruyu sormaktadırlar. Teknik meselelere de yoğunlaşmak zorunda

kalan şair, kendi sanatına tam manasıyla inanma zorluğu yaşamaktadır. Çağ, sürat asrı olarak tanımlanmaktadır. Şair ise tıkanmış ve bu hıza ayak uyduramamıştır. Estetik kaygıların yerini modern çağın sorunları almıştır.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da her yeninin güzel olmadığıdır. Güzel olan ise yeni gibi görünür. *"Bunun sebebi güzele alışıklığımızın imkansızlığıdır; güzeli unutabilir, görmeyebilir ihmal edebilir, fakat ehlileleştiremeyiz"* (Tanpınar, 2016d: 27). Güzel aşılmaz olandır, sınırdır. Yeniyi sürekli deneyimleyebilir fakat güzele her defa erişemeyiz. Tanpınar ayrıca, yeninin gündelik olduğunu, hemen eskiyebileceğini de söyler. Bununla beraber güzelin değişmesi için insanın değişmesi gerekmektedir. Ona göre sanatkâr yeniye düşmandır. Saf ve bakir olan şiir güçtür, belki bu safiyet mûsiki ile beraber elde edilebilir. Şiir bir saf duyuşla başlar. Saf bir duyuş, şairin kendisini gerçekleştirmesine imkan verir.

Güzel bir mısra *"bize vurduğu kanat darbesiyle ve içimizdeki fağfur kâsenin tınnet kabiliyeti derecesinde uzayıp giden akisler uyandırır"*. Şiiri yaratan ile okuyucunun vasfına işaret eden bu söylemde, Tanpınar için şiiri tatmak ve sevmek de bir hayli güçtür. Şiirde söz ve ahenk ayrımının kalktığı anlar hakiki sanata ulaşılır. Bu ikisinin kucaklaşması, kimi zaman okuyucunun feraseti ve anlayışından uzağa düşer. Eskilerin çok iyi bildiğini iddia ettiği bir durumdan bahseden Tanpınar, şiirde şevk meselesine değinir. Hislerin üzerine şiirle çıkarak neşenin ve acının aynı dimağda birleşmesi bir şevk halidir. Şairin şiirinde bulduğumuz ve sürekli onu aradığımız şey güzelliğin ta kendisidir.

Gerçek şiirde; şark şiirinde görülen katlanış, lirizm ve hikmet vasfı bulunmalıdır. Dille ve anla bütünleşen bu duyuş, tam ve mükemmel bir şiirin en önemli vasıflarını verir. Şiirin bir isyan hâli, *"müspet hadleri"* isteyen bir yönü vardır. Bu açıdan şiir hüzünlü bir katlanış ve isyan arasındadır. Tanpınar'a göre *"[i]yi yapılmış, tam şeklini bulmuş bir mısra dilin çiçeğidir"* (Tanpınar, 2016h: 147). Şeklini bulan bir mısra, insanı yaklayarak varlığımızı elde etmemize sebep olur. Tüm yaşam, sorun ve güzelliklerle dildedir. Şair, dili işleyendir. Zanaatkar gibi ama ondan güzel olanla ayrılır. Tarih ve toplumlar değişse de kendisi olmuş ve ince işçilikle şekillenmiş bir mısra, insanı derinden yaklayabilmiştir. Mısra, deniz köpüğü ve göğün maviliğine benzer. Seyrettikçe kendinde bir muazzamlık ve mükemmelik görülür (Erdoğan, 2018: 51).

Tanpınar'a göre şiirde mana aramak yersizdir. Şiir, bir şekil sanatıdır. *"[Ş]ekliyle, manasını unutturur gibidir. Şiirde mana, araya 'mana'sızlık girdiği zaman söz konusudur. O zaman, araya üçüncü bir şey girmiş olur. Kelime; mana ve sestir"* (Alptekin, 2018: 43). Kaldı ki şiirde mana arayanlar roman ve hikâyedeki gibi birbiri ardınca gelen olaylar dizisi isterler. Ya da şiirin yukarıda değindiğimiz gibi bir toplumsal meseleye, gündelik bir şeye işaret etsin arzusundadırlar.

Ahmet Hamdi, *"Abdülhak Hamid"* makalesinde fikir meselesini gündeme getirir: *"Dikkat ettim, Hâmid'i sevenlerin çoğu, onu sadece fikri için seviyorlar. Bir kere şiir düşünce değildir, şiirdir ve evvelâ şiir olmasını ister, sonra bunu böyle kabul etsek bile, Hâmid'de düşünce dediğimiz şeyin de epeyce ayıklanmağa muhtaç olduğunu unutmamalıdır"* (Tanpınar, 2016ş: 259). Güçlü bir sanat kudretine sahip olmadığını düşündüğü Hamid'e dair görüşlerinden anlaşılacağı gibi, Ahmet Hamdi için fikir yerine güzel tercih edilmelidir. Fikir ve mana, şiirde gizil olmalıdır. Şiir kendine yeten, kendi içine kapanan bir türdür. Buna karşılık Ahmet Haşim şiiri, Tanpınar'ın anlayışına daha uygundur. Onda, şiir nağmesini bulmuş bir fikirdir. Onun şiiri hiçbir şey vaaz etmez, endişesini ve korkusunu şiirin söyleyiş güzelliğine aksettirir.

Şiirin ne olduğu sorusunu bir başka makalesinde tanımlarken şiirin Namık Kemal-Recaizâde kuşağının ya da yeni neslin anladığından farklı bir tür olduğunu söyler. Bununla beraber yeni şiir anlayışının yolunu açan, önemli denemeler yapan kişiler Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kelam olmuşur. Namıl Kemal ve Recaizâde şiirin hassasiyet meselesi olduğuna inanmıştır. Yeni nesil ise şiirin içtimaî meseleleri ele alması gerektiğini iddia etmiştir. Ancak Tanpınar için şiir, zevk işidir. Hakiki şiirden insan lezzet alır, o tarihsel ve toplumsal bir birikimin ürünüdür (bkz. Tanpınar, 2016l). Zamanın gençleri şiirde halkın konuştuğu, ifade ettiği ifadelerin peşinde koşmaktadır. Bu gençler; sokakta konuşulan, halkın klişe ifadesi ile oluşan dille, Türkçe güzel şiir yapılabileceğine inanmaktadırlar. Tanpınar için, *"şiir bir bekâret dünyasıdır"*. Halkın kendini ifade etme biçimi ancak yarı bir sanattır. Halktan gelecek olan ancak lûgatin kendisi olabilir. Bunun bir ifade şekline dönüşmesi, şairin kendi bilinci ve ruh mevcudiyeti ile mümkün olacaktır.

Tanpınar için Yahya Kemal *"eski şiirimizin hakiki mucizesidir"*. O, aynı zamanda edebiyatımızın rönesansıdır. Beyatlı, dile verdiği önemle, çağdaşlarından ve öncekilerden çok farklı bir duruş sergilemektedir. Şiirde dilimizin dehasını ortaya o koymuş, tabiatın zorunlu unsurlarından başka bir süs kabul etmeyen eserler vermiştir. Ancak onun eski şairler arasında anılması, Yahya Kemal'i yenilik anlayışının ve yeni edebiyatın dışında tutmaz. Yahya Kemal, eskiyi yeniden yorumlar. Öyle ki eskinin devamı olanlar, onun gazellerini bile anlayamazlar. Tanpınar'a göre bir şair, aynı zamanda bozduğu şeylerle de büyüklüğünü gösterir. Hakikî sanatkâr; kendinden önceki nesneleri, aynı his ve hayal tarzıyla ele almaz. Onunla kelimeler ilk kez yeni anlamlarıyla lügate dahil edilir. Bir eserin biricikliği de bir benzerinin bulunmamasındadır. O, zaten varolanı aştığı ve farklı bir bakış açısı getirdiği için kadim eserlerin arasında yerini alacaktır (TANPINAR, 2016d).

Yahya Kemal, makalelerde kendisinden en çok bahsedilen şairidir. Bu maka-

leleri ele alırken hem Kemal'in şiir anlayışına hem şiir türünün genel özelliklerine rastlamak mümkündür. Tanpınar'a göre Yahya Kemal, şiirmizde dönüm noktasıdır. Bâkî ve Nef'î'den sonra Türkçenin hâkim şairi olarak tanımladığı Yahya Kemal, kendi kendini tekrardan çekinmemiş, şiirimize eski asaletini kazandırmıştır. Yahya Kemal'in güzellik anlayışında geçici hayaller yoktur. Tanpınar'ın Yahya Kemal'in içinde, eski bir heykeltıraş ruhu taşıdığını düşünür, o çıplak bir güzellik sunar. O, lisanı mermeri işler gibi işlemiştir. Yahya Kemal'in üretken bir şair olmadığı görüşüne ise karşı çıkar. Çünkü şair, bir yazı makinası değildir. Titiz işçilik gerektiren şiir, zamanla mükemmele ulaşır. Yahya Kemal şiirinin güzelliği ise *"kelimeyi adeta sada, ses kıymetleri halinde kullanması ve bunu yaparken bize herhangi bir boşluğu göstermemesindedir"* (Tanpınar, 2016l: 333). Tanpınar Yahya Kemal'i; Fuzulî, Bâkî, Nef'î gibi şairlerle kıyaslarak onun dilin en saf ve keskin şuuruna ulaşmada diğerlerinden daha iyi olduğunu vurgulanır. Yahya Kemal, yazara göre kudretini hem divan şiirindeki güzellikten hem de ev Türkçesinden alır. O, ne eskiler gibi değerlendirilebilir ne günümüzde anlaşılan bir Türkçeyle şiir yazdığı söylenebilir. Yahya Kemal şiiri tamamıyla yenidir; zamanı ise geçmiş, şimdi ve gelecek bir bütün olarak işlemiştir. Herkesin Türkçesinden aruzu kullanarak harikulade eserler yaratmıştır.

Tanzimat'tan bu yana eski-yeni çatışması edebiyatımızın temel problemlerinden olmuştur. Eski anlayışı savunanlar, asırlardır söylenenin muhafızı; yeniler ise kendini Batılı tarzın bânisi sanmaktadır. İlki sanatın güzellik peşinde koşmasını arzularken diğeri şiirin hayat ve toplumla dirsek teması kurmasını bekler. Tanpınar'a göre bu iki zihin ekolünün buluştuğu nokta sanattır. Eski şiirde şarilerin birbileri ile rekabetlerine, sanatta bir kuvvet meselesine şahit olunurken bugünün şiirinde buna ratslanmadığı görülür. Bugünün şairi, eskileri geçmek niyetinde değildir; kendinden öncekilere benzememeye çalışarak bu rekabetten kurtulmaktadır. Sanatkâr için artık sanat, aslî bir mesele olmaktan çıkmış ve bir meslekî kaçamak şeklini almıştır. Halbuki şiirin o gelenekten gelen özünü zaman zaman yakalayan genç yeni şairlerin, bir anda o ruh hâlinden kendini ve okuyucuyu uzaklaştırdığı görülür. Tanpınar, *"Sebebi malum: eskiyi yıkmak istiyorlar. Fakat çok defa aksini yapıyorlar, şiirden bıktırıyorlar"* diyerek yeni anlayışlarla ilgili görüşünü ortaya koyar (Tanpınar, 2016f: 87). Bu hâl hoştur çünkü, gençlerin arzusu şiirin arzusunu, melankolisini, ürpermesini bulmak için hakiki şiir yolunda doğru bir adımdır. Ancak taklitten kaçarken bu durum gençlerin fantazilerine dönüşmektedir. Bununla birlikte hakiki şiirin bu tür oyunlara ihtiyacı yoktur. O, zamanın malı olur, onunla cedelleşir ve kazanır. Ahmet Hamdi'ye göre gençler, şiirin bir söyleyiş tarzı olduğunu kabul etmemekte ısrarcılar. Yazar, *"Genç Şairlere Dair"* adlı makalesinde genç ve kendini genç hissedenlerin şiir anlayışlarını

ortaya koyar. Gençler, yenilik arzusundadır. Sade dilden uzaklaşırken manevi insanı zenginleştirmek isterler. Kimsenin farkında olmadığı basit meseleler üzerine eğilip farkındalık yaratmak isterler. Günün meselelerini kovalayıp kalpleri yerine kendilerini zekalarına teslim ederler. Tüm bunları da bir yıkıcı vasfına bürünerek yapmışlardır. Bu durumun vahim bir sebebinin eskiler olduğu üzerine değinen Tanpınar, gençlerin münekkitlerce ciddiye alınması gerektiğini vurgular. Her yeniye saldırmanın gereksizliğini dile getirir.

Edebiyatımızda yenilik anlayışıyla daha önceki nesillerde görülmeyen bir durumla karşılaşılır. Tanpınar için bu durum, oldukça gariptir. Namık Kemal'e kadar edebiyat camiası eskiye eklemlenerek bir ürün ortaya koymaya çalışmıştır. Bitmez tükenmez bir söyleyişle yoluna devam ederken Namık Kemal'den sonra bunun değiştiği görülür. Bir nesle ait edebi hususiyetler işlenir. Servet-i Fünun şairlerini ele alan Tanpınar, Tevfik Fikret ve arkadaşlarının şiirde tam bir kudrete erişemediklerini dile getirir. Bir geleneğe yaslanmama hususunda bu dönem şairlerinin gündeme getirilmesi ilginçtir. Mısra mükemmeliğine de değinen yazar, Servet-i Fünun şairleri elinde mısraıyı, değirmene koşulmuş bir Arap atına benzetir. Mısranın içinde bulunduğu bu yükten yani fikrin dar çemberinden kurtulmamızda Yahya Kemal'in katkısı büyüktür.

"Millî Bir Edebiyata Doğru" makalesinde yazar, eski yeni tartışmasına bir kez daha değinir. Batılılaşma ile birlikte ruhumuzdaki ikiliğin Türk şiirini ve edebiyatını hareket noktasından uzaklaştırdığını söyler. Bunun yanında eski tür şiirin artık devri bitmiştir, Avrupalılaşma ise zorunludur. Eskinin şiiri, kendini tamamlamış bir çok farklı şeyi bünyesine katmış, toplum da onunla şekillenmiştir. Tarih boyunca kendi dinamiğini yakalayan eski şiirin yerine tercih ettiğimiz Batılı anlayışta ise bir çıraklık dönemi yaşanmıştır. Tanpınar'a göre bugün hâlâ Batılı tarzda bir Türk edebiyatından bahsetme imkanı bulunmamaktadır. Sebebi de toplumun daha doğrusu insanın kendini bilmemesi, kendini tanımamasıdır (Tanpınar, 2016g). Doğu şiirinde madde olduğu gibi kabul edilir. Bu durum nesnenin kalıplaşmasına, anlamın durağanlaşmasına sebep olur. Batı şiirinde ise madde, sürekli yeni bir hâl alır. Eşya zihnin karşısında yeniden anlamlandırılmaya, başka hususiyetlerle gündeme getirilmeye çalışılır. Doğu şiirinde umumi olan nesne, Batı'da bireyin elindedir. Doğulu şair nesneyi sağlam kaidelerle başka duygu ve sosyal etkilerden uzakta ele alır; ilk bakışta yakalanan uygunluklar ve benzerliklerle usta bir işçilik çıkartılır. Karşısında ise insanı yeniden aramaya meyyal, onun basit meselerini bile kendine malzeme yapmaya çalışan bir bilinç vardır.

Ancak eski şiirimizin yok saydığı şey, hayatın kendisidir. Eski anlayışta şiir; hayatı, kendinden uzaklaştırarak uzak iklimlerin peşine düşer. Bu açıdan günümüz insanının bu tür şiirleri beğenmemesi tabiidir. Eski şiirin Batı'da olduğu gibi

hayatla tam bir münasebeti yoktur. Eskilerde bir belagat üstünlüğü dışında bir şey görülmez. Şu an yabancısı olduğumuz bu şiir, kendini yegane estetiğin eline bırakmıştır. Ancak eski şairler dil ve mısranın bilincindedir. Manayı asli mesele olarak görmemişler, mısranın ahengi üzerine yoğunlaşmışlardır.

Tanpınar, eski şiirimize yapılan itirazları iki şekilde ele alır: a) Ondaki mısra güzelliğini fark etmeyerek, yabancı kelimelere odaklanma b) Onun beşerî bir mahiyete sahip olmadığı üzerinde yoğunlaşma. Fakat geçmişin eksiği ve olumlu yönleriyle bir bütün olarak kabul edilmesi gerekir. Kelimelerin verdiği ruhî zenginliği görmemenin problemi üzerine eğilen Tanpınar, edebiyatımızda insanın Batılı anlayıştan farklı şekilde işlendiğini söyler. Doğuda *"sadece insanlığa has bir meziyet olan güzelliğin elde edilmiş olmasından gelen bir beşerî vardır ki, sanatta asıl istenen de odur"* (Tanpınar, 2016ı: 184). Eski şiirde asıl önemli olan şekildir. Klasik şiirde; imaj alemi, kafiye, vezin ile mükemmeli arama gayreti öne çıkar. Asıl amaç dilde pürüze ve aksayışa mahal vermeden bir şiir söylemektir. Tanpınar'a göre eski şairler, şiir yazmazlar şiir söylerdi. Eski şair, işinin kimi zaman farkında kimi zaman değil kendini sese bırakmıştır. Söyleyiş tarzının öne çıktığı görülmüş ve bir zarafet anlayışının peşinde koşulmuştur.

Tanpınar, eski şiirimizden Fuzulî ve Bâkî'yi karşılaştırır: a) Fuzulî'de dil bir 'ben' yaratımıdır; Bâkî'de ise dil dış alemin malıdır. b) Fuzulî'de hayat, ıstırapla doludur; Bâkî ise rindliği ve hayatın cilveleri karşısındaki haz almaya çalışır. c) Fuzulî dindardır ve şiirlerinde bunu gösterir; Bâkî ise şiirlerinde yoğun bir din anlayışına yer vermez. d) Fuzulî'de ölüm bir gölge gibi şairin peşindeyken Bâkî, şiirin kamçısını sanatın kendinde bulur. e) Fuzulî'de zevk ve lüks dili yerine ıstırap öne çıkar. Bâkî'de ise dilin zıt kullanımı görülür. Bu zenginlik dikkat çekicidir. Bu açıdan her toplum kendi yaşam felsefesi ile ele alınmalıdır. Ürettiği sanat da bu yaşam formunun yansıması olacaktır. Kendi sanatımızın yanında Batı edebiyatına dair görüşlerini de sıralayan Tanpınar, Batı'yı anlayabilmemiz için onların yaşadığı hayatı ve zaman içindeki tecrübelerini kavramamız gerektiğini söyler. Ezberci ve kör taklitçi bir anlayışla eser veremeyeceğimizin üzerinde durur (Erdoğan, 2018: 55-57).

Tanpınar'a göre iki türlü şair vardır. İlki ilhamlı şairlerdir ki bizde münevverler bu sınıfa dahil edilebilir. Bu sınıfdaki şairler günün ve anın kendilerindeki etkisiyle şiirlerini yazar. Tesadüfün peşindeki bu tür sanatçılarda çeşitli tenakuzlar görmek olasıdır. Diğer sınıftaki şairlerse sanatlarını, zekanın iradesine bırakmıştır. Tesadüflerden kaçınırlar. Tanpınar'a göre şair, zıtlıkları birleştiren kişidir. *"Zıt diyorum, çünkü bir kelimenin, ahengi ve kendini teşkil eden hecelerin hususiyet ve renkleriyle, lügatteki manasına ihanet ettiği kesretle vâkidir. Şiir lisanında vasıfların büyük rolü buradan gelir"* (Tanpınar, 2016i: 299). Şair, sıradan bir sa-

natçı değildir. Hakiki sanatkâr, büyük bir bozucudur. Kendinden önceki anlamı, hissi ve hayal tarzını aynen kullanan şairin eseri, taklitten öteye gidemez. Şairin bir başka vasfı da zamansızlığıdır. Yani o, anı ve geçmişi birlikte yaşayandır. Bunu da mısra mükemmelliği ile elde etmiştir. *"Şair geniş bir çizgi olarak çığırlar üzerinden gidip gelir, malzemesini oradan devşirir. Bu şiirin içerisinde mana, "ses ve melodi" gibi ortaya çıkar."* (Taburoğlu, 2019: 62) Tanpınar için şair ses yakalayıcısıdır. Şair denemeleri, uğraşı ve tecrübeleriyle seslerin akışına yakınlaşmaya ve mûsikinin verdiği ruh yoğunluğunu elde etmeye çalışır. Kelimelerle bir dünya yaratımına girişir.

3. Roman Meselesi

Tanpınar, sanatçı kimliği ile yazdığı her eserde teknik meselelere derinlemesine eğilmiş bir yazardır. Eserlerini yazarken adeta teknik meseleleri ele alır gibidir. Romanları ve diğer eserleri de edebi türlerin nasıl olması gerektiğine dair ip uçları veren eserlerdir. Tanpınar, *"Bizde Roman"* adlı makalesine *"Bir Türk romanı niçin yoktur?"* diye bir giriş yapar. Tanpınar, Türk edebiyatında roman diye bilinen birçok mevcut eser karşısında niçin bu soruyu sormuştur? Yazar bu soruyu cevaplamak için, önce Türk edebiyatdaki romanların genel özelliklerini sayar: Bizdeki romanın, kendi cemiyetimizin dışına çıkmayan, geniş bir okuyucu kitlesi vardır. Roman yazarı ve okuyucusu arasında bir etkileşim söz konusudur. Buna karşılık Batı dillerinden en az birini bilip de bu edebiyatlardan en az bir eser okumuş olan okur-yazara göre bir Türk romanı bulunmamaktadır. Türk cemiyeti ve meseleleriyle alakalı ve bütünlüklü bir Türk romanı da hâliyle yoktur.

Daha önce de bu sorunun edebiyat camiasında defalarca ele alındığını söyleyen Tanpınar, sorunun asıl sebeplerine ise inilmediğinden şikayet etmektedir. Şu ana kadar verilen cevaplar ise tam bir salahiyetle açıklanmamıştır. Tanpınar'ın tespitiyle iki temel cevapla karşılaşılır. İlki idealistlerin cevaplarıdır: İdealistlere göre bunun sebebi "*yazarlarımızın, cemiyetimizle, hayatımızla alâkadar olamaması, Türk milletini, hayatını bilmemesi, okudukları garplı muharrirlerin tesiri altında kalmaları, eserlerinde samimî olmamaları"*dır. Determisnisler de *"istediğimiz gibi Türk romanı yoksa, bunda kabahatli hayattır. Hayatımız mütekâsif değildir, bir intikal devresindeyiz, bu vaziyette kuvvetli bir romancımızın çıkması mümkün değildir."* (Tanpınar, 2016n: 47) Bu cevaplar, kısır bir okuma ve eleştiri ürünüdür. Tapınar'a göre asıl nedenlerine inilmemiş bu sığ yaklaşımın aydınlatılması gerekir.

Tanpınar, öncelikle 'Türk romancısının cemiyetimizle ve hayatımızla alakadar olmadığı' meselesi üzerinde durur. Kahramanları, mekânları ve meseleleriyle önümüzde duran bunca eserin cemiyetle alakadar olmadığını nasıl söyleyebiliriz. Yapay ve heyecandan yoksun olan romanımız örnek aldığı Batı romanları gibi bir

tesir oluşturamamaktadır. Toplumunu ve çevresini tanıma gayreti göstermeye çalışan muharir, romanın ana meselesi olan insanı ıskalar, insanın benliğini yakalayamaz. İkinci mesele Türk romancısının Batılı yazarlardan etkilenme meseledir. Tanpınar için bir başka medeniyetten etkilenmek pek tabi ve elzemdir. Özellikle roman bağlamında Batı'nın örnek alınması kadar doğal bir şey yoktur. Teknik meseleleri, insanı ele alma biçimi, okurken bıraktığı tesir bakımından Batılı romana tabi ki gidilecektir. Ancak yazarlarımız bunda da istediklerini elde edememektedir. Taklitlerimiz dahi kötüdür. Samimiyetsizlik ise son meseledir. Tanpınar'a göre Türk romancısı samimî değildir demek, doğru olmaz. Çünkü eser tüm eksiği, hatası ve problemleriyle ortadadır. Türk romancısı bu haliyle samimiyetin ötesinde samimi bile olmuştur. Tek sorun ilk meselenin yerli yerine oturmamasıdır (Tanpınar, 2016n).

Tanpınar için beklenilen şey gerçekleşse de yani hakiki roman yazılmış olsa da cemiyetin bunun farkında olması mümkün görünmemektedir. Roman türünü Avrupalı bir gözle inceleyecek derin bir eleştiri gücünden yoksun olan edebiyatımızda, okuyucu problemi de görülmektedir. Münekkit roman meselesine eğilmediği gibi, romancılar da hem kendi eserleri hem diğer romanlar hakkında derinlemesine incelemelerde bulunmamaktadır. Bir yazarın değerinin anlaşılması, onun eserlerine yöneliş ancak yazarın vefatından sonra mümkün olmaktadır. Sanat ürünü ise tek başına gelişimini tamamlayamaz. Onun gizlerini, oluşumlarını, meselelerini, tekniğini ve pek çok özelliğini keşfedecek geniş bir edebiyat ortamına ihtiyaç vardır. *"Türk romanı münferit eserler şeklinde kaldıkça ilerlemesi pek güç bir şeydir. Bizde belki romanı yazmak için her şey vardır. Fakat romancıyı beslemek için bütün bir memleket hayatını birden kavrayan o elektirikli edebiyat havası yoktur. Sanat hayatımız evvelâ dağınık, sonra fakirdir"* (Tanpınar, 2016o: 52). Bir insan olarak romancı kendisiyle birlikte, insanı tanımaya çalışan, kalabalığın içinde onların özelliklerini toplamış bir ferttir. Cemiyet bu tür bir insanı yetiştirmeye hazır olsa da onda yaratılıştan gelen hususi kavrayışın olması da gerekmektedir.

Romancı bir fert olarak kendini ve insanı anlatmalıdır. *"Bir romanda anlatılabilecek şeyin azamisi ferttir, muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi ve bu fert de bizzat romancının kendisidir"* (Tanpınar, 2016o: 52). Tanpınar'a göre yazarın asıl yolculuğu, asıl anlamaya çalışması gereken şey bizzat kendisidir. Türk edebiyatında özellikle romanın halka ulaşmak, halkı bilinçlendirmek gibi bir vasfı olduğuna inanılmıştır. Henüz tek bir fert hayatına odaklanmamış edebiyatımızın bu duruma düşmesinde onu yönlendirenlerin de kabahati vardır. Romancıya kendisinin değerini ve tarihten bu yana kendisinde var olanı keşfetmesini salık veren bir anlayıştan toplum ola-

rak uzağız. Tanpınar'a göre romancı, bir roman işçisi olmalıdır.

Doğu toplumlarında Batı'daki gibi bir sınıf bilinci oluşmamıştır. Bizde, bu sınıfsal ayrımın olmadığı ortamda, aydın tek başına bir zümre haline gelmiştir. Yazara göre, Doğu ve Batı arasında eşya da farklı şekilde kavranır. İkisi arasında dünyayı kendi malı olarak arzulama iç güdüsündeki belirgin farklılıklar görülür. Tanpınar'ın bu emek ve ekonomik anlayış farkını da görmesi bir nevi praksis kavrayış farkını da ortaya koyar. "*Tanpınar, özne ile nesne arasında "tasarruf" ediş yani praksis açısından mevcut olan farkı, iki uygarlık (Batı ve Doğu) arasındaki farkı fark olarak görüyor"* (Hilav, 2003: 128) İnsanî dünyayı derinlemesine kavrayamamış Doğu, Batı'daki sınıf çatışmasının romana kazandırdığı birikimi de edebiyatına uygulayamayacaktır.

Günlük meselelere takılıp kalan hayatımızda, bir fikir mücadelesinden bahsedilememektedir. Böyle bir ortamda romancı ve sanatkârın yetişmesi beklenemez. Bir romancının yazmayı kendisine bir fikir mücadelesi ekseninde meslek edinmiş olması ve bundan maddî kazanç elde edebilecek gücü kendinde bulması bizde zordur. Onun için *"bizde roman gazeteciliğin bir şubesidir. Bir romancı, velev en meşhuru olsun, biraz para kazanabilmek için romanını tefrika ettirmek mecburiyetindedir. Bırakın ki, hayatını kazanmak için de ayrıca gazetecilik yapmağa mecburdur; yahut memur olacaktır"* (Tanpınar, 2016o: 53). Sorun fert olarak romancı yokluğu, yayıncılık faaliyetimiz, toplum olarak tüm çerçevesiyle bir edebiyat ortamından yoksun oluşumuzdur.

"Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" adlı makalesinde 'Bir türk romanı var mı' sorusunu yineler. Bu sorunun cevabı hiç de kolay değildir. Tanpınar bu soruya *"onun varlıkla yokluk arasında her ikisinin hadd-i fâsılında kalmış öyle paradoksal bir mevcudiyeti vardır ki, kolay kolay ne inkâr edilebilir ne de tasdik edilebilir"* şeklinde bir cevap verir (Tanpınar, 2016t: 376). Sonunda bir kanıya varıp şunları sıralar: Türk romanı tek cephelidir. Daha çok aşk konusu etrafında şekillenmiştir. Bunu işlerken bile gerçek ihtirastan yoksundur. Tatsız oyunlarla doludur, kahramanları nedense ya ölen ya öldürülen kuklalardır. Boğucu ve sıkıcı bir havası vardır. Sözde vakanın yanında kahraman, yani insan görülmemektedir. Ancak gerçek romanda vak'a kahramanın canlılığını açığa çıkartan, ondaki gizleri gösteren bir unsurdur. Dünyanın kaydadeğer pek çok eserinde vak'a neredeyse yoktur. O hacimli eserler insanı anlatmak, onun hayatını yansıtmak için yazılmıştır. Öyle ki tam ve bütünlüğünü keşfettiğimiz kahraman, eseri okuyup bitirdikten sonra yaşamaya devam eder. Bizde ise ehemmiyet vakaya verilmiş, kahraman vakanın yan unsuru olarak anlaşılmıştır. Kahramanın kendine has ve hür bir yaşam serüveninin olmasına müsaade edilmez. Kahramanlar cansız bebekler gibidir.

Yukarıda değindiğimiz gibi Türk romancısı kendi toplumunu ve insanını anla-

tabilmek için yıllardır uğraşmakta. Türk romancısı baştan başa Anadolu'yu gezse de tam bir eser meydana getirememektedir. Tanpınar'a göre *"muharrirlerimiz insana gafildirler. Psikoloji denen şeyin, tip denen şeyin sanattaki ehemmiyetini bilmiyorlardı. Eserin yerli hayatla alâkasını temin için, âdi bir entrikanın ötesine berisine rastgele serpilmiş birkaç şalvarlı kadın yahut kerpiç duvarlı beş on kâfi gelir zannediyorlardı" (*Tanpınar, 2016 :377). Bu örnekler, iyi denemeler olsa da bir dekor görüntüsü vermekten öteye geçememiştir. Bize benzeyen, cemiyetin içinden çekip çıkarılmış, Türk duyuş, düşünüş ve hayatını yansıtan insan olmayınca diğer tüm uğraşlar da boşa gitmektedir. Çünkü insanı anlamak ve anlatmak zor bir iştir. Tanpınar'a göre yazarlarımız kolay yoldan yazmayı ve çabucak şöhrete kavuşmayı arzulamaktadırlar. Bu da iyi bir eserin yokluğunu açıkça göstermektedir. İyi bir eser için yazarın insan ruhu, düşüncesi ve hayatı üzerine kafa yorması gerekir. Yine eserde, şekil ve muhteva bütünlüğü sağlanmalıdır. İyi şekillenmiş, ölçülüp tartılmış bir eserin asırları aşması imkanı vardır.

Tanpınar için sanat adamı tabiri toplumumuzda yanlış anlaşılmaktadır. Toplum olarak sanatçıyı *"kış bahçesinde çiçek yetiştiren, derme-çatma laboratuvarında hava fişeği yapan lüzumsuz mânasında lüks bir işçi olarak alıyoruz"* (Tanpınar, 2016ö: 55). Tanpınar'a göre bir romancı-sanatkâr, hayatın içinde yetişen kişidir. Onlar, hür yaratılışlı, hayatın mucizelerini kaybetmeyen insanlardır. İnsan ruhunu yakalayarak yaşama sevincini içinde barındırırlar. Romancımızın ise insana inanması gerekir. Tanpınar'ın değişiyle "hayatı bu iman yapar." Hayatın olduğu yerde neşe de olur. İnsanın realitesini kavranmak romancının asıl özelliği olmalıdır. Yaşamanın tadını alan ve cemiyete güvenen romancı, asıl gerçek sanat değerine tutunacaktır.

Tanpınar'a göre edebiyatımızın ilk romanı *İntibah'*tır. Daha önceki eserler ise romana giden bir yol olarak değerlendirilir. Yazar için Namık Kemal, eksik değerlendirilmiş bir sanatçıdır. Çünkü edebiyatımızda birçok tür onunla asıl vasfını kazanmaya ve edebi olanla intikalini kurmaya başlamıştır. Roman bağlamında Ahmet Mithat ve Emin Nihad'ın denemeleri olsa da bunlar Batılı tarzda değerlendirilebilecek eserler değildir. Namık Kemal'in romanı, şark geleneğindeki hikâye türüne göre daha başkadır. *İntibah* bu açıdan diğer iki yazarın eserlerine göre şark hikâyesinden etkilenmemiştir. Ahmet Mithat ve Emin Nihad, eski hikâyenin anlayışından uzaklaşmaya çalışmamışlardır. Tanpınar'a göre Ahmet Mithat daha çok iyi bir roman okuyucusu olarak değerlendirilmelidir.

Hikâye türü eserler için muhayyile önemlidir. Ancak muhayyile bir şeyi uydurmak değildir. Bir şeye *"hayatın sıcaklığını geçirmek, yalanı yaşar hâle sokmaktır"*. İşte Ahmet Mithat bu muhayyile gücü zayıf bir muharrirdir. Ancak Batı'da roman namına ne bulduysa getirmeyi başarmıştır. Okuduklarını benimse-

yen, onu edebiyatımızda denemeye çalışan bir yazardır. Tanpınar'a göre Ahmet Mithat'ın çevresine, yakınına dikkatli şekilde bakamaması iyi bir romancı olmasını engellemiştir. Beşir Fuad için yazdığı eserin sağlamlığından sonra bile hikâyelerinin şekillerini değiştirme tenezzülünde bulunmamıştır. Namık Kemal ise eksikliklerinin farkında olan bir romancıdır. Ancak Tanpınar için iki yazar da romancı muhayyilesine vakıf değildir.

Batıda ilk roman olarak bilinen DonKişot, kendinden önceki anlayışın bir içtimai meselesi olarak doğmuştur. O, Ortaçağ romanının tenkidiydi ve yeni bir zihniyetin ürünü olarak doğdu. Bizde ise *"Türk romanı mütaala edilirken göz önünde tutulması lazım gelen hakikat bu romanın memlekette öteden beri mevcut hikâye şekillerinin tabiî bir gelişmesiyle doğmadığı, bir an'anenin olduğu yerde bırakılıp yerine yenisinin kurulması şeklinde başladığı keyfiyettir. Roman bize dışarıdan gelir. Bunu söylemekle nev'i doğuran evolüsyonun cemiyetimiz içinde tamamlanmış olmadığını hatırlatmak istiyoruz"* (Tanpınar, 2016p: 59). Roman türünün bizde Batı'da yaşanılan badireleri, deneyimleri yaşamadığı muhakkaktır. DonKişot'a gelinceye kadar Batı hikâyesi birçok gelişim süreci atlatmıştır. İnsanı besleyen ferdî hususiyetler, ruhî haller bunlar ve birçok inkişaf. Roman Batı'da bir tenkit geleneğine yaslanır. Batı romanında bugün bile devam eden değişim görülmektedir*: "[R]omanın bu tekamülü yaparken, vasıtalarını hazırlaması, dilin insanı ve hayatı bütün buudları ile kavrayabilecek hususiyetler kazanması idi"* (Tanpınar, 2016p: 59). Şark hikâyesinde bir masal havası vardır. Onda eşya sürekli tekrar eder durur. Şark hikâyesi, bilinmeyen bir zaman ve mekâna göndermede bulunur. Doğu'daki hikâye uzak iklimlerin peşindedir. Sürekli bir hikmet anlayışı güder. Meselesi olmayan Doğu hikâyesinde, insan hayattan olabildiğince uzaktır. Batı'da ise hayatın kendi ve insan ön plandadır. Sürekli kendini tekrar eden Doğu hikâyesinde dünyadan kaçış görülür. Esaslı olanı ıskalar ve ayrıntılardan uzak durulur.

Roman için en önemli sorun tarihimizdeki 'nesir'e verilen önemdir. Çünkü bir şiir medeniyeti üzerine kurulmuş Doğu'nun, nesre gereken önemi vermediği görülür. Nesir tarihimizde, nesilden nesile düzenli şekilde ulaşmış bir nesir birikimi yoktur. Eskiler, Tanpınar'a göre ya konuşurlar ya yazarladı. Çoğu zaman süs ve şekle önem veren bir yazı anlayışıyla eser verirlerdi. Sade yazdıklarında ise konuşurlardı. Her iki durumda da insanı es geçen, ferdî meselerden uzak, eşyaya yönelmemiş bir biliçle karşılaşılır. İnsanı daha az tanıyan, ufku dar olan eski düşüncede, dış hayatla ilgi ve alaka kurulamamış, insan psikolojisi ise yeterince önemsenmemiştir. Yazara göre sanat *"Bir cemiyete gümrükten girer gibi girmez ve cemiyette satıhta kalmaz; cemiyet hadiselerinin neticesi olarak meydana çıkar"* (Alptekin, 2018: 138). Tanpınar'a göre Doğu'da sanat vardır ama fikir yok-

tur. Fikir olsa bile eski ve yorgundur.

İçe dönük bir anlayışla, kendini keşfetmeyi sürekli deneyen Hristiyan Batı düşüncesi bu anlamda romanın teşekkülünü de etkilemiştir. Bu sayede kahraman ortaya çıkar. İnsan kendi bütünlüğünün farkına varır. Hristiyanlıktaki günah çıkarma, insanın sürekli kendini yoklamasına, derinleşmesine sebep olmuştur. Bu durum, İslam düşüncesindeki af dileme ve tevbe etmeden çok farklıdır. Aradaki fark Tanpınar'ın ifadesiyle *"cibillî günah fikri"dir: "Tasavvuftaki ibadet ve riyazet ile kurtuluş, maddeye şâmil bir hâlden, tabir caizse bir neutralite'den kurtuluştur. Hıristiyanlıkta ise bir lekeden, menfî bir hâlden, bütün hayata şâmil bir lânet gibi günahtan kurtulmuştur."* Dinî anlayışlar da romanın icrasında farkların olduğunu göstermektedir. İnsanın içine inmeye çalışmayan Doğu, vakada muayyen bir anlayışınla işlenmiştir. Ferdin cahili olan Doğu, aşkta ve ihtirasta ilkel sınırların içinde ürün vermiştir. Müslüman âlemi bu anlamda yaşadığı dünyanın ötesinde bir âleme kendini büyük bir coşkuyla teslim etmişti. Yaşadıkları dünyanın geçiciliğine iman; onlarda eşyanın, insanın ve başka toplumların inkarına yol açtı. Modernleşmeyle birlikte bizde romanın daha da kıymet kazanabilmesi ve kendini yapabilmesi için insan fikrinin de değişmesi gerekmekteydi.

Diğer önemli bir konu ise şarkta kadına verilen önemle alakalıdır. Kapalı bir hayat tarzına sahip şarkta, kadın ile erkek toplum içinde beraber yaşayamazdı. Bu da bizde romanın imkansızlığına dair önemli bir husustur. Tek taraflı bir hayat tarzına alışkın toplumun hayat tecrübesi de gelişmeyecektir. Eskilerin değişiyle insan kendisini tamamlayacak yarısından yoksundur. İlk romancılarımızda kadın kahramanlar cariyeler arasından, aile içinden veya azınlıklar arasından seçilmiştir. Tanpınar'a göre ilk romancılarımız sofralarında beraber oturdukları kadınları bile tanımamaktadır. Örneğin Namık Kemal'de kadın zihnî bir icattır. Onun eserlerinde kadın ya iyidir ya kötü. İyiler kendinin kadın hâli olarak karşımıza çıkar. Kötüler ise bizzat kötülükleriyle. Yazar adeta konuşmaz hutbe verir. Eserlerinde daima iki kadın birbirinin zıttıyla görülür. Namık Kemal'in eserlerinde diyolog yoktur. Ahmet Mithat için de aynı durum geçerlidir. Sığ bir çevreden seçilen kadınlar arasında cariyelerin bile bir insan olarak tam manasıyla işlenmediği görülür. Bunun yanında Namık Kemal, kahraman düşmanıdır. Vak'a içindeki kahramanlarının olayları yaşamasını engeller.

Batı'da kültür ve birikim, sanatın imkanları ve bütün bir hayat romanın da gelişmesine katkı sağlar. Örneğin resim sanatındaki incelikler Batı romancısının muhayyilesini, eşyadaki dikkatini kuvvetlendirmiştir. Bu dikkat anlatılan şeyin daha mükemmel şekilde, daha da görünür kılınarak yazıya aktarılmasını sağlamıştır. İngiliz romancılarını ise peyzaj etkilemiştir. Resim yanında Batı romanını mûsikinin de beslediği görülür. Bu sayede dilin kuvveti arttırılmış ve insana daha

da ulaşılmıştır. Bizdeki minyatür sanatı ve mûsiki ise farklı tarzda ele alınmalıdır. Bir kere bu yan sanat dallarının bizdeki nesirle yakın bir ilgisi görülmez. Olsa olsa şiirle yakın bir bağdan söz edilebilir. Ancak tüm bir kainattaki güzeli gül ve lale bahçelerine, bahara ayıran dilin dikkati, insanı çevreleyemez. Tanpınar'a göre şark, bir bardağı bile anlatmaktan acizdir.

Ayrıntı zenginliği bir romanın önemli vasıfları arasında görülebilir. Tanpınar kendi romanlarında da ayrıntılara önem vermiştir. Tanpınar'ın kendi romanları arasında bir gerçek ve rüya bütününden bahsedilebilir. Yazar için bu, rüya ve gerçeğin içinde bir rüya kurmatmaktır. Selahattin Hilav'a göre Tanpınar'ın rüya ve hayale sığınması bir kaçıştır. Ancak bu kaçış sanıldığının aksine bir sığınma olarak ele alınmalıdır. Bu kaçışı *"genel fikir plânında değil, estetik plânda, yani dünyayı güzellik açısından gören ve bu görüşe sığınan; "hayal" ve "rüya"nın estetik değerine yönelen; mizah ve eleştirmenin yanı sıra, bu değeri de, günlük hayatın yabancısı ve insanlık-dışı gerçeklerinin karşısına çıkaran tavır"* olarak görebiliriz (Hilav, 2003: 134).

Teknik bir mesele olarak konuşma romanda, hikâyenin yükünü taşıyan unsurdur. Bir meselenin içyüzü ve görünürdeki hâli bu teknikle zenginleştirilir. Konuşma sayesinde romancı kendini bir zabıt katibi olmaktan kurtarabilir. Kahramanın diyalog veya monologları hikâyeyi sürüklediği gibi, kahramanın, yani insanın keşfi de başlar. Hayatın daha da anlaşılabilmesi için yine konuşmaya ihtiyaç duyulur. Bütün sokağı, çevreyi, yaşamı, doğayı ve insanı bu konuşma ağının içinde anlamaya çalışırız. Konuşmalar aynı zamanda kahramanın hem kendi hem çevresiyle olan savaşını da verir. Tanpınar konuşmanın "*vak'ayı ancak destekleyebilen, iki insanı birbirinin karşısında gayr-i tabiî bir atalette bırakmayan, birbirleriyle karşılaşan şahsiyetlerin arasında bir mahremiyet, bir ihtiras veya menfaat havası kuran"* bir özellik olduğunu söyler (Tanpınar, 2016r: 68). İlk romancılarımızda ise konuşma çaresizcedir, derinliği yoktur, kahramını keşfedememiş bir uygulama vardır. Yazarın konuşturacağı kişiye benzemesi, onun iç hususiyetlerini kurması gerekir. Romancı her kahraman için bu değişimi gösterdiğinde asıl gücünü elde edecektir.

Tanpınar'a göre, Türk romanında hakiki konuşma Hüseyin Rahmi ile başlar. İnsan yaratma kuvvetine sahip olan Hüseyin Rahmi'de konuşmanın her türlüsüne rastlanır. Kahramanlar, doğal hayatlarını yaşıyor gibi tepki verirler. Yapmacık değillerdir. Ancak Hüseyin Rahmi'de eksik olan psikolojik bakış açısıdır. Türk edebiyatının ilk gerçek romancısı ise Hâlit Ziya'dır. Namık Kemal ve Ahmet Mithat ancak roman denemeleri yapmışlardır. Hâlit Ziya ise, roman şeklinin ne olduğunu kavramış, eserinde birçok meseleye değinebilmiş, hayattaki ayrılıkları gösterebilme gücüne erişmiştir. Sürükleyici bir vaka oluşturmaya çalışmışsa da haya-

tın o gerçek sıcaklığını eserine tam manasıyla yansıtamamıştır. Hâlit Ziya, Tanpınar için Türk romanının öncüsüdür. Onun katkısıyla Türk romanı şekillenecektir.

Hâlit Ziya'nın yaratılıştan romancı olduğunu söyleyen yazar, vaka oluşturması ve karakter yaratması ile onun roman türünün başat unsurlarını layıkıyla kullandığını söyler. Yazarın tam hakkını verebilmek için de kendinden önceki eserlerin sırasıyla okunması gerektiğini, hakkının asıl o zaman teslim edileceğini vurgular. Konuşma tekniğindeki yeteneği, cemiyetin büyük sanılan sorunlarına takılıp kalmaması ve üslup kaygısıyla eser vermeye çalışması takdireşayandır. Bütün bunlara rağmen Hâlit Ziya devrini aşamamış biridir.

Tanpınar için romanın hayatla, sokakla doğrudan bir ilişkisi olmalıdır. Şiiri hayatın dışında ama hayatla ilgili bir tür gibi algılayan Tanpınar için roman, insanı yaşadığı çevre ile verebilen bir türdür. Şiirde romantik, romanda realist söylemi daha çok dile getirdiği görülen yazar için, roman hayattan alır veya hayata bir şeyler katar. *"Hakikatte bir romancı, sokağa halka ne kadar yaklaşırsa o kadar kazanır. "Sokağın anahtarını" kendisinde bulan romancının, sanatkâr doğmak şartıyla, kaybetmesi ihtimali yoktur. Fakat şiirle roman aynı şey değildir. Roman hayatın peşindedir. Şiir ise bir tecrittir"* (Tanpınar, 2016z: 333). Tanpınar'a göre şiir *"mutlak"*ın peşinde koşar, roman ise hayata doğru yürür.

Halide Edip Adıvar da Tanpınar'ın üzerinde durduğu yazarlardandır. Sinekli Bakkal eseri hem yazar için hem Türk edebiyatı için önemlidir. Çünkü, bu eserin kahramanları özgürdür. Kendi hayatlarını kendileri tayin etmektedirler. Saf tahkiye ürünü olan eserin; yerli, bize ve cemiyete ait olan şeylerle dolu olması başka bir başarısıdır. Tanpınar için *"[h]iç şiir yapmayan bu kitabın bütün bir geçmiş zaman şiiriyle dolu olduğu"* görülür.

Tanpınar kendi roman anlayışını özetlerken Freud ve Bergson felsefesine dayandığını aktarır. Bu iki düşünürle romancı; insan kafasındaki sırları, insan hayatındaki gizleri merak etmeye başlamıştır. Kendini zamanının romancısı olarak tanımlayan Tanpınar *"onun için sadece bir lezzeti bulmam lazım gelen bir yerde bir takım gizli şeyler öğrenmeyi, şeklin büyüsünü bir izahla kırmayı"* tercih ettiğini söyler. "*Mahur Beste Hakkında Behçey Bey'e Mektup"* makalesinde Behçet Bey, özgür kahraman olarak tanımlanır. Kahramanın sokağa çıkmasıyla yüz yılın durumunu anlatan bir sembole dönüştüğünden bahsedilir. Tanpınar, burada olduğu gibi eserlerinde zamanı, bir teknik mesele gibi ele aldığını söyler.

Tanpınar'da unutmak ben düşüncesinden uzaklaşmaktır. *"Unutmak demek onun için bilincinden vazgeçmek demektir"* (Eskin, 2014: 139). Behçet Bey'de sıksık geriye dönüşler görülür. Ayrıca Behçey Bey, romanda asıl kahraman değildir. Behçet Bey'in bu durumu diğer kahramanların daha çok ön plana çıkmasına neden olmuştur. Tanpınar için insanın kendini inkar etmesi geçmişi ve toplumu

inkar etmesiyle eş değerdir. Tanpınar'ın romanlarında kahramanların ve zamanın değerlendirilişi aynı zamanda bir medeniyet buhranının, farklılığının değerlendirilmesi olarak ele alınabilir. Onun romanlarında geçmişin derinlemesine irdelendiği de görülecektir (Hofmann, 2018). Jale Parla'ya göre Tanpınar, uçların ve tezatların insanıdır. *"Eşya, insan eseridir ve insan tarafından kullanılmıştır; bu anlamda insanın yapan ve yaşayan yönünü temsil etmektedir. Öyleyse, sıradan eşyanın gizini görmek sanatsal bir eylemdir"* (Parla, 2012: 113). Tanpınar'ın şiir ve romanlarında imge yoğunluğu da görülür. Öyle ki şiir ve romanları arasında 'başkalaşım imgeleri' köprüdür. Tanpınar için epik, şiirden çok romanın malı olabilir. Çünkü devrin destanı romandır.

Hikâye de roman gibi kendine has kuralları olan bir sanattır. Hikâyede ölçülü ve kısa bir zaman gelişmelidir. Zamandan tasarruf edilmeli, subjektif bir zaman anlayışına sahip olunmalıdır. Vakanın ve cümlelerin kısalığıyla da hikâyedeki ritim elde edilcektir. Tanpınar'a göre hikâyede şiirdeki gibi heyecanın ve dikkatin kontrol altına alınması gerekir. Bu sayede bir raks edasıyla sözlerin hareketine şahit olunur. Bu hususlarla okuyucu daha kısa bir tür okuduğunun farkına varır.

4. Tiyatroya Bakış

Tiyatro, Türkedebiyatında diğer türler gibi önemli bir figüre sahiptir. Yazarlarımızın Batı'dan aldıkları yeni tiyatro anlayışı da yine Tanpınar'ın ilgi ve alakasını çekmiştir. Ancak yazar, makalelerinde tiyatro hakkında fazla yazı yazmamıştır. Bir şair ve romancı olarak Tanpınar'ın tiyatro değerlendirmelerinin hacmi, roman ve şiire göre oldukça azdır. Kültür adamlığı vasfıyla kaleme alınmış tiyatro hakkındaki yazılarında yine diğer türlerdeki yaklaşımına benzer ince bir duyarlılıkla karşılaşılır.

Tanpınar'a göre tiyatro ve şiir arasında yakın bir ilgi vardır. Şiirdeki nizamın tiyatroda da bulunması bu yakın ilgiyi doğurmuştur. Tanpınar'a göre birçok şair bir de tiyatro türünde eser vermiştir. Şiirin reddettikleri, kardeşi tiyatroda görünür. Tiyatrodaki söz, hayatın dışındadır ama yine hayattaki gibi bir rol takınır. Tiyatronun sahnelenişi hayatın yeniden şekillenmesiyle sonuçlanır. Kendi benzerini hayattan alan eylemler, gündelik vakalar bir rüya halinde yansır. Tanpınar'a göre şiirin kendini mahrum ettikleri şeylerin neredeyse tümü tiyatroda varlığını bulur. Bu yarı şiirsel hava, fikirle tiyatroda canlanır. Fikir, şiirden ziyade tiyatroda belli bir güzellik ve sanki hiç işlenmemişlik gösterir. Diğer türler gibi tiyatro da hayatla bağlantılı bir türdür. Tanpınar'a göre tiyatro *"imkânsızların, imkânsızını yapar. Çünkü hiç kimse yanıbaşında yatan en yakınının bile rüyası içinde dolaşmayı istemez"* (Tanpınar, 2016u: 83). Görüldüğü üzere yazar için tiyaroda da rüya ve mûsikiden bahsedilmektedir. Ayrıca yazar, izleyicinin canlandırılan

kişinin yerinde kendini görebildiğini, herkesin on anlardan birini yaşayan kahramanlar olma arzusunu taşıdığını söyler. Bu da geçmişin canlandırılması olmaktan çıkar. Seyirci o an içinde bir rüyaya kapılır. Tiyatronun benzersizliği de roman ve hikâyeye göre burada aranmalıdır. Zamanın değerlendirilmesinde bu türler arasında farklılıklar vardır. Hikâye ve romanda okuyucu genelde geçmiş zamanı yaşarken, tiyatroda izleyici anı yaşar.

Tanpınar'a göre tiyatroda her hareketin bir manası vardır. Bu yüzden tiyatroda zaman tasarrufu önemlidir. Vak'a, belli bir zamanda olup biteceği için her şey ince bir titizlikle ele alınmalıdır. Yazara göre sahnenin hayatla münasebeti şudur: *"Bir insanı ve birkaç insanı yalnız bir tarafından yakalamak, herkese benzeyen taraflarından sıyırmak, saf, yan fikir ve kadr görünüşü haline getirmek"* (Tanpınar, 2016u: 83). Malzemesi insan olan bu sanatta aktörün sembol vasfı hayattaki insanı olabildiğince gerçekçi yansıtmaktır. Aktörün yanında rejisör ise ancak bir koordinasyon görevini üstlenebilir. Aktörün nizamlı ve yaratıcı hareketleri, kelimeleri etkileyici şekilde kullanması realitenin oluşmasını sağlar. Burada bahsedilen tam bir gerçekçilik değildir.

Ahmet Vefik Paşa ve Namık Kemal'in tiyatro türü için katkılarına da değinen Tanpınar, onların teknik açıdan kusurlu eserler ortaya koyduğunu söyler. Örneğin Ahmet Vefik Paşa'nın dili kusurludur. Daha önce hiç eşi benzeri görülmemiş Arapça ve Farsça kelimeler ve garip seciler kullanmıştır. Namık Kemal ise roman bahsinde değinildiği gibi insanı tanımayamamış bir sanatçıdır. Türk tiyatrosunda da romanındakine benzer sorunlar vardır. Tanpınar için Namık Kemal'in en önemli tiyatro eseri Celaleddin Harzmî'dir. Namık Kemal, bu eserde kahramanının tüm hayatına dokunabilme gayreti göstermiştir. Onun,Victor Hugo'nun Cromwell adlı eserinin önsözünde ki gibi tiyatro hakkındaki görüşleri de değerlidir. Abdülhak Hamid ise bir başka tiyatrocumuzdur. Tanpınar için Hamid'in eserleri için tiyatroları en ayıf olanlarıdır. Onun eserleri acayip ve biçimsizdir. En iyi diye bilinen Eşber bile insanı, şairi, yakalayabilecek güçte söyleyişlerden yoksundur.

Sonuç

Tanpınar makalelerinde türler ele alınırken belli başlı meselelere değinildiği görülmüştür. Tanpınar bu metinlerde öncelikle türlerin tanımına ve özelliklerine değinir. Eserlerin tarihi serüvenlerine bakılır. Türleri, Doğu ve Batı medeniyetindeki yerine göre inceler. Türler arasındaki farklılık ve benzerlikleri ele alır. Edebiyat tarihindeki isimleri, bir araştırmacı ve edebiyat tarihçisi olarak inceler. Edebi türlerden örnekler sunar. Tüm bu uğraşlar göstermektedir ki Tanpınar, kendi sanat felsefesinin içeriklerini tartışmaya açmaktadır. Kendi sanatsal varoluşunu,

sancılarını, yalnızlığını gözler önüne sürer. Sanatçı, kendi sanatının yolunu bulma çabasındadır. Toplum ve edebiyat camiasındaki ön kabuller ve genel geçer bilgilerden dolayı da yalnızdır.

Eserlerin tanımları verilirken hemen her eserin kendi sınırları olduğu üzerinde durulmuştur. Tanpınar'a göre her tür, kendi şeklinde ve kendi anlam mahiyeti içinde ele alınmalıdır. Şekil ve teknik açıdan kusursuz bir eserin ortaya konması gerekmektedir. İçerik ise insana ait olanda aranmalıdır. Türün anlattıkları toplum ve insandan beslenmeli, sanatçı da büyük bir seziş kuvvetine sahip olmalıdır. Şekil ve içeriğin birbirinden ayrılması düşünülemez.

Doğu ve Batı kıyaslamasında onun Batılı bir aydın olma arzusunda olduğu görülecektir. Romantiktir. Bu tavır, yine sanatsal evresini arzulama çabasındaki bir adamın hissiyatıdır. Onun hakkında araştırma yapanlar, düzenli bir hayata sahip olmadıklarını iddia etmişlerdir. Yazı ve yaşam hayatının genelde böyle olduğu düşünülse de bir eserin kendi içinde ciddi bir tutarlı ve titizlikle kaleme alındığı görülmektedir. Doğu geleneklerinden benimsediği şeyler sanatın mutlak ilkeleri ve güzellikleridir. Batı'da ise güzellik yanında teknik meseleler ve açılımlar mutlaka irdelenmeli ve türlerin Batı'daki örnekleri incelenmelidir. Tanpınar, dil hassasiyetlerini en üst seviyede tutar. Akademisyendir. Akademisyenlik ilkelerine riayet etmeye çalışır. Tüm bu meziyetlerin Tanpınar'ın yaşamına ciddi katlıları olmuştur. Birçok alanda söz sahibidir. Beslendiği kaynaklarınsa metinlerine zengin bir içerik sağladığını görmek gerekir.

Kaynakça

ALPTEKİN, T. (2018). *AHMET HAMDİ TANPINAR - BİR KÜLTÜR İNSANI.* İstanbul: İLETİŞİM.

BATUR, E. (2017). *MEMNU MINTIKA - AHMET HAMDİ TANPINAR İÇİN ONÜÇ ÇIKMA + BİR (OTO)PORTRE DENEMESİ.* İstanbul: KIRMIZI KEDİ.

BLOOM, H. (2014). *BATI KANONU - ÇAĞLARIN VE EKOLLERİ VE KİTAPLARI.* İstanbul: İTHAKİ.

DELLALOĞLU, B., F. (2016). *MODERNLEŞMENİN ZİHNİYET DÜNYASI: BİR TANPINAR FETİŞİZMİ.* Ankara: KADİM YAYINLARI.

ENGİNÜN, İ. (2019). Beş Şehir *AHMET HAMDİ TANPINAR.* içinde İstanbul: DERGÂH YAYINLARI.

ERDOĞAN, M. (2018). *BİR ELEŞTİRMEN OLARAK AHMET HAMDİ TANPINAR.* İstanbul: KOPERNİK KİTAP.

ESKİN, Ş. (2014). *ZAMAN VE HAFIZANIN KIYISINDA - TANPINAR'IN EDEBİYAT, ESTETİK VE DÜŞÜNCE DÜNYASINDA BERGSON FELSEFESİ.* İstanbul: DERGÂH YAYINLARI.

HİLAV, S. (2003). *EDEBİYAT YAZILARI.* İstanbul: YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK.

HOFMANN, M. (2018). Büyükkent, Geleneğin Kaybı ve "Yeni Görüş": Tanpınar'ın Huzur'u ve Rilke'nin Malte Laurids Brigge'nın Notları, *TANPINAR'IN SAKLI DÜNYASI (ARAYIŞLAR-KEŞİFLER-YORUMLAR),* ŞAHİN,İ; RENTZSCH, J. (Haz.) içinde. İstanbul: DOĞUBATI YAYINLARI.

MORAN, B. (1990). Bir Huzursuzluğun Romanı: Huzur. *TÜRK ROMANINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ.* içinde İstanbul: İLETİŞİM.

OĞUZERTEM, S. (2018). Narsisizm Kuramcıları: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Öykülerinde Metafizik Ve Psikoseksüel Çatışmalar. *ELEŞTİRİRKEN - MODERN TÜRKÇE EDEBİYAT ÜZERİNE YAZILAR.* içinde İstanbul: İLETİŞİM.

OKAY, O. (2017). Rüyalar Dünyası. *BİR HÜLYA ADAMININ ROMANI -AHMET HAMDİ TANPINAR.* içinde İstanbul: DERGÂH YAYINLARI.

PARLA, J. (2012). *TÜRK ROMANINDA YAZAR VE BAŞKALAŞIM.* İstanbul: İLETİŞİM.

SEYHAN, A. (2014). İstanbul: Kesişen Yazgıların Metaforu Ve Motifi Olarak Şehir. *MODERN TÜRK ROMANI - KESİŞEN YAZGILARIN HİKÂYESİ.* içinde İstanbul: İLETİŞİM.

TABUROĞLU, Ö. (2019). *TANPINAR SÖZLÜĞÜ - ŞAHSİ BİR MASALIN SİMGELERİ.* İstanbul: DOĞUBATI YAYINLARI.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Makaleleri

TANPINAR, A. H. (2016). *EDEBİYAT ÜZERİNE MAKALELER.* İstanbul: DERGÂH

YAYINLARI.
a. (1930, 1 Temmuz). Şiir Hakkında I. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 13-17). İstanbul, Dergâh Yayınları.
b. (1930, 2 Temmuz). Şiir Hakkında II. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 18-20). İstanbul, Dergâh Yayınları.
c. (1938, 19 İkincikânun). Şiir Ölüyor Mu?. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 23-25). İstanbul, Dergâh Yayınları.
d. (1938, 1 Mart). Şiire Dair. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 26-28). İstanbul, Dergâh Yayınları.
e. (1947, 12 Aralık). Şiir ve Dünya Ölçüsü. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 40-43). İstanbul, Dergâh Yayınları.
f. (1940, 14 Birincteşrin). Yeni Edebiyat Cereyanlarına Dair. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 87-88). İstanbul, Dergâh Yayınları.
g. (1940). Millî Bir Edebiyata Doğru. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 89-96). İstanbul, Dergâh Yayınları.
h. (1957, 28 Şubat). Fuzulî'ye Dair II. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 146-150). İstanbul, Dergâh Yayınları.
ı. (1939, 30 Nisan). Eski Şiir. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 183-184). İstanbul, Dergâh Yayınları.
i. (193, Haziran). Ahmet Hâşim'e Dair. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 295-299). İstanbul, Dergâh Yayınları.
j. (1934, Sonkânun). Şiir ve Sonsuzluk. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 312-315). İstanbul, Dergâh Yayınları.
k. (1941, 26 Mart). Deniz Türküsü ve Yahya Kemal. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 327-330). İstanbul, Dergâh Yayınları.
l. (1944, 16 Mart). Yahya Kemal'e Dair Notlar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 331-334). İstanbul, Dergâh Yayınları.
m. (1936, 16 Şubat). Son 25 Senenin Mısraları V. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 407-409). İstanbul, Dergâh Yayınları.
n. (1936, 29 İkincikânun). Bizde Roman I. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 47-50). İstanbul, Dergâh Yayınları.
o. (1936, 22 İkincikânun). Bizde Roman II. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 51-54). İstanbul, Dergâh Yayınları.
ö. (1943, 1 Temmuz). Hayat Karşısında Romancı. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 55-57). İstanbul, Dergâh Yayınları.
p. (1943, 19 Eylül). Romana ve Romancıya Dair Notlar I. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 58-63). İstanbul, Dergâh Yayınları.
r. (1943, 27 Sonteşrin). Romana ve Romancıya Dair Notlar III. *Edebiyat Üzerine Ma-*

kaleler içinde (s. 64-67). İstanbul, Dergâh Yayınları.

s. (1960, 6 Eylül). Şark İle Garp Arasında Görülen Esaslı Farklar. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 130-132). İstanbul, Dergâh Yayınları.

ş. Abdülhak Hamid. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 104-129). İstanbul, Dergâh Yayınları.

t. (1930, 1 Temmuz). Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 376-379). İstanbul, Dergâh Yayınları.

u. (1949, 17 Haziran). Tiyatro Üzerine Düşünceler. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 82-83). İstanbul, Dergâh Yayınları.

ü. (1939, 25 Mayıs). Tercüme Meselesi. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 79-81). İstanbul, Dergâh Yayınları.

v. (1941, 7 Eylül). Tenkit İhtiyacı. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 73-75). İstanbul, Dergâh Yayınları.

y. (1943, 1 Birinciteşrîn). Bizde Tenkit. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 76-78). İstanbul, Dergâh Yayınları.

z. (1944, 1 Şubat). Şiir ve Rüya II. *Edebiyat Üzerine Makaleler* içinde (s. 36-39). İstanbul, Dergâh Yayınları.

Sosyal Medyada Dijital Etik: SMA'lı Çocuklar Üzerinden Yapılan Sahte Kampanyalar Üzerine Bir Araştırma

Zahide ŞAHİN KUBAT[1]

Gökhan KUZUCANLI[2]

GİRİŞ

İletişim, kişileri bilgilendirici ve yönlendirici etkisi nedeniyle fiziksel, ruhsal, davranışsal ve düşünsel açılardan önemli bir rol üstlenmektedir. İnsanlar toplumsal hayatın bütün evrelerinde iletişim ile iç içe bir yaşam sürmektedirler. Sağlıklı bir toplum yapısı oluşturmanın en önemli koşullarından biri öncelikle aile içinde kişilerin birbirleri ile sonrasında iş hayatında ve bulunulan her türlü topluluk arasında kurulan doğru iletişim ile mümkün olabilmektedir.

Günümüzde yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla farklılaşan iletişim ortamlarından biri de sosyal medyadır. Her kesimden insanın kullanıcı olduğu sosyal medya mecralarında sosyalleşme kavramı yeni bir boyut kazanırken iletişim ağı da genişleyerek uluslararası bir kapsama ulaşmıştır.

"Sosyal medya, sürekli güncellenebilmesi, çoklu kullanıma açık olması, sanal paylaşıma olanak tanıması vb. açısından en ideal mecralardan biri olarak kendini göstermektedir. İnsanlar sosyal medyada günlük düşüncelerini yazmakta, bu düşünceler üzerine tartışabilmekte ve yeni fikirler ortaya koyabilmektedirler. Ayrıca kişisel bilgilerinin yanında çeşitli fotoğraflar, videolar, paylaşabilmekte, iş arayabilmekte ve hatta bulabilmekte ayrıca sıkılmadan gerçek dünyayı sanal ortamda yaşayabilmektedirler. Bu durum gün geçtikçe tüm dikkatlerin bu alana yönelmesine sebep olmakta ve yenilenen sanal dünyaya yeni bir kavramsal çerçeve çizmektedir" (Vural, Bat, 3349 :2010). Sosyal medyanın bu çok yönlü kullanım alanlarından birini de çeşitli konularda oluşturulan sosyal yardım kampanyaları oluşturmaktadır.

---

1 Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük Meslek Yüksek Okulu, Grafik Tasarımı Bölümü, E-mail: zahide.sahin@bilecik.edu.tr

2 Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, E-mail: gokhan.kuzucanli@dpu.edu.tr

Belediyeler, vakıflar ve sosyal yardım kuruluşları aracılığıyla ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi üzerine farklı zaman dilimlerinde ve farklı şekillerde yapılan yardımlar ile direk elden yapılabilen yardımların ötesinde günümüzde sosyal medya üzerinden de vatandaşlara sunulan çeşitli kampanyalar bulunmaktadır. Bu sayede belirlenen başlıklar ve içerikler oluşturularak yardımcı olmak isteyen vatandaşlara sunulmakta kişiler birbirlerine yüz yüze olmasa da ulaşabilmekte ve her iki tarafında attığı adım güzel sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu kampanyaların kurumlar dışında bireysel çapta başlayarak küresel ölçekte bir karşılık bulanları da vardır. Genellikle herhangi bir hastalığa karşı halkı bilinçlendirme ve tedavi amacıyla elde edilmesi gereken meblağa ulaşılması için başlatılan kampanyalar da karşımıza çokça çıkmaktadır. Bu kampanya türlerinden biri de SMA'lı çocuklar için aileleri tarafından başlatılan kampanyalardır.

"Spinal muskuler atrofi (SMA) spinal kord ön boynuz hücreleri ve beyin sapı motor nükleuslarının dejenerasyonu sonucu oluşan, proksimal kasları tutan, ilerleyici güçsüzlük ve kas antrofisi ile giden nöromuskuler bir hastalıktır" (Ekici, v.d. 2014:1). Çok küçük yaşlardaki çocuklarda teşhis konulabilen bu hastalığa dair yurtdışında bulunan deneysel aşamadaki tedavi yöntemleri aileler için bir umut haline gelmiştir. Fakat bu tedavilerin yüksek ücreti nedeniyle hastalık teşhisi konan çocuklar tedaviye rahatlıkla ulaşamamaktadır. Sonuç alamamaları nedeniyle arayışa giren ailelerin ise bu konuyu sosyal yardım kampanyasına dönüştürüp seslerini tüm dünyaya duyurmaya çalışmaları kaçınılmaz olmaktadır.

Kampanyaların bireysel bazda başlatılmalarının neden olduğu bazı problemler de bulunabilmektedir. Bunlardan biri kampanya içeriğinde kullanılan bilgilerin ve görsellerin kötü niyetli kişilerce kopyalanarak başka bir başlık altında kullanılması ve para toplanması şeklinde gerçekleşmektedir. Yaşanan birçok olumsuz durumdan ötürü bu kampanyalar valilik iznine bağlanmış durumdadır. Fakat bu da tam olarak sürecin gidişatını engelleyememektedir.

İnsanların gerek bireysel gerek toplumsal boyutunda ortaya çıkan ahlaki öğeler ve 'olan' ile 'olması gereken' arasındaki sorgulama etiğin kapsamına girmektedir. Etik birçok tanıma sahip olmasına rağmen, yere ve zamana özgü iyi/ güzel/ yararlı davranışların, normlarını, kurallarını saptayan ahlak bilimi olarak tanımlanabilmektedir. Dijital etik ise; internet üzerinden yapılmakta olan tüm iletişim süreçlerinde ahlaki açıdan doğru olan davranışları belirleyen kavramdır.

Bu tanımlar göz önüne alındığında internet üzerinden yapılan gerek ürün satışı, gerek herhangi bir hizmetin sunulması gerek ise bir sosyal yardım kampanyasının ortaya konması esnasında ahlaki değerler göz önüne alınarak açık, şeffaf ve gerçekçi bilgi sunmak önem kazanmaktadır. SMA hastası çocuklar için açılan kampanyaların da bu süreçte ortaya konan sahte kampanyalar ile yara aldığı ve

ailelerin zor duruma düştüğü de ortada olan bir gerçektir.

Bu çalışmada kampanyaların art niyetli kişilerce, ailelerin rızasına uygun olmayan biçimde kişisel fayda elde etmek amacıyla sahte bir kampanya haline dönüştürülerek sunulması dijital etik kapsamında ele alınacaktır. Çalışmada halihazırda yardım kampanyası devam eden, kampanyası tamamlanıp tedaviye ulaşan ve kampanya tamamlanamadan vefat eden çocuklar üzerinden yapılan sahte kampanyalar incelenecektir.

Bu araştırmanın esas amacı, dijital etik kavramının incelenmesi ve bu kavram ışığında sosyal yardım kampanyalarıyla SMA çocuklar için hazırlanan kampanyaların süreç içinde yaşadığı olumsuzlukların ortaya konmasıdır.

1) YENİ MEDYADA İLETİŞİM

19. yüzyılın sonlarında enformasyon alanında yüzyıllardır süren değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır. Bilginin aktarımı ve üretimine dair yaşanan gelişmelerden dolayı bir 'enformasyon devrimi'nden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Enformasyon devriminin ilk aşaması telgraftır.

"Telgraftan önce, bilginin taşınması aracın taşınmasını gerektiriyordu; mektup da tıpkı kil tabletler, el yazmaları, kitap ve gazete gibi birileri tarafından bir yerden bir yere götürülüyordu; "telgraftan itibaren mesajlar artık habercilerden daha hızlı yol alabiliyorlardı" (Crowley ve Heyer, 2010, 182).

Telgraftan sonra geliştirilen ilk teknolojik iletişim aracı ise telefondur. Ardından televizyon ve mobil telefonun gelişimiyle yepyeni bir görünüm kazanan iletişim araçları, internetin ortaya çıkmasıyla bambaşka bir insan/toplum/iletişim aracı birlikteliği kurarak karşımıza çıkmıştır.

"Günümüzde baş döndüren teknolojik gelişmelerle ilerleyen bu ilişki, kitle iletişiminin toplumsallığını aşikâr biçimde ortaya seren bir ilişki olduğundan, kitle iletişiminin ekonomi politiğine ilişkin derin soruşturmaların konusu olmayı beklemektedir. Hem araç gereç teknolojisindeki gelişme ile toplumsal tarih arasındaki ilişki, hem de teknik yönden gelişen iletişim araçlarının değişen bir sosyal ilişki tarihi ortaya koymakta olduğu gerçeği bu beklentiyi yükseltmektedir" (Aymaz, 138 :2018).

"Yeni medya kavramının kabul gören birçok tanımı bulunmaktadır. Yeni med-ya genel olarak mevcut medyayı, etkileşimli olarak, sayısal veriye dönüştüren ve bilgisayar aracılığıyla üretim, dağıtım ve paylaşım sağlayan alanlardır"(Manovi-ch, 2001: 19). Bu tanıma göre geleneksel medyanın sayısal teknolojiler ile bütün-leşik bir yapıya gelmesiyle yeni medya ortaya çıkmıştır. Bu sayede yeni medya daha geniş çapta bir ulaşım ağına kavuşmuştur.

Günümüzde hızlı bir şekilde değişim göstermekte olan iletişim teknolojile-

rinin gelişimini etkileyen en önemli unsur internettir. Zaman içinde geleneksel kitle iletişim araçları da değişmiş ve yeni medyanın internetten beslenmesi ile bambaşka bir hale ulaşmıştır. Televizyon internet ile yakınlaşması IPTV adı verilen etkileşimli yayın teknolojisi kazandırmıştır. "IPTV yayın teknolojisi, televiz-yondan internete dönüşüm sürecini hızlandırmış; internet bu sayede popülaritesi-ni arttırmıştır. IPTV'nin Smart TV teknolojisine evrilmesi ve internetin kullanıcı sayısının artmasıyla birlikte sosyal paylaşım ağları önem kazanmaya başlamıştır" (Kırık, 230: 2017).

Gerek dünyada gerek ülkemizde yayılımı son derece hızlı olan Twitter, İnstagram gibi sosyal medya platformları üyelerini hızla arttırmakta ve yeni sosyal medya platformları da zamanla ortaya çıkmaktadır. Bu platformlara mobil olan her türlü kitle iletişim aracından bağlanabilmek mümkün olduğu gibi her daim takipte kalmak ve çevrimiçi olmak mümkün olabilmektedir.

Bu sayede kullanıcılar her konuda fotoğraflar, video, ses mesajları gibi içerikler oluşturup dünyanın diğer ucunda bile olsa hedef kitle olarak belirlediği kişilere ulaşabilmektedir. Toplumun her bölümünden kullanıcıyı bünyesinde barındıran sosyal paylaşım ağlarında kişiler arası iletişim kurabilmekte; ses, görüntü, veri içerikleri paylaşıbilmektedir. "Kullanıcıların paylaşım yapacağı hedef kitleyi belirleyecek yetkiye sahip olması sosyal medyaya olan ilgiyi arttırmaktadır" (Vural, Beril ve Bat, 2010: 321).

2) DİJİTAL ETİK

Etik en temel biçimde, doğru bir insan olmak ve doğru davranışlarda bulunmak şeklinde tanımlanabilmektedir. Ahlak ve etik kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Fakat ahlak, toplumdaki kurallar/yasalar ve gelenekler üzerine kuruluyken; etik, yaşamı doğru biçimde yaşamaya dair yapılan tartışmaları ve iddiaları kapsamaktadır.

"Etik belli bir ahlâklılık idesine sahip, belli bir yaşama idealini hayata geçirmek için mücadele eden bireyin yaşayışı açısından, ikinci olarak da, çağının gidişatını, üyesi olduğu toplumun yaşayışını ya eleştiren, mahkûm eden ve dolayısıyla, mevcut değerler silsilesi yerine alternatif değerler, yaşama kuralları veya ilkeler vazetmeye kalkışan ya da onu açık seçik tanımlamayıp, içerimlerini gözler önüne sererek meşrulaştırmaya veya haklılandırmaya kalkışan filozofun tavrı bakımından ve nihayet ahlâklılığın dilini analiz eden, ahlâkî kavram ve yargıların niteliğini tartışan, kısacası tıpkı olgusal dünyayı konu alan fizikçi gibi, kendisine değer dünyasını konu edinen teorik bir araştırma içine giren felsefecinin çalışması açısından, en azından şimdilik ve uzlaşımsal olarak, değeri konu alan, kapsamında insanın değer biçici deneyimi, kısacası hayata anlam katan her şey bulu-

nan düşünüş tarzı, ahlâkî ilkeler teorisidir" (Cevizci, 2002:1).

Ortaya konulan herhangi bir eylemin etik açıdan kusurlu olup olmamasını toplumsal bakış açısı belirlemektedir. Etik bir düşünce ya da eylemin cezadan çekinme, çıkar sağlama, fayda bekleme, bir üst güçten korkup çekinme gibi nedenlere dayanmaması gerekir.

Dijital etik içinde bulunduğumuz yüzyılda dijital mecraların artışı ile birlikte önem kazanan bir kavramdır.

Dijital etik, hayatımızın bir parçası haline dönüşmüş olan dijital yaşamda, bireysel davranışlar ve yaşam biçimlerini ahlaki bir kalıba sokmayı hedeflemektedir. Doğru ve yanlışa karar verirken kullanılan bu kurallara uygun davranmak, içinde bulunulan duruma uygun olan davranış biçimini sergilemek anlamına gelmektedir. "Cyber etik olarak da adlandırılan alan için temellendirilmiş yeni bir vizyon geliştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin bir müzik marketten para-sını vermeden bir müzik CD'si alınması hırsızlık olduğu gibi; internetten izinsiz olarak müzik indirilmesi de hırsızlık olarak kabul edilecektir" (Bailey, 2008, s. 9).

Dijital etik, dijital teknolojinin insani değerleri geliştirip ilerleteceği bir sistem olarak tasarlanmalıdır. Günlük yaşamda bütün eylemlerimiz hukukun koyduğu kurallar ile sınırlanmıştır. Hayatımızın her geçen gün dijitalleştiği günümüzde etik kavramının dijitalleşmesi kaçınılmazdır.

"Dijital teknoloji; bir yandan toplumsal olaylarda fayda sağlayacak şekilde kullanılabileceği gibi; diğer yandan da teknolojik bir kitle iletişim aracını kullanırken bireylerin hissettikleri sonsuz özgürlük ve sorumsuzluk hissi ile birlikte ahlaki kayıtsızlığa yol açabilmektedir. Ahlaki kurallara aykırı davranmanın çeşitli akla büründürme yolları ile meşru sayıldığı ve zihinlerde normalleştirildiği durumlar ortaya çıkabilmektedir."(Özcan, 2021:94).

Çağımızda teknolojik yapıda meydana gelen değişimler çeşitli etik ihlallerin kolaylıkla ortaya çıkmasına imkân sağlamaktadır. Bu olumsuz etkilerden korunmak için dijital okuryazarlık alanında kendimizi geliştirmemiz ve teknolojik imkanları en doğru şekilde kullanmamız yapılabilecek doğru hareket olacaktır.

Yeni medyanın ve onun içinde yer alan sosyal medyanın günlük hayatımızın içinde büyük bir yer kaplamasıyla bu alanda da etik sorunlar baş göstermiştir. Dijital etik kapsamında ele alabileceğimiz Öztürk'ün (2015) belirttiği 16 etik sorun başlığı bulunmaktadır.

1) Dil

Sosyal medya mecralarında her kesimden ve her yaş diliminde kullanıcının bulunması nedeniyle dilin kullanımı konusunda problemler yaşanmaktadır. Kullanılan argo terimler, yabancı dilden aktarılan anlamsız terimler vs. dilde bozul-

malara neden olmaktadır.

2) Anonimlik Olgusu

Sosyal medya platformlarında farklı isim ve fotoğraflar kullanarak çok sayıda hesap açan ve gönderi altı yorumlarda sataşma, tartışma gibi durumlara girip hakaret eden çok sayıda anonim kişi bulunmaktadır. Bu kullanıcılar gerçek hesapların kişilik haklarına saldırarak etik kuralların dışına çıkmaktadırlar.

3) Trol Olgusunun Görülmesi (Spam Blog)

İnternet kullanıcılarının sadece para kazanmak amacıyla içerik oluşturdukları, herhangi bir bilgi ya da içerik sunmadıkları bloglar bu başlık altında yer almaktadırlar. Öncelikli amaç olarak para kazanmayı koymak ise etik açıdan sorun teşkil etmektedir.

4) Bireyin Sosyal Medya Ortamında Sadece Tüketici Olarak Konumlandırılması

Sosyal medya ortamlarında bireyin sadece tüketici olarak konumlandırılması bu ortamlarda aşırı reklama maruz kalmasını da beraberinde getirmektedir. Halbuki bireyler sadece tüketici değil Youtube gibi platformlar sayesinde üretici konumda da bulunmaktadırlar.

5) Genel Ahlaka Aykırı İçerik Oluşturmak ve Yaymak

Her yaştan bireyin kullandığı sosyal medya platformlarında çocukların ve gençlerin olduğu ve onların fiziksel, ruhsal gelişimleri açısından problem olabileceği göz ardı edilerek içerik üretmek etik açısından sakıncalıdır.

6) Nefret Söyleminin Varlığı

Hoşgörüsüz bakış açısından kaynaklanan, önyargıların da etkisiyle artarak büyüyen, ,her şekilde bu nefreti savunan ve aynı zamanda da yayan bir yaklaşımdır.

7) Yoğun Reklam İçeriği

Geleneksel medya mecralarında reklamların yayınlanması belli kurallar çerçevesinde yapılırken sosyal medyada reklamlar daha kuralsız bir şekilde izleyici ile buluşabilmektedirler. Bu sayede ekran karşısındaki kullanıcı devamlı olarak reklam içeriği ile karşılaşmakta ve aslında izlemek istediği video ya da haber ne olursa olsun ona ulaşmak için birçok reklam görmek zorunda kalabilmektedir.

8)Haber ve Ticari Enformasyonun Sınırlarının Belirsizleşmesi

Televizyon programcılığındaki gibi gelir kaynakları reklam olan internet haber siteleri ve uygulamalarının sanki haber sunuyormuş gibi kullanıcılara ulaştırılması gözlemlenebilmektedir.

9) Yanıltıcı Etiketleme ve Başlıklandırılma

Bu konuda yapılan uygulamalar, kullanıcıyı bilinçli olarak reklama maruz bırakmak için öne çıkacak tarzda başlıklar atarak, bilginin olduğu sayfaya çekmek ve bu yolla o bilgiye ulaşana kadar çok sayıda reklamla karşılaşmasını sağlamaktır.

10) Dijital Gözetim Olgusu

İnternet sitelerinde kişilerin gezdiği web sayfalarının kaydı tutulmaktadır. Dijital Gözetim, uluslararası alanda insanların dijital takip sayesinde gözetlenmesi ve bazı düşüncelere göre gereken bazı düşüncelere göre ise bireyleri olağan şüpheli konumuna koyup kişisel haklarını ihlal etmek olarak tanımlanmaktadır.

11) Veri Madenciliği

Var olan ürünlerini kişilere daha iyi bir şekilde pazarlayabilmek isteyen firmalar, kullanıcıların internette dolaşırken girdiği sitelere, ilgi gösterdiği ürünlere ve kişisel bilgilerine ulaşarak bunlara depolamakta ve sonrasında sık sık karşısına çıkararak söz gelimi bir reklam bombardımanına bırakmaktadır. Bu veri madenciliğidir. Kullanıcıların girdiği her sitede bilgisini bırakması ayak izini bırakması gibidir. Bu konu kendi başına bile etik değilken, firmaların bu bilgileri paylaşması konuyu daha da problemli bir hale getirmektedir.

12) Kişisel Verilerin Güvenliğinin Sağlanamaması

Bireylerin kişisel bilgilerinin sosyal medya ortamlarında bir veri oluşturması ve bu verilerin güvenli şekilde saklanamaması, isteyen kişi ya da kurumların eline kolayca geçmesi güvenlik açığına neden olmaktadır. Bu da teknolojinin ortaya koyduğu büyük bir dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır ve etik sorunlara neden olmaktadır.

13) Üretilen İçeriklerin Olgunlaşmadan ve Doğruluğunun Teyit Edilmeden Yayılması

Bilgi paylaşılan ortam gerek geleneksel medya gerek sosyal medya olsun iletilen haber ya da olayın doğruluğu üzerine editörler tarafından gözden geçirilip teyit edilmesi bir zorunluluktur.

14) İçeriğin Asıl Kaynağının Gösterilmemesi

İnternet ortamlarında bilginin yayılımının hızlı olmasının ortaya çıkardığı problemlerden biri de sadece etkileşimi artırmak adına ilk kaynağı belli olmayan bilgiler/haberlerin dolaşıma sokulmasıdır. Asıl kaynağın belirtilmemesi konusu da beraberinde telif sorununu getirmektedir.

15) Telif/Patent Hakları

Kişilerin veya kurumların kendi çabaları ile elde ettikleri her türlü ürünü (fotoğraf, müzik, video vs.) izinsiz ve haksız bir şekilde elde etmek ve paylaşmak etik açıdan problem oluşturan bir durumdur. Bu ürünlerin sahip olduğu telif/patent hakları sebebiyle uğranılan hak kayıpları hem maddi hem manevi olarak kişi ve kurumlara zarar verebilmektedir.

16) Özel Yaşamın Gizliliği

Bireylerin kendi belirlediği kişilerle ve belirlediği sınırlar içinde kendi yaşamına dair paylaştığı bilgiler özel hayatın kapsamına girmektedir. Fakat bireylerin rızası olmadığı şekillerde özel hayata dair bilgiler, görseller vs. paylaşılarak kamuya açık bir halde sunulabilmektedir. Bu da özel hayatın gizliliği konusunda ortaya çıkan temel problemlerdendir ve etik açıdan uygunsuz bir durumdur (Öztürk, 2015: 299-305).

Sosyal medyada ortaya çıkan çok sayıdaki sorunun temelinde kullanıcıların herhangi bir şart, kural, kısıtlama olmadan paylaşım yapabilmesi ve istediği tarzda içerik oluşturabilmesi yatmaktadır. Bu paylaşımlar şikâyet edilmeksizin herhangi bir kontrolden geçirilmedikleri için de çok sayıda etik ihlalini ortaya çıkarmaktadırlar.

3) SOSYAL YARDIM KAMPANYALARI VE TÜRLERİ

Sosyal yardım, kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin elinde olmayan sebeplerle yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda yoksunluk durumunun hafifletilmesi, geciktirilmesi veya geçici olarak giderilmesi sebebiyle insani hizmet alanları kapsamına girmektedir.

"Bireylerin yoksunluğu resmi kurum ve kuruluşlar tarafından yasaların çerçevesini çizdiği şekilde ihtiyaçlarının belirlenerek ve kontrol edilerek yapılan; en kısa sürede kendi kendine yeter hale gelmesi amacını taşıyan; nesnel ve parasal desteği içeren sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanıdır" (Çengelci, 1993: 22).

Sosyal yardımlar, genel olarak vergiler ile finanse edilmektedir. Ayrıca vakıf,

dernek gibi kurumlara halkın kendi rızası sonucu infak ettiği para veya eşyalar ile de gerçekleştirilebilmektedirler. İhtiyaç sahibi bireyleri kapsamaktadır. Bu yardımları alan kişilerin herhangi bir mali katkısı bulunmamaktadır.

Sosyal yardım hizmet sunumlarının ilk noktası mutlak yoksulluk iken, sonrası göreli yoksulluktur. Yardımlar belirli içerik, tür ve belirli süre kapsamında olmalıdır. "Amaç bireylerin sosyal yardımlara bağımlı olması değil bu yardımlar ile yeniden güçlenebilmesidir. Bu bağlamda yardım yapılandırılırken bu amaç unutulmamalıdır." (Boybek, 2009:36).

Yoksulluk kendi içinde çok kapsamlı bir konu olduğu için bu alanda yapılacak yardım türleri de çeşitlilik göstermektedir. Sosyal yardım uygulamaları, yardımın verileceği kesim göz önüne alınarak, sistematik ve örgütlü şekilde planlanmalı ve harekete geçilmelidir.

Tekindal (2018) sosyal yardım türlerini genel olarak üç başlık altında toplamıştır.

- Genel Yardımlar: Belli bir gelirin altında bulunan ve cinsiyet, yaş, iş, statü gibi farklı etkenlere bakmadan verilebilen yardımlardır.
- Şartlı veya Parasal Olmayan Faydalar: İstihdam alanında verilecek eğitimler, geçici ya da kalıcı konut tahsis etme ya da farklı eğitim kurumlarında bulunan her yaştan öğrenciye yemek bursu vermek şeklinde ortaya konan yardımlar bu kapsamda yer almaktadırlar.
- Kategorik Yardımlar: Belirlenen belli bir gelir grubunun altında kalan özel gruplara yapılan yardımlardır. (Tekindal, 2018: 343)

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı olarak Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü altında sunulan ana grup bazında sosyal yardım programları şekil 1'de görülmektedir.

AİLE YARDIMLARI

- Doğum Yardımı
- Çoklu Doğum Yardımı
- Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yapılan Yardımlar
- Öksüz ve Yetim Yardımı
- Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar
- Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı
- Terör Zararı Yardımları
- Afet-Acil Durum Yardımları
- İşe Yönlendirme-İşe Başlama Yardımı

BARINMA-GIDA YARDIMLARI

- Gıda Yardımları
- Öğle Yemeği Yardımı
- Aşevleri
- Barınma Yardımları
- Sosyal Konut Projesi
- Yakacak Yardımları
- Elektrik Tüketim Desteği
- Sosyal Uyum Yardımı (SUY)

ENGELLİ-YAŞLI YARDIMLARI

- Yaşlılık Aylığı
- Engelli Aylığı
- Engelli Yakını Aylığı
- VEFA Yaşlı ve Engellilerin Bakımı Projeleri
- Engelli İhtiyaç Yardımları

SAĞLIK YARDIMLAR

- Genel Sağlık Sigortası (GSS) Prim Ödemeleri
- Şartlı Sağlık Yardımları (Sağlık ve Gebelik)
- Katılım Payı Ödemeleri
- Kronik Hastalık Yardımı
- Silikozis Hastalarına Yapılan Ödemeler
- Kronik Hastalara Elektrik Tüketim Desteği
- Sağlık Yardımı

EĞİTİM YARDIMLARI

- Ücretsiz Ders Kitabı
- Şartlı Eğitim Yardımları
- Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY)
- Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması
- Eğitim Materyali Yardımları
- Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı
- Yurt Yapımı

BARINMA-GIDA YARDIMLARI

- ADEM Projeleri
- SODAM Projeleri
- Evsizlerin Konaklatılması
- Sosyal Hizmet Projeleri
- İstihdam Projeleri
- Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
- Gelir Getirici Projeler

Şekil 1. Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (aile.gov.tr)

Devlet kurumlarının dışında İHH gibi vakıfların ya da İddef ve Yeryüzü Doktorları gibi derneklerin de düzenli olarak yürüttükleri yardım kampanyaları dışında zaman zaman güncel olaylar ışığında da sosyal yardım kampanyaları düzenlediği ve halkın da gönülülük esasıyla katılımı sayesinde muhtaç kişilere yardım ulaştırıldığı bilinmektedir.

Kampanya bir çok kurum, grup ve oluşum tarafından yaygın olarak düzenlenmektedir. Kampanya kelimesinden her ne kadar ticari kampanyalar akla gelse de aslında kâr amacı olmayan, yani sosyal bir amaç ile karaket eden kuruluşlar tarafından da kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sosyal kampanyaların gelişimi ve hızı ülkemize göre daha fazla görünüyor olsa da son zamanlarda ülkemizde de sosyal amaçlı kampanyaların medyadaki çokça varlığı dikkat çekicidir. Bir fikri topluma benimsetmek, sonrasında da toplumu bu fikir doğrultusunda belli bir davranışa yönlendirmek için sosyal kampanyalar kullanılır. "Ülkemizde Türk Organ Vakfı, Kızılay gibi kuruluşlar bağış kampanyası düzenlemekte, kampanyaların yaygınlaştırması için kampanyaları medya aracılığıyla hedef kitleye iletilmektedir" (Tokay Argan, 2016: 170).

Tokay Argan'a (2016) göre sosyal kampanya türleri ise hedef kitle üzerindeki etkisi bakımından 4 gruba ayrılmaktadır.

1. Eğitici Kampanyalar: Toplumun belirlenen herhangi bir konu hakkında bilgi edinmesi, fikir sahibi olması için düzenlenmiştir.
2. Eylem Kampanyaları: Kampanyayı düzenleyen kurumun ilgili konuda toplumu harekete geçirmeye çalıştığı türde kampanyalardır. Van depremi sonrası Kızılay'ın kan bağışı çağrısında bulunması bu kampanya dahilinde örnek verilebilmektedir.
3. Davranış Kampanyaları: Kişilerin ya da toplumların ileriki yıllarda kendi menfaatleri amacıyla harekete geçmesi ve belirlenen konuda toplumsal farkındalık oluşması için düzenlenen kampanyalardır. Sigara ve alkol gibi maddelerin kullanımının azaltılması için hazırlanan kampanyalar bu açıdan değerlendirilebilir.
4. Değer Yönlü Kampanyalar: Toplumda var olan ve yanlış olduğu gerekçesiyle değiştirilmesi amaçlanan bilgilerin güncellenmesi amacı taşıyan kampanyalardır (Tokay Argan, 2016:172).

Sosyal yardım kampanyalarının birçok konuda aktif olarak çalıştığı bilinmektedir. Son yıllarda öne çıkan kampanyaların başında da SMA hastalığına sahip bebekler ve çocuklar için oluşturulan kampanyalar gelmektedir. SMA (Spinal Muskuler Atrofi), omurilikte bulunan ön boyuz motor sinir hücrelerini etkileyerek hareket kabiliyetini sınırlayan, nadir ve ilerleyici bir kas hastalığıdır. Tedavisi amacıyla Amerika başta olmak üzere dünyanın bazı ülkelerinde kullanılan bazı ilaçlar bulunmaktadır.

"Tedavi için kullanılan üç tip ilaç var. Türkiye'de bu ilaçlardan sadece bir tanesi olan Spinraza SGK tarafından karşılanıyor. Gen tedavisi sakıncalı dense de Türkiye'de kullanılan Spinraza dışında Zolgensma ve Risdiplam da Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) tarafından onaylı ilaçlar. FDA Mayıs 2019'da, Avrupa İlaç Ajansı (EMA) da Mayıs 2020'de bu ilacı onayladı. Aileler Zolgensma'ya ulaşmak istiyor çünkü bu ilaç ömür boyu kullanılmak zorunda olan Spinraza'nın aksine tek seferlik. Aileler de işte bu sebeple kampanya yapıyor. Türkiye'de bulunmayan ve uygulanabilmesi için çocuğun 2 yaşından küçük veya 21 kilodan az olması gereken Zolgensma'ya ulaşmak için aileler gerçek anlamda zamanla yarışıyor. 2020 yılında tedavi için para toplamaya uğraşan 23 kampanya vardı. Ülkedeki SMA Tip 1 hasta sayısının toplamda 100'e yakın olduğu tahmin ediliyor. Onaylı kullanımının henüz bir yıllık geçmişi bulunan yeni bir ilaç, genetik bir hastalık olan Spinal Musküler Atrofi (SMA)'nın en ağır seyreden formu Tip 1'de çok umut verici sonuçlar sağlıyor. Yaşam beklentisini yükseltirken hastanın solunum cihazına bağımlılığını azaltıyor, hareket kabiliyetini artırıyor. Yeterince

erken uygulanabildiğinde bebeklerin tamamen normal bir hayat sürme şansını yakalaması bile mümkün oluyor" (https://tr.euronews.com).

Bu alanda SMA hastaları, hasta yakınları, gönüllüler ve uzman kişilerin bir araya gelmesi ile kurulan çeşitli dernekler bulunmaktadır. Bu derneklerin öne çıkan kampanyaları, gönüllülük hareketleri, sertifika bağışları gibi çeşitli türde yardım hizmetleri bulunmaktadır.

Bu derneklerden yardım alabilen aileler ayrıca kendi çocuklarının tedavisi için ayrıca bireysel olarak valilik onaylı yardım kampanyaları düzenleyebilmekte ve halkı bilgilendirerek maddi destek talebinde bulunabilmektedirler.

Bu kampanyaların bireysel olarak düzenlenmesinin ise kampanyayı düzenleyen aileler için olumsuz olarak sonuçlanan bazı durumları bulunmaktadır. Ailelerin karşılaştıkları bilinen en büyük sorun ise dolandırıcıların bu kampanyalarda adı geçen bebeklerin kişisel bilgilerini ve fotoğraflarını sosyal medya hesaplarından ele geçirerek sahte hesaplarla sahte kampanyalar düzenlenmeleri ve ailelerin toplamaları olası paraları ele geçirmeleridir.

"Farklı teknolojik imkânlar ile, çeşitli alanlarda çok sayıda insanı harekete geçirebilen dolandırıcılık olayları kişilere veya kamuya verdikleri münferit zararların dışında toplum içindeki bireyler arası güven kadar, yasa ve geleneklerle belirlenmiş kamu düzenine olan güveni de etkileyerek toplum huzuruna negatif yönde etki edebilmektedir" (Yılmaz,2015 :2-3).

NFA, dolandırıcılık olaylarını yapılış şekillerinin yanında mağdurların suç hakkında bilgisi olup olmadığına göre ve dolandırıcılık olayında kaybedilen paranın büyüklüğüne göre de kategorilere ayırmaktadır. Buna göre, dolandırıcılık hakkında bilgisi olup olmadığına göre mağdurlar dört kategoriye ayrılmaktadır: "Dolandırıcılığı bilmeyenler, bilip ihbar edenler, bildiği halde ihbar etmeyenler ve dolandırıcılığa maruz kaldığı anlatıldığı halde inanmayanlar (kronik mağdurlar)" (NFA, 2009a:21).

"Piramidin en altında bulunan ve sayıca en fazla olan grupta ise küçük bir miktar kaybeden ve olayı bildirmeyen grup yer almaktadır" (NFA, 2009a:2). SMA hastalığı ile ortaya çıkan dolandırıcılık vakalarında da dolandırıcıların asıl hedefi piramidin en altında bulanan kitleyi büyütmektir. Bu sayede illegal kazançlarını arttırmaktadırlar. Dolandırıcıların sosyal medya hesapları üzerinden bu yaklaşımda bulunmaları ise dijital etiğin alanına girmektedir. Araştırma bu mağduriyeti yaşayan 7 çocuğun ailelerinin haber sitelerindeki açıklamalarını kaynak almaktadır.

4)ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE MODELİ

SMA'lı çocuklar adına düzenlenen sahte kampanyaların dijital etik açıdan incelendiği çalışmada literatür taraması yapılarak ilgili kaynakların taranması, internet araştırmalarından faydalanılması ile veriler elde edilmiş ve araştırılan konunun derinlemesine incelenmesini amaçlayan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma modeli olarak ise tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. "Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bu evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinden yapılan tarama düzenlemeleridir. Genel tarama modelleri ile tekil ya da ilişkisel taramalar yapılabilir. Çoğu araştırmalarda hem tekil hem de ilişkisel taramalara olanak verecek düzenlemelere gidilir" (Karasar, 2011: 17).

4.1.İday Ayaz

Şekil 2: SMA Hastası İday Ayaz (hürriyet.com.tr)

Mersin'de SMA ile mücadele eden İday bebek adına sahte hesap açan dolandırıcılar, çok sayıda kişiden para toplamıştır. Baba İdris Ayaz, bebeklerinin adına açılan sahte hesapları yürüten dolandırıcıların yakalanması için savcılığa suç duyurusunda bulunduğunu belirtmiştir.

"İday'ın rahat nefes alması için gerekli diyafram pilini satın alacak maddi durumu olmayan baba İdris Ayaz, 28 Şubat 2019'da valiliğe başvurarak, yardım toplamak amacı ile gerekli izinleri aldı ancak İday'ın doktoru vücut gelişiminin yetersiz olduğu gerekçesi ile diyafram piline ihtiyaç bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine İdris Ayaz da yardım kampanyasını askıya aldı. Geçtiğimiz günlerde sosyal medyada İday'ın fotoğraflarının kullanıldığı bir hesap üzerinden bazı kişi veya kişilerce yardım toplandığını gören baba Ayaz, Cumhuriyet Savcılığı'na

giderek suç duyurusunda bulundu. Kızının fotoğrafları ile vatandaşları dolandıran şüphelilerden şikâyetçi olan Ayaz, yardım kampanyasını başlatmadan önce, twitter ve instagramda dolandırıcılar kızımın resimlerini kullanarak vatandaştan para talep etmişler. Bunlar dolandırıcı, hiçbirine inanmayın. Valilik onaylı yardım kampanyamızı yeni başlatacağız. Hesaplarımız İday Ayşe Ayaz, İday Ayaz ve İdocan Ayaz. Gerçek hesaplarımız bunlar. Bu insanlara ilk önce vicdan dersi verilmesini sonra da cezalandırılmalarını istiyorum" dedi (hurriyet.com.tr).

4.2. Nihal Bolat ve Ahmet Bolat

haberturk.com

Haberler / Gündem / 3. Sayfa / Son dakika! BU NASIL VİCDAN! SMA'dan ölen çocukları kullandılar! Korkunç dolandırıcılık! - Haberler

ABONE OL Google News

SMA'dan ölen çocukları kullandılar! Korkunç dolandırıcılık!

04.12.2020 - 14:36
Güncelleme: 04.12.2020 - 14:37

Antalya'nın Alanya ilçesinde, 2 çocuğunu SMA Tip 1 hastalığından kaybeden Hikmet Bolat, vefat eden çocuklarının fotoğrafları kullanılarak sosyal medya üzerinden insanlardan para istendiği iddiasıyla suç duyurusunda bulundu. Bolat, "4-5 yıl önce ölmüş çocuklarım üzerinden yapılan bu davranış vicdansızlıktan öte. Acılarımız tekrar tazelendi" dedi

Şekil 3: SMA Hastası Nihal ve Ahmet Bolat (haberturk.com)

Antalya'nın Alanya ilçesinde yaşayan Hikmet Bolat ve ailesi 2014 yılında Antalya'da bulunan özel bir hastanede SMA hastası kızı 1,5 yaşındaki Nihal Mina'yı kaybetti. Bu elim olayın ardından 2 yıl sonra da Isparta'daki bir hastanede yine SMA hastalığından dolayı oğlu Ahmet'i kaybetti. Bu olayın ardından baba Hikmet Bolat çocuklarının fotoğraflarının dolandırıcılar tarafından kullanıldığını öğrendi.

'DHA' da yer alan habere göre insanların vicdani duygularıyla oynandığını anlatan Hikmet Bolat, "Birkaç gün önce bize ulaşan bir arkadaşımız, çocuklarımızın fotoğrafları kullanılarak sosyal medya hesapları açıldığını söyledi. Bankalarda açılan hesapların bu sayfalardan paylaşılarak, çocukların hastanede yoğun bakımda ve zor dönemde olduğu yönünde paylaşımlar yaparak nitelikli dolandırıcılık yapıldığını öğrendik. Bununla ilgili Alanya Adliyesi'ne şikayetimizi yaptık. Emniyet güçlerimiz gerekli incelemeleri yapıyor. Bu bildirilmiş olan hesaplar ve açılan banka hesaplarında ne kadar para toplandığını emniyet güçlerimiz incelemeler sonucunda tespit edecektir. Çünkü ciddi anlamda pahalı bir hastalık. Zannediyorum şu anda 18-20 milyon TL civarında bir bedeli var bu hastalığın te-

davisinin" diye konuştu.

Henüz ne kadar para toplandığını bilemeseler de çok ciddi rakamlar olabileceğini vurgulayan Bolat, "4-5 yıl önce ölmüş çocuklarım üzerinden yapılan bu davranış vicdansızlıktan öte. Acılarımız tekrar tazelendi. Toprak altında yatan çocuklarımızın kemikleri sızlatılmakta. Ciddi anlamda yıpranmış durumdayım şu anda. Bu arkadaşlar kendilerini nasıl bu duruma sokabiliyor 3-5 kuruş para için. İnsanların duygularını sömürüyorlar. Hiç kimse buna itibar etmesin. SMA hastalarını takip eden yardımsever vatandaşlar, hastalığı gerçekten taşıyıp taşımadığını tespit ettikten sonra yardım yapsın" dedi' (haberturk.com).

Şekil 4: SMA Hastası Nihal ve Ahmet Bolat'ın fotoğraflarıyla açılan sahte kampanya hesapları (haberturk.com)

4.3. Ömer Ergen

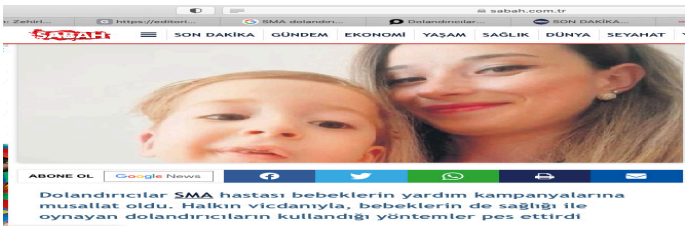

Şekil 5: SMA Hastası Ömer Ergen (sabah.com.tr)

SMA hastası Ömer Ergen, kampanyası tamamlanıp yurtdışına çıkış ve tedavi olma şansını kazanan az sayıda çocuktan biridir. Fakat bu duruma rağmen hakkında sahte hesaplar açılarak maddi yardım toplanmaya devam etmektedir.

"Ömer yakın zamanda tedaviye gidecek. Buna rağmen sosyal medyada Ömer adına açılmış sahte hesaplar tespit ettik. Ömer›e aldığımız solunum cihazı yokmuş gibi yapıp cihaz parası toplayanı da kapı kapı gezip Ömer›in fotoğraflarını göstererek yardım toplayan insanları da duyduk. Çok üzüldük. Bunu yapan insan olamaz. Vicdansızlar hem masum insanları kandırıyor hem de hasta bebeklerin haklarına giriyor. Bu yöntemlerle kim bilir kaç kişi dolandırıldı? Bağış yapacak kişilere sesleniyorum bağış yapmadan önce mutlaka araştırma yapın. Gerekirse aile ile görüntülü görüşün paranız dolandırıcılara gitmesin bebeklerin de tedavileri aksamasın" (sabah.com.tr).

4.4. İsmail Çağan

Bir diğer mağdur bebek İsmail Çağan'dır. Annesi Pelin Demir, yaşadıkları sorun nedeniyle sürdürdükleri yardım kampanyasının yavaşladığını ve süreci şu sözlerle anlatmıştır 'Dolandırıcılar yüzünden kampanyalarımız yavaşladı. İsmail adına Sakarya'da bir AVM'de kumbara bağışı yapıldığını duyduk ama bize ulaştırılan herhangi bir bağış olmadı oradan. Hesaplarımız kopyalanmış mı diye düzenli olarak takip ediyoruz. Bunlar yüzünden bebeklerimizi kaybediyoruz biz. Daha bugün (dün)bir bebeğimizi daha kaybettik. Allah rızası için bu pis işlerinize bebeklerimizi alet etmeyin. İnsanların duyguları ile oynayıp güvenlerini sarsmayın. Bebeklerin sağlığı ve hayatı üzerinden prim yapmayın' (sabah.com.tr).

4.5. Mira Lina Pala

Şekil 6: SMA Hastası Mira Lina Pala (DHA)

Sahte hesap açılıp yardım parası toplanan Mira Lina'nın bahsi geçen sahte hesapta soyadının tek harfi değiştirilerek yüklü miktarda bağış toplandığı aile tarafından bildirilmiştir. Baba Cihat Pala "Bu insanlar benim kızım adına sahte hesap

açıp para toplamışlar. Yaklaşık 3 bin 500, 4 bin TL civarında para toplamışlar. Biz şahsı tespit ettik, ismi, adresi ve telefon numarası mevcut. İnsanların duygularıyla oynayarak para toplamış. Biz hemen gerekli yerlere durumu bildirdik. Gerekli hukuki işlemleri başlatacağız. Bu durumu avukatımız yargıya taşıyacak. Bu olaydan sonra kampanyamız durma noktasına geldi. Kızımızı sağlığına kavuşturmak istiyoruz. Biz de her anne baba gibi kızımızın elinden tutup onunla yürümek istiyoruz" ifadelerini kullandı (dha.com.tr).

Anne Şeyda Pala ise dolandırıcıların kızlarının raporundaki ismi 'Mira Lina Kara' olarak değiştirerek başka bir sosyal medya hesabından bağış topladıklarını anlattı. Pala, "Bizimle iletişime geçmeden başka bir hesaba bağış yapmasınlar lütfen. Bizim iletişim numaramız var. Büyük miktarlarda bağışlar farklı hesaplara yapılmasın. Zamanımız da kalmadı artık" dedi (dha.com.tr).

Şekil 7: SMA Hastası Mira Lina Pala Adına Açılan Sahte Hesap (DHA)

Şekil5'te görülen ekran görüntüsünde Mira Lina isminin yanında aileye ait olmayan sahte 'Kara' soyadının farklı bir yazı karakteriyle yazıldığı ve bu yolla bağışçıların yanlış yönlendirdiği görülmektedir.

4.6. Öykü Elmalıca

Şekil 8: SMA Hastası Öykü Elmalıca (DHA)

23 aylık Öykü'nün ailesinin sosyal medya hesaplarında paylaştığı fotoğraflar da sahte hesaplar üzerinden paylaşılarak aile mağdur edilmiştir. Öykü'nün babası Hasan Elmalıca muhabirlere verdiği röportajlarda açıklamasını şu şekilde yapmıştır "Biz çocuğumuzu kurtarmak için mücadele içerisindeyiz; ancak bu insanlar bizim sosyal medya hesabımızı birebir kopyalayıp Öykü'nün fotoğrafını, bilgilerini kopyalayıp sadece IBAN bilgisini değiştirerek kendi adlarına para toplamaya çalışıyorlar. Biz evladımızı kurtarmak isterken, bir çocuğun canı üzerinden böyle bir şey yapmaya kalkan insanları tarif edecek bir kelime yok. Bu konuda biz gerekli işlemleri yaptık ve bu hesap kısa sürede kapatıldı. Bizim tek bir hesabımız var. Bu sayfada Öykü'nün bütün bilgileri, belgeleri, bizim banka bilgilerimiz mevcut. Başka sayfalara itibar edilmemesi, eğer böyle bir durumla karşılaşılırsa bize bildirmelerini rica ediyoruz" (dha.com.tr).

Anne Sühal Elmalıca ise durumu yaşadıkları sıkıntılar üzerinden aynı şekilde anlatmıştır "Sesimizi insanlara duyurabilmek için geceler boyu uykusuz kaldığınız oluyor; ama vicdansız insanlar bizim adımıza para toplamışlar. Biz bunun için gerekli yasal işlemleri de yaptık, başvurularımızı da yaptık, polis merkezlerine bildirimlerinizi de yaptık. Bizi yıpratan şey, insanlar sürekli arayıp 'sizin hesabınız gerçek mi, sahte mi?' şeklinde sorular yöneltmeye başladılar. Biz sadece çocuğumuz için çocuğumuzun tedavisi için bir çaba içerisindeyiz. Lütfen dolandırıcılar yüzünden Öykü'nün kampanyası zarar görmesin, tedavisi için gereken miktarı bizim bir an önce toplamamız gerekiyor. Bu hesaplara bu sahte hesaplara itibar edilmesin" (dha.com.tr).

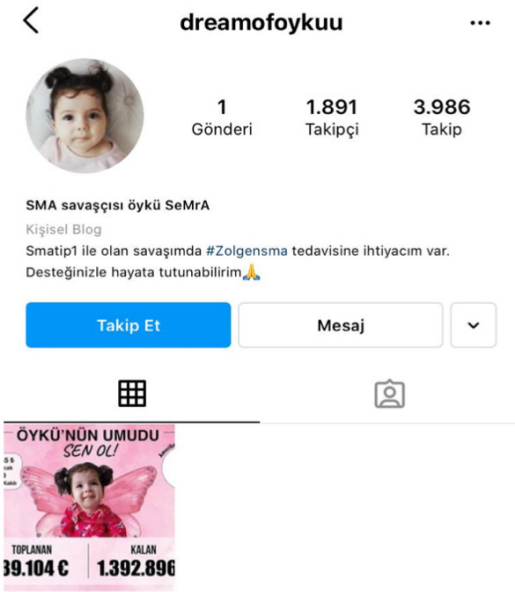

Şekil 9: SMA Hastası Öykü Elmalıca'nın Adına Açılan Sahte Hesap (DHA)

SONUÇ

Dijital teknolojinin gelişimi hayatımızın hemen her aşamasında değişimlere ve dönüşümlere yol açmıştır. Sanal dünyanın hitap ettiği hedef kitle arttıkça bu alanda yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır. Bu değişimden etkilenen alanlardan biri de yardım kampanyalarıdır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının dışında vakıf ve dernekler vasıtasıyla da internet siteleri üzerinden bağışçı kitleye ulaşılabilmektedir. Bütün bu kurumlar dışında yine internetin ve dolayısıyla sosyal medyanın uluslararası etkinliğinin de etkisiyle bireysel yardım/bağış kampanyaları da açılabilmektedir. Bu kampanyaların son yıllarda en bilinenleri SMA'lı çocuklar için aileleri tarafından açılan hesaplar üzerinden yürütülen yardım kampanyalarıdır. Bu kampanyalar sayesinde yurtdışında tedavi şansına ulaşan çocuklarımız olmasının yanında söz konusu meblağa ulaşamadan hayatını kaybeden veya kampanyası devam ederken sosyal medya hesapları üzerinden fotoğrafları kopyalanıp, bu fotoğraf ve bilgilerle açılan sahte hesaplar nedeniyle yapılan bağışları kendi üzerlerine yönelten dolandırıcılar, çocukların tedavi şanslarının azalmasında son derece etken olmaktadır.

Bu konuda yardım toplama kanunu'nun da bazı hükümleri bulunmaktadır. Eğer kampanya amacına ulaşamazsa veya bu amaç imkansız hale gelirse yani çocuk hayatını kaybederse toplanan yardım aileye değil de başka bir hasta çocuğa

aktarılmaktadır. Bu konu kanun sayesinde insiyatife bırakılmamaktadır. Ayrıca aynı kanun maddesi, çocuklar adına sahte hesaplar ve sahte makbuzlarla bağış toplayan dolandırıcılar hakkında da suç duyurusunda bulunulabilmesine imkan sağlamaktadır.

Kanunen suç kabul edilen bu durumun dijital ortamlarda da etik açıdan kabul edilemez olduğu bir gerçektir. Çevrimiçi yaşamda karşılaşılan ortamlar yeni etik anlayışları zorunlu kılmaktadır. Henüz adetleri ve gelenekleri tam oturmadığından çevrimiçi yaşamda uzlaşılmış evrensel bir hukuk da olmuşmuş değildir. "Dijital etik, her türlü iş ve eylemlerin çevrimiçi ortama bağlı olarak ortaya çıkan ahlaki paradoksların ve etik sorunların geleneksel etik terminolojiden yararlanarak ve yeni etik kavramlar tanımlayarak ele alınmasını, mümkünse çözüm önerilmesini ifade eder. İletişim ve medyadan bilim ve teknolojiye, kimlik ve cinsiyetten mahremiyet ve yönetişime kadar büyük bir kısmı yeni olan, çok geniş bir alanda çeşitli ve derin tartışmalar içerir" (Önce, 2019:59).

Dijital etik alanına giren ihlaller konusunda denetim kurulları ve içerik sağlayıcılarına büyük sorumluluklar düşmektedir. Fakat sorumluluğun en büyük kısmı kullanıcılara ait olmaktadır. İnternette paylaşılan her türlü bilginin dolaşıma açık olduğu bilinerek ve hangi konu ile ilgili olursa olsun veriler minimum seviyede tutularak paylaşılmalıdır. 2020 Aralık ayında Yardım Toplama Kanunu'na birkaç maddenin eklenmesi ile ailelerin kampanyalar ile ilgili adımları daha dikkatli atması önemli hale gelmiştir. Her ne kadar yasa koyucular, dernekler ve kurumlar üzerinden etik ihlalle konusunda adımlar atılsa da bireylerin bilinçli ve dikkatli olması gerekmektedir.

Sosyal medyada sahte hesapların kolaylıkla açılabilmesi nedeniyle bir dernek üzerinden kampanyaların yürütülmesi, bu alanda daha profesyonel bir şekilde hazırlanan internet platformlarının devreye girmesi ve bu sayede ihtiyaç sahibi ile yardım etmek isteyenin bir araya güvenli şekilde gelmesi mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

Aymaz, G. (2018). İletişim araçlarının toplumsal tarihi için bir giriş. Global Media Journal TR Edition, 8(16), s.138.

Bailey, D. (2008). Cyber citizenship and cyper safety: Cyber ethics. New York: Rosen Central.

Boybek, S. (2009). Sosyal yardım uygulamaları ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki: Keçiören örneği. (Sosyal yardım uzmanlık tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara).

Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/uzmanlik-tezleri/9-sosyal-yardim-uygulamalari-ve-cocuk-isciligi-arasindaki-iliski-kecioren-ornegi-semiha-boybek.pdf

Cevizci, A. (2002). Etiğe Giriş. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Crowley D., Heyer P. (2014). İletişim Tarihi:Teknoloji-Kültür-Toplum (Çev. Berkay Ersöz). Ankara: Sayısal Kitabevi&Phoenix Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 2010).

Çengelci, E. (1993). Sosyal refahın gerçekleştirilmesinde sosyal yardımların rol ve önemi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, 11(1/2/3), 9-34. Erişim Adresi

http://fs.hacettepe.edu.tr/tsh/Dergiler/1993-123.pdf

Ekici, A. , Kara, C. , Özdemir, Ö. , Küçükçongar, A. & Melek, H. (2014). Yürüyemeyen on dokuz aylık bir hastada düşünülmesi gereken bir tanı: Sma Tip Iı. Bozok Tıp Dergisi, 4 (2), 75-77. DOI: 10.16919/btd.93664

Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1982).

Kırık, A. M. (2017). Yeni medya aracılığıyla değişen iletişim süreci: Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin konumu, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. 5(1): 230-261. Erişim Adresi

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287187

Manovich, L. (2001). The Language of New Media. Massachusetts London: The MIT Press Cambridge.

Önce, Ş. (2019). Etiğin dijital etiğe dönüşümü üzerine. ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi, ISOPHOS 2(3), 59-85. ISSN: 2651-463X. Erişim Adresi

https://www.isophos.org/etigin-dijital-etige-donusumu-uzerine

Özcan, N. (2021). Dijital etik üzerine nitel bir araştırma. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 9 (25), 89-108. DOI: 10.52528/genclikarastirmalari.100434

Öztürk, Ş. (2015). Sosyal medyada etik sorunlar. Selçuk İletişim, 9 (1), 287-311. Erişim Adresi https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19031/201143

Tekindal, M. (2018). Türkiye'de sosyal yardımların yapısal işlevsel yaklaşıma göre analizi. Toplum ve Sosyal Hizmet, 29 (2), 335-362. Erişim Adresi https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/39687/470012

Tokay Argan, M. (2016). Sosyal pazarlamada kampanya yönetimi: Organ bağışına yönelik kuramsal bir çerçeve. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 9 (18), 169-187. Erişim Adresi https://dergipark.org.tr/en/pub/ppad/issue/61003/906080

Bat, Z. B. A. V. M., Vural, Z. B. A. & Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 5 (20), 3348-3382. Erişim Adresi https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19132/203023

Yılmaz, A. (2015). Dolandırıcılık Olaylarının Kategorik Tasnifi ve Yapılış Şekilleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-dergisi, 1-24. ISSN:1304-2823. Erişim Adresi

http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/DOLANDIRICILIK_TIPOLOJILERI_12_2015.pdf

İnternet Kaynakçası

SMA dosyası: İlaçlar neden pahalı, Türkiye ve dünyadaki durum ne? (2022, 12 Ocak). Erişim Adresi

https://tr.euronews.com/2021/01/04/sma-dosyas-ilaclar-neden-pahal-turkiye-ve-dunyadaki-durum-ne

Utanmadan bunu da yaptılar! İday bebeğin adına sahte hesap açıp, dolandırdılar. (2022, 02 Ocak). Erişim Adresi

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/utanmadan-bunu-da-yaptilar-iday-bebegin-adina-sahte-hesap-acip-dolandirdilar-41232726

SMA'dan ölen çocukları kullandılar! Korkunç dolandırıcılık! (2022, 02 Ocak). Erişim Adresi

https://www.haberturk.com/son-dakika-bu-nasil-vicdan-sma-dan-olen-cocuklari-kullandilar-korkunc-dolandiricilik-haberler-2892062

Vicdansızlar bunu da yaptı. (2022, 02 Ocak). Erişim Adresi

https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2020/11/05/vicdansizlar-bunu-da-yapti

Dolandırıcılar, SMA'lı bebeklerin yardım kampanyalarını hedef aldı. (2022, 02 Ocak). Erişim Adresi

https://www.dha.com.tr/yurt/dolandiricilar-smali-bebeklerin-yardim-kampanyalarini-hedef-aldi/haber-1797598

Fraud Typologies and Victims of Fraud. (2022, 04 Şubat). NFA(National Fraud Authority). 2009a. Erişim Adresi https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/118469/fraud-typologies.pdf

Accessible/Inclusive Tourism

Özge ÖZGÜR[1]

Sarvnaz BARADARANİ[2]

INTRODUCTION

Removing the obstacles to the participation of people with disabilities in social life and ensuring their adaptation to all segments of life is an important indicator in the creation of a contemporary society. Accessible tourism, which can also be evaluated within the scope of social responsibility, includes the physical and legal arrangements made so that the people participating in tourism can easily perform their activities such as transportation, accommodation and travel, and enable these people to socialize.

People with disabilities, the elderly, children and disadvantaged groups with certain diseases have the right to take a vacation, rest, have fun and participate in tourism activities like everyone else. The realization of these wishes by the elderly, the disabled and other disadvantaged groups will be realized with the awareness to be created in the tourism and travel sector and the infrastructure that will develop along with it. In this context, the concept of accessible tourism includes disabled tourism, but also includes other disadvantaged groups. Factors such as the increase in the rate of potential disabled individuals with the rapid aging of the world population, the comprehensiveness of the laws developed to offer a more prosperous life to the disabled individuals and to protect their rights, and the increase in the tourism demand of the disabled individuals have led tourism product providers to develop products and services related to disabled tourism.

Accessible tourism, which aims to provide services to people who have to continue their lives with any kind of temporary or permanent disability, foresees not excluding them from the society, but adding them to the society. In line with the strategy of independent inclusion of the disabled in the society, it is aimed to ensure that individuals with disabilities have access to their right to participate in social life by taking a vacation freely with respect and equal treatment. In this context, firstly, the concept of accessibility in tourism is explained below, and then tourism for the elderly and disabled, as two population groups that encoun-

1 Assoc. Prof. Dr., University of Mediterranean Karpasia, ozge.ozgur@akun.edu.tr

2 Dr. Öğr. Üyesi, University of Mediterranean Karpasia, sarvnaz.baradarani@akun.edu.tr

ter problems in the field of accessibility, is mentioned. Then, the accessibility of these groups to tourism was evaluated in terms of the tourism sector.

ACCESSIBILITY IN TOURISM

Accessible (inclusive) tourism, in essence, is a term used to point out the factors that prevent disabled or elderly groups or the people with limited or restricted capacities from accessing tourism opportunities. to infrastructure and tourism services. People travel with different motives to gain various experiences. Therefore, people with disabilities have different needs. From this point of view, the concept of disabled tourism prevents the presentation of this diversity. Therefore, nowadays, the concept of disabled tourism has evolved as "accessible tourism" (1). According to Burnett (2) disability is often directly related to the elderly and that, "with increasing age, disability or restricted capacities also increase in a gradual way". The type of tourism in question is called accessible tourism because it enables individuals to acquire or access all their rights and services in a sustainable way without any hindrance so that they can freely benefit from their birthrights as human beings (3).

Perez and Gonzalez (4) reported that accessible tourism was designed from the beginning as a tourism that guarantees people with physical, mental or sensory disabilities to benefit from and enjoy tourism, and facilitates access to infrastructure and tourism services for the disabled. There is also the concept of accessible tourism that "is not based on the separate creation of services for people with disabilities, but aims at the full integration and inclusion of people with special needs, particularly disabled people and elderly people, in the tourism sector" (5).

Access to tourism services is also a human right. According to another definition, accessible tourism is a type of tourism that enables all people to participate in travel movements by establishing and providing opportunities such as movement, sight and hearing, even if they have disabilities due to their basic human right (6).

It is seen that there are different types of studies and definitions related to accessible tourism in the literature. This is because each researcher interprets this type of tourism and those who need it differently. Buhalis and Darcy (7) classified the studies on accessible tourism as follows:

Table: The works and definitions on accessible tourism

Disabled/ Disability Tourism	v Buhalis, 2005 v Burnett and Bender-Baker, 2001 v Daniels et al., 2005 v Darcy, 2002 v ONeill and Ali Knight, 2000 v Shaw and Coles, 2004 v Yau et al., 2004
Easy Access Tourism	v Cameron, 2000 v Tourism New South Wales, 2005
Barrier-Free Tourism	v Cameron et al., 2003 v ESCAP, 2000 v Foggin et al., 2003 v Vignuda, 2001
Inclusive Tourism	v Buhalis et al., 2005 v Shaw, 2007 v Yates, 2007
Accessible Tourism	v Buhalis et al., 2006 v Darcy et al. 2008 v Darcy and Dickson, 2009 v Shaw, 2007 v Wu and Cheng, 2008

When we talk about accessible tourism, the important issue is to focus on its potential benefits. Access to tourist resources eases access for persons with disabilities, as well as access to those resources and services for elderly people and anyone with temporarily reduced mobility (pregnant women, patients, obese people, etc.).

According to the World Health Organization (WHO), more than one billion people worldwide live with some form of disability. In the coming years, the prevalence of disability rises as the life span has increased and this will result in the growing number of chronicity of certain diseases. Actually, today developed countries face aging of population as one of the most important demographic changes. Consequently, accessible tourism is a right for everyone, not just a certain part of the society. The concept of accessible tourism is grounded in a universal principle, that is, tourism is a fundamental social right for all, since leisure and tourism are vital for quality of life of disabled people and rest of the society.

While accessible or inclusive tourism is of psychological and social importance in terms of participation, social inclusion and quality of life, it also contains opportunities for an important economic development from the perspective of the tourism sector. According to the TÜRSAB (2008) report, the OSSATE (OneStop-Shop Accessible Tourism in Europe) "Accessible Market and Stakeholder Analysis-2005" study conducted by the British University of Surrey reveals that nearly 46 million people with physical or mental problems live in Europe. Consi-

dering pregnant women with mobility difficulties and the population over 65, this figure reaches 130 million people. According to the results of the research, about 70 percent of this population travels. Considering that these people usually travel with one or more people, it is estimated that the potential number of people traveling in Europe is 130 million and their tourism expenditure is more than 80 billion Euros. In this context, it is of great importance to determine the expectations of people with disabilities, defined as "the world's largest minority" by the United Nations Organization, and to make regulations (legal, public and sectoral) in this direction, in order for the tourism sector and businesses operating in this sector to compete and sustain their lives. (8). The World Tourism Organization's Recife Charter on Senior Tourism was the first document to make the connection between senior tourism and quality of life. At the same time, this important declaration called for a much needed research agenda to examine such a linkage, since up to that point most studies either had tended to view those who had retired simply as a market niche with disposable income that could travel out of season, or else had considered this growing sector of the population solely in terms of another type of tourist (9).

Tourism for Elderly (Senior Tourism)

Especially in developed and developing countries, with the increase in life expectancy, per capita income and leisure time, the quality of life has also increased. In this context, individuals who had the opportunity to "healthy aging" were able to remain active in their advancing ages. On the other hand, the motivations of participation in tourism and travel habits of elderly individuals whose temporal and economic constraints have decreased have changed (10). These changes have revealed a new and important market segment for tourism businesses. On the other hand, the remarkable increase rate of the elderly population increases the importance of the elderly tourist market.

Picture 1: Senior Tourism, Source:https://ambienta45.es/tourism-health-nature-activseniors-afeinnovnet-webinar-senior-tourism/

In the literature it is seen that more than one terms are used for this concept. E.g; "third age tourism", "mature tourism", "silver tourism", "age friendly tourism", "active aging tourism", "elderly tourism", "grey tourism" and "senior tourism" are some of them. Especially in the European Union, the concepts of "silver tourism" and silver economy are frequently used.

Three basic age periods can be emphasized without age restrictions. These periods are: First age period (development, education, awareness and preparation for life), second age period (working life) and third age period (the period when the effects of aging are seen and active working life ends). In the third age period, when active working life ends and free time increases, travels made to make use of this free time are defined as third age tourism (11).

The World Health Organization (WHO) defines aging as "the decrease in the ability to adapt to environmental factors". When viewed chronologically, WHO reports the old age as 65, 60 years as "young old age"; It accepts 75 years and later as "advanced old age", and 90 years and later as "the beginning of old age". Societies are classified as "young", "mature" and "old" according to the share of people aged 65 and over in the total population. Population aging is the change in the age structure of a population, the decrease in the share of children and youth in that population, and the increase in the share of people aged 65 and over in the total population. If the total share of the population aged 65 and over is less than 4%, it is referred to as the young population, if it is between 4% and 6.9%, it is

the mature population, if it is more than 7%, it is the elderly population, and if it is more than 10%, it is the very old population.

The concept of old age includes all three biological, cultural and social processes. According to Tufan, aging in its biological sense is seen as an area that becomes visible with the physiological and biological changes that occur in the life of individuals, is a part of natural life and is physically inadequate (12). The United Nations estimates that by 2050, approximately 1.6 billion people will be over the age of 65. The same study predicts that by 2050, in countries with a life expectancy of more than 70 years, an average of 8 years (or 11.5%) of an individual's life will be affected by some form of disability (13).

Literature shows that older people are also different now than in the past. Today, the elderly have better health, spend more money economically, and stay longer distances as they travel frequently. When we consider the view of the elderly towards tourism, we see that their travel motivation is different from other travelers. The social roles and needs change as people age. The elderly, who have entered the retirement period and are no longer involved in working life, are seen as an important consumer group today. As older tourists do not have leisure time problems, the periods they choose for travel are more flexible. For this reason, they can have a holiday by paying less in periods that are not very busy (14).

Senior tourists in the tourism sector causes touristic goods and services to gain characteristics specific to this group. In this sector where competition is increasing, changing elderly people and changing needs also increase new travel possibilities.

The projections of this development firstly revealed the 50Plus hotel approach in the field of accommodation. In general, 50Plus Hotels, which cater to third age group tourists, were first implemented in Austria in 1998. It started to serve in Germany in 2001 and then in Italy's Tirentino-South Tyrol region in 2004 (15).

There are some economic and socio-cultural factors that hinder the travel of elderly tourists. These factors are (14):

· Foreign language problem,
· Lack of knowledge
· Lack of transportation,
· Travel or organizational conditions,
· Age discrimination,
· Health care and emergencies,
· Accessibility,
· Travel insurance,
· Financial problems,

· Lack of tourist attractions for older tourists and

· It is the lack of products, services or facilities specially prepared for the elderly.

Along with all these, there are also motivating factors that lead the elderly to travel. In general, the destination is the basis of travel motivation (16). In the travel motivations of senior tourists, they are attractive factors based on destination characteristics rather than internal-based driving factors (17).For the aged group, some destination features can be mentioned that will meet their travel motivations. The aged group is mostly directed towards warm/temperate countries and health tourism services. The main motivations senior tourism can as follows; delaying the occurrence of diseases and aging, treating existing diseases and alleviating physical and intellectual negativities with treatments, prolonging healthy life, ensuring renewal and rejuvenation, increasing commitment to life with rehabilitation and care services, and being in the necessary socio-cultural environment for intellectual well-being (18). Research also has proved that a relaxing holiday enhances mental and physical well-being through a reduced level of activity and an increased level of calmness (19).

The progression, aging or growth of people is a physiological process. This biologically inevitable process has health, social, cultural, societal and economic dimensions. The inability to meet the needs of elderly people, whose proportions are increasing in the population, will emerge as an important problem in the coming years, especially for developing countries. The need for travel and tourism is one of these psychosocial needs. İn order to ensure senior tourists remain active and productive, greater emphasis should be directed toward senior mobility, community support, and environmental and social support in tourist destinations, like reliable public transport systems and senior-friendly outdoor spaces and buildings (20). It is also a social right. At this point, incentives and regulations that will allow the elderly to have a better time, get away from their routine environments for a little bit and move around the country and abroad will have a relaxing effect on themselves, the society they live in, and the governments.

Tourism for Disabled

As society ages, the number of people with disabilities also increases. Because older people have a higher risk of disability. Therefore, the need to integrate the elderly and people with disabilities into society is increasing, enabling them to remain independent as long as possible in the society. Disability refers to a congenital or acquired disorder, the inability or limitation of an individual to perform

physical or mental activities that are required to be done by himself or herself and as a result of these, difficulties occur in activities such as walking, seeing, hearing and speaking.

Disability can have different meanings in different contexts. However, it is possible to find the most common definitions in the World Health Organization: "Impairments: It describes situations that result in problems in body functions or destruction in body structure".

"Activity Limitations: It describes the situations where there is physical limitation of movement compared to a healthy person in performing daily activities".

"Participation Restrictions: It describes the situations where a person is prevented from participating in social activities in socio-cultural terms as a result of any physical, mental, sensory disturbance and / or deficiency" (21).

There are many obstacles that limit the ability of people with disabilities and those traveling with them to engage in touristic activities and their accessibility and accessibility. Accessibility is a concept that expresses the safe and independent access and use of buildings, open spaces, transportation and information services, and information and communication technology by people with disabilities. The signing and ratification of the "United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities" is an important step for the participation of persons with disabilities in social life. With the social policies implemented for the disabled in developed countries, disabled individuals have gained the power to take a vacation like other people thanks to socio-economic support.

Today, people with disabilities still face difficulties and obstacles in their travel: inaccessible transport, accommodation and museums with physical and communication barriers, lack of trained professionals in the travel industry, lack of information to provide sufficient confidence when planning the trip, etc. In short, the problems experienced by tourists with disabilities often lead to significant frustration and reluctance to travel, or having to turn to friends or family to overcome all the obstacles faced by disabled people. Fortunately, in recent years, the concept of universal accessibility has gained more importance for the tourism industry (24). This progress shows that the changes experienced by the travel industry are accelerating, especially in more mature tourist destinations where competitiveness and quality are determined as the basic principles of tourism policies.

Although disabled individuals are willing to participate in tourism activities, they cannot perform their touristic activities due to insufficient accessibility and accessibility and bad experiences. This situation prevents people with disabilities from being potential customers. Disabled people face many design-related prob-

lems, starting from their residences, during their transportation to all places and their stay in these places (22).

There are many organizations around the world that work to minimize or completely eliminate the movement restrictions of people with disabilities. These organizations aim to both facilitate the daily life of the individual and encourage their participation in social life. One of these organizations, ENAT (European Network for Accessible Tourism), is an association established for the realization and dissemination of accessible tourism in Europe. ENAT is an international not-for-profit association that supports businesses and organizations, aiming to be at the forefront in the study, promotion and practice of accessible tourism. With its network of tourism suppliers and experts, ENAT brings together individuals and organizations to share their expertise, learn from each other, establish partnerships, and create new solutions. ONCE (Foundation for Cooperation and the Social Inclusion of the Disabled Social Inclusion and Cooperation Foundation) and "Design for all" foundations, which are two important foundations working on barrier-free tourism such as ENAT, carry out various activities to raise public awareness on barrier-free tourism (www.accessibletourism.org; www.once.es).

ENAT offers the following accessible tourism contents within the scope of "accessibility chain" (23);

Accessible Information: Tourists with disabilities need accurate and sufficient information about the destinations they will travel to. The lack of such information affects the destination and activity preferences of disabled tourists.

• Accessible Transportation: Disabled individuals experience difficulties mostly due to transportation related problems during tourism activities. In this context, both transportation vehicles and areas such as stations, airports and terminals should be arranged for disabled individuals.

• Accessible Infrastructure: Movements of people with disabilities are restricted due to inadequate design and design of cities and buildings.

• Accessible Service: The services offered in tourism activities should be accessible to individuals with disabilities. Tourism personnel should be informed and trained in this regard. In addition, modern technologies should be used.

The United Nations World Tourism Organization (UNWTO, World Tourism Organization), the European Union, political authorities and local governments have had important developments by 2000, and the disabled-friendly tourism destinations have emerged. Avila, Malaga and Bordeaux were identified as the most successful cities in the field of barrier-free tourism in the "Accessible Tourism for All" report issued by the United Nations Tourism Organization in 2015 (24).

Avila is a very good example of making restaurants, hotels and public buil-

dings accessible to become an accessible tourism destination. As a result of these efforts, facilities and buildings that meet the minimum access criteria have been awarded the international symbol of accessibility. The most important of the studies are as follows (24):

- Presence of menus written in Braille alphabet in restaurants,
- Borrowing of wheelchairs,
- Organizing guided tours for people with disabilities,
- Establishing accessible tourism information points,
- The city walls have touch models.

The city is accessible and a department affiliated to the city council was established under the name of social tourism and the city was transferred to the city in 2009. The Queen Sofia Accessibility Award, Spain's most prestigious accessibility award, was given by the Spanish Royal Family in 2016. Avila became an active member of European historical and accessible cities in 2010. With these aspects, Avila is an exemplary disabled tourism destination.

The French city of Bordeaux is another good example. It was included among the UNESCO World Heritage cities in 2008 and provides its visitors with respectable access to universal access. The city is one of the important examples of disabled-friendly tourism cities in terms of being liked by many tourists, including the disabled. Visitors can access many monuments, art houses, museums, hotels and restaurants in the city without encountering any obstacles. The tourist information office, located in the center of the city, guides all disabled people. With the web page prepared for accessible tourism, people with disabilities can have information about the transportation network in the city, accessible hotels, restaurants, museums and parking spaces, with visuals supported by maps. Considering that people with disabilities use web pages to have information about accessible facilities and cities in their holiday research, this web page. It is an important factor for him to visit Bordeaux (24).

Studies show that there is not enough information and practice for the participation and accessibility of the elderly and disabled, especially in nature tourism. For example, in a study conducted in Rize, which is an important city in terms of nature tourism in Turkey, there are opposing views that due to the geographical conditions of Rize, it is not possible for disabled guests to participate in nature-based tourism activities in general (25).

Picture 2: Accessibility in Tourism, Source: https://www.unwto.org/news/accessible-tourism-identified-as-game-changer-for-destinations

Today, developing technology makes human life easier and fulfills an important auxiliary task in the fulfillment of daily activities. Technology has a critical importance for disabled people to continue their lives like other people and participate in tourism activities. When the studies in the field of accessibility and technology are examined (26), it is seen that different technologies and applications have been developed to be used in the travels, destinations, accommodation and transportation businesses of the disabled individuals and they have started to be used actively in tourism. In addition, information and communication technologies play an important role in helping the elderly and disabled individuals benefit from tourism services independently. The increasing use of devices such as mobile phones, smart phones, global positioning system GPS and near field communication (NFC) in daily life is changing the society and can be used as important tools in the integration process (27). In this context, the concept of "smart tourism" has emerged. The concept of smart tourism destination has emerged due to the development of smart cities (28). While the smart city approach focuses on citizens, the smart tourism destination approach includes tourists and passengers. Lopez de Avila (29) defines a smart tourism destination as an innovative tourism destination built on a state-of-the-art technology infrastructure that is accessible to everyone, ensures the sustainable development of touristic areas, facilitates the interaction and integration of the visitor with the environment.

Compared to the past, individuals with disabilities have started to travel more frequently than in the past, with the implementation of the regulations aimed at eliminating these obstacles, which were implemented especially in developed

countries. Although only bringing or changing the law is an important step in this field, some standards must be met in order to ensure its applicability and sustainability. According to Buhalis and Darcy (30), these standards are as follows:

1. Parking Areas: Vehicle parking areas and passenger drop off/unload areas should be specially designed for the use of disabled individuals in accommodation facilities, closest to museums and archaeological sites, and this should be emphasized with signs.

2. Communication: It is necessary to be able to use sign language in target destinations, to have entrance cards or documents prepared in alphabets for the visually impaired, and to have personnel trained in all these procedures.

3. Markings: There should be functional signage warning signs designed to be easily used by disabled people, and sign roads should be placed on the walking paths so that the visually impaired can follow their paths.

4. Horizontal Movements: There should be paths or corridors that are wide enough for disabled people to use, such as corridors, walking paths, visiting areas.

5. Vertical Movements: The use of elevators should be widespread in places with vertical walking distances. If it is not possible to use an elevator, there must be disabled ramps or support bars on the stairs. Thus, disabled individuals will be able to move easily in areas where up-down or up-and-down displacements are obligatory to participate in tourism activities.

6. Transportation: In order for disabled people to travel comfortably in tourism destinations, public transportation vehicles should be designed ergonomically for the use of these individuals. In addition, there should be parking spaces suitable for the use of disabled individuals in accommodation facilities, museums and historical sites.

7. Accommodation: The physical structure of the accommodation facilities must be suitable for the use of disabled individuals. Entrances should be designed to meet the needs, taking into account all types of disabilities. There should be elevators designed in such a way that disabled people can easily access and use them for movements between floors. There should be signs in the corridors to facilitate access to the rooms and the elevator.

8. Food and Beverage Services: A certain number of restaurants or tables must be designed for the use of the disabled, and menu cards prepared in Braille alphabet must be available.

9. Attractions Areas: There should be elevator facilities to facilitate horizontal and vertical mobility in touristic areas such as museums and ruins, audio guides for the visually impaired, and visual guides for the hearing impaired.

10. General Services: Services such as payphones, information offices, check-in desks should be designed in a way that all disabled people can access and they should be used" (30).

Accessible tourism can be expressed as making it easier for everyone to experience tourism. However, the aim of this policy is to ensure that people with disabilities or the elderly or those with permanent/temporary limitations can benefit from their tourism experiences like others. The aim of this policy is not only to make tourism more social, but also to increase the business volume in the tourism sector and to increase the earnings and competitiveness of tourism enterprises.

IMPORTANCE OF ACCESSIBILITY FOR TOURISM MARKET

The elderly population is increasing every year and it has been forecast that the number will double, comprising nearly thirty percent of the world population by 2050 (13). The rise in the elderly population who are estimated to make more than two billion international trips are considered to be a significant segment of the tourism and hospitality industry.

People with disability has also shown ten percent increase over the last two decades, and World Health Organization stated that approximately six-hundred and fifty million people have some form of disability around the world (31). It is estimated that this number will show a significant rise over the next forty years (3).

Disability is recognized to be a multi-dimensional construct that include "mobility, hearing, vision, cognitive/learning, mental health and sensitivities and long-term health conditions" (Disability Discrimination Act 1992), with each dimension having its own access requirements that are different than each other.

Accessibility provides an emphasis on enabling social participation concluding that the access requirements are fulfilled. These requirements can be exemplified as ramps, tactile ground surface indicators, wayfinding signage and etc. in the tourism and hospitality organizations (3). These organizations mostly aim to meet their base legislative necessities, however few organizations have considered to make a considerable link between providing a high standard of access and other organizational performance indicators.

Understanding disability as part of human lifespan, and being aware of the increasing number of disabled and elderly people worldwide as potential tourists and the benefits that tourism and hospitality organizations can gain from them will result in considering accessibility as an important factor in the tourism field. The ENAT Europe (32) has considered accessible tourism as a "complexity of accessibility that needs to join the chain of information, reservations, transporta-

tion, accommodation, food, attractions, services, etc. and lack of accessibility in one part of the chain will have unwanted consequences for the tourism and hospitality organization".

Accessibility in tourism, is defined as allowing people with access requirements to function independently over delivering universally designed tourism services (33). The needs of people with disability and elderly people are categorized into "internal needs, leisure needs, socialization needs, financial needs, information needs, accommodation needs" (34).

Additionally, accessibility results in the development of competitive marketing strategies and significant competitive advantage in the tourism and hospitality industry. Studies show that tourism organizations which offer quality accessible experience indicate that there is a market in accessible tourism and the market enhances activity or occupancy rate in tourism and hospitality organizations. Moreover, accessible tourism provides approximately twenty percent of the overall financial income of the hospitality organization (33). The advantages that the tourism and hospitality sector will gain from focusing on accessibility can be transformed into opportunities that reflect in the elderly and disabled tourists. Some of the most important advantages are generating competitive advantage, rise in the market segment and increased market, shifting from seasonality, quality tourism and equal opportunities. Elderly tourists are not considering the seasonality issue, since they are no longer in the labor market and have the money to enjoy their leisure time.

Tourism industry comprises various organizations that work together to make a better experience for the tourists. Accommodation is considered to be the most important factor in choosing a touristic destination. Accessibility has utmost importance in the accommodation, that needs to be disabled and elderly friendly. The hotels have considered this issue and provided various facilities for the elderly and disabled people. Some examples of these facilities are accessible guestrooms, having wheelchair-friendly premises and wheelchair accessible rooms, ramps and handrails, accessible lifts, automated doors and accessible parking lots and etc. Since disability is recognized to be a multi-dimensional construct, the hotels mostly provide a "Special or Accessibility Requests" form that could be filled by the tourist to specify the accessibility needs when booking a hotel.

Picture 3. Accessible Hotels, Source: https://www.sagetraveling.com/accessible-hotels

Transportation is another important factor in the tourism industry, that mostly needs to consider accessibility issues for the elderly and disabled people. Providing proper and improved transportation system to the elderly and disabled people will result in fostering tourism for all, and will have economic benefits to the tourism and hospitality organizations. Therefore, some studies have focused on this issue and mentioned the system quality features of transportation that is disabled and age friendly. Berding (35) categorized the system quality of transportation by focusing on the following factors, the transportation needs to be "affordable, available, barrier free, comfortable, comprehensible, efficient, friendly, reliable, safe, secure, transparent and complementary".

Picture 4. Accessible Transportation, Source: https://curbfreewithcorylee.com/2017/09/18/wheelchair-accessible-transportation-copenhagen-denmark/

Food and beverage is considered to be another part of the hospitality industry

which is also focused by elderly and disabled tourists. Apart from the quality of food and hygiene of the place that is important for these tourists, the accessibility issue is also highly important for the restaurants and bars that offer various foods and drinks in the accommodation sector. The restaurants in some hotels have considered this issue by providing ramps, comfortable sitting space, and friendly waiters.

Picture 5. Accessible Restaurant, Source: https://www.today.com/food/new-nyc-restaurant-contento-was-designed-people-disabilities-t221137

New Trends in Tourism Sector

The World Tourism Organization (WTO) has specified some 2020 future market trends in the tourism sector that focus on the rise in the number of elderly tourists, the demand of experience tourism rather than active vacations. The traditional travel which was namely "Sun, Sand and Sea" has changed into the new travel demand that is known as experience tourism. In experience tourism, the tourists prefer to stay in places where locals stay and experience the real life that the local people in the destination live. The experience tourism is mostly preferred by the elderly tourists that are excited to visit new countries and know more about the way people live in a specific country; the culture, the food, the cloths are very interesting to these tourists, which makes their visit very motivating and will give them an interesting experience.

The demands of elderly tourists have given rise to new trends in tourism and hospitality industry. Quality and sophistication are one of the new trends that elderly tourists are considering in the tourism industry. One other factor is thought to be high amount of money to be spent in long-stay tourism destinations. Another specific issue that is gaining more importance in the world is the growing environmental and sustainability awareness of the elderly people. Other crucial factors in the tourism and hospitality industry are categories as the motivation factors for travel, quality of life, satisfaction from the hospitality industry, specifically the rooms and food and travel-health related relations (36).

The new trend in the tourism industry that focuses on the elderly tourists and considers accessibility as an important factor could become a lifestyle for some people. Elderly people can increase their quality of life by financial sustainability in their retirement. This can result in long-stay tourists in countries that provide well-being and wellness, as an example elderly Japanese tourist visit Malaysia as a long-stay destination that provides these factors as stated by Ono (37).

Leisure Behavior and Motivational Factors

Satisfying elderly tourists after retirement when they feel idle and lonely is an important factor in tourism industry. Leisure activities are considered to be a top priority for the optimization of their quality of life in the twenty first century (38). Quality of life or overall life satisfaction could be derived from individuals who are feeling happy from their life as a result of their involvement in a leisure activity (39). Moreover, the activity level and specifically traveling experience is said to improve the overall life satisfaction of the elderly people (40).

Socio-demographic issues highly impact the behavioral habits of tourists. The economic conditions, the health-related issues and other demographic factors are considered to be influencing the leisure behavior of the tourists.

An elderly person's life expectancy can increase by helping them to stay active. Elderly people might experience loneliness and lack of meaning in their lives. Travelling can change their daily routine and offer a new experience for them and help them avoid these feelings. Motivation is an important factor for the elderly people to travel and can give them a reason to be happy.

Based on the finding in the literature, there are different motivation factors that are considered by elderly tourists in various parts of the world. Horneman, Carter, Wey and Ruys (41) for example focused on Australian elderly tourists and found that motivation factors of elderly Australians are to travel while they are still healthy, visit destinations that they wanted to visit and make the most of their free time. On the other hand, Lee and Tideswell (40) found that enjoying

natural attractions, visiting new places and trying new things and rest and relaxation are important motivators for Korean elderly tourists. Acevedo (42) focused on Brazilian elderly tourists and indicated that visiting new places, rest and relaxation, escaping from daily routine and interacting with others are among the motivating factors that are considered by these people. Additionally, Huang and Tsai (43) conducted a study in Taiwan and stated that there were three most important motivation factors, that are, being with family members, socializing and rest and relaxation.

Consequently, the important dimensions that motivate elderly tourists and encourage them to travel are mostly related to the socializing with others, so that they can avoid their loneliness; visiting destinations that they always dreamed of; rest and relax. This is only possible if the tourism destinations and accommodations offers accessible tourism products and services. Moreover, in terms of market opportunities, elderly tourism can be shifted from peak seasons to throughout the year. Thus, elderly tourists can take advantage of the long-stay tours. Elderly tourists are known to prefer long-stay holidays and spend more money in destinations and accommodations that they enjoy the most. Additionally, they are considered to be loyal customers for the tourism and hospitality organizations that they find it suitable and accessible for themselves.

CONCLUSION

A very important and special tourism market has emerged with the participation of elderly, disabled or people with any temporary/permanent disability in tourism activities. Accessible tourism, which envisages to serve the market formed by elderly/disabled people, has an undeniable importance. The participation of disabled people in tourism activities with the support and sanctions of the social state will be beneficial for both aged and disabled people and their relatives and tourism enterprises.

Tourism activities are generally designed and implemented for individuals without disabilities. However, it is also the right of the elderly and disabled individuals to participate in these activities. In this context, tourism activities should be organized in a way that meets the needs of all individuals. Accessible tourism, which aims to provide services to people who have to continue their lives with any kind of temporary or permanent disability, foresees not excluding them from the society, but adding them to the society.

Considering leisure behaviors and motivation factors of the elderly and disabled tourists, result in focusing more on this market segment. Finding new and innovative accessible services and products in the tourism and hospitality industry

can be a competitive advantage for any tourism and hospitality organization. Accessibility factors in any organization can lead to more customer satisfaction. Thus, based on the increasing number of tourists and limited number of accessible hospitality organizations, it could be an advantage for the accommodation and transportation sectors to focus more on the accessibility issue as a multi-dimensional construct that can satisfy all or most of the people with various disabilities.

REFERENCES

1. Ayyildiz T, Hakan AT, Yazici A. Konaklama İşletmelerinin Engelliler İçin Olanaklari Ve Yöneticilerin Görüşleri: Kuşadasi Örneği. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi. 2014(2):84-100.
2. Burnett JJ. What services marketers need to know about the mobility-disabled consumer. Journal of Services Marketing. 1996 Jun 1.
3. Darcy S, Cameron B, Pegg S, Packer T. Developing business case studies for accessible tourism. Gold Coast, Australia: Sustainable Tourism for Cooperative Research Centre. 2008 Jan 1.
4. Perez, M.D. & Gonzalez, D.J. (2003). Turismo Accesible: Hacia un turismo para todos. In: MAZARS, Available from: http://cermi.es/documentos/descargar/Turismoaccesible/ta.pdf
5. Leidner R. Design for all in the economy: The example of tourism accessible for all in Europe. Newsletter Design for All. 2006 May;1.
6. Luiza SM. Accessible tourism–the ignored opportunity. Annals of faculty of Economics. 2010 Dec 1;1(2):1154-7.
7. Buhalis D, Darcy S, editors. Accessible tourism: Concepts and issues. Channel View Publications; 2010 Dec 23.
8. Akinci Z, Sönmez N. Engelli bireylerin erişilebilir turizm beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi. 2015;26(1):97-113.
9. Dann GM. Senior tourism and quality of life. Journal of hospitality & leisure marketing. 2002 Jan 1;9(1-2):5-19.
10. Śniadek J. Age of seniors–a challenge for tourism and leisure industry. Studies in physical culture and tourism. 2006;13(1):103-5.
11. Şahin B. Seyahat acentalarının pazarlama faaliyetlerinde etik karar verme süreci: İstanbul örneği.
12. Tufan, İ. Gerontolojiye giriş. http://İtgevakif.Com/Pdfs/Gerontolojiye. 2014.
13. Kim H, Woo E, Uysal M. Tourism experience and quality of life among elderly tourists. Tourism management. 2015 Feb 1;46:465-76.
14. European Commission Enterprise and Industry Directorate-General. “Europe, the best destination for seniors” “Facilitating cooperation mechanisms to increase senior tourists’ travels, within Europe and from third countries, in the low and medium seasons” Draft Report. Brussels, Belgium. 2014.
15. Beiler L. Innovative Hotelkonzepte für die Zielgruppe 50 plus (Doctoral dissertation, Hochschule Mittweida).
16. Buhalis D. Marketing the competitive destination of the future. Tourism management. 2000 Feb 1;21(1):97-116.

17. Prayag G. Senior travelers' motivations and future behavioral intentions: The case of nice. Journal of Travel & Tourism Marketing. 2012 Oct 1;29(7):665-81.
18. Karasu Ç. Sağlık Turizminde Yeni Bir Konsept: Uzun Yaşam Köyleri". Türkiye Klinikleri J Med Sci, C: IXXX. 2009.
19. Anantamongkolkul C, Butcher K, Wang Y. The four stages of on-site behavior for a long-stay relaxation holiday. Journal of Vacation Marketing. 2017 Jul;23(3):217-32.
20. Mohd S, Abdul Latiff AR, Senadjki A. Travel behavior of elderly in George Town and Malacca, Malaysia. Sustainability. 2019 Jan;11(19):5251.
21. Üstün TB, Chatterji S, Kostanjsek N, Rehm J, Kennedy C, Epping-Jordan J, Saxena S, Korff MV, Pull C. Developing the World Health Organization disability assessment schedule 2.0. Bulletin of the World Health Organization. 2010;88:815-23.
22. Şahin H, Erkal S. Ortopedik ve Görme Engelli Bireyler için Konaklama Tesislerinde Yapilmasi Gereken Düzenlemeler. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi. 2012.
23. European Network for Accessible Tourism (ENAT). Let's Make Europe a Tourism Destination for All! [Online]. Available: https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.forums.1201.2011.
24. UNWTO (World Tourism Organization) Manuel on Accessible Tourism for All. 2015.
25. Acuner E, Tayfun A. Doğa Temelli Erişilebilir Turizm: Rize Örneği (Nature-Based Accessible Tourism: Case. BOARD OF REFEREES. 2016 Apr 2;63:63.
26. Pühretmair F, Buhalis D. Accessible tourism introduction to the special thematic session. In International Conference on Computers for Handicapped Persons 2008 Jul 9 (pp. 969-972). Springer, Berlin, Heidelberg.
27. Verstockt S, Decoo D, Van Nieuwenhuyse D, De Pauw F, Van de Walle R. Assistive smartphone for people with special needs: The Personal Social Assistant. In2009 2nd Conference on Human System Interactions 2009 May 21 (pp. 331-337). IEEE.
28. Buhalis D, Amaranggana A. Smart tourism destinations. In Information and communication technologies in tourism 2014 2013 (pp. 553-564). Springer, Cham.
29. Lopez de Avila, A. Smart destinations: XXI century tourism. In the Proceedings of the ENTER2015 Conference on Information and Communication Technologies in Tourism. Lugano, Switzerland. 2015.
30. Buhalis D, Darcy S, editors. Accessible tourism: Concepts and issues. Channel View Publications; 2010 Dec 23.

31. World Health Organization. Global age-friendly cities guide. http://www.who.int/ageing/age_friendly_cities/en/index.html.2007.
32. ENAT. Services and Facilities for Accessible Tourism in Europe. from https://www.accessibletourism.org/resources/enat_study2_services_and_facilities_en.pdf ENAT. Access: 20.02.2022. www.accessibletourism.org
33. Darcy S, Dickson TJ. A whole-of-life approach to tourism: The case for accessible tourism experiences. Journal of Hospitality and Tourism Management. 2009 Jan;16(1):32-44.
34. Stankova M, Amoiradis C, Velissariou E, Grigoriadou D. Accessible tourism in Greece: A satisfaction survey on tourists with disabilities. Management Research and Practice. 2021 Mar 1;13(1):5-16.
35. Berding, J. et al., "Policies for transport and mobility in an ageing society: An evaluation of current practice in Europe and beyond", in Bundesanstalt für Straßenwesen (ed.), Ageing and Safe Mobility: Papers, Bergisch Gladbach, 2015:4.
36. Wu S, Wang Z, Wingate N, Guo H. Developing the Elderly Tourism Market in China. In2017 International Conference on Education Science and Economic Management (ICESEM 2017) 2017 Oct (pp. 27-30). Atlantis Press.
37. Ono M. Long-stay tourism: elderly Japanese tourists in the Cameron Highlands, Malaysia. Senri ethnological studies. 2010 Jun 30;76:95-110.
38. Hsu CH, Cai LA, Wong KK. A model of senior tourism motivations—Anecdotes from Beijing and Shanghai. Tourism management. 2007 Oct 1;28(5):1262-73.
39. Kim H, Woo E, Uysal M. Tourism experience and quality of life among elderly tourists. Tourism management. 2015 Feb 1;46:465-76.
40. Lee SH, Tideswell C. Understanding attitudes towards leisure travel and the constraints faced by senior Koreans. Journal of Vacation Marketing. 2005 Jul;11(3):249-63.
41. Horneman L, Carter RW, Wei S, Ruys H. Profiling the senior traveler: An Australian perspective. Journal of travel research. 2002 Aug;41(1):23-37.
42. Acevedo CR. Motivos para viajar: um estudo com turistas maduros no contexto brasileiro. FACEF Pesquisa-Desenvolvimento e Gestão. 2011 Nov 9;6(3).
43. Huang L, Tsai HT. The study of senior traveler behavior in Taiwan. Tourism management. 2003 Oct 1;24(5):561-74.

OUTSOURCING IN BUSINESS

Kağan Cenk MIZRAK[1]

DEFINITION OF OUTSOURCING

To be expressed in general, some of the definitions in the literature on Outsourcing, which is known as outsourcing of products, services or activities from outside companies, are; Outsourcing is a modern management approach that allows businesses to focus on activities that provide them with a competitive advantage by transferring the activities outside their field of expertise to organizations specialized in their fields. More generally, it means that businesses transfer the products and services that they can produce to different companies and have them produce them(Dalay et al., 2002). We can express outsourcing as the transfer of a work done by the enterprise to an external supplier with a long-term contract(Quelin & Duhammel, 2001). It describes how to reduce costs by working with organizations outside the business, to increase customer satisfaction by increasing productivity, to develop new relationships with new companies, to use business resources more beneficially, and to achieve maximum efficiency with minimum effort and cost as a result (Türksoy ve Türksoy, 2007). When approaching product-centered, outsourcing can be defined as "a management system study that buys this good and service from other businesses at a more affordable price and quality, rather than producing a good or service"(Okumuş ve İsfendiyaroğlu, 2002). Outsourcing is the outsourcing of a good or service that was previously produced in-house (Lacity and Hirschheim, 1993). Outsourcing is the procurement of the necessary elements or other gains for the production of the product by an external source. (Lei ve Hitt ,1995).

Outsourcing Application Areas

When the concept of outsourcing in enterprises is examined on a world scale, it is understood that the use of supplier companies can be preferred for all activities within the enterprise. Although outsourcing is defined as the areas of outsourcing, mostly the activities of the enterprises that are outside of their core competencies, there are businesses that choose to outsource even their basic capabilities. In this context, it should be expressed as areas where outsourcing is preferred

1 Dr. Öğr. Üyesi Uşak Üniversitesi Sivil Havacılık Meslek Yüksekokulu,
E-mail: kagancenkmizrak@gmail.com

more frequently, rather than as outsourcing areas. Also; The outsourcing strategy varies in line with the industry, scale and location of the business. In a sector-oriented and non-regional study, it is not easy to reach clear and acceptable information. Outsourcing, which is a frequently preferred policy in large-scale enterprises in our country, continues its development rapidly and has started to be used in small-sized enterprises as well. When we evaluate the enterprises working in the manufacturing industry of our country, the use of outsourcing; production, maintenance, technical development, finance accounting, logistics, marketing, human resources, information technologies, food, cleaning, security(Yüksel ve Gerede, 2012).

Reasons for Outsourcing

In order to be successful, businesses prefer to benefit from external resources to turn some functions within their structure into superiority. Moreover, it includes functions that create high added value to these functions. The circulation of services and products as a result of these services is facilitated. Technologies in management and electronic systems are becoming more complex and multifaceted than ever before. In many businesses, management preferences such as outsourcing are indispensable for success. Areas such as logistics, contract and system management are becoming more important than in the past. Businesses have to change the routine internal resource management logic focused on a product they have applied in the past. Contrary to this idea, they focus on core competencies and work with excellent suppliers around the world for requirements outside of core competencies. The dizzying pace of changes in design and technology in the manufacturing sector makes it necessary for businesses to benefit from outsourcing. Economic abundance is the force behind this change. Increasing welfare level causes the consumer to expect more detail, quality and service support. With the increase in production, more specialization emerges. Niches that are formed as the market share increases; It is considered as an indicator of specialization in the market, technology and product. This technological and social impact has led to a decrease in many top-down sectors. Since the end of the 1960s, this has reduced the average operating capacity on the one hand, and on the other hand, increased the effort to meet customer needs more effectively by reducing the level of large enterprises and facilitating bureaucracy. The main reason for enterprises to use the outsourcing management strategy was the desire to reduce costs in resources. However, we should state that the cost factor is not the only and most important reason for Outsourcing. Other reasons; Concentration on core skills Cost concerns Improve performance Proximity to technological

advances Constriction Maximize risk Re-offer resources Re-update (accelerate process innovation efforts) Reduce investment costs Acquire the ability to adapt(Bayındır, 2007).

Reducing Costs

Reducing costs is seen as the main reason for outsourcing, and even when outsourcing comes to the fore, it is the first or perhaps the only issue that comes to mind. It should be noted that this approach is not correct and that only the applications that have emerged for this purpose have resulted in failure, quality etc. There are many examples that show that it creates problems in many areas. Reducing costs is undoubtedly the most important component of outsourcing. Outsourcing transforms fixed costs into variable costs and allows capital to be invested elsewhere, preventing serious burdens from the beginning of the business. Small-scale businesses benefit from economies of scale, while large-scale companies reduce their costs by getting rid of activities that are often not well-managed and out of their real business. When the reasons for outsourcing are investigated, as can be seen in the first purpose of the concept, the desire of enterprises to reduce costs causes outsourcing to be preferred. The main reason for this can be expressed as minimizing the costs incurred for studies such as purchasing cost, transaction cost, managerial processes and logistics processes, and thus maximizing organizational products, through external resources that businesses receive from outside (Tanyeri ve Fırat, 2005; Tetik ve Ören, 2007) The cost advantage that outsourcing offers to businesses is due to the fact that the costs are predictable and the fixed costs can be transformed into variable costs, from a supplier company that offers very low costs. In addition, businesses can obtain significant cost advantages by receiving various services from contractor companies (Nak, 2011). If the enterprise provides a service with the use of outsourcing instead of producing it in-house, it realizes the same benefit with a lower cost and increases its profitability. (Kremic et al ., 2006). As their efficiency grows, the basic cost decreases proportionally. Businesses that provide outsourcing services can reflect this feature to businesses that receive the service. To give an example, a business is willing to buy a vehicle and the additional costs of it for the personnel transportation business that it will do twice a day. The company that provides outsourcing services, on the other hand, can realize the increased workload with the same tool and reduce its costs with many functions and common costs (Acar ve Ateş, 2011).. Another of the cost advantages offered by outsourcing is that businesses can continue their activities without investing in outsourcing at lower costs than the costs they will incur by making a new investment. As a matter of fact, in such

a case, the enterprise can overcome the problem by making use of the knowledge, skills, technology and qualified workforce of the enterprise, which is outsourced without the need to invest (Uluiş, 2015).

Focusing on Core Competencies

Every business should develop a competitive level of independent capability. This skill, which will enable the company to compete, is called "core competence". In businesses, the work and studies that are directly related to this basic skill should be carried out by the organization, and all other activities other than these jobs and activities should be allocated for outsourcing. In this way, the structure of the organization will take the form of a simple organization and the hierarchy levels in the organization will decrease, and it will also create an opportunity to think more about the strategic decisions of the senior management. (Koçel, 2010) Perhaps the most important reason why outsourcing is chosen quite often by businesses is the need to focus on the core competence of businesses. There are two main reasons why businesses focus on their core competencies through outsourcing, and thus use external resources in their fields of activity other than their core activities. The first of these; concentrating on the best (core) talents and most successful works of enterprises creates more positive results in terms of organizational performance; The second is that, in addition to reducing costs with outsourcing, these activities are more successful because they are carried out by companies that are experts in their field. (Barthelemy, 2003; Koçel, 2010). There is a point that needs to be emphasized with regard to the use of external resources in other fields of activity other than the core competence of the enterprises. This point is that it is necessary for businesses not to prefer outsourcing regarding issues that will differentiate them from their follow-ups. So much so that when businesses turn to outsourcing in this way, they become similar to other businesses and therefore cannot gain competitive advantage. In this direction, in order for businesses to gain competitive advantage through outsourcing, they should prefer outsourcing in their fields of activity other than their core competencies. As a result, businesses will be able to gain a significant competitive advantage by focusing their time, power, effort, resources, employees, knowledge and experience only on their core competences, and by deepening in their core competences. (Duman, 2011).

Increasing Quality

Today, businesses may prefer to use outsourcing by giving them to businesses that are specialized in their field of activities other than their main occupations

and have talents to be taken from outside. The production of a product or service by specialized enterprises increases the quality of the goods and services offered to the customer and can increase customer satisfaction along with the quality. (Çakıcı, 2006). So much so that businesses can deliver goods and services at the place, time and conditions desired by the customer, and in this way, they can minimize the errors that may occur regarding the goods and services offered to the customers (Özdoğan, 2006). In addition to the quality improvement they create by leaving their activities outside of their own capabilities to suppliers who are more specialized than themselves, businesses can increase their quality levels, thanks to the opportunity to focus on their core competencies. Most of the companies use outsourcing practices as one of the total quality management techniques. Businesses can increase the quality level for any function to the desired level by outsourcing with a supplier company that has been selected correctly. In order for outsourcing practices to be successful as a quality system, the company must work with supplier companies that will make its activities better than itself, except for the basic capabilities that the company will outsource. For this reason, supplier companies should be experts in what they do and have gained a competence to meet the needs of the company (Tanyeri ve Fırat, 2005).

Globalization and Technological Developments

Today, technology is developing rapidly in many areas. The area that affects businesses the most is the developments in information technology. New technologies have various effects on business. While technological developments provide various conveniences and flexibility to businesses, on the other hand, the necessity of high infrastructure costs and employees who are experts in the field of information processing emerges. In general, the creation and updating of the technological infrastructure of the enterprise is an area that requires expertise. Businesses, whose main field of work is not information technology, have difficulty in following technological developments effectively and benefiting from these developments in their applications. For this reason, outsourcing in computing technology is an increasingly important and widespread practice. Likewise, the share of enterprises benefiting from outsourcing in the creation and operation of information systems in the field of technology management is increasing compared to the past. Except this; The development of technologies generally used in the field of production and administration, namely equipment, vehicles, roads and vehicles, also reveals the need to benefit from external expertise in the supply of these technologies. Because advanced technologies require more trained personnel, on the other hand, there is generally an inadequacy in terms of workforce

with these qualifications. Businesses have the chance to access new technologies in these areas by taking advantage of their functions such as product development, design, manufacturing, marketing, distribution and promotion. In this way, it is possible for the contractor companies to benefit from the research and development departments and avoid the cost of following the technology. The globalization movements in the world in the 21st century, the increase in contention and the accompanying technological developments have led to the emergence of the need for businesses that do business on a world scale to adapt to rapidly changing environmental conditions. In this direction, businesses have turned to outsourcing, which is one of the modern management methods, in order to adapt to environmental changes as a result of globalization and technological advances. As a result of increasing needs, businesses have started to see the supplier companies to which they have allocated external resources as partners and have worked closely with supplier companies in order to provide better quality goods and services to their customers. For this purpose, outsourcing has become an important competitive tool in the global economy that makes businesses fast and functional. Businesses that spend a great deal of effort in adapting to technological developments have preferred to take advantage of the technological opportunities in which supplier enterprises operate in various fields, especially information technologies, since technology requires a serious investment budget. Thanks to the use of outsourcing in the technological field, businesses both benefit from technological opportunities that are not available to them and also get rid of the investment cost that should be made in technology (Çakıcı, 2006; Gökdere 2000).

Increasing Competition

Businesses are renewing their strategic management processes with the use of outsourcing. It is ensured that the works that do not have added value for the enterprise are selected or that the basic capabilities of the enterprise are not used, benefiting from external resources and in this way it is qualified and efficient. With a renewed period of time, businesses that can gain the ability to return to their customers' expectations more quickly become stronger in competition. In today's global market conditions, the competition between businesses is quite high. For this reason, businesses do their best to gain superiority in the race compared to their competitors and to provide a sustainable competitive advantage in the long run. As Porter (1994) states, for the sustainability of competitive advantage, the outsourcing relationship must be based on solid foundations. Because the main idea of competitive advantage is innovation and change (Porter, 1994). One of the important issues in providing competitive advantage and in the supp-

ly of goods and services that differentiate businesses is to create customer value. For this, factors such as selected qualified technology, successful delivery of the supply chain, and customer supply are very important. In this direction, businesses prefer to use outsourcing for the works that are outside the scope of the work and that can provide them with a competitive advantage. With the help of outsourcing, it is possible to benefit from the technological superiority, creativity and competence of the processes of the outsourcing service providers (Bayındır, 2007). In an environment of constant competition, how effectively businesses use their suppliers has an important role in their ability to focus. If the business effectively uses the capabilities of its strategic partners to seize environmental opportunities and eliminate threats, it will be strong against its competitors. The firm's outsourcing policies will determine the firm's competitive efficiency by controlling costs, improving quality, and revealing distinctive competencies. Another important way to gain a competitive advantage is to reduce costs and ensure a strong cash flow. At this point, it is very important to keep costs under control. Outsourcing is a valid method of keeping costs under control. Achieving competitive advantage is achieved through continuous quality improvement. Advances in communication technology, developments in globalization information technology and increasing competition have made customer satisfaction the main factor. Providing cheaper, more qualified and faster goods and services to the customer has been the main goal of all businesses. For this reason, practices such as businesses reviewing their own arrangements, outsourcing in some of their works or forming important alliances with other companies have started to become widespread (Koçel, 2010). Outsourcing can be defined as businesses doing the work related to their own skills in order to provide them with a competitive field, and getting them from companies that are experts in that field in other fields (Ertürk, 1998).

Sharing and Reducing Risk

Another reason businesses choose to outsource is the desire to share and minimize hazards. Businesses can reduce their existing risks by sharing the risk with the businesses they outsource, and thus, possible losses that may arise from reasons such as inadequate management, weak workforce or technological infrastructure inadequacies can be prevented. In addition, businesses provide solutions to the rapid change and uncertainty of the external environment with the flexible organizational structure provided by the use of outsourcing. (Yüksel ve Gerede, 2012). The investments made by the enterprises are another element that increases the risk taken by the enterprise. So much so that government restrictions

(political and legal environment), economic conditions (economic environment), market conditions and rapid transformations of technology (technological environment) can pose a danger to businesses in terms of many environmental factors. The fact that businesses make new investments to adapt to the rapidly changing and uncertain conditions of our time also increases the risk they take. For this reason, outsourcing from supplier companies that provide outsourcing will both reset the investment costs and protect the business against possible risks in the future (Mucuk,2000).

Following a Downsizing Strategy

Downsizing policy is a management method that suggests businesses move away from economies of scale and makes businesses attractive to have a simple organizational structure. This strategy is a method that makes it necessary to reduce employees and work areas. Because, in this management, which is also expressed as a shrinking growth tactic, businesses choose this method as a necessity due to the high costs and low productivity caused by the existence of unnecessarily increasing hierarchical levels (Öztürk ve Tengilimoğlu, 2006). Although the Contraction Policy seems to be a negative definition for businesses, it is frequently preferred by businesses, especially in times of depression and recession, as a system that allows both to reduce the workforce and to minimize the costs by reducing the command and command in the organizational sense (Koçel, 2010). The contraction strategy also positively affects businesses' ability to adapt to environmental conditions faster, take decisions in a shorter time by reducing hierarchical steps, and meet customer expectations and demands more easily (Ülgen ve Mirze, 2004). When linked to outsourcing, the downsizing strategy can be specified as the previous stage of the outsourcing procedure. So much so that businesses that decide to use outsourcing prefer to downsize in their field of activity other than their main field of work or to complete these works completely. In addition, businesses can choose to grow horizontally by establishing business partnerships with supplier companies in other fields of activity where they have decided to downsize, and thus, they can gain strategic competitive advantage (Mucuk, 2006).

Sonuç

Businesses trying to keep up with the globalizing world market and rapidly changing conditions use outsourcing strategy in order to keep up with tough competition conditions, to increase profitability by reducing costs and to ensure the continuity of business activities. When this management strategy is looked

at from the point of view of businesses and the studies in the literature are examined, it is seen that they provide savings in expense costs by focusing on their basic skills. With this savings, businesses have gained the ability to move more easily on the way to reach their other goals. When we look at the outsourcing management strategy from the point of view of employees, unfortunately, it is not possible to talk about positive developments as much as the benefits it provides to businesses. The negative effects of outsourcing on the employees were the decrease in the wages of the employees, the regulations in the working conditions to the detriment of the employee, the restriction or absence of certain material and social rights, and the restrictions on the right to organize. The enterprise that receives service with the Outsourcing method will benefit from the speed, low cost and flexibility that are the prominent features of this method. The supplier company that will undertake the job will undertake the current operation in a short time without any problems, as it has the advantage of providing similar services to its similar customers, ready knowledge, ready infrastructure, trained expert personnel and appropriate legal permits. It will be able to respond quickly to the changes requested by the customer (such as service level, quality, content and service type) in the content of the work it has undertaken. By using the common infrastructure, shared personnel and effective business processes, the supplier enterprise will be able to offer the existing business at much more affordable costs and at higher service and quality levels. Businesses that can achieve their goals more effectively and efficiently with Outsourcing are acquiring more and more business content with this method. Businesses receiving service assign personnel who manage and plan the Outsourcing operations within their own organizations

REFERENCES

Acar, D., & Aslantaş Ateş, B. (2011). Tedarik zincirinin temel faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı: tekstil-konfeksiyon sektörü işletmelerinde bir araştırma. Mali Çözüm, (105), 17-46.

Barthelemy, J. (2003). The seven deadly sins of outsourcing. Academy of Management Perspectives, 17(2), 87-98.

BAYINDIR, S. (2007). Yenilik çalışmalarında dış kaynak kullanımı. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007(3), 241-250.

Çakıcı, B. A. (2006). Modern yönetim teknikleri ve dış kaynak (outsourcing) kullanımı: bir sağlık kuruluşunda uygulama örneği. SÜ, SBE, Sanayi ve Teknoloji Yönetimi ABD, YYLT, Konya.

Dalay, İ., Coşkun, R., & Altunışık, R. (2002). Stratejik boyutuyla modern yönetim yaklaşımları. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.

ERTÜRK, M. (1998). İşletme Biliminin Temel İlkeleri, Beta Yay., 3. Bası, İstanbul.

Gökdere, H. (2000). Bilgi Sistemlerinde Outsourcing. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, 50-63.

Koçel, T. (2010). Davranışsal (Neo-Klasik) Yönetim ve Organizasyon Teorisi, İşletme Yöneticiliği.(ss: 231-244), 12. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kremic, T., Tukel, O. I., & Rom, W. O. (2006). Outsourcing decision support: a survey of benefits, risks, and decision factors. Supply Chain Management: an international journal.

Lacity, M. C., & Hirschheim, R. (1993). The information systems outsourcing bandwagon. MIT Sloan management review, 35(1), 73.

Lei, D., & Hitt, M. A. (1995). Strategic restructuring and outsourcing: The effect of mergers and acquisitions and LBOs on building firm skills and capabilities. Journal of management, 21(5), 835-859.

Mucuk, İsmet (2000), Modern İşletmecilik, 12. bs, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Nak, F. (2011). İşlem Maliyetleri Teorisi Ve Kaynak Tabanlı Yaklaşımın Dış Kaynak Kullanımı Üzerine Etkileri: Lojistik Örneği (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Okumuş, F., & İsfendiyaroğlu, H. (2002). İşletmelerde Mal ve Hizmetlerin Dış Kaynaklardan Temin Edilmesinin (Outsourcing) Fayda ve Sakıncaları. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(3-4), 229-244.

Özdoğan, O. N. (2006). Otel işletmelerinde faaliyet alanları açısından dış kaynak kullanımı (outsourcing) ve finansal performans üzerine etkileri (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Duman, E. (2011). Rekabet üstünlüğü sağlama açısından işletmelerin temel ve yardımcı faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı: Özel hastanelerde bir araştırma (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).

Öztürk, M., & Tengilimoğlu, D. (2006). Örgütsel Küçülmenin İşgörenlere Etkisi: Bir Kamu Hizmet Sektörü Uygulması. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2), 34-50.

Porter, M. E. (1994). The role of location in competition. Journal of the Economics of Business, 1(1), 35-40.

Quelin, Bertrand and François Duhamel (2001) "Bringing Together Strategic Outsourcing and Corporate Strategy: Outsourcing Motives and Risks", European Management Journal, Vol. 21, s. 647-661.

Tanyeri, M., & FIRAT, A. (2005). Rekabet değişkeni olarak dış kaynak kullanımı (Outsourcing).

Tetik, N., & Ören, V. E. (2007). Dış kaynak kullanımı (outsourcing): Antalya yöresindeki 5 yıldızlı otellerde bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (34), 74-86.

Türksoy, A., & Türksoy, S. S. (2007). OTEL İŞLETMELERİNDE DIŞ KAYNAKLARDAN YARARLANMA: ÇEŞME İLÇESİNDE TURİZM BELGELİ OTEL İŞLETMELERİNDE DIŞ KAYNAKLARDAN YARARLANMA ALANLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1), 83-104.

Uluiş, A. (2015). İnşaat Işletmelerinde Dış Kaynaklardan Yararlanma: Outsourcing Ve Türk Inşaat Işletmelerinde Bir Araştırma (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).

Ülgen, H., & Mirze, S. K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Literatür Yayıncılık, İstanbul. 425s. 643s.

Yüksel, S., & Gerede, E. (2012). Türkiye'de Havaaracı Bakım Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımı Üzerine Bir Araştırma•. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(1), 123-151.

CURRENT APPROACHES IN SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

DUVAR

9 786258 109078 >
sertifika no:16122
duvaryayinlari.com